

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

**December / Aralık 2024
Volume / Cilt XXV Issue / Sayı 2**

Eastern Mediterranean University / Doğu Akdeniz Üniversitesi

© 2024 Eastern Mediterranean University Press

© 2024 Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi

Printed in North Cyprus by the Eastern Mediterranean University Printing
House

ISSN 1302-9916

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies

**Kadın/Woman 2000, Journal for Women's
Studies**

Publisher

Eastern Mediterranean University Press
Turkish Republic of Northern Cyprus

Editorial Board

Assist. Prof. Bezar Eylem Ekinci, Eastern
Mediterranean University-North Cyprus (Editor)

Assoc. Prof. Dr. Süheyla Üçışık Erbilien, Eastern
Mediterranean University-North Cyprus
(Associate Editor).

Prof. Gülriz Uygur, Ankara University-Turkey
Assoc. Prof. Anne Ciecko, University of
Massachusetts-Amherst USA

Assoc. Prof. Cynthia Forson, Lancaster
University-Ghana

Assoc. Prof. Nurten Kara, Southern Alberta
Institute of Technology (SAIT)- Canada

Assoc. Prof. María Alicia Garza, Boise State
University-USA

Assist. Prof. Merve Uysal, Uluslararası Final
University- North Cyprus

Assist. Prof. Fatma Türüç, Near East University-
North Cyprus

Dr. Olcay Karacan, Çukurova University

Prof. Dr. Şenel Hüsnü Raman Eastern
Mediterranean University-North Cyprus (English
Editor)

Journal Secretary: Aleyna Mutlu Alkaşı

Language: Turkish / English

Cover Design: Roya Alagheband

Correspondence Address

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's
Studies

Eastern Mediterranean University-Center for
Women's Studies

Socrates Str. Faculty of Education, EF110.
99628 Famagusta/North Cyprus (via Mersin
10-Turkey)

E-mail: jws.cws@emu.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws>

ISSN 1302-9916

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

**Kadın/Woman 2000, Journal for
Women's Studies**

Yayımcı

Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Editör Kurulu

Yrd. Doç. Dr. Bezar Eylem Ekinci, Doğu
Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs (Editör)

Doç. Dr. Süheyla Üçışık Erbilien, Doğu
Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs (Yardımcı
Editör)

Prof. Dr. Gülriz Uygur, Ankara Üniversitesi-
Türkiye

Doç. Dr. Anne Ciecko, Massachusetts
Üniversitesi-Amherst ABD

Doç. Dr. Cynthia Forson, Lanchester
Üniversitesi-Gana

Doç. Dr. María Alicia Garza, Boise Eyalet
Üniversitesi-ABD

Doç. Dr. Nurten Kara, Southern Alberta
Institute of Technology (SAIT)- Kanada

Yrd. Doç. Dr. Fatma Türüç, Yakın Doğu
Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs

Yrd. Doç. Dr. Merve Uysal, Uluslararası Final
Üniversitesi- Kuzey Kıbrıs

Dr. Öğretim Üyesi Olcay Karacan, Çukurova
Üniversitesi

Prof. Dr. Şenel Hüsnü Raman Doğu Akdeniz
Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs (İngilizce Dil
Editörü)

Dergi Sekreteri: Aleyna Mutlu Alkaşı

Derginin Dili: Türkçe / İngilizce

Kapak Tasarım: Roya Alagheband

Yazışma Adresi

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's
Studies

Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın
Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi,

Socrates Sok. Eğitim Fakültesi, EF110.
99628 Gazimağusa-Kuzey Kıbrıs, (Mersin
10-Türkiye)

E-posta: jws.cws@emu.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws>

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's
Studies

Academic Advisory Board

Prof. Aksu Bora (Retired) (Hacettepe University-Turkey)
Prof. Bahire Özad (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Berit Hagekull (Uppsala University-Sweden)
Prof. Beth Baron (City University of New York-USA)
Prof. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-UK)
Prof. Dr. Kadriye Bakırcı (Kellogg College-University of Oxford-United Kingdom)
Prof. Fatma Güven Lisaniler, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Prof. Hülya Şimğa (Antalya Belek University-Turkey)
Prof. Jacqueline Nadel (Riken BSI-France)
Prof. Kağan Günçe (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Louis Oppenheimer (University of Amsterdam-Netherlands)
Prof. Lucette Valensi (School of Advanced Study in the Social Sciences-France)
Prof. Mustafa Fatih Özbilgin (University of East Anglia-UK)
Prof. Mutlu Binark (Hacettepe University-Turkey)
Prof. Umur Beşpınar (Middle East Technical University-Turkey)
Prof. Yıldız Ecevit (Middle East Technical University-Turkey)
Assoc. Prof. Blaise Pierrehumbert (Lausanne University-Switzerland)
Assoc. Prof. Burçak Keskin Kozat (Stanford University-USA)
Assoc. Prof. Feyza Bhatti (Girne American University- North Cyprus)
Assist. Prof. Aylin Gürzel (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist. Prof. Nazime Beysan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist. Prof. Pembe Behçetoğulları (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist. Prof. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi University-Turkey)
Assist. Prof. Seda Orbay (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Dr. Kristin Y. Albrecht (Paris Lodron University of Salzburg-Austria)
Dr. Sabrina Zucca-Soest (Helmut Schmidt University-Germany)

ISSN 1302-9916

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's
Studies

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Aksu Bora (Emekli) (Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Bahire Özad (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof. Dr. Berit Hagekull (Uppsala Üniversitesi-İsveç)
Prof. Dr. Beth Baron (New York City Üniversitesi-ABD)
Prof. Dr. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-İngiltere)
Prof. Dr. Fatma Güven Lisaniler, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Prof. Dr. Hülya Şimğa (Antalya Belek Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Jacqueline Nadel (Riken BSI-Fransa)
Prof. Dr. Kadriye Bakırcı (Kellogg College-Oxford Üniversitesi-İngiltere)
Prof. Dr. Kağan Günçe (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof. Dr. Louis Oppenheimer (Amsterdam Üniversitesi-Hollanda)
Prof. Dr. Lucette Valensi (School of Advanced Study in the Social Sciences-Fransa)
Prof. Dr. Mustafa Fatih Özbilgin (East Anglia Üniversitesi-İngiltere)
Prof. Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Umur Beşpınar (Orta Doğu Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Yıldız Ecevit (Orta Doğu Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Blaise Pierrehumbert (Lausanne Üniversitesi-İsviçre)
Doç. Dr. Burçak Keskin Kozat (Stanford Üniversitesi-ABD)
Doç. Dr. Feyza Bhatti (Girne Amerikan Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd. Doç. Dr. Aylin Gürzel (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd. Doç. Dr. Nazime Beysan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd. Doç. Dr. Pembe Behçetoğulları (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd. Doç. Dr. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi Üniversitesi-Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Seda Orbay (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Dr. Kristin Y. Albrecht (Salzburg Üniversitesi-Avusturya)
Dr. Sabrina Zucca-Soest (Helmut Schmidt Üniversitesi-Almanya)

About the Journal

Kadın/Woman 2000 -Journal for Women's Studies is a publication of Eastern Mediterranean University - Centre for Women's Studies. It is published biannually on June and December and is a multi-disciplinary, peer and blind reviewed, bilingual journal (both Turkish and English) dedicated to the scholarly study of all aspects of women and gender studies. The articles published are primarily on topics concerning women's rights, the socio-cultural aspects and position of women in society as well as particular legal issues. Articles are accepted from all disciplines such as literature, sociology, psychology, anthropology, law, political science, economics, medicine, cultural history as well as book reviews on recent publications and news and reports on important scientific events.

Indexing

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies is indexed in GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, Gale Academic OneFile, Gale General OneFile, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos Index, and TUBİTAK ULAKBİM Social Sciences and Humanities Database, Index Copernicus Journals Master List.

Dergi Hakkında

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'nin bir yayın organı olup, Merkez'in amaçları doğrultusunda kadın konusu ile ilgili değişik disiplinlerde yapılan çalışmalara yer veren bilimsel düzeyde çift-kör hakem değerlendirmesi olan bir dergidir. Her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda 2 sayı olarak Türkçe ve İngilizce yayımlanan dergi, toplumsal cinsiyet ve kadının konumu ve hakları konularında sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilimi, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, edebiyat ve iletişim alanlarında disiplinler arası nitelikli bilimsel makaleler yayımlar. Ayrıca kadın ve toplumsal cinsiyet konusunda yapılan çalışmalar ve yayımlarla ilgili bilimsel tanıtım yazılarını yer verir.

Veritabanları

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies aşağıdaki veri tabanlarında yer almaktadır: GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, Gale Academic One File, Gale General One File, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos İndeks ve TUBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, Index Copernicus Journals Master List.

- Women's Vulnerability During Natural Disasters: A Feminist Perspective on COVID-19's Impact in Japan**
(*Doğal Afetler Sırasında Kadınların Kırılganlığı: Japonya'da COVID-19'un Etkisine Feminist Bir Bakış Açısı*)
Original research article
Xiru Zhao & Vuslat Nur Şahin Temel 1-18
- Güzellik ve Gençlik İdeallerinin Kadın Bedeni Üzerinden Yeniden İnşası: Kolajen Temalı Reklam Filmlerine Eleştirel Bir Bakış**
(*The Reconstruction of Beauty and Youth Ideals Through the Female Body: A Critical Perspective on Collagen-Themed Advertisement Films*)
Original research article
Susin Gören Kekeç 19-36
- Feminist Mekânların Dönüştürme Deneyim ve İmkânları; Feminist Stüdyo Atölyesi**
(*Changing Experiences and Possibilities of Feminist Spaces; Feminist Studio Workshop*)
Original research article
Nüket Elpeze Ergeç & Hande Muştu 37-62
- Student Mothers: Experiences of Young Mothers Studying at University**
(*Öğrenci Anneler: Üniversite Eğitimi Alan Genç Annelerin Deneyimleri*)
Original research article
Ifunanya Lilian Nnadi & Ayşe Özada Nazım 63-82
- Müslüman Toplumlarında Cinsiyet Apartheidına Karşı Mücadelede Women Living Under Muslim Laws (WLUML) Ağının Rolü ve Etkileri**
(*The Role and Impact of Women Living Under Muslim Laws (WLUML) Network in the Struggle against Gender Apartheid in Muslim Societies*)
Original research article
Rüveyda Çınar 83-108
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yönünden Kullanılan Endeksler: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye**
(*Indices Used for Gender Equality: European Union Countries and Türkiye*)
Original research article
Merve Tuba Rüzgar & Asuman Altay 109-134
- Çokkültürcülük ve Feminizm: Ayelet Shachar'ın Dönüştürücü Uyum (Transformative Accommodation) Çerçevesi Bağlamında Liberalizmi Yeniden Düşünmek**
(*Multiculturalism and Liberal Feminism: An Analysis of Ayelet Shachar's Transformative Accommodation Model*)
Original research article
Ravza Altuntaş Çakır & Cemile Rüveyda Özmen 135-164

Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı İncelemesi

(A Comparative Constitutional Judicial Review on Violence Against Women)

Original research article

Ezgi Fulya Akkuş..... 165-186

Not/Note

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Madde 9 Kapsamında Kadınların Vatandaşlık Haklarına Eşit Erişimi

(Women's Equal Access to Citizenship Rights under Article 9 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW))

Aleyna Mutlu Alkaşı187-192

Authors in This Issue/Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar..... 193

Notes for Contributors/Yazarlara Notlar..... 194

Women's Vulnerability During Natural Disasters: A Feminist Perspective on COVID-19's Impact in Japan

Xiru Zhao*

Vuslat Nur Şahin Temel**

Abstract

Female vulnerability during disasters is a significant issue, particularly during the COVID-19 pandemic. Japan, as a developed country, exemplifies how women faced increased economic vulnerability and instability during this crisis. The pandemic intensified existing social structures, leading to greater instability and insecurity, with these effects being especially pronounced when viewed through a gendered lens. This article argues that, despite the Japanese government's efforts to mitigate economic instability, the absence of a gender perspective in policy-making perpetuated women's economic vulnerability, ultimately undermining human security and the Sustainable Development Goals (SDGs) in Japan.

Keywords: Japan, COVID-19, Human Security, SDGs, Feminism.

Doğal Afetler Sırasında Kadınların Kırılğanlığı: Japonya'da COVID-19'un Etkisine Feminist Bir Bakış Açısı

Öz

Afetler sırasında kadınların kırılğanlığı, özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde dikkat çeken bir sorun haline gelmiştir. Japonya gibi gelişmiş bir ülkede, kadınlar bu kriz döneminde artan ekonomik kırılğanlık ve istikrarsızlıkla karşı karşıya kalmıştır. Pandemi, mevcut toplumsal eşitsizlikleri daha da derinleştirirken, bu durum toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında daha belirgin hale gelmiştir. Bu makale, Japon hükümetinin ekonomik istikrarsızlığı azaltmaya yönelik çabalarına rağmen, politika yapım sürecinde toplumsal cinsiyet perspektifinin eksikliğinin kadınların ekonomik kırılğanlığını sürdürdüğünü savunmaktadır. Bu durum, insan güvenliğini tehdit etmekte ve Japonya'daki Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ni (SDG'ler) zayıflatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Japonya, COVID-19, İnsani Güvenlik, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Feminizm.

* PhD Candidate, Graduate School of International Culture and Communication Studies, Waseda University, Tokyo, E-Mail: zhao34x@fuji.waseda.jp, ORCID No: 0000-0002-1976-2115.

**Assist. Prof., Asian Studies Department, Institute for Area Studies, Social Sciences University of Ankara, Ankara, E-mail: vuslatnur.sahintemel@asbu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-6794-6579.

Original research article

Article submission date: 3 April 2024

Article acceptance date: 29 September 2024

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 3 Nisan 2024

Makale kabul tarihi: 29 Eylül 2024

Introduction

The COVID-19 pandemic has unleashed a range of traumatic consequences worldwide, with vulnerable groups bearing the brunt of its effects, encompassing not only health outcomes, but also severe economic ramifications. Women who have been subjected to extensive scrutiny by researchers worldwide are among the most vulnerable groups affected by the pandemic. Although much of the research conducted thus far has focused on the experiences of women in underdeveloped or developing countries, it is clear that this pandemic has caused more significant harm to women in these areas than in developed countries. This empirical evidence establishes the overwhelming vulnerability of women to the pandemic's consequences, necessitating targeted interventions to alleviate their plight. By focusing on the case of Japan, we argue that women in developed countries also experience economic instability and a lack of social assistance from the government. Despite Japan's historical reputation for low levels of gender equality, it is imperative to elevate the visibility of Japanese women and gender-related issues in the academic literature.

Due to economic conditions being highly heterogeneous across individual women, it is difficult to consider women as the unit of analysis in a particular study; here we focus on two sub-groups within Japanese women: those who are not head of the household, and those working part-time jobs or in jobs where the wage is low. As Kikuchi et al. (2021:5) stated, the COVID-19 pandemic dangerously threatened females—especially when low skilled and those without stable jobs—causing more income inequalities for them in Japan. One of the criticisms of Feminist Studies of the COVID-19 pandemic is that they have not given proper attention to an intersectional analysis, focusing on women as a uniform demographic group (Berkhout and Richardson, 2020:49; Maestriperi, 2021:2).

This study takes into consideration that women's vulnerability in Japan has roots going far beyond the COVID-19 pandemic, some of them closely related to the traditional family structure and gender norms. The research question asks how the lack of social assistance policies during the COVID-19 pandemic in Japan has contributed to the increased vulnerability of women. We employed the case analysis as the research method to analyze women's economic and social status through social structure. This article further introduces women's vulnerability in Japan and its link with gender norms, and then addresses the negative influence of the COVID-19 pandemic occurring due to emergency restrictions implemented by the Japanese government and how they especially affected women who were working part-time and/or in low-wage jobs. Although the Japanese government promotes human security and Sustainable Development Goals (SDGs), with

particular emphasis on gender equality, its policies during the COVID-19 pandemic lacked an explicit gender focus. This oversight potentially neglected the unique challenges faced by women, particularly in the context of employment, domestic responsibilities, and the economic vulnerability exacerbated by the crisis.

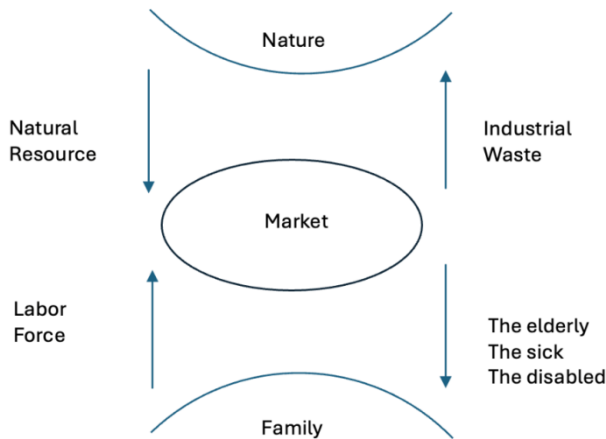
Disaster, Marxist Feminism and COVID-19

Disasters increase the already-existing gender inequalities that place women at heightened risk of calamities. These vulnerabilities are deeply seated in pre-existing social inequalities such as discrimination and poor access to opportunities and resources (Moreno & Shaw, 2018). The question of addressing these vulnerabilities calls for an all-inclusive approach that takes into consideration the social, economic, and cultural aspects of the complex relationship between the two (Donner & Rodriguez, 2011). An all-women team developed technology equipped with interactive spatial visualization to combat the floods, which had been very instrumental, especially in helping vulnerable communities in Indonesia (Okai, 2022). This helped build national resilience to disasters through gender equality. In Colombia, women were trained in managing water canals, which allowed the return of 900 wetland hectares, thus increasing community-level resilience to climate change. In Gaza, where the health system has been decimated and has collapsed, delayed access to care is posing significant health risks to pregnant women and their children amid the severe crisis (Medecines Sans Frontiers, 2024). Women in Turkey are particularly vulnerable during earthquakes owing to pre-existing social inequalities, which limit their access to resources, safe shelters, and emergency services. This vulnerability is exacerbated by traditional gender roles that often leave women responsible for children and the elderly, further increasing their risk during disasters (Yakıt Ak & Uyrdağ, 2024). This practice shows the dual benefits of promoting gender equity and improving disaster preparedness (Okai, 2022). Attempts to deal with the vulnerabilities of women in disasters should focus on incorporating gender perspectives into strategies on disaster risk reduction and creating access opportunities to all health services. Disaster mitigation and response programs are the most effective if implemented through community-based initiatives and gender-sensitive approaches (Donner & Rodriguez, 2011). Women with limited access to resources, including physical, financial, human, social, and natural resources, are an important hindrance to implementing a useful reaction towards disasters (Yavinsky, 2012). How these challenges are to be met certainly calls for a great effort to challenge and change the inequalities that put women in a more vulnerable position against natural disasters. Handling the vulnerability of women will naturally call for critical planning and quick action. It will likewise empower women and ensure their

full participation in disaster preparedness, response, rehabilitation, and recovery efforts (Petraroli & Baars, 2022).

Marxist theory posits that society is fundamentally structured by the relations that people establish through their productive activities, which are essential for human survival. Work is seen as a social process that not only shapes and transforms both the material and social worlds but also forms individuals as social beings in the process to connect the “nature” with “market” (MacKinnon, 1982). At the end 1960s during the countercultural movemet, radical feminism recognized the existence of “family” outside the “market” (See figure 1). The logic of the relationships in the "market" is similar. First, the "family" is based on the "natural" nature of humanity. The "market" uses people as resources from the family as labor input, while those who cannot become laborers—such as the elderly, the sick, and disabled—are considered "industrial waste" output. To the "market," people are merely labor resources, and only healthy adult men are considered valuable (Ueno, 2009).

Figure 1¹ Marxist Feminism Social Structure

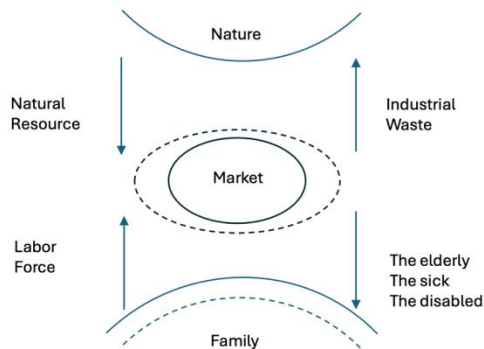

COVID-19 as a nature disaster reemphasized the importance of women’s vulnerability in the social structure. The impact of natural disasters is not equal on people. The vulnerability analysis of natural disasters states that inequalities are not only limited to the risks of exposure to disasters but are also related to equal access to social resources (Terry, 1994). Neumayer and Plümper (2007) found that natural disasters lower the life expectancy of

¹ Figure translated from Ueno, C. (2009). 家父長制と資本制: マルクス主義フェミニズムの地平. (Patriarchy and Capitalism: A Marxist Feminist Perspective). 岩波書店 (Iwanami bookstore). p6

women more than that of men which strengthens the inequalities and vulnerability of women. Mainstreaming gender often ignores women's contribution to environmental management (Dento, 2002), and the policies designed during and after climate disasters are aimed at 'building resilience in individuals and communities' (Alston, 2013: 292). Different social and economic variables, besides cultural issues, influence the vulnerability of women to a disaster. Vulnerability can be defined as "the characteristics of a person or group and their situation that influences their capacity to anticipate, cope with, resist, and recover from the impact of a natural hazard" (Donner & Rodriguez, 2011). It is a complex problem that varies greatly among different populations, centering on factors such as gender, age, disability, race, sexual orientation, income, and geographical location (UN Women n.d.). Women in developing nations bear the brunt due to cultural norms, socio-economic factors, and inequitable distribution of roles, resources, and power (Ginige et al., 2014). In disaster situations, mortality is generally greater for women than men in most countries where women have a lower status in relation to men (World Bank, 2021). For instance, Cyclone Gorky of Bangladesh in 1991 led to the deaths of 14 women for every man (World Bank, 2021). In the event of the tsunami in the Indian Ocean of 2004, out of the fatalities 250,000 were women (Fan & Huang, 2023). Cultural norms and the economic dependence of women deepen their sufferance in disasters because women form a majority of the poorest people in the world and rely more on nature for survival. Efforts to address these disparities include post-disaster equity initiatives aimed at reducing disparities in outcomes related to race, ethnicity, gender, and sexual orientation/gender identity (EDA, 2023).

Figure 2 Social Structure during COVID-19 Pandemic

Natural disasters often precipitate significant shifts in social structures, as evidenced by the COVID-19 pandemic. The imposition of stringent lockdowns and quarantine measures led to a contraction of the market, with eco-

conomic activities largely coming to a standstill. This pause in market functions was accompanied by a simultaneous increase in the number of individuals falling ill, which, in turn, reduced the available labor force and intensified economic disruption. Consequently, the "family" unit assumed a more prominent role within the social structure, as the care for the sick and the reliance on household resources grew. These changes collectively contributed to an alteration in the social structure during the pandemic.

Women and Crisis in Japan

The gender issue is especially exaggerated in Japan as a country that frequently encounters earthquakes, floods, and other natural disasters. The 2011 East Japan Disaster reinforced the traditional gender role in Japan, and most of the policies are failing in incorporating gender perspectives in the Japanese system of administration (Saito, 2012). In Japan, vulnerability is constructed by social and community norms, values, and public discourses on gender in the face of natural disasters (Petraroli & Baars, 2022). Some other variables contributing to this vulnerability include inadequate levels of education on disasters and public discourses rendering women to their traditional gender roles and obligations at the expense of full participation in preparedness and response activities (Petraroli & Baars, 2022). Although Japan, since the 1960s, has installed comprehensive disaster-prevention measures that have reduced casualty counts due to natural disasters (Ministry of Foreign Affairs of Japan, n.d.), disaster risk reduction schemes must integrate gender perspectives to increase resilience and decrease gender disparities (Gerster, 2024).

The social status of women in Japanese society remains an important issue today. In the United Nations Development Programme Gender Inequality Index (2020), Japan ranked 19th as a country with very high human development, which suggests that Japanese females and males have similar political and educational rights, however low in aspects of participation in the National Parliament and medium in the labor pressure participation rate (Assmann, 2014:3). Japan ranked 120th among 156 countries in the World Economic Forum Global Gender Gap Report in 2021 and is the lowest among the G7 countries. Furthermore, the ranking indicates disparities between the genders in the areas of political participation and employment.

The COVID-19 pandemic, classified as a natural disaster, warrants a broader examination of its consequences, beyond the realm of public health. Although research has shown that men have higher infection and death rates than women (Global Health 5050, 2022), women have experienced more economic problems caused by COVID-19 (Alon et al., 2020), resulting in higher economic insecurity and instability. To mention only a few, Sahin et al. (2010:2) find that the Great Recession of 2008 negatively expanded the employment gender gap, and Davies and Bennett (2016:1044) show similar

findings when studying the economic consequences of the Ebola and Zika pandemics. International organizations share the same perspective; for example, according to the United Nations (UN) Policy Brief (2020), the pandemic has deepened the economic gender inequalities that have been targeted since the 1995 Beijing Platform for Action. As Kabeer et al. (2021:23) stated, the pandemic hit economic sectors with higher female representation, which translated into larger declines in employment for women than men in numerous countries. OECD (2020) also highlighted this situation as an increased risk of women's poverty due to COVID-19.

The issues stemming from the COVID-19 pandemic are not restricted to women in the workforce. Furthermore, the pandemic has exacerbated problems that were already being addressed by the feminist economic approach before its emergence. Take for example the prevalence of unpaid work within the home (Dalla Costa and James, 1975; Waring and Steinem, 1990; Waring, 1999). Since most of countries experienced lockdowns during some part of the pandemic, research showed that women's unpaid work within the home increased during COVID-19 (Bahn et al., 2020:696). However, this situation is not considered an important problem for policymakers in every country, and women's economic invisibility within the home has irremediably increased despite the fact that UN Women (2020) published a report highlighting the vulnerability of women in underdeveloped countries. In addition to that, a recent CNN poll conducted by Edwards-Levy et al. (2022) showed that an average of more than 60% of women living in G7 countries whose lives were affected by the COVID-19 pandemic say their governments did not provide them with much of the support they needed. It is critical to see women economically influenced by the pandemic in global aspects; even before the G-7 Summit 2020, UN-Women (2020) gender equality experts recommended key actions or COVID-19 response and recovery for G7 leaders. Consequently, it could be said that the financial results of COVID-19 influenced women globally and caused a rising risk to women's economic position and stability not only in the short run but also in the long run. One of the ways to overcome women's economic instability is governments' economic policies toward women or sectors which have high female workers representation. Different countries experience the economic instability of women at different levels and according to different dynamics, but the female economic vulnerability during the pandemic is claimed as a global phenomenon.

COVID-19 swiped the world at the beginning of 2020, and on April 7, 2020, the Japanese government declared *Kinkyū jitai sengen* (a state of emergency) under Article 32, paragraph 1 of the Act on Special Measures for Pandemic Influenza and New Infectious Diseases Preparedness and Response (Ministry of Health, Labour and Welfare, 2020). As the outbreak de-

veloped, the Head of the Novel Coronavirus Response Headquarters issued the state of emergency four times between April 2020 to September 2021. Two stages of *Man'en bōshi-tō jūten sochi* (priority measures to prevent the spread of disease) from April 5, 2021, to Sept. 30 2021 and January 9, 2022, to March 21, 2022, are also be released to further strengthened the spread of the COVID-19. These two policies aimed at mitigating the impact of COVID-19 are specifically formulated to minimize its adverse effects on the economy. The state of emergency aims for the most severe infectious stage and is restricted in the scope of nation-wide prefectures by prefecture. The priority measures to prevent the spread of disease transferred the power to the prefectural governor and narrowed its scope within municipalities to control diseases in relatively minor stages (Sugimoto, 2021). Since the priority measures to prevent the spread of diseases were determined by the local government, there were no common regulations overall to define how to regulate the behavior of citizens. Declaring a state of emergency was a Japan-wide policy that specifically requested residents to not leave their homes except for emergency needs after 8 p.m. and to try and avoid crowded places. The government also requested businesses like museums, and sports centers to shut down their services; restaurants shortened their business hours from 5 a.m. to 8 p.m. and refrained from providing alcohol after 8 p.m. The government did not impose lockdown measures on the entire country and residents could still travel freely (Disaster Prevention Information, 2021).

Japan, Human Security and SDGs

Human security is a concept that broadens the scope of security beyond military threats and encompasses economic, food, health, environmental, personal, community, and political security (Persaud 2016). The Sustainable Development Goals (SDGs), particularly those related to gender equality (SDG 5) and reducing inequalities (SDG 10), are intrinsically linked to the notion of human security (United Nations Sustainable Development Goals, n.d.). These goals emphasize the importance of ensuring that all individuals, especially vulnerable groups like women, have access to resources, opportunities, and protections necessary to lead dignified lives.

The COVID-19 pandemic has profoundly impacted human security, particularly in Japan, where women have faced heightened economic and social vulnerabilities. The crisis exacerbated pre-existing gender inequalities, leading to significant setbacks in achieving the SDGs. The section "Women and Crisis in Japan" highlights how the pandemic reinforced traditional gender roles and deepened economic insecurities for women, thus undermining their human security.

In Japan, the pandemic's impact on women is seen through increased economic instability, particularly among those in low-wage or part-time

jobs, which are predominantly held by women. The SDGs aim is to promote economic inclusion and equality, but the pandemic revealed how these goals remain distant for many women in Japan. Government social assistance programs have failed to adequately address the unique needs of women, particularly due to the patriarchal structure embedded in the Japanese family system. The "head of household" model used to distribute financial aid often left women without direct access to crucial resources, thus limiting their ability to secure their economic well-being.

This paper also discusses how the lack of gender-sensitive policies during the pandemic led to a continuation of the vulnerabilities faced by women. This situation conflicts directly with SDG 5, which seeks to eliminate gender-based discrimination and promote equal opportunities for women in all areas of life. The failure to incorporate gender perspectives in policy-making during the crisis highlights the persistent challenges in achieving gender equality in Japan.

Moreover, the pandemic highlighted the critical need for health security, a key component of human security, as outlined in the SDGs. The economic and social disruptions caused by COVID-19 disproportionately affected women, particularly in accessing healthcare and social services. The increased burden of unpaid care work and the reduction in income due to job losses among women further compounded their vulnerability, making it difficult for them to recover from the crisis.

In conclusion, the COVID-19 pandemic has revealed significant gaps in the realization of human security and the SDGs, particularly concerning gender equality in Japan. The crisis has underscored the importance of integrating gender perspectives into all aspects of policy-making to ensure that women are not left behind in times of crisis. Achieving the SDGs requires a concerted effort to address these vulnerabilities, ensuring that women have equal access to resources, opportunities, and protections necessary for their security and well-being.

Market

As mentioned in previous sections, Japan shows high gender inequalities in various areas; not surprisingly, one of them is the wage gap between male and female workers facing the same labor load and responsibilities. According to Japan's Statistics Bureau 2022 yearbook and according to the Ministry of Health Labor and Welfare, 16 sectors ² are compared with regards

² The industries are 1-mining, 2-construction, 3-manufacturing, 4-electricity, gas, heat supply, and water, 5-information and communication, 6-transport and postal activities, 7-finance and insurance, 8-real estate, 9-scientific research, professional and technical services, 10-accommodations, 11-eating and drinking services, 12-living related perso-

to total monthly income based on gender. The average monthly earnings of male employers are 405,865¥. Conversely, the average female employer's monthly earnings are 218,981¥ (Statistics Bureau Japan, 2021a). Unfortunately, males are approximately two times more likely earned than females. It could be asked if the situation is limited with these 16 sectors chosen by the Ministry of Health, Labour, and Welfare. Another research on the gender wage gap was conducted by OECD (2021), and reported the gender wage gap in Japan to be 22.1 percent. This is an obvious disadvantage and discourages female employees in various industries for transiting to full-time employment. It caused more fragile economic stability for females in Japan, as they receive a lower income, even while working in the same position and industry as men.

An additional consequence of the unequal payment via gender, and family culture is that women's jobs are rooted in their family realities and responsibilities for household work and children (Wu, 2009). The Ministry of Health, Labour and Welfare publishes statistics regarding the number, age, and hourly scheduled income for female working part-time, categorized by the size of enterprise, and industry (Statistics Bureau Japan, 2021c). A noteworthy observation is that women in Japan continue to hold the majority of lower-earning, part-time positions, comprising 56 percent of such jobs (Inagaki, 2020). According to Kotera and Schmittmann (2022:22-23), part-time workers were disproportionately affected by employment outcomes because of COVID-19 in Japan, especially since women, young, and low-income workers account for a large share of part-timers. There are no specific data on male part-time workers in the official statistics. Although the part-time work reduction is small, the people who are working part-time are adversely influenced by wage decreases or job loss (Kotera and Schmittmann, 2022:10). The control and restrictions on individuals and businesses all lead to a downfall in employment, especially part-time jobs. Most restaurants and convenience stores hire part-time workers in order to lower the labor costs they face. In May 2021, over one million people suffered from unemployment due to the spread of COVID-19. A significant decrease in part-time jobs was observed in 46.8% of females and 47.9% of males. Also, 68.2% of females out of 2403 people did not receive support or benefits from the government, either because they decided not to apply for it, or they did not know about such policies (Nomura Research Institute, 2021). Although there are no significant differences in the proportion of unemployment between genders, the large number of non-regular employees reflects the operational structure of the Japanese system.

Data from the World Bank (2022) shows 44.4% of women were in the workforce. In addition to that, according to the Statistics Bureau of Japan (2021), the labour force status shows that in the population aged 15 years old and over, more than 19.5% of females are doing lower wage part-time jobs, while only 6% of males are engaging with non-regular employment (2021b). The traditional role of women in Japan is to raise children, which makes it difficult for them to maintain their future career paths. Furthermore, the number means men and women are equally participating in the workplace.

The reduction in working hours during the pandemic had a particularly pronounced impact on non-regular employees, predominantly affecting the female workforce. Although they continued to be counted as part of the labor force during this period, these workers were disproportionately affected by the contraction of the market. As a result, many were compelled to retreat from the workforce and return to traditional family roles, becoming direct victims of the shrinking economic landscape.

Family

The traditional family formation observed in Japanese society undoubtedly exerts a profound impact on the gender disparities that exist in the workplace (Nishitani and Kawaguchi, 2023). Japanese women's status is elevated in the global scenario while their personal development is halted due to unbalanced roles in the labor market and in the family (Marshall, 2017:272). The current Japanese *koseki* (family registry) is a system inherited from prewar times, customs, and ideologies that shows an inclination toward patriarchal orientation (North, 2009:23). Traced back to the Meiji era, Japan's gender role is strongly shaped by Confucianism. Women were expected to stay at home as "good" wives, as opposed to their husbands who should work outside the home to support living expenses (Belarmino and Roberts, 2019:273). Under these circumstances, married women, mainly if they have, or if they choose to have children, are anticipated to restrict their professional aspirations to areas that accommodate their fundamental position of caring (Dalton, 2017:13). People do not work voluntarily, and the capacity to manage "industrial waste" from the output side is limited. At the same time, the substantial burden of supporting the "family" outside the "market" largely falls on women, who express their dissatisfaction and protest against this unfair burden.

To sum up, because of unequal payment and the traditional family structure of Japan, Japanese women tend to work in part-time or low wage jobs. In COVID-19 circumstances; these two groups' employees experience more economical instability. The shrinking job market has led to a decrease in part-time employment opportunities, disproportionately affecting women. The pandemic also increased the demand for domestic labor, as more pati-

ents and extended periods of staying at home added to household responsibilities. As a result, women's roles have shifted increasingly toward family-oriented duties, reinforcing traditional gender roles within the household.

Japan and COVID-19 Policies

The Japanese government enacted a series of social assistance for supporting people who were facing economic and health issues due to the spread of COVID-19. From the beginning of the first state of emergency, the Japanese government decided to hand out a Special Cash Payment to its residents as compensation for restricting social movement and working commutes. Social assistance policies aimed to help people and decrease the disparity created due to the decrease in job opportunities as COVID-19 developed (Yamamoto et al., 2021:14), while it is worth scrutinizing the implied gender inequalities under the surface of the social atmosphere.

According to the "Survey Report on the Impact of the COVID-19 Pandemic from the Perspective of Gender Equality" conducted by the Gender Equality Bureau Cabinet Office in Japan (2020), 40.1% of women and 33.0% of men received some form of benefit, with the percentage of women being 7 percent higher. The most commonly received benefits for both genders were related to child-rearing, with 22.3% of women and 14.0% of men receiving such benefits, showing an 8-point difference. While the Special Cash Payment was not designed as a gender-specific policy—being available to anyone holding proof of residency in Japan—government data indicate minimal differences between women and men in terms of benefit receipt. The data suggest that the distribution of financial assistance was largely equitable across genders.

The data also lends evidence to the observation from the "market" and "family". In the "market" sphere, over 30% of both employed men and women reported a decrease in individual annual income. This decline was more prevalent among non-regular employees compared to regular employees, and among women in non-regular employment, more than 50% reported that their individual income decreased. While in the "family" sphere, the division of household chores is 70% women / 30% men in households with a spouse, and in households with children under third grade of elementary school, the division of childcare is about 70% women / around 35% men.

In Japan, the pre-pandemic social structure already indicated a tendency for women to occupy lower-waged positions within the labor market, while placing greater emphasis on their roles within the family sphere. The onset of the pandemic exacerbated this situation, as the contraction of the labor market and the expansion of domestic responsibilities heightened the vulnerability of women's social positions. Due to the existing societal dynamics, women were more likely to lose their jobs and experience an increase in household responsibilities. Although the government advocates for human

security and the SDGs, with a particular emphasis on gender equality, its policies during the pandemic were not explicitly gender-focused, potentially overlooking the specific challenges faced by women.

Conclusion

This article analyzes Japanese social assistance in the context of COVID-19 pandemic from a gender perspective. In the framework of a pandemic that spread rapidly, the Japanese government implemented a series of policies to contain contagion. These policies had an impact on daily economic activities. The Japanese government provided financial assistance for the public to survive the epidemic. These policies and assistance were not gender specific, as a result, they did not reduce the economic gender equality between men and women and actually reflected the traditional thinking of Japanese society.

Gender roles in Japan have resulted in women being more financially vulnerable to the pandemic. As previously stated, since most female employees are involved in part-time jobs and some low wage jobs, their wages have a direct relationship with working hours. A series of government restrictions have reduced working hours of part-time jobs during the epidemic that influenced their incomes. Although the government has provided a series of financial subsidies to reduce the burden on people's lives, people have to apply themselves. Many women working part-time are unaware of these benefits, and as a result, they are not able to actually receive this governmental assistance.

The intersectional nature of these challenges is critical in understanding the broader impact of the pandemic on women in Japan. Women who are part-time workers, or employed in low-wage jobs faced unique and compounded vulnerabilities that were not adequately addressed by the government's one-size-fits-all approach. This highlights the importance of considering intersectionality in policy-making to ensure that all vulnerable groups receive the support they need.

Japan must adopt more gender-responsive policies that address the specific needs of women during crises. This includes reforms to the household registration system and targeted social assistance programmes. Moreover, Japan's response highlights the broader issue of how gender inequalities undermine human security and the Sustainable Development Goals (SDGs), particularly in times of crises.

In general, we argue that the Japanese government has actively responded to control the economic instability of the development of the epidemic and has provided various forms of social assistance for residents on this basis. But in reality, this assistance, although not gender-oriented, did not reduce the existing gender inequality in Japan. The division of roles in the house-

hold and salary instability of Japanese women in the context of COVID-19 led to greater economic vulnerability in general. The lack of gender perspectives on Japan's government assistance programs targeting economic instability caused the continuation of women's vulnerability in Japan during the pandemic.

References

- Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J., & Tertilt M. (2020, April 19). *The Impact of the coronavirus pandemic on gender equality*. Centre for Economic Policy Research. <https://voxeu.org/article/impact-coronavirus-pandemic-gender-equality>
- Alston, M. (2014). Gender mainstreaming and climate change. *Women's Studies International Forum*, 47, 287–294.
- Assmann, S. (2014). Gender equality in Japan: The equal employment opportunity law revisited. *The Asia-Pacific Journal*, 45(2), 1-23.
- Bahn, K., Cohen, K., & Rodgers, Y. (2020). A feminist perspective on COVID-19 and the value of care work globally. *Gender, Work & Organization*, 27(5), 695–99.
- Belarmino, M., & Roberts, M. R. (2019). Japanese gender role expectations and attitudes: A qualitative analysis of gender inequality. *Journal of International Women's Studies*, 20(7), 272-288.
- Berkhout, S.G., & Richardson, L. (2020). Identity, politics, and the pandemic: Why is COVID-19 a disaster for feminism(s)?. *History and Philosophy of the Life Sciences*, 42(4), 49.
- Dalla Costa, M., & James, S. (Eds.). (1975). *The power of women and the subversion of the community* (3rd ed.). Falling Wall Press Ltd.
- Dalton, E. (2017). Womenomics, 'equality' and Abe's neoliberal strategy to make Japanese women shine, *Social Science Japan Journal*, 20(1), 95-105.
- Davies, S. E., & Bennett, B. (2016). A gendered human rights analysis of Ebola and Zika: locating gender in global health emergencies. *International Affairs*, 92(5), 1041–60.
- Dento, F. (2002). Climate change vulnerability, impacts, and adaptation: Why does gender matter?, *Gender and Development*, 10(2), 10-20.
- Disaster Prevention Information. (2021). *Emergency measures, etc. in Tokyo to prevent the spread of new coronavirus (announced on 9 September 2021)*. <https://www.bousai.metro.tokyo.lg.jp/1007617/index.html> (In Japanese).
- Donner, W., & Rodriguez, H. (2011, January 8). *Disaster Risk and Vulnerability: The Role and Impact of Population and Society*. PRB. <https://www.prb.org/resources/disaster-risk/>
- Edwards-Levy, A., Munsu P., & Manibog, C. (2022, March 8). Women in the world's richest nations feel let down by their governments following

- the pandemic, *CNN poll reveals*. <https://edition.cnn.com/interactive/2022/03/world/covid-recovery-G7-women-poll-as-equals-intl-cmd/index.html>
- Gender Equality Bureau Cabinet Office in Japan. (2020). *Survey Report on the Impact of the COVID-19 Pandemic from the Perspective of Gender Equality*. In Japanese https://www.gender.go.jp/research/kenkyu/pdf/covid19_r02/00.pdf.
- Gerster, J. (2024, April 15). *Women's needs in disasters are still not accounted for*. The Japan Times. <https://www.japantimes.co.jp/commentary/2024/04/15/japan/women-gender-issues-disasters-japan/>
- Global Health 5050. (2022). *The Sex, Gender and COVID-19 Project*. <https://globalhealth5050.org/the-sex-gender-and-covid-19-project/>
- Inagaki, K. (2020). Japanese companies woo mothers to fill vacancies. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/30aa0f62-442e-11ea-9a2a-98980971c1ff>
- Kabeer, N., Razavi, S., & Rodgers, Y. (2021). Feminist Economic Perspectives on the COVID-19 Pandemic. *Feminist Economics* 27(1–2), 1–29.
- Kikuchi, S., Kitao, S., & Mikoshiba, M. (2021). Who Suffers from the COVID-19 Shocks? Labor Market Heterogeneity and Welfare Consequences in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, 59, 1–39.
- Kotera, S., & Schmittmann, J. (2022). *The Japanese Labor Market During the COVID-19 Pandemic*. *International Monetary Fund working paper* (Working Paper No. 2022/089). International Monetary Fund (IMF).
- Maestriperieri, L. (2021). The covid-19 pandemics: Why intersectionality matters. *Frontiers in Sociology*, 6, 1–6.
- Marshall, R. (2017). Gender inequality and family formation in Japan. *Asian Anthropology*, 16(4), 261–278.
- MacKinnon, C. A. (1983). Feminism, Marxism, method, and the state: Toward feminist jurisprudence. *Journal Of Women in Culture And Society*, 8(4), 635–658.
- Medecines Sans Frontiers. (2024). Living conditions threaten the lives of pregnant women and newborns in Gaza. <https://www.msf.org/living-conditions-are-threatening-lives-pregnant-women-gaza>
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. (n.d.). *Disasters and Disaster Prevention in Japan*. Disaster Prevention. <https://www.mofa.go.jp/policy/disaster/21st/2.html>
- Ministry of Health, Labour and Welfare. (2020). *Basic Policies for Novel Coronavirus Disease Control by the Government of Japan (Summary)*. <https://www.mhlw.go.jp/content/10900000/000624195.pdf>

- Moreno, J., & Shaw, D. (2018). Women's empowerment following disaster: A longitudinal study of social change. *Natural Hazards*, 92(1), 205–224. <https://doi.org/10.1007/s11069-018-3204-4>
- Neumayer, E., & Plümper, T. (2007). The gendered nature of natural disasters: The impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981–2002. *Annals of the Association of American Geographers*, 97(3), 551–566.
- Nishitani, K., & Kawaguchi, A. (2023). What institutional characteristics determine and mitigate gender inequality in the workplace? An empirical analysis of Japanese firms. *Women's Studies International Forum*, 97.
- Nomura Research Institute. (2021). One in two part-timers who have lost shifts due to the new coronas “have continued to lose shifts since the outbreak of the new coronas. https://www.nri.com/jp/news/newsrelease/1st/2021/cc/0716_1 (In Japanese).
- North, S. (2009). Negotiating what's ‘natural’: persistent domestic gender role inequality in Japan. *Social Science Japan Journal*, 12(1), 23–44.
- Okai, A. (2022, March 24). *Women are hit hardest in disasters, so why are responses too often gender-blind?* UNDP. <https://www.undp.org/blog/women-are-hit-hardest-disasters-so-why-are-responses-too-often-gender-blind>
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2021). *Gender wage gap*. <https://data.oecd.org/earnwage/gender-wage-gap.htm>.
- _____. (2020). *Women at the core of the fight against COVID-19 crisis*. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/women-at-the-core-of-the-fight-against-covid-19-crisis_553a8269-en.
- Persaud, Randolph B. 2016. ‘Human Security’. In *Contemporary Security Studies*, edited by Alan Collins, Fourth edition. Oxford New York: Oxford University Press.
- Petraroli, I., & Baars, R. (2022). To be a woman in Japan: Disaster vulnerabilities and gendered discourses in disaster preparedness in Japan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 70, 102767. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102767>
- Sahin, A., Song, J., & Hobijn, B. (2010). The unemployment gender gap during the 2007 recession. *SSRN Electronic Journal*, 16(2), 1–7.
- Saito, F. (2012). Women and the 2011 east Japan disaster. *Gender & Development*, 20(2), 265–279.
- Statistics Bureau Japan. (2021a). *Average Monthly Cash Earnings per Regular Employee by Industry (Cont'd), Male/Female 2020*.
- Statistics Bureau Japan. (2021b). *Population aged 15 years old and over by labour force status, employed person by industry*.

- Statistics Bureau Japan. (2021c). *Number, Age and Hourly Scheduled Cash Earnings of Female Part-Time Workers by Size of Enterprise and Industry*.
- Sugimoto, T. (2021, September 10). What are priority measures to prevent the spread of disease? *Zuginojitai*, <https://smbiz.asahi.com/article/14325425> (In Japanese).
- Terry, C. (1994). Vulnerability analysis and the explanation of 'natural' disasters, In Ann Varley (Ed.), *Disaster, Development and Environment* (pp.13-30). John Wiley & Sons, Inc.
- Ueno, C. (2009). 家父長制と資本制: マルクス主義フェミニズムの地平. (Patriarchy and Capitalism: A Marxist Feminist Perspective). 岩波書店 (Iwanami bookstore).
- United Nations (UN). *Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women*. <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2020/06/report/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en-1.pdf>.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2020). *2020 Human Development Perspectives, Tackling Social Norms: A game changer for gender inequalities*. https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdperspectivesgnsnipdf_1.pdf
- United Nations Sustainable Development Goals. n.d. 'The 17 Goals'. <https://sdgs.un.org/goals>.
- UN Women. (2020). *COVID-19 and its economic toll on women: The story behind the numbers*. <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/9/feature-covid-19-economic-impacts-on-women>.
- Waring, M., & Steinem, G. (1990). *If women counted: A new feminist economics*. Harpercollins.
- Waring, M. (1999). *Counting for nothing: What men value and what women are worth*. (2nd ed.). University of Toronto Press.
- World Bank. (2021). *Labor force, female (% of total labor force) in Japan*. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.FE.ZS?locations=JP>
- World Economic Forum. (2021). *Global gender gap report 2021*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf
- Wu, S.Y. (2009). Household characteristics and women's work patterns: Compromising familial care work and non-familial paid employment. *Journal of Asian Public Policy*, 2(1), 74–84.
- Yakıt Ak, E., & Uyrdağ, N. (2024). Afetin Toplumsal Cinsiyet Boyutu: Türkiye'nin Diyarbakır Şehrinde Depremi Yaşayan Kadınlarla İlgili Bir Örnek Olay İncelemesi. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 7(1), 142–160. <https://doi.org/10.33708/ktc.1390146>

- Yamamoto, I., Ishii K. , and Higuchi Y. (2021). The early impacts of the COVID-19 on employment, time-allocation, and well-being among Japanese employees: Evidence from real time longitudinal survey before and during the COVID-19 pandemic. *Proceedings of 2021 PDRC Discussion Paper Series* (pp.1-48). Panel Date Research Center at Keio University.
- Yavinsky, R. (2012, December 26). *Women More Vulnerable Than Men to Climate Change*. PRB. <https://www.prb.org/resources/women-more-vulnerable-than-men-to-climate-change/>

Güzellik ve Gençlik İdeallerinin Kadın Bedeni Üzerinden Yeniden İnşası: Kolajen Temalı Reklam Filmlerine Eleştirel Bir Bakış

The Reconstruction of Beauty and Youth Ideals Through the Female Body: A Critical Perspective on Collagen-Themed Advertisement Films

Susin Gören Kekeç*

Öz

Reklamlarda kadın temsillerinin beden odaklı kurgulanarak tüketicilere sunulduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacını, kolajen aracılığıyla inşa edilen güzellik ve gençlik ideallerinin toplumsal cinsiyet ideolojisine uygun olarak reklamlarda nasıl kurgulandığını ortaya koymak oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma, bu reklamların kadınlar arasında sınıfsal farklılıklara dayalı yeni bir eşitsizliğe de neden olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, reklam kültürel bir kavram, beden ise toplumsal normlar ve cinsiyet ideolojileri ile şekillenen bir olgu olarak ele alınmıştır. Dört farklı kolajen markasının reklamlarının incelendiği çalışmada veriler doküman analizi ile elde edilmiş ve betimsel araştırma yöntemine göre de analiz edilmiştir. Bu verilerin toplumsal ve kültürel bağlamlarını da ortaya koymak için göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kadın bedeni üzerinden kurgulanan bu reklamlarda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretildiği tespit edilmiştir. Ayrıca her kadının ürünle ulaşma noktasında eşit şartlarda olamayacağı gerçeğinin başka bir eşitsizliği de ortaya çıkardığı bulunmuştur. Çalışmaya, ilgili reklamlarda kurgulanan kadın imgelerinin toplumda var olan ve medyada sunulan kadın temsillerinin birer yansıması olduğunu göstermesi ve bu reklamların kadınlar arasındaki sınıfsal farklılıklara dayalı eşitsizlikleri daha görünür kılmaya açısında da önem atfedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Reklam, tüketim kültürü, medyada kadın bedeninin temsili, toplumsal cinsiyet, güzellik ve gençlik.

Abstract

It is argued that women's representations in advertisements are constructed with a focus on the body and presented to consumers accordingly. In this context, the aim of this research is to reveal how beauty and youth ideals, constructed through collagen products, are framed in advertisements in accordance with gender ideology. Additionally, the study seeks to demonstrate that these advertisements also create a new inequality among women based on class differences. In this regard, advertising is treated as a cultural concept, and the body is considered as a phenomenon shaped by social norms and gender ideologies. The study examines advertisements from four different collagen brands, with data collected through document analysis and analyzed using the descriptive research method. To further uncover the social and cultural contexts of these data, a semiotic analysis method was employed. The research found that these advertisements, which are constructed around the female body, reproduce gender inequality. Moreover, it was identified that not all women have equal access to these products, highlighting another form of inequality. The study is significant in demonstrating that the female images constructed in these advertisements reflect the existing representations of women in society and the media, and in making the class-based inequalities among women more visible.

Keywords: Advertising, consumer culture, representation of the female body in media, gender, beauty and youth.

* Dr. Öğretim Üyesi, Susin Gören Kekeç, Şırnak Üniversitesi Şırnak Meslek Yüksek Okulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı. E-posta: sgorenkecec@srnak.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-2881-6867.

(Bu çalışma Başkent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü tarafından 26-28 Ekim 2023 tarihlerinde düzenlenen "Uluslararası Sosyoloji Kongresinde (BUSOC2023) özet olarak sunulan sözlü bildirisinin genişletilmiş hâlidir.)

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 3 Nisan 2024

Makale kabul tarihi: 30 Aralık 2024

1302-9916©2024 emupress

Original research article

Article submission date: 3 April 2024

Article acceptance date: 30 December 2024

Giriş

Reklam, yalnızca bir ürün veya hizmetin tanıtımı değil, tüketiciyi ikna etme amacı taşıyan stratejik bir iletişim aracıdır da. Reklam, tüketiciyi sadece ürünü almaya teşvik etmez, reklam ürün aracılığıyla tüketiciyi bir yaşam biçimi almaya da ikna etmektedir. Tüketicinin amacı ürünü tüketmenin yanı sıra vaat edilen yaşam biçimini de elde etmektir. Lakin burada dikkat edilmesi gereken husus reklamlar üzerinden kurgulanan bu imgeler aracılığıyla egemen ideolojiler ve toplumda mevcut olan eşitsizliklerin de yeniden üretiliyor olmasıdır (Açer, 2022: 313). Bir pazarlama aracı olarak, reklamın kurgusu reklamın hedef kitlesinin ürünü satın almaya ikna edilmesi üzerine kuruludur. Tüketici ve satıcı (kaynak ve alıcı) arasında en basit ve yalın haliyle böyle bir ilişkinin olması gereklidir. Ancak reklamlarda kullanılan dil, söylem, imgeler ve mitler aracılığıyla bu basit ve yalın ilişkinin kurulamadığını iddia etmek yanlış bir ifade olmayacaktır.

Reklamın iletişim amacı da tarafsız değildir. Aksine üretici tarafından ürünü alacak kişi üzerinde, bilinçli bir şekilde yönlendirmeye ve dönüştürmeye dayalı bir ilişki kurma çabası vardır (Topsümer ve Elden, 2016: 23). Burada önemli olan kaynak ve alıcı arasındaki ilişkinin nasıl kurgulandığı, ürün üzerinden idealize edilen yaşam tarzının birey ve toplum nezdindeki karşılığıdır. Bu karşılığın ne olduğuna dair mevcut önermeler, reklamın içinde kurgulandığı kültürden soyutlanamayacağı yönündedir.

Reklamlar içinde var olduğu kültürden bağımsız değildir. Çünkü bireyler, satın alma davranışında bulunarak kendilerine sunulan “daha sağlıklı”, “daha verimli bir çalışan”, “daha iyi bir anne” ya da “daha ideal bir kadın veya erkek” olma gibi toplumsal norm ve beklentilere uygun, ideal yaşam biçimlerine ulaşacaklarına inanırlar. Bu idealize edilmiş vaatler, reklamlardaki temsiller ve göstergeler aracılığıyla aktarılmaktadır (Açer, 2022: 313). Nihayetinde medya sadece bir gruba ait değerleri kitlelere sunmaz. Aksine toplumu bir bütün olarak görür ve hâkim olan toplumsal normlar ile toplumsal ekonomik sistemin değerlerinin, yeniden üretilmesini, kitlelerin bu konsensüse rıza gösterimlerine aracılık etmelerini sağlamaktadır (Dağtaş, 1999:29).

İngiliz Kültürel Çalışmalar Birmingham Okulu’nun kurucularından olan Stuart Hall da kitle iletişim araçlarının toplumsal yapılardan ve pratiklerinden bağımsız düşünülmemeyeceğini ve bu araçların kültürel oluşumları da inşa ettiğini belirtmektedir. Öyle ki;

Günümüzde iletişim kurumları ve ilişkileri toplumsal alanı tanımlıyor ve inşa ediyor; siyasal alanın inşasına yardım ediyor, üretken

ekonomik ilişkileri dolayamıyorlar; modern endüstriyel sistemler içinde “maddi bir güç” hâline geldiler, bizatihi teknolojik olanı tanımlıyorlar; kültürel olana hükmediyorlar. Giderek artan bir biçimde kültürel ve toplumsal dünyaya ilişkin deneyimlerimiz hâline gelen ikinci düzey evrenleri inşa ediyor ve yaşatıyorlar...” (İrvan, 2014: 83) tespitinde bulunmaktadır.

Benzer bir görüşün savunucusu olan Terence Qualter de reklamın işlevini, toplum tarafından kabul edilen hâkim değerleri koruma ve sürdürme işleviyle açıklamaktadır. Yine aynı yazarın ifadesiyle, reklamlar aracılığıyla toplumda mevcut olan sınıf, ırk ve cinsiyet değerleri muhafaza edilmekte bu da zorla değil aksine ikna yoluyla olmaktadır (Akt., Dağtaş 1999:72). Bu minvalde çalışmada, insan bedeni sosyal bir olgu olarak kabul edilmektedir. Kültürel bir metin olarak kabul edilen reklamlar üzerinden de idealize edilen kadın ve kadın bedenine ilişkin kodlamaların var oldukları toplumsal yapılar içerisinde inşa edildiği düşünülmektedir. Nitekim bireyin benlik ve kimlik inşasında beden önemli bir yerde durmaktadır. Günümüzde bireyin yaşadığı toplumda, konumunu belirlemede etkili olan beden sosyal bir olgu olarak sosyal bir sermaye işlevi görmektedir ve söz konusu kadınlar olduğunda bu durum daha belirgin bir hal almaktadır (Kurttaş, 2021: 187). Beden, kadın ve erkeğin toplumdaki rol ve sorumluluklarını belirlemede de önemli bir yerdedir. Yine beden kapitalist piyasa koşullarında hem politik hem de ekonomik açıdan önemli ve güçlü bir *argüman* olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla kadınların *her koşulda güzel görünmelerini ve genç kalmalarını* önceleyen bu sistemde, kadın bedeninin biyolojik olarak yaşlanabileceği gerçeği neredeyse yok sayılmaktadır. Böylelikle beden, kadın benliğinin ve kimliğinin önemli bir göstergesi haline dönüşmekte ve standartlara uygun hale getirilmek zorunda kalınan bir tüketim nesnesine dönüşmektedir. Haliyle bu durum kadında ağır bir yük oluşturmaktadır (Kurttaş, 2021: 188). Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus ise tüketim odaklı olarak idealize edilen belirli bir “kadınlık” formunun, diğer “kadınlık” biçimlerini –özellikle tüketemeyenleri– dışlama riskini taşıyor olmasıdır (Açer, 2022: 312). Bu da sınıfsal farklılıklardan kaynaklı başka bir eşitsizliği de beraberinde getirmektedir.

Çalışmada, yukarıdaki tespitler çerçevesinde dört farklı kolajen markasının reklam filmleri analiz edilmiştir. Araştırmanın çıkış noktasını da söz konusu reklamların alt metinlerinde kadın temsiline ilişkin farklı okumaların olduğunu ortaya çıkarmak oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın bir diğer çıkış noktası Tuncer’in (2020: 191) de altını çizdiği görüşe katkıda bulunacağı düşüncesine dayanmaktadır.

Söz konusu reklamlar kadın temsiliyetinin yanlış kullanımına ilişkin farkındalık oluşturmak, kadın temsiliyetinin doğru kullanımına ilişkin ve kadının varlığına yönelik bilinçlendirme yaratmak amacıyla seçilmiştir. Bundan dolayı her türlü mecraaya açık / görünür olan reklamın içerdiği cinsiyetçi unsurların ve kadının yanlış temsiliyetinin ifşası bu açıdan elzemdir.

Bu ifadeler doğrultusunda reklam ve kültür ilişkisine değinilmiştir. Sonrasında tüketim kavramı, kadın bedeni üzerinden detaylandırılmıştır. Son bölümde ise ilgili reklamlar analiz edilmiştir.

Reklamı kültür üzerinden okumak

İletişim yöntemlerinden biri olan reklam, var olduğu toplum ve o toplumun kültürü içerisinde şekillenmektedir. Piyasaya sunulan ürünün satışı, tüketicisinin nasıl ikna edildiğiyle birebir ilişkilidir. Dolayısıyla reklamın, içinde var olduğu ve ona göre biçim aldığı toplumun dilini, değerlerini, yargılarını, normlarını ve sembollerini iyi analiz edebilmesi gerekmektedir.

Reklamın ikna stratejileri toplumun ortak değer ve normlarıyla örtüşmelidir ki alıcı ve satıcı arasında ortak bir anlam paydası oluşabilsin. Reklamın metnini oluşturan kelimeler, cümleler, söz dizimleri kültürel bağlamları olan kodlardır. Bu gösterge ve kodlar da kültür içinde biçimlenmektedir (Aktuğlu ve Çolakoğlu, 2011:10). Kültür ise toplumsal bir kimliği ifade etmektedir. Bireyin bu toplumsal kimliği, iletişim becerilerinin niteliğini, tutum ve davranışlarını, değerlerini, yargılarını ve dünyayı nasıl yorumladığını göstermektedir. Kültür, inanç, dil, örf, adet ve gelenek gibi toplumsal gelişim sürecinde oluşturulan her türlü yaşamsal üretimi kapsamaktadır. Kültürü, tüm bu değerlerin toplamı olarak da tanımlamak mümkündür.

Kültür bir toplumun tutum ve davranışlarında belirleyici olan gelenek, inanış ve değerlerin toplamıdır (Demir ve Kozak, 2013: 60). Reklam ise günümüz dünyasında popüler kültür, sanat, dil ve edebiyat üzerinde diğer herhangi bir modern kurumdan daha fazla sosyal etkiye sahip merkezi bir kültürel olgu haline dönüşmüştür. Dil üzerindeki etkisi çok daha fazladır. Çocuklar, okumayı öğrenmeden önce reklam jingle'larını ve sloganlarını ezberlemektedirler. Reklam metni yazmada harcanan çaba ve zaman da asla göz ardı edilmemelidir (Qualter: 1991: 56).

Ayrıca reklam, bir nesneye insanların anlam ve değer atfetmesini sağlamaktadır. Reklamda bir 'şey'in karşılığı başka bir şeye dönüşebilir, değeri ürünle özdeşleştirilen farklı bir *nitelikle* değiştirilebilir. Reklamların birçoğunda sevdiğimiz bir insanın ya da ilgi duyduğumuz bir yerin özelliklerinin *ürüne* aktarıldığını görmekteyiz (Dyer, 2010: 168). Yine Dyer'in ifadesiyle, reklamcı, içinde var olduğu kültürden

aldığı dili, görselleri, fikirleri ve değerleri kullanır ve bunlardan oluşturduğu mesajları tekrar bu kültüre satar (2009:9). Benzer ifadeyle kültür, ideolojinin bir uzantısıdır ve ideoloji ayrıca sınıfsal konumları da görünür kılmaktadır. Her biri üretim araçlarıyla farklı ilişkilerin ürünü olan farklı sınıflar olduğu gibi farklı kültürler ve ideolojiler de olacaktır (Barnard, 2010:216). Nihayetinde modern kapitalizmin tüketiciye sunduğu mal ve hizmetleri satın alma motivasyonu ve ürünün satılıp kârın sürdürülmesine yönelik tüm ekonomik hareketler toplumsal ve kültürel bağlam içinde oluşmaktadır (Bocock, 2014: 47). Judith Williamson'a göre de insanların geneli -yaşamlarında bilinçli olarak seçtikleri anlamları- ürettiklerinden ziyade tükettikleriyle oluşturmaktadırlar. Adorno da tüketicinin, ürünleri toplumsal ilişkilerine bir sınır çizmek için kullandığını yine ürünlerin, farklı toplumsal grupların birbirleriyle olan ilişkilerini tanımlamalarına yardımcı olan politik bir anlam taşıdığını ifade etmektedir (Barnard, 2010: 241).

Jack Lears'ın ifadesiyle "Reklamlar, dünyada kültürel değerlerin en dinamik ve duysal temsilleri haline gelmiştir" (Richards vd., 2020:1). Özellikle modern toplumlardaki gösterge ve semboller tüketim olgusuyla iç içedir. Reklamlarda bu durum kendini daha belirgin bir şekilde göstermektedir (Bocock, 2010: 13). Reklam, en önemli kitle iletişim aracıdır (Baudrillard 2015:157). Reklam, kültür endüstrisinin önemli bir unsurudur. Kitle iletişim araçları yoluyla üretilen meta için tüketici nezdinde bir talep oluşturur. Bu talep için reklam göstergeler, semboller ve mitler aracılığıyla arzu edilesi bir dünya yaratarak bireyde ihtiyaçtan çok istek üzerine kurgulanan bir his oluşmasını sağlar (Elmasoğlu, 2017: 28). Ancak idealize edilen bu yaşam biçimi fiziksel baskıya dayalı bir tahakküm değildir. Gramsci'nin ifadesiyle, burada egemen ve bağımlı sınıflar arasında bir ilişki söz konusudur: "Egemen sınıfın kendi dünya görüşünü, kapsayıcı ve evrensel olarak yerleştirmek için siyasal ahlaki ve entelektüel liderliğini kullanmaya ayrıca bağımlı grupların, çıkar ve gereksinimlerini biçimlendirmeye yönelik başarılı girişimleri" ni (Carnoy, 2001:257) içeren bu ilişkinin, bir diğer adı hegemonyadır. Kültürel alanda öncülüğü de içeren hegemonya, mevcut değerlerin devamlılığını ve sürdürülebilirliğini reklamlar aracılığıyla da gerçekleştirmektedir.

Boorstin da reklamların, abartılı beklentileri beslediğini bu durumun ise tüketiciye gerçek olandan daha canlı ve çarpıcı geldiğini iddia eder ve reklamların bizlere imgeler sunduğunu sonra onları hakikatmiş gibi gösterdiğini belirtir. Reklamlar bu harika imgelerle bizleri şaşırtır, gerçek dünyaya ilişkin algılarımızı değiştirir (Dyer, 2010:126). Örneğin kadın odaklı reklamlarda, *güzel/çirkin* ve

genç/yaşlı gibi yaşamın temel çelişkileri sürekli gündemde tutulmaktadır. Bedenin biyolojik olarak yaşlanacağı gerçeği kadınlar için üstesinden gelinmesi gereken bir sorun olarak gösterilmektedir. Bu sebeple de kadınlar için *her koşulda/zamanda güzel görünmek ve genç kalmak* mutlak bir ihtiyaç haline dönüşmektedir.

Tüketim ve bir tüketim nesnesi olarak kadın bedeni

Yaşanan her türlü gelişmeyle beraber kavramların da tanımını değiştirmekte ve dönüşmektedir. Haliyle, tüketim kavramının anlamı ve tekabül ettiği alan da farklılaştı ve genişledi. Artık bireylerin önceliklerini sadece temel ihtiyaçları belirlememektedir; değişen günlük yaşam pratikleriyle beraber bireylerin kendi sosyal gereksinimlerini de karşılamak bir o kadar elzem hale gelmiştir. Tüketim olgusu, insanların sosyal yaşamlarında kabul görmelerini, farklı kimliklerle ilişki kurabilmelerini ve sınıf atlayabilmelerini sağlayan bir değer ve ölçütün de karşılığıdır artık.

Tüketim, insanların sadece fizyolojik temel gereksinimlerin anlık döngüsü değil, bununla beraber insanların sosyal gereksinimleri olan aidiyetlik, kabul görme, takdir edilme ve toplum içinde kimlik edinme gibi psikolojik temelli soyut ihtiyaçlarının da karşılanmasına yönelik bir kavrama dönüşmüştür (Yücel, 2014: 12). Aslında dünden bugüne toplumların geneli biraz tüketiciydi; ancak tüketimin artık örgütlü, tasarlanmış, zorlayıcı ve fazla cüretkâr olması ilginç bir hale gelmeye başladı. Nesnelere artık önemli. Bugün, sosyal kuramda nesnelere iktidarı olarak nitelendirilen bir durum tartışılmaktadır (Batı, 2018:33). Tüketimcilik hayatın anlamını nesnelere üzerinden, bir şeyleri satın alma ve tüketme üzerine kurgulayan etkin ideoloji olarak modern kapitalizm üzerinde hakimiyet kurmuştur. Bu tüketim ideolojisi içinden çıktığı sistemi yasallaştırmakla beraber, kişilerin fantazilerinin yanı sıra gerçek hayatlarında da tüketici olmaları için cesaretlendirmektedir (Bocock, 2014:57). Nihayetinde bugünün dünyasında üretim temelli bir "sermaye mantığı" var. Bu yüzden malların -ürünlerin- toplumsal ilişkilerde sınırlarlar koymak için kullanıldığı savunulabilir ki bazen bir malı satın almanın amacı sadece itibar kazanmak içindir (Featherstone, 2013: 43-44).

Tüketim etkin ve toplumsal bir davranıştır, bir zorlama, bir ahlak ve bir kurumdur. Tüketim toplumu aynı zamanda tüketimin öğrenilmesi toplumu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumdur; yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekelleri yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir *toplumsallaşma* tarzı. (Baudrillard, 2015: 95).

Burada toplumsallaşmayı sağlayan, kapitalist bir piyasanın devamlılığına aracı olan gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar ile en yoksullar da dâhil olmak üzere herkesin tüketme arzusu içinde olmasını zorunlu hale getiren tüketim kültürü (Yanıklar, 2010:26) kavramı dikkat çekmektedir. İnsanların, her ne kadar harcayabilecekleri miktarlar farklı da olsa bugünün dünyasında neredeyse herkes tüketimde bulunmaktadır. Yoksulların zenginlerden daha az kaynağı, birbirinden farklı etnik ve ırksal azınlık gruplarının, çoğunlukta olanlardan çok daha az harcama yapması, çocukların yetişkinlerden daha az tüketim gücüne sahip olması. Bu örnekler çoğaltılabilir; ancak şu bir gerçek ki herkes tüketim kültürünün içinde, çemberinde yer almaktadır (Ritzer, 2000:59-60). Reklam da tüketim kültürünün önemli bir parçasıdır. Herhangi bir kitle iletişim aracından maruz kalınmasa da kentsel ortama egemen olan reklamın imgelerinden kaçış oldukça zordur. Bu yüzden reklam, alenen özerk bir varoluş ve kitleleri etkileme gücü olan geniş bir üstyapı özelliği taşımaktadır. Tüketicilere, iletilerin alt metinlerin arkasına saklanmış, belirli yaşam biçimlerini idealize eden imajlar sunmaktadır (Elmasoğlu, 2017: 34). En kullanışlı tüketim nesnelere biri olan ve tüketicilere sosyal bir olgu çerçevesinde farklı anlamlar üzerinden sunulan beden de reklamın bu örtük anlamlarına aracılık etmektedir. “Tüketilen şeylerin arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz -tüm diğer nesnelere özetlemesine rağmen otomobilden bile daha fazla yan anlamla yüklü- bir nesne vardır. Bu nesne BEDEN’dir.” (Baudrillard, 2015: 163). Bir diğer ifadeyle tüketimde, biyolojik bir beden anlayışı çok geride kalmıştır. Ortada simgesel olarak yeniden inşa edilen bir “sosyal beden” gerçeği var. Dolayısıyla, simgesel olarak yeniden inşa edilen beden, kendini yasallaştırmış, iktidar tarafından “yönetilen” bir olgudur da (Köse, 2011:76). Bu noktada beden varlığı ve görselliği bir anlam ve değer taşımaktadır. İktidarın beden üzerinde tahakkümü mevcuttur. Bu tahakküm ise beden görünümü, işlevi ve toplumsal inşasında önemli bir yerde durmaktadır (Karakaya ve Cihan, 2017:6) Beden her yönüyle toplumsaldır. Beden, güçlü, kültürel, toplumsal ve politik söylemlerin eşliğinde, toplumdaki ötekilerin nazarında anlamı ve karşılığı olan, somut bir gerçeğin toplumsal olarak yeniden inşasıdır artık (Köse, 2011: 77). Bedenin statüsü bir kültür olgusudur da. Herhangi bir kültürün bedenle ilişkisi, örgütlenme biçimi, toplumsal ilişkilerin de örgütlenme biçimini yansıtmaktadır (Baudrillard, 2015:164). Haliyle, postmodern kapitalizmde tüketim malları anlam, kimlik ve cinsiyet rollerinin oluşturulmasına aracılık etmektedir (Bocock, 2014: 101). Denilebilir ki beden her türlü toplumsal ilişkinin bir tezahürü olarak, kadının var olduğu toplumda

nasıl konumlandırıldığını da göstermeye aracılık etmektedir. Bugünün tüketim kültüründe kadın bedeni artık 'nesnedir', 'şeydir' ve 'ticari' bir metadır. Biyolojik gerçekliği neredeyse yok sayılmaktadır. Lakin tüketim kültürü, toplumların ekonomik, politik ve kültürel yapılarından da bağımsız düşünülmemelidir. Çünkü ataerkil düşünce kadın bedenini, mevcut düzenin devamlılığını sağlamada aracı olarak görmektedir. Bu konumlandırmada kadın bedeni, eril olanın gözünden değerlendirilmektedir. (Bilgin, 2015: 312). Bir diğer anlatımla, ortada cinsiyet eşitsizliği temelli bir ayırım vardır. Şöyle ki kadın bedeninin toplumların devamlılığını sağlamadaki önemine karşın, eril tahakküm egemenliğini, dünden bugüne kadın bedeni üzerinden yeniden üretmektedir. Ayrıca kadın bedenin sermayeyle olan ilişkisi de emeğin çok ötesinde "olması gereken" bedene dönüşmek -gözüktü çizgileri, kalça yağlarından kurtulmak gibi- yaşın ilerlemesiyle oluşan "olumsuzluklardan" kurtulmaya indirgenmektedir (Öztürk, 2012:275). Bu nedenle medyada kadın bedeni, küresel sermayenin de üzerinde konsensüse vardığı ideal güzellik normunu beden inceleliği ve yaş almaması üzerinden tanımlamaktadır (Yasa, 2021:484). Nihayetinde medya içinde var olduğu sistemlerin hiçbirinden bağımsız değildir. Bugünün post modern toplumunda özellikle kadınlar açısından idealize edilen beden kurgusu genç, esnek, bronzlaşmış, sıkı ve fit bir vücuttur. Kişisel yaşanmışlığı yansıtan çizgiler, kırışıklıklar, izler kusur gibi görünmektedir ki post-modernlik kusursuz bir vücutu yüceltmektedir (Çubuklu 2004'ten Akt., Bilgin, 2015:319).

Reklamın baştan çıkarıcı satış retoriği ve moda dünyasının biçimlendirdiği beden, popüler kültürün pratikleri olan diyet ve vücut bakımlılılarıyla yaşanmayan ve güzel kalabilen neredeyse mitsel düzeye çıkartılmış bir bedendir artık (Köse, 2011:88). Sosyal kuram bağlamında yapılmış birçok araştırma, özellikle medyanın önemli ortamlarından biri olan reklamlardaki kadın temsilinin, bakımlı, dış görünümüyle dikkat çeken, oldukça ince, seyirlik bir nesne niteliğiyle sunulduğunu göstermenin yanı sıra bu durumun kadınların bedenlerine karşı olan memnuniyetsizliklerini de arttırdığını ortaya koymaktadır (Batı, 2010: 104). Öte yandan reklamlar sadece toplumsal sistem içerisinde cinsiyet eşitsizliği bağlamında bir hiyerarşi ve cinsiyetçi roller üretmezler, reklamlar ayrıca kadınlar arasında da sınıfsal bir hiyerarşiye yönelik temsilleri yansıtmakta ve görünür kılmaktadır.

İlgili literatürde de reklamı, kültürel bir metin olarak kabul eden çalışmalarla birlikte reklamın cinsiyet eşitsizliği ve sınıf kaynaklı asimetric güç ilişkilerini yeniden ürettiğini ifade eden ve tüketim kavramı ilişkisi üzerinden kadın bedeninin metalaştırdığını ortaya koyan bazı çalışmalar, yukarıdaki açıklamaları doğrular niteliktedir.

(Yüksel, 2006; Batı, 2010; Özdemir, 2010; Köse, 2011; Bal, 2014; Güzel, 2014; Bilgin, 2015; Çeken ve Özdemir, 2015; Aydın ve Aslaner, 2015; Elmasoğlu, 2017, Yalman ve Güdekli, 2018; Atar ve Şener 2018; Tuncer, 2020; Yasa, 2021; Açıer, 2022).

Araştırmanın amacı ve önemi

Çalışmanın amacını, sağlığı önceleyen bir protein olan kolajen üzerinden oluşturulan *güzellik* ve *gençlik* ideallerinin, toplumsal cinsiyet ideolojisine uygun olarak, reklamlarda kurgulandığını ve bu durumun kadınlar arasında sınıfsal farklılıklara dayalı yeni bir eşitsizliğe de neden olduğunu ortaya koymak oluşturmaktadır.

Çalışmaya, ilgili reklamlarda kadınların biyolojik olarak yaş aldığı gerçeğinin yok sayıldığını ve kadın temsiline ilişkin kurgulanan gerçeğin altında toplumsal ve kültürel dinamiklerin olduğunu göstermesi nedeniyle önem atfedilmektedir. Yine çalışma, bu durumun kadınları psikolojik olarak etkileyebileceğine dair farkındalık oluşturmaya yönelik de önemli görülmektedir.

Araştırmanın yöntemi

Bu araştırmanın verileri doküman analizi ile elde edilmiştir. Basılı ve elektronik materyaller dahil her türlü belgenin incelenmesi ve değerlendirilmesi için kullanılan doküman analizi, nitel araştırmalarda kullanılan diğer yöntemlerde olduğu gibi bir konu hakkında anlam çıkarılması, derinlemesine bir anlayış geliştirilmesi ve ampirik bilgi üretilmesi için verilerin incelenip yorumlanmasıdır (Corbin ve Strauss 2008'de Akt., Kırıl, 2020:173). Bu bağlamda elde edilen verilerin analizi için de betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.† Bu araştırma yönteminde amaç, bir konuya ilişkin mevcut durumu belirlemek ve bu duruma ait değişkenler ile değişkenler arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmaktır (Kurtuluş 1998: 287). Elde edilen verilerin toplumsal ve kültürel bağlamlarını çözümlemek için de göstergebilimsel çözümlene yöntemi kullanılmıştır. Çünkü "Gösterge bilimi; diller, düzgüler, belirtgeler, vb. gibi gösterge dizlerini inceleyen bilimdir." (Guiraud, 17: 2016). Burada aslolan "anlam nedir ve anlamı kim yaratır" soruları değildir; önemli olan anlam nasıl, ne uğruna, hangi koşullarda ve hangi yollarla oluşmuştur" sorularına cevap verebilme gayretidir. Anlamı mümkün kılan dilsel kuralları ve sınırlamaları açığa çıkarma çabasıdır (Çam, 2015:290).

† Bu çalışmada, ilgili araştırmanın yöntemi kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Yüksel, 2006: 115-124).

Araştırmanın örnekleme

Yargısal örneklemenin kullanıldığı bu çalışmada araştırmacı yansızlık kuralı yerine, örneklemin seçiminin belirli karakteristik özellikleri taşımasını tercih etmektedir (Balcı, 2015: 103). Yargısal örnekleme, araştırmacının örnekleme oluşturacak birimleri kendisinin belirlemesi ve araştırmasının amacına uygun bulduğu birimleri, kümeleri ya da grupları seçmesidir (Koçak ve Arun, 2013: 26). Bu doğrultuda çalışmanın kapsam ve sınırlılığını da oluşturan ve alt metinlerinde kadın bedeni üzerinden yaratılan *güzellik ve gençlik* temalarının sıklıkla işlendiği düşünülen Colastin Collagen Elastin, Collagen Forte, Naturagen Kolajen ile Osende Collagen reklamları örnekleme dahil edilmiştir. İlgili reklamlara ise dijital platformlardan biri olan YouTube üzerinden ulaşılmıştır.

Araştırmanın bulguları ve yorumlanması

Yaş ve toplumsal cinsiyetin kesişim noktalarından bir diğeri de bedendir. Ciltteki kırışıklıklar -çizgiler- gibi bedensel özellikler, kişinin kendisiyle ve diğerleriyle etkileşiminde, yaşı nedeniyle belirli bir konumda hissetmesine neden olmaktadır. Bu konumlandırma, kültüre bağlı olarak yaşın yorumlanması da önemli bir faktör olarak durmaktadır (Laz, 1998: 104). Bu çerçeveye ek olarak kadınlara dayatılan bu güzellik algısının yanında yüzün ve bedenin *diri olması/genç olması* da eklenmektedir. Dolayısıyla kadınların *her koşulda her daim güzel görünmelerini ve genç kalmalarını* önceleyen sistemin devamlılığının ve sürdürülebilirliğinin ön ayaklarından olan kültürel örüntüler, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğinin yeniden üretimi noktasında da işlevsel bir güce sahiptir.

Daha açık bir deyişle kadın ve kadın bedenine ilişkin üretilen her düşünce, öncelikle kadının toplumdaki konumuyla beraber ele alınmalıdır. Çünkü kadına yönelik düşünce ve yargılar ve özelinde kadın bedenine ilişkin kurgular, onun toplumdaki yerinin bir izdüşümüdür de. Belirli simgesel kodlarla yeniden inşa edilen beden kurgusu üzerinden insanların bedensel/fiziksel ihtiyaçlarının ekonomik ajandası da daha kolay oluşturulabilmektedir. Bu ihtiyaçların giderilmesi, tüketim toplumunun yaygın olan pratikleriyle kolayca uyumu durumunda ise birey, gerçekte içsel anlamda hiçbir zaman elde edemeyeceği bir kimlik yanılması yaşamaktadır. Beden merkezli medyatik şartlanmanın da bireye sosyal, kültürel ve politik düzleme uygun bir nevi "makul" konumlanma biçimleri verdiği de ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır (Köse, 2011:76). Bu nedenle de çalışmada da kolajen içerikli ürünlerinin kullanımıyla, kadınların her daim *güzel görünebilecekleri ve genç kalabilecekleri* iddiası; reklam ve reklamın içinde kurgulandığı toplumu yansıması gerçeğinin, toplumsal değerlerin

reklamın temasını etkilemesi ya da reklamda kurgulanan karakterlerinin toplumsal değerlerin ve beğenilerin temsilcisi olarak tüketicilerle buluşmasıyla, davranışa dönüştüğü (Peltekoğlu, 2010:122) görüşüne atıfta bulunmaktadır.

Öncelikle analiz edilen dört reklam filminde, kamuoyunda mesleki başarılarının yanı sıra güzellikleriyle de dikkat çeken kadın oyuncuların tercih edilmesinin bilinçli bir strateji olduğu düşünülmektedir.

İlk film, 32 saniye uzunluğunda olup Colastin markasına ait Collagen Elastin ürününün reklamıdır. Reklam jenerik müzik eşliğinde *"Güzel olmak için bana benzemene gerek yok, bir sürü ürüne, boşa giden zamana, sana benzemeyen ne varsa sil gitsin"* cümlesiyle başlanmaktadır. Kadınların *güzel görünebilmek ve genç kalabilmek* için ne kadar 'uğraştıklarını' doğrulayan bu ifadeler; kadınların güzellik ve çekicilikleri ile kodlandığını ve bu sebeple güzel ve çekici olmanın kadınlar için bir nevi zorunluluk haline geldiğini, kendi bedenlerine ilişkin algılarının ve müdahalelerinin temelinde de bu düşüncenin yer aldığı (Kurdaş, 2021:190) tespitini hatırlatmaktadır.

"Güzel olmak için bana benzemene gerek yok" sözü ayrıca dikkate değerdir. Çünkü bu cümlede *güzelliğin ve gençliğin* simgesi olan kadına benzeyebilmenin aslında ne kadar zor olduğu bulgulanmıştır. Reklamdaki kadının görüntüsü ile öteki kadının gerçeği arasındaki keskin uçurum bu cümlenin alt metninde yer almaktadır. Reklam *"Kendini gizleme, çünkü sen zaten güzelsin, Colastin'le gerçek güzelliğini ortaya çıkar. Colastin içeriğindeki kolajenle cildini gençleştirir; ama kolajen tek başına yetmez, Elastin'le de sıkılaştırır ve esneklik sağlar. Unutma sen gerçek sensen güzelsin. Colastin, gerçek güzelliğin!"* söylemleriyle son bulmaktadır. Alt metinde güzelliğin genç bir bedenle (vücutla) ilişkilendirildiği ortadadır. Kolajen ve elastin proteinlerini içeren bu ürünün reklamı, sağlıklı bir beden ilişkisini *güzellik ve gençlik* üzerinden kurgulamaktadır. Kadının toplum içinde var olabilmesinin ölçütü de *güzelliği ve gençliğidir*. Bunlara sahip olamayan kadının toplum içinde görünür olmaktan çekineceği ibaresi, bedenle ilgili bir toplumsal baskının varlığına işaret etmektedir. Reklamda dikkat çeken bir diğer unsur ise filmin başlangıcında kadının makyajlı olmasıdır; ancak ürünün tanıtımıyla beraber kadın, yüzündeki makyajı silmektedir; çünkü reklamda yaş almayla beraber oluşan 'fiziksel kusurları' gizlemenin başka bir yolu vaat edilmektedir.

Demey'in de belirttiği gibi kadınlarda beden algısı ve yaşlanma salt dış görünümde meydana gelen değişimlerle açıklanamaz. Kadınlar yaşlandıklarında, fiziksel güç kaybının yanında kapitalist tüketim toplumlarında bedensel ayrımcılığın yarattığı sosyal bir aşağılanmaya da maruz kalmaktadırlar. Bu anlayış kadınların bedenlerini genç

ve sağlıklı tutmak için farklı direnme yolları aramaya itmektedir (2012: 100).

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer film olan Collagen Forte kolajen reklamı 57 saniye sürmektedir. Bu reklamın kurgusunda görsel temalar da çok fazladır ve hikâyeye birbirinden farklı mekanlarda geçmektedir. Reklam başarılı bir kariyere sahip kadının hayatını, farklı iş deneyimleri üzerinden odağa yerleştirmekte ve şu sözlerle ilerlemektedir: *“...benim hikâyemi biliyorsunuz, kimi zaman sahnede, kimi zaman bir haber stüdyosunda, kimi zaman şarkı söylerken, kimi zaman paylaştığım bir aile fotoğrafında, kimi zaman da flaşların patladığı en özel anlarda. Haklısınız hiç değişmedim; çünkü ona güvendim. Collagen Forte’le hayatını güzelleştir.”*

Reklamda kadının özel hayatı ve kariyeri üzerinden geçen farklı zaman kesitlerine atıfta bulunmaktadır. Zaman su gibi akmıştır akmasına; ama kendisi için biyolojik olarak durmuştur. Çünkü orta yaşın üstünde olan bu kadın dün olduğu gibi bugün de gençtir. Genç görünebildiği için de hayatı güzeldir. Gerçek hayatın zorlukları dışarıda bırakılmış, *güzellik* ve *gençlik* kavramları nitelikli bir hayatın ölçütü olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, *“kimi zaman paylaştığım bir aile fotoğrafında”* söylemine kadının kızlarıyla yer aldığı bir kare eşlik etmektedir. Kadının dijital ortamda paylaştığı kareye, takipçilerden birinin *“inanmıyorum:) çok genç”* ve bir diğerinin de *“kardeş gibisiniz”* yorumlarına, yakın çekimle zoom yapıldığı görülmektedir. Anne ve çocukları arasındaki doğal yaş farkını görmezden gelen bu söylemler, reklamın kadın tüketicilerine sunduğu vaatlere yönelik bilinçli bir tercih olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen ve 34 saniye süren bir diğer reklam filmi ise Naturagen Kolajen’e aittir. Bu filmde de orta yaşın üstünde, ekonomik özgürlüğe sahip, yaşam standarttı yüksek, güzel bir kadın rol almaktadır. Reklam filmi aşağıda yer alan söylemlere bağlı olarak ilerlemektedir:

“Hayatımızda ne çok filtre var. Daha güzel gösteren filtreler, daha güçlü gösteren filtreler, daha canlı gösteren filtreler, bu filtreleri hayatınızdan çıkarın. Naturagen kolajen içeriğindeki kolajenle cildi, doğal yollardan nemlendirip, yenilirken, eklemelerin ise normal fonksiyonlarını destekler. Güzelliğinizi ve sağlığınızı doğal yollardan korumanıza yardımcı olur. Naturagen kolajen, kolajenden gelen güzellik. Filtreleri eğlenmek için kullanın, güzelleşmek için değil!”

Yeni medya, kullanıcıya tamamen kendi kontrolünde, inisiyatifinde olan ve ‘özgür’ olduğunu düşündüğü sanal bir alan sunmaktadır (Kekeç ve Taşçıoğlu, 2018: 444). *“Hayatımızda ne çok filtre var”* giriş cümlesi de mobil çağdaki *güzellik* ve *gençlik* ideallerine bu anlamda bir göndermede bulunmaktadır. Reklam burada *filtreli güzellik* söylemi üzerinden kadın tüketicilerini, hassas oldukları yerden yakala-

mayı hedeflemiştir. Aslında reklam, kadınların, dijital kimliklerini nasıl kurguladıklarını da göstermektedir. Bu dijital kimlikler *kusursuz güzellik* üzerine inşa edilmiştir ve *kusursuz güzelliğe* sahip olmanın yolu da bu filtreleri kullanmaktan geçmektedir. Filtrelemeler aracılığıyla kadınlar, en azından *'gerçek olanın'* uzağında, illüzyon dünyasında ötekinin gözüne *güzel* ve *genç* görünebilmekte ve böylelikle bedenleri üzerinden kendilerine hissettirilen eksik ve kusurlu bakışlara karşın bir çeşit çözüm üretebilmektedirler. Dikkate değer bir başka örtük anlam ise *"Güzelliğinizi ve sağlığınıza doğal yollardan korumanıza yardımcı olur"* cümlesinde yer almaktadır. Kolajen, sağlığı önceleyen bir protein olmasına rağmen ilk vurgu güzelliğe yapılmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen son reklam filmi ise Osende Col-lagen'e aittir. Bu reklam filmi 52 saniyedir. Diğer markaların reklamlarında olduğu gibi burada da orta yaşın üstünde, ekonomik özgürlüğü olan, yaşam kalitesi yüksek, alımlı bir kadın rol almaktadır. Reklam müziği eşliğinde, oyuncunun gerçek hayattan kesitlerinin yer aldığı bu filmde, şu ifadelere yer verilmiştir:

"Sabahları ışıltım hep bende, peki o sen de mi? O sporda hep benle, o sette hep benle, o en yoğun anlarımda bile hep benle. Cildimizde, kaslarımızda, kemiklerimizde kolajen ihtiyacı vücudumuzun birçok yerinde; ancak ilerleyen yaşla birlikte kolajen yıkımı hızlanıyor. Özellikle cildimiz daha fazla kolajene ihtiyaç duyuyor. Ben yaşadığım her günü cildim için temiz bir başlangıç olarak görüyorum, onun hep benimle kalması için Osende Collagen'i tercih ediyorum. Farklı formlarıyla ferah içim sunan Osende Collagen'le o hep sende"

Metnin bütününde yaşamın her alanında ve her yaşta *güzel görünmeyi* ve *genç kalabilmeyi* merkeze alan bir anlayışın hâkim olduğu düşünülmektedir. Özellikle "sabahları ışıltım hep bende, peki o sen de mi?" gibi ifadelerle, kadın bedeninin nasıl olması gerektiği idealize edilmektedir. 'Kolajen ihtiyacı' ve 'temiz bir başlangıç' ifadelerinin alt metninde ise modern güzellik normları ve günümüz sağlık trendlerine gönderme yapılmaktadır. Böylelikle kolajen kullanımını sosyal ve kültürel bir zorunluluk olarak sunan, bu söylemler aracılığıyla *güzellik ve gençlik* idealleri kadın bedeni üzerinden yeniden inşa edilmekte, toplumsal cinsiyet normları da içselleştirilmektedir.

Ayrıca *"Ben yaşadığım her günü cildim için temiz bir başlangıç olarak görüyorum"* söylemi, kadınlar için cilt bakımını zorunlu bir uygulama olarak konumlandırmakta ve bu durumu da normalleştirmektedir. Dolayısıyla reklamda kadın temsili dış görünüş ve estetik kaygılar üzerinden tanımlanırken; bedenin sağlığına içkin unsurlar ikinci plana itilmektedir. Reklamda kullanılan *"en yoğun anlarımda bile hep benle"* söylemi de dikkate değerdir. Nitekim bu söylem, kadının tüm

bu roller arasında denge kurarken bile estetik kaygılar taşıdığını ya da taşıması gerektiğini vurgulamaktadır.

Nihayetinde kapitalist düzenin materyalist bakış açısıyla, kadın bedeni neredeyse her ortamda “bakışın bir nesnesi” olarak kurgulanmakta ve kadın bedeninin sadece sağlıklı bir biçimde işlevselliğinin olması yeterli görülmemektedir (Güzel ve Ümit, 2018:82). Öte taraftan *güzellik ve gençlik* ideali, sınıf kaynaklı asimetrik güç ilişkileri üzerinden de okunmalıdır. Açer’in farklı lüks tüketim ürünlerine dair yapmış olduğu değerlendirmeye bu bağlamda yer verilmiştir:

Örneğin, pırlanta ya da elmas gibi lüks tüketim ürünleri yaşamımıza üst orta sınıfın sembolik bir tüketim ürünü olarak girmiştir. Magazin haberlerinde hangi ünlünün kaç karat pırlanta yüzüğe sahip olduğu haberleri sıklıkla yer almakta ve böylece herhangi bir tüketim nesnesi bir sınıfsal gösterge haline gelmektedir. Söz konusu sınıfsal gösterge, toplumun her kesimindeki kadın tarafından rağbet görmekte ve ulaşılmaması gereken bir ideal halini almaktadır. Toplumun her kesimindeki kadın bu göstergeye sahip olmaya öykünmekte, almaya maddi gücü yetmeyeceği için onun taklitlerini kullanmaktadır (2022:316).

Her koşulda ve yaşta *güzel görünebilmek ve genç kalabilmek* belli bir ekonomik gücü ve zaman dilimini de zorunlu kılmaktadır; ancak her kadın şartları gereği bu ürünlere ulaşabilme ve bu ürünleri düzenli olarak kullanabilme noktasında eşit imkânlarla sahip değildir. Böylelikle ürünü ‘kullanabilen’ kadın ve ‘kullanamayan’ kadın arasındaki ayrım, kadınları kendi aralarında da kategorize etmekte ve kadınlar kendi aralarında da öteki olmaktadır.

Özünde kadınlar arası rekabet, bir kadının diğerine rakip kılan ataerkil ideolojinin bir stratejisi olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de bir yansımasıdır. Dikkatler eril hakimiyete yöneldiğinde ve toplumsal cinsiyet rolleri sorgulandığında, konunun yine tanıdık kadın sorunu içinde kümelenildiği de unutulmamalıdır (Güzel ve Ümit, 2018:99).

Sonuç

Çalışmada reklamın içinde var olduğu toplumdan ve kültürden bağımsız düşünülmeceği savı, kadın bedeniyle ilişkilendirilmiş ve ilgili reklamlar üzerinden bir çözümleme yapılmıştır. Çünkü “Reklamların ne ifade ettiğini, ancak onların nasıl ifade ettiklerini anlayarak ve ne şekilde işlediklerini çözümlyerek anlayabiliriz” (Williams, 2001) tespiti, medyanın kadın temsiliyi ortaya koymanın yanı sıra, kadın algısına yönelik toplumsal ve kültürel dinamikleri görünür kılmak açısından da önemli görülmektedir.

Bu görüşlerden hareketle çalışmada incelenen reklamlarda, kadın bedeninin hem sosyal bir olgu hem de ekonomik kârın devamlılığına aracılık eden ticari bir meta olarak işlendiği bulgulanmıştır. İlgili bir araştırmanın sonucu da bu bulguyu desteklemektedir. Yaşlılığın yaşamın doğal bir evresi olduğu gerçeği göz ardı edilerek, gençliğin idealleştirildiğini belirten bu çalışmada, gençliğin kaybedilmemesi gereken bir değer olarak lanse edildiği, uzman görüşleri ve bilimsel çalışmaların da katkısıyla tüketim ilişkileri ve pazar ekonomisi içinde gençliğin yerinin sağlaştırıldığı ifade edilmektedir (Demez, 2012:117). Bir diğer bulgu ise biyolojik olarak yaşlanmayla beraber değişen ve dönüşen bedene ilişkin *gerçeğin*, söz konusu kadınlar olduğunda üstünün örtüldüğü yönündedir. Araştırmada *güzellik ve gençlik* normları üzerinden kadınların kültürel olarak da metalaştırıldığı sonucuna varılmıştır. Reklamlarda kullanılan bu normlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretildiği de araştırma sonuçları arasında yer almaktadır.

Kadınların kendi bedenlerine yönelik hassasiyetlerini merkeze alan bu reklamlar, kurgulanmış gerçeklikleri de dolaşıma sokmaktadır. Örneğin nitelikli bir hayatın ölçütünün güzellik ve gençlik olması gibi. Tam da Williamson'ın ifade ettiği gibi "Reklam, anlam yapıları yaratmaktadır (2001:12). Araştırma bulguları da bu ifadeyi doğrulamaktadır. Kolajen temalı reklamlarda, bu proteinin insan vücuduna sağladığı faydalarından çok, ürünün *güzellik ve gençlik* normlarına indirgenerek, toplumsal ve kültürel kodlarla yeniden yapılandırılması bu bağlamda değerlendirilmektedir. Reklamlardaki bir diğer anlamlandırma ise kadının kamusal alanla ilişkisi üzerinden yapılmaktadır. Kadın bedeninin, kamusal alanın bir uzantısı olarak konumlandırıldığı; ancak bu konumlandırmadaki ölçüttün *güzel görünebilmek ve genç kalabilmekle* ilişkilendirildiği görülmektedir. Öte yandan bu reklamlarda idealize edilen *güzellik ve gençlik* kavramlarının tüketiciler tarafından karşıt anlamlarıyla birlikte okunabileceği ve dolayısıyla reklamlardaki kadın temsillerinin tüketici tarafından yine toplumsal cinsiyet kalıp yargıları içerisinde resmedileceği de göz ardı edilmemelidir.

Daha önce de belirtildiği gibi, çalışmada incelenen ürünler lüks tüketim kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu sebeple, kadın bedenine yönelik hassasiyetleri odağa alan bu reklamların, kadınlar arasındaki eşitsizlikleri de derinleştirdiği düşünülmektedir. Reklamlar ürüne erişebilen kadınlar ile erişemeyenler arasında fark yaratmakta ve bu durum 'öteki' olarak konumlandırılan kadın imgesinin inşasına da aracılık etmektedir.

Kaynakça

- Açer, M. T. (2022). Atasay “tak sana yakışanı” reklam filmi: femvertising mi? eşitsizliklerin yeniden üretimi mi?, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39 (1): 312-329.
- Aktuoğlu, K. Işıl ve Çolakoğlu E, B. (2011). Kültürün reklam üzerindeki etkisi: reklam biçimlerinin kültür tarafından belirlenmesi., *Ege Üniversitesi Yeni Düşünceler Dergisi*, (6): 9-23
- Atar M. ve Şener G. (2018). Reklamdaki ideal kadın bedeninin geleceği: rötuşlanmış ve rötuşlanmamış beden görsellerinin genç kızlar üzerindeki etkisi, *e-kurgu Dergisi*, 26(3):204-226.
- Aydın G. ve Aslaner D.A. (2015). Stereotip kadın rollerinin televizyon reklamlarında sunumu, *Global Media Journal TR Edition*, 6 (11): 54-74.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bal S. (2014). Reklamların eskimeyen yüzü “muhteşem annelik” anneler günü reklamları örneği., *ilef dergisi*, 1(2):59-85
- Barnard, M. (2010). *Sanat, tasarım ve görsel kültür*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Batı, U. (2018). *Markethink ya da farkethink deneyimsel pazarlama ve duysal markalama*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Batı, U. (2010). Reklamcılıkta retorik bir unsur olarak kadın bedeni temsilleri. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 13(1):103-133.
- Baudrillard, J. (2015). *Tüketim toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, R. (2015). Tüketim kültüründe kadın bedeninin cinsel kurgu olarak konumlandırılması ve sunumu, *International Journal of Social Science*, (36): 309-329.
- Bocock, R. (2014). *Tüketim*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Carnoy, M (2001). Gramsci ve devlet, *Praksis Dergisi*, (3): 252-278.
- Çam, Ş. (2015). *Medya çalışmalarında göstergebilim çözümlenmeleri*. “İletişim araştırmalarında yöntemler uygulama ve örneklerle” (Editör), Besim Yıldırım, Konya: Literatürk Yayınları, s.287-319.
- Çeken, B ve Özdemir S. (2015). Cinsel öğelerin internet reklamlarında kullanımı: “Vestel 2014 derin dondurucu reklamları, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi* 3(6):75-89.
- Dağtaş, B. (1999). *Reklamda ideoloji çözümlenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı.
- Demez, G. (2012) Gençlik ideali: anti aging uygulamaları ve değişen yaşlılık algılarının medyada temsili, *ETHOS, Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 5(1): 94-120.

- Demir, Ş. Ş. ve Kozak, M. (2013). *Tüketici davranışları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dyer, G. (2009). *Advertising as communication*, London and New York
- Dyer, G. (2010). *İletişim olarak reklamcılık*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Elmasoğlu, K. (2017). Tüketim kültüründe etkili bir araç olarak reklamın işlevlerine dair genel bir değerlendirme. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 2(4):27-42.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*. Ankara: İmge Kitabevi
- Güzel E. ve Ümit. C. E. (2018). Filtreli güzellik: güzellik hegemonyasının gözde mekânı Instagram, güzellik kraliçeleri ve süper modeller. *Sosyologca Dergisi*, 8(15-16):80-102.
- Güzel, E. (2014). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve medyanın rolü, *Global Media Journal: Turkish Edition*, 4(8):185-199.
- İrvan, S. (2014). *Medya kültür siyaset*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Karakaya, H. ve Cihan, Ü. (2011). Toplumsal yapı, iktidar ve kadın bedeninin kurgulanışı. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11): 5-17.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Journal of Social Sciences Institute*, 8 (15):170 – 189.
- Köse, H. (2011). Tüketim toplumunda bir “sosyal beden” kurgusu olarak kadın, *Selçuk İletişim Dergisi*. 6 (4):76-89.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2013). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(3): 21-28.
- Kurtdaş, E. M. (2021). Kadınların omuzlarındaki ağır yük: “güzellik” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (39):185-224.
- Kurtuluş, K. (1998). *Pazarlama araştırmaları*. İstanbul: Avcıol Yayınları.
- Laz, C. (1998). *Act your age. sociological forum*. 13(1):85-113.
- Özdemir, M. (2010) Türkiye’deki reklâmlarda toplumsal cinsiyet ve sunumu. *Milli Folklor Dergisi*, 11(88):101-11.
- Öztürk, Y. M. (2012). Ataerkil kapitalist toplumda kadının bedeni. *Toplum ve Hekim Dergisi*. 4(27): 273-282.
- Peltekoğlu, B. F. (2010). *Kavram ve kuramlarıyla reklam*. İstanbul: Beta Basım.
- Qualter T. H. (1991). *Advertising and democracy in the mass age*. London: Mac Millian.
- Richards, B., Macrury I. Botterill, J. (2020). *The dynamics of advertising*, Newyork and London: Routledge

- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*. İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Taşcıoğlu, R. ve Kekeç, G. S. (2018). Özgecan Aslan cinayetinin dijital platformlarda yansıması: ekşi sözlük üzerine bir inceleme, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29 :439 –452.
- Taylan, A. (2015). İletişim araştırmalarında yöntemler. “İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle”. (Editör) Besim Yıldırım. Konya: Literatürk Academia.
- Topsümer F. ve M. Elden (2016). *Reklamcılık kavramlar, kararlar, kurumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tuncer E. S. (2020). Reklamda kadın temsiliyeti ve cinsiyetçi örüntüler: Perfectha Filler ve Nokia reklam metni örnekleri üzerinden göstergebilimsel bir analiz. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 3 (2):188-212.
- Williamson, J. (2001). *Reklamların dili: reklamlarda anlam ve ideoloji*. (Çev. Ahmet Fethi). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yalman, A.ve Güdekli İ. A. (2018). Toplumsal cinsiyet ve reklamlar: Vestel reklamlarının göstergebilimsel analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (6):19- 30.
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim kültürü, kapitalizm ve insan ihtiyaçları arasındaki ilişki üzerine bir tartışma, Cumhuriyet Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1):25-32.
- Yasa F. (2021). Türk televizyon reklamlarında kadın bedeninin sunumu: bir içerik analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (36):483-500.
- Yücel, N. (2014). *Tüketim ve tüketici davranışları “tüketici davranışları*. (Editörler) Mustafa Paksoy ve Mehmet Kara, İstanbul: Lisans Yayınları.
- Yüksel N. A. (2006). Otomobil reklamlarında yerleşik toplumsal cinsiyet kalıpları: Türkiye’de yayınlanan televizyon reklamları üzerine bir çalışma, *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(2):115-124.
- Elektronik Kaynaklar**
- <https://www.youtube.com/watch?v=w3-8l3UhMXI> (Erişim tarihi, 07.08.2023)
- <https://www.youtube.com/watch?v=DXG9ovEfPb8> (Erişim tarihi, 07.08.2023)
- <https://www.youtube.com/watch?v=cLAPD7xDMcY> (Erişim tarihi, 07.08.2023)
- <https://www.youtube.com/watch?v=W6q7-IIUWMM> (Erişim tarihi, 09.09.2024)

Feminist Mekânların Dönüştürme Deneyim ve İmkânları; Feminist Stüdyo Atölyesi

Changing Experiences and Possibilities of Feminist Spaces; Feminist Studio Workshop

Nüket Elpeze Ergeç*
Hande Muştu**

Öz

Kamusal alanda bilgi ve sermaye biriktirmesi engellenerek, özel alana sıkıştırıldığından beri kadınlar için mekânlar bilinç geliştirmek için önemli bir mesele olmuştur. Bu çalışma, feminist mekânların kadınların yaşamlarında oynadığı dönüştürücü rolü ve sağladığı imkânları incelemeyi amaçlamaktadır. Tarih boyunca kadınlar, kamusal alanlarda var olmanın zorluklarıyla karşılaşmış ve bu alanlar genellikle erkeklerin ya da eril düşüncenin egemenliğinde olmuştur. Kamusal alanların özgür düşünce alışverişi olmaktan çıkıp, siyasi ve ekonomik erkin yönettiği bir alan olduğu ve bu alanların ikili güç ilişkilerinde kadın aleyhine işlediği ön kabulüyle feminist mekânlar, kadınların toplumsal normlara karşı koyarak kendilerini ifade edebilecekleri güvenli alanlar sunmaktadır. Bu kapsamda tüm erk ilişkilerinden uzaklaşmak ve eşitlikçi bir ortam sağlamak amacıyla Feminist Stüdyo Atölyesi'nde gerçekleştirilen çalışmalar, kadınların kamusal alanlarda karşılaştıkları zorluklar ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerinde durarak, katılımcıların deneyimlerini paylaşmaları ve bilinçlenme süreçleri yaşamalarını sağladığı gözlemlenmiştir. Atölye çalışmaları, katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine dair yeni perspektifler kazanmalarını ve toplumsal dönüşüme katkıda bulunmalarını, femi-

Abstract

Since women have been confined to the private sphere by restricting their knowledge and capital accumulation in the public domain, spaces have become crucial for consciousness-raising. This study examines the transformative role of feminist spaces in women's lives and the opportunities they provide. The struggle for women to exist in the public sphere represents a significant step toward combating gender inequality. Throughout history, women have faced challenges in occupying public spaces, which men or patriarchal ideologies have often dominated. With the assumption that public spaces have ceased to be arenas for the free exchange of ideas and have instead become areas governed by political and economic power, often working against women in binary power relations, feminist spaces offer women safe havens to express themselves by resisting societal norms.

In this context, the Feminist Studio Workshop, established to distance itself from all forms of power relations and provide an egalitarian environment, has facilitated discussions on women's challenges in public spaces and gender inequalities. The workshop enabled participants to share their experiences and engage in consciousness-raising processes. These sessions allowed participants

* Prof. Dr., Nüket Elpeze Ergeç, Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, e-mail: nergec@gmail.com, ORCID No: [0000-0003-4591-7982](https://orcid.org/0000-0003-4591-7982),

** Doktora Öğrencisi, Hande Muştu, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-mail: handemustu24@gmail.com, ORCID No: [0009-0000-5349-7178](https://orcid.org/0009-0000-5349-7178).

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 27 Temmuz 2024

Makale kabul tarihi: 30 Aralık 2024

1302-9916©2024 emupress

Original research article

Article submission date: 27 July 2024

Article acceptance date: 30 Aralık 2024

nist medya stüdyosu gibi mekânların, kadınların seslerini duyurabilmeleri ve toplumsal konulara duyarlılık geliştirebilmeleri için önemli bir platform sunduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, Feminist Stüdyoda gerçekleştirilen “Bırakınız Yürüyelim/Sokakta Taciz Atölyesi” örneğinde, mekânların kadınların yaşamlarında yarattığı etkiler ve dönüşümüne ilişkin bulgular değerlendirilmiştir. Nitel analiz yöntemlerinden odak grup tekniğinin kullanıldığı çalışmada 17 katılımcıyla iki ayrı odak grup çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, mekânların feminist temeller kapsamında biçimlendirilmesinin düşünsel olarak dönüştürücü olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Feminist Mekânlar, Feminist Stüdyo, Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Kamusal Alan*

to gain new perspectives on gender roles and contribute to social transformation. It was observed that spaces used as feminist media studios offer women a critical platform to amplify their voices and develop sensitivity toward social issues. In this study, the findings regarding the positive effects and transformation of feminist spaces in the lives of women in the sample of “Let Us Walk/Street Harassment Workshop” held in the Feminist Studio were evaluated and it was concluded that shaping the spaces within the scope of feminist foundations is important and necessary. In the study where the focus group technique, one of the qualitative analysis methods, was used, two separate focus group studies were conducted with 17 participants. In the study, it was concluded that shaping the spaces within the scope of feminist foundations is intellectually transformative.

Keywords: *Feminist Spaces, Feminist Studio, Gender, Violence, Public Sphere*

Giriş

Düşünmeden içine dahil olduğumuz, tahakküm ilişkilerini sorgulamadığımız, Bourdieu’nun dediği gibi olağan dışı ölçüde olağan olan ilişkilerin olduğu mekânlar, tüm tarafların olurlu alan sembolik bir alana dönüşmüştür (Bourdieu, 2015). Bu alan zamansal ve mekânsal olarak eril kodlara göre düzenlenmiştir. Feminist düşünce ve hareketler, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı önemli bir mücadele alanı olarak, hem fiziksel hem de düşünsel mahallerde varlığını sürdürmektedir. Kadınların mekânsal olarak varoluş mücadelesi, literatürde sıkça tartışılan ve incelenen bir konu olmuştur (Connell, 1988; Bourdieu, 2015; Alkan, 2009; Foucault, 2002). Kadınların kamusal alanlarda görünürlüğü ve deneyimleri, toplumsal cinsiyet rollerinin ve normlarının yeniden üretildiği mekânlarda yaşadıkları zorluklarla doğrudan ilişkili olmaktadır. Ünlü feminist yazar Virginia Woolf hemen hemen her eserinde toplumda mekânsal olarak yaşadığı zorlukları roman karakterlerinin üzerinden okuyucuya aktarırken, egemenliğin hipnotik edici gücüyle kadının sınırlarının nasıl bir rıza ile çizildiğini anlatır. Tarih boyunca kadınlar, kamusal alanlarda var olmanın getirdiği zorluklarla yüzleşmiş, çoğu zaman bu alanlardan dışlanmış veya marjinalleştirilmiştir.

Kadın özne olmanın önemi ve bu kimliğin toplumsal pratiklerde nasıl yer bulduğu mekânsal ayrılıklar ve bunun mücadele alanına dönüşümü mekân çalışmalarında önemli bir konudur. Feminist hareketlerin mekânsal dönüşümleri, feminist mücadelenin önemli bir parçası olarak nitelendirilebilir. Kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrım, toplumsal cinsiyet rollerine göre inşa edilmiş ve bu ayrım, kadınların kamusal yaşamda yer alma imkânlarını sadece fiziksel olarak değil söylemsel olarak da kısıtlarken, erkeklerin eşitsiz biçimde alan deneyimleri mücadelenin temelini oluşturmaktadır. Kadınların korunaklı alanlara mahkûm edilmesi, kamusal alandaki güç ve en önemlisi iktidar ilişkilerinden dışlanmalarına yol açmış ve mekân kadının iktidar ve güç ilişkilerinin sembolik ve fiziksel göstergesi haline gelmiştir. Lauren Elkin'in (2018), "*Flanöz-Şehirde Yürüyen Kadınlar*" kitabında "*Bizim için hazır edilmiş patikalardan başka bir yola ne zaman sapar, kendi alanlarımıza doğru hızla ne zaman yol almaya başlarsak, flanöz de o anda var olmaya başlar*" sözüyle kadının kendine yapılandırılan mekândan çıkması ve özgürleşmesi arasındaki bağlantıyı kurarken flanöz kavramını kullanır (Elkin, 2018). Elkin'e göre, kamusal alan olarak kabul edilen sokaklara çıkmak aynı zamanda fark etmeyi, sorgulamayı ve hepsinden önemlisi hem kadını hem mekânı dönüştürme sürecini içermektedir. Bu kapsamda Touraine'in *Kadınlar* kitabına bakmak gerekir. Kadınlar erkeklerle kendilerinden olduğundan daha az ilgilenirler, çünkü esas hedef kendilerinin inşasıdır diyen Touraine'e göre, kadınların gözünde en büyük öneme sahip olan, kendi bireysel öznel yaşamlarıdır. Bu da şiddetli bir bireycilik değil, en önemli kamusal sorunların özel yaşamı ilgilendiren alanlar olduğudur (Touraine, 2014, s. 126). Böylelikle kadınlar ne özel ne de kamusal alanda kendi varlıklarını tam anlamıyla göstermemiş, var olan mekânlarda özgürlüklerini ve varlıklarını savunmak için mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu çalışmada feminist mekânların kadınların yaşamlarında kendilerini ifade etme alanı olarak önemini incelemek, dönüştürücü gücü için mekânın nasıl organize edilmesi gerektiğini düşünmek ve değerlendirilmek istenmiştir. Mekân ve kadın merkezinde toplumsal inşanın dönüştürücülüğü öncelikle teoride incelenmiş, çalışmanın devamında Feminist stüdyo atölyesinde yapılan atölyelerin yaratıcı değişim odak grup çalışması bulguları ile açıklanmıştır.

Mekânsal İkilikte Kadın Olmak

Walter Benjamin *Pasajlar* (2014) kitabında "caddeler, toplumun konutudur" derken, aylaklık yapan flanörlerden yani erkeklerden bahseder. Elbette bir yüzyıl önce kadınlar da kamusal alana çıkar ama bu çıkışlar erkin belirlediği kurallar çerçevesinde olur. Benjamin aynaların bol ol-

duğu Paris sokaklarında kadınların kendilerini kendi gözleriyle görebilmesini onları özgüvenli yaptığını belirtirken “Bir erkek kendilerine bakıncaya kadar, onlar kendilerini belki on kez aynada görebiliyorlar” (Benjamin, 2014, s. 261) sözleriyle sokaklarda kadınlar bakılan ve gözetlenen nesnelere olarak ifade edilir. Teknoloji geliştikçe kadınların yansıdığı aynalar da değişir. Sinema kadrajına yansıyan kadına bakılması, afişlerde, filmlerde, fotoğraflarda ve mekânlara da yansımış, gözetlenen yine kadın olmuştur. Bu gözetlenme duygusu, hâlâ mekânlara dahil olurken kadına hissettirilen şey değil midir? *Beyin Ekran* kitabında Ulus Baker, videonun özünde kadın olmanın önemini vurgular. Kendini yapımçıların gösterdiğinin ötesinde görmek isteyen kadının bu davranışını “küçümsenemeyecek bir şey” olarak tanımlar. Baker, kamerada yansıyan kadının teknolojik ve kültürel bir buluşun yanı sıra mücadele tarzıyla da ilginç bir birleşme olduğunu belirtir (Baker, 2020). Mücadele tarzı olarak kameranın kullanılması aynı zamanda sembolik bir mekân anlamını da içerir. Kadınların mekânlarla ilişkisi Bourdieu’nun tanımlamasıyla mücadele ve sembolik mübadele alanına dönüşmüş ve homojen olmayan mekânlar, öznelere bağlı olan ikilikleri yaratmıştır.

Tarih boyunca kadınların kamusal alanda bulunmaları sorun olarak görülmüştür. *Kadın ve sokak ikiliği* arasında olumsuz çağrışımlar ve dışarıda olan kadının toplum düzenine karşı bir tehdit olarak algılanması bunun nedenleri arasında gösterilmektedir. Böylece toplumsal cinsiyet rollerine göre inşa edilen ve buna göre düzenlenen özel ve kamusal mekân ayrımı ortaya çıkmıştır (Tuncer, 2015). Toplumsal cinsiyet tartışmalarında kamusal ve özel alan ayrımı önemli bir konudur. Kadının özel alanda, erkeğin ise kamusal alanda yer aldığı genel bir algı bulunmaktadır. Bu ayrımın kadınların özel yaşamlarıyla ilişkilendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirir. Ev, cinsiyetçiliğin belirgin olduğu bir mekân olarak ele alınır. Kadınlar genellikle yatak odası ve mutfakla ilişkilendirilirken, erkekler garaj ve bahçe gibi alanları sahiplenir. Bu ayrımlar, kadınların ev içindeki rolleriyle ilişkilendirilir ve cinsiyetçilikle ilişkilendirilen davranış kalıplarını güçlendirir (Doğan, 2017, s. 1-12). Özel ve kamusal mekân anlayışının, cinsiyetçi yaklaşımların oluşturduğu karşıtlıklar ve hiyerarşik anlayışla şekillendirilerek bölünmüştür. Dolayısıyla mekânsal bu ayrılık değer sisteminde özel ya da ev alanını değersizleştirirken bu işlerin evde yapılması işin niteliğini de değersizleştirmiş ve cinsiyetlendirmiştir. “Şef ile aşçı ve modacı ile terziyi birbirinden ayıran fark da bunu ispatlar” diyen Bourdieu (2015, s. 80) kadını olarak nam salmış işlerin erkekler tarafından sahiplenilmesi ve özel alan dışında icra edilmesi, bu işlerin soylu ve yüce olarak görülmesi için yeterlidir, yorumunda aslında mekânlara yüklenen sembolik anlamları da gözler önüne serer.

Geleneksel cinsiyet normlarına bağlı olarak ev içine/özel alana konumlandırılan kadın, kamusal alanda var olan hayata ve olanaklarına erişememektedir. Erkekliğin oluşturulduğu ve üretildiği bir mekân olarak kahveneler üzerinden ele alınan örneklerde, kadın olarak bu mekânlara girmenin ya da erkek olarak kadınların bulunduğu mekânlarda bulunmanın mahremiyet ihlali olarak algılanması cinsiyetçi yaklaşımların ve cinsiyet rollerinin mekânsal boyutunu göstermektedir. Kadınların bazı kamusal mekânlardaki görünmezliği ve bu mekânlardan gündelik yaşam pratiklerinde dahi uzaklaştırılması ayrıca “*bedensel kimliğin kontrolü*” olarak tanımlanmaktadır (Aktaş, 2017). Kadınlar, “*dışarı*” çıktıklarında ise cinsiyetçi kültürel kodlar ya da kamusal mekânlarda maruz kaldıkları taciz ve şiddet olaylarıyla baskılanmaktadır. Kadınlar, kadın bedeni ve cinselliğine yönelik sosyo-kültürel ahlak kodları nedeniyle sokakta, toplu taşımada veya parklar gibi kamusal alanlarda taciz ve saldırıya uğramakta, taciz korkusu ve güvenlik riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Demirci & Tuncer, 2021).

Lois McNay (1999), Bourdieu'nün *habitus ve alan* kavramlarını toplumsal cinsiyet açısından incelediği çalışmasında, bu kavramların mekânla ilişkisini de ele almaktadır. Habitus kavramının, bireylerin toplumsal pratikler yoluyla içselleştirdikleri eğilimleri ifade ettiğini belirtmektedir. Bu eğilimler mekânsal bağlamlarda şekillenmektedir. Alan kavramı ise, toplumsal bağlamları ve bu bağlamlarla birlikte toplumsal cinsiyet kimliğinin dönüşümünü analiz etmeye odaklanmaktadır. Bu durum kadınların ve erkeklerin farklı mekânlarda farklı deneyimler yaşadığını ve toplumsal cinsiyet rollerinin mekânsal düzenlemelerle pekiştirildiğini ortaya çıkarmaktadır (McNay, 1999, s. 95-117). McNay'a göre toplumsal cinsiyet kimliklerinin mekânsal bağlamlarda inşa edilmekte ve aynı zamanda da dönüştürülmektedir.

Feminist yaklaşımda kadınların bedensel tecrübelerinin toplumsal normlar tarafından şekillendirilmesine karşı daimî bir eleştiri bulunmaktadır. Toplumsal normlar tarafından kadınların kamusal alanı tecrübe edişleri kısıtlanmakta ve sınırlandırılmaktadır (Hançer, 2021, s. 230-243). Tüm bu nedenlere bakıldığında aslında özel ya da kamusal alan fark etmeksizin kadınların özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle kadınların birlikte deneyimlerini paylaştığı feminist mekânların varlığı, cinsiyet eşitsizliğine dayalı tüm ayrımcılıkların üstesinden gelebilmek ve toplumsal dönüşüm adına son derece önemli olmaktadır.

Mekânın Toplumsal İnşası ve Feminist Mekânlar

Çağımızda mekân, mahaller arasındaki ilişkiler gibi gözükmemektedir yorumunu yapan Foucault (1988), mahali, öğelerin ya da noktaların yakın-

lık dereceleriyle tanımlar. Biçimsel olarak bu ilişkileri diziler, ağaçlar ve ızgaralar olarak tasvir edilebileceğini belirtirken mahalın zamandan bile daha önemli olduğunu belirtir. Mahal sadece demografik bir alan olmayıp günümüzde dahi kutsiyetlerinden arınmamış bir alan olarak üzerinde düşünülmesini gerektiğini söyleyen Foucault (1988), hayatımız hâlâ dokunulmazlığını koruyan, kurum ve pratiklerimizin bozmayı henüz göze alamadığı bazı tezatların hükmü altında yorumunu yapar. Foucault (1988), “*Öteki Mekânlara Dair*” çalışmasında kutsiyetin gizli mevcudiyeti ile beslenmekte olan bu mekânları tezatlıklarla var olması kapsamında şahsi mekânla kamu mekânı, aile mekânıyla toplumsal mekân, kültürel mekânla faydalı mekân, boş zaman mekânıyla çalışma mekânı olarak sıralar. Mekânı ve mekânda var olma biçimlerini irdeleyen Foucault (1988), aslında mekânın hayatımızı, zamanımızı ve tarihimizi etkilerken heterojen alanlar olduğunu ve birbirlerine çeşitli biçimlerde bir araya gelemeyecek biçimde ayrıldığını belirtir. Ama Foucault’u ilgilendiren öteki olarak çerçeveselendirmediği diğer mekânlarla bağlantılı olan, ancak diğer mekânlarla zıtlaşan iki mekândan bahseder. Bunlardan birincisi gerçek bir yeri olmayan toplumun gerçek mekânıyla düz veya ters bir analogi ilişkisi içinde bulunan mahallerdir ki bunu ütopya olarak adlandırır. Foucault’un diğer mekânı ise ötekiliğin mekânı olarak heterotopya mekânlarıdır. Heterotopya mekânlar ütopya mekânlardan farklı olarak gerçeği yansıtırken heterotopya mekânlara ilişkin çeşitli ilkelerden bahseder. Foucault’ya göre heterotopyalar genelleştirilmiş disiplin düzeninin dışında erkin düzenine karşı mekânlardır. Burada heterotopyalar kendi içlerinde barındırdıkları farklı kimlikler ve örgütlenme biçimleri üzerinden değerlendirilir. Ancak heterotopyalar karşılaşma alanları ve geçitlerdir. Bu mekânlar zaman içinde değişebilir, işlevini yitirebilir ya da dönüşebilir. Heterotopya tek bir gerçek yer üzerinde aslında bir araya gelmesi imkânsız birkaç mekânı, birkaç mahalli üst üste bindirebilir hem zamanın tamamını kapsar, hem zamanın dışındadır. Heterotopyaya girebilmek kurallara bağlıdır hem geçici hem sürekli, öteki olmayan bir mekâna karşı bir işlevi vardır. Tüm tezatlıklar içinde kabul görmüş olanın, kabul görmemiş ama aynı zamanda varoluşu bu kabul görmemişliğe bağlı olan ara mekânlardır. Bakım evleri, mezarlıklar, genelevler, Türk hamamları, acem bahçeleri Foucault’a göre heterotopya mekânlarıdır.

Mekân kavramı, fiziksel bir anlamdan ziyade Lefebvre’nin (1991) tanımlamasından yola çıkarak “*toplumsal bir ürün veya toplumsal algı ve pratiklerimizi şekillendiren karmaşık toplumsal bir inşa olarak*” ele alınmaktadır (Tuncer, 2015). İnsanların sosyal hayatta edindiği ve öğrendiği davranış ve ahlaki yargıların mekânlarda kendini gösterdiği belirtilmektedir. Bu nedenle mekân, kendisini deneyimleyen insanın yansıması

olarak görülmektedir. Mekânda edilen tecrübe ve bilgiler ise insanları dönüştürmektedir (Çetinkaya & Tekdemir Dökeroğlu, 2024, s. 161-182). Bu nedenle mekân sadece fiziksel değil, insanlar için etkileşimli ve toplumla birlikte dönüşüm geçiren bir alan olmaktadır.

Mekânın beden aracılığıyla algılandığı ve bu algıya bağlı olarak gündelik yaşamın ve üretimin sürdüğü söylenmektedir (Okur, 2023). Bu nedenle feminist yaklaşımlarda bir mekânın incelenmesi bu inşa temeline ve algılara bağlı olmaktadır. Mekânın cinsiyetle ilişkisi toplumsal anlam inşalarından beslenmekte, böylelikle kadın ve erkeğin aynı mekânı farklı şekillerde deneyimledikleri görülmektedir. Kadınların deneyimi, özel ya da kamusal ikilemi içerisinde ataerkil düzenin etkisiyle özel alana ait olarak tanımlanmıştır. Bu durum kadınların kamusal ilişkiler içerisinde var olmasını ve bu ilişkilerle üretilen kamusal gücün bir parçası hâline gelmesini engellemiştir. Böylelikle kadınlar hayatın ve kamusal gücün içinde var olma, onu şekillendirme ve yönetme gücünden mahrum bırakılmıştır (Tüzel & Gediz Gelegen, 2010, s. 43-55).

Feminist mücadele tarihsel olarak üç dalga hâlinde kategorize edilmiştir. Birinci dalga feminizm, kadınların oy kullanma, eğitim ve mülkiyet haklarına odaklanırken, ikinci dalga feminizm ev içi eşitsizlikleri tartışmış ve üçüncü dalga feminizm ise farklı deneyimlerin getirdiği çeşitlilik algısını ele almıştır. Bazı feministler, bu üç dalga kategorisini basitleştirici bulmuş ve her dalganın farklı konulara odaklanarak ayrıldığı tezine itiraz etmişlerdir. Bu kategorileştirmenin, feminist düşüncedeki farklılıkları ve sürekliliği göz ardı edeceğini düşünmüşlerdir (Demirbaş, 2012). Ancak feminist harekette her zaman önemli olan konulardan biri kadının toplumsal yaşamdaki yeri ve bu yerin mekânsal olarak nasıl sınırlandırıldığı üzerine olmaktadır. Kadınlar kamusal ve özel alan olarak tanımlanan mekânlar arasında daima özel alana mahkûm edilmeye çalışılmış ve böylece feminist hareketin en büyük mücadelelerinden biri kadınların dışarıda bırakıldığı bu mekânları dönüştürme üzerine olmuştur.

Özellikle ev ve tüketim mekânları gibi özel alanlar ile medya alanlarının toplumsal cinsiyetin ve cinsel kimliklerin üretimindeki rolü feminist araştırmalar için önemli olmaktadır. Cinsiyetlendirilmiş normlar ve cinselleştirilmiş kimlikler mekânda yeniden üretilmektedir. Ayrıca, cinsiyetin, ırkın, sınıfın ve diğer belirleyicilerin mekânsal olarak organize edilmekte ve bu organizasyonun sosyal, politik ve ekonomik anlamlarla birçok yönden ilişkili olmaktadır. Bu nedenle sosyal kimliklerin ekonomik boyutları ve güç ilişkilerinin mekânda nasıl yansıdığını incelemek önemli olmaktadır. Mekânların sabit ve statik olmadığını, dinamik ve sosyal olarak inşa edilmiş yapılar olduğu savunulmaktadır. Mekân soyut

ve tarafsız bir kavram olarak değil, sürekli bir süreç olarak ve çokluğun bir alanı olarak ele alınmıştır. Tüm bu nedenlerle mekânın, sosyal kimlikler tarafından şekillendirildiğini ve bu kimliklerin güç eksenine ilişkin olduğunu vurgulanmaktadır. Örneğin, eşcinsel erkeklerin şehir mahallelerini heteroseksüel erkeklere göre farklı deneyimlediği ve bu deneyimlerin sosyal normlar tarafından şekillendirildiği belirtilmiştir (Mollett, L. Fluri, Whitson, & Oberhauser, 2017, s. 7-33). Bu araştırmaların sonucunda ortaya çıkan gerçekler ise feminist mekânların önemini arttırmaktadır.

Kadınlar, güvenlik tehditlerinden kaçınmak için belirli mekânlardan uzak durmak zorunda kalırken, bu durum kamusal alana erişimlerini ve hareket özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Bu kısıtlamalar, kadınların güvenilmez olarak algılanan mekânlardan kaçınmasıyla güçlendirilir ve kamusal alanın kadınlar için tehlikeli bir yer olarak algılanmasına yol açmaktadır. Böylece, kadınların toplumsal olarak belirli mekânlara gitmekten kaçınmalarına ve kamusal alanın erkeklerle farklı şekillerde deneyimlenmesine neden olur. Bu sınırlamaların temelinde ise sınıfsal aidiyet, kültürel faktörler ve toplumsal normlar gibi unsurlar yer almaktadır (Aktaş, 2017, s. 137-149). Linda McDowell ve Joanne P. Sharp (1997) tarafından derlenen "Space, Gender, Knowledge: Feminist Readings" adlı kitap, mekân ve toplumsal cinsiyet arasındaki etkileşimi vurgulayan önemli bir çalışmadır. Çalışma, mekânsal ilişkilerin cinsiyetlendirilmiş olduğunu ve cinsiyetin mekânsal olarak inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Günlük yaşam alanlarının, çalışma ortamlarının, ulusal ve küresel bağlamların cinsiyetleştirildiğini savunmaktadır. (McDowell & P. Sharp, 1997). Kesişimselliğin temel alındığı çalışmada mekânlar feminist coğrafya fikri ile tanıtılır. Feminist coğrafya olarak tanımlanan yaklaşımda tam olarak bu amaç doğrultusunda hareket etmektedir. Toplumsal cinsiyet ve mekâna dayalı bölünmeleri görünür kılmak, sorunlaştırmak ve bu bölünmeler arasındaki karşılıklı ilişkileri vurgulayarak patriyarkanın sosyal mekânı nasıl organize ettiğini ve bu düzenlemenin doğallığını sorgulamaktır. Bu bağlamda, mekânın kültürel değerleri yansıtan sembolik bir doğaya sahip olduğunu ve kadınları güç ve etkiden mahrum bırakan meşruiyeti temsil ettiği ifade edilmektedir. Feminist coğrafya, bu tür iktidar biçimlerinin meşrutiyetini sorgulamayı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini mekânsal düzeyde analiz etmeyi amaçlamıştır (Yüceşahin, 2016).

Sosyal mekânın çeşitliliğinin dönüştürücü potansiyeli birçok teorisyen tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Buradaki en önemli etken ise farklı deneyimlerin bir arada olduğu mekânsallığın dönüşüme olan etkisidir. Mevcut sosyal ve kültürel formlar içinde bu deneyim paylaşımları-

nın dönüşümü mümkün kıldığı düşünülmektedir (Robinson, 2000, s. 285-301).

Uşaklılar tarafından 2022 yılında hazırlanan “İstanbul Beyoğlu'ndaki Feminist Gece Yürüyüşü” deneyimleri inceleyen tez çalışmasında mekânın ve deneyimlerin dönüştürücü etkisini gösteren sonuçlar görülmektedir. Kadınların, geçici güvenli alanlar oluşturarak kentteki yerlerini yeniden tanımladığı ve mekânsal yetkinliklerini artırdığı çalışma sonucunda elde edilen çıktılar arasında gösterilmektedir. Katılımcıların, geleneksel cinsiyet rolleri ve kültürel beklentilere meydan okuyarak, yürüyüşle birlikte kendi mekânsal özgüvenlerini inşa ettiği belirtilmiştir. Ancak kadınların kentsel mekânda güvende hissetme ve mekânı talep etme sürecinin, toplumsal cinsiyet ve kültürel kodların etkisiyle sınırlı kaldığı gözlenmiştir. Bu çalışma, feminist aktivizmin kentsel mekân üzerindeki dönüştürücü etkisini ve kadınların güven ve umutla dolu bir şekilde mekânda yer almasını vurgulaması yönünden önemli görülmektedir (Uşaklılar, 2022).

Yassein, 2024 yılında Ray Oldenburg'un *The Great Good Place* kitabında ortaya çıkan “üçüncü yerler” kavramı üzerinde durarak mekânları feminist bakış açısıyla ele aldığı çalışmasında, kadınlar için ayrılmış parkları (*wops*) incelemiştir. Üçüncü yerler, ev ve işyeri dışında toplanma noktaları ve topluluk bağlarını güçlendiren mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Bu gayri resmi kamusal alanların, sosyal etkileşimi teşvik ettiği savunulmaktadır. Kapsayıcı, erişilebilir ve resmi olmayan yapılara sahip olan bu mekânlar, kafeler, barlar, parklar gibi çeşitli mekânları içermektedir. *Wops* olarak tanımlanan bu “üçüncü yer” mekânlarının da kadınlar için güvenli ve kapsayıcı bir alan sağladığı belirtilmektedir. Farklı deneyimleri olan kadınlar arasında dayanışma oluşturabilmektedir. Habermas tarafından tanımlanan “kamusal alan”, bireylerin ortak endişeleri tartışmak ve bu konularda fikir alışverişinde bulunmak için bir araya gelebilecekleri sosyal bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bu alan neredeyse tamamen erkekler tarafından ele geçirilmiştir, kadınlar bu alanlardan dışlanmış veya marjinalleştirilmiştir. *Wop*'ların, kadınlara kamusal alana katılma fırsatı sunarak bu dışlamayı meydan okuyabilmelerini, daha demokratik ve kapsayıcı bir topluma katkıda bulunabilmelerini sağladığı söylenmektedir (Yassein, 2024).

Kadınların mekânsal hareketliliğinin kısıtlanması da iletişim kısıtlılığı güçsüzleştirilmelerinin bir yolu olarak görülmektedir. Eşit bir dünya için bu nedenle kadınların mekân kullanımını, mekânsal hareketliliğini ve bu hareketleri kısıtlayan engellerin ortadan kaldırılması gerekliliği söz konusu olmaktadır. Mekânın cinsiyete dayalı inşası var olan iktidar ilişkilerini de sürdürmektedir (Miroğlu, 2019, s. 103-128). Bu nedenle feminist

mekânların varlığı cinsiyete dayalı kimlik farkındalığını arttırılmasında ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin üretilmesine engel olacak alternatif alanlar olmaktadır.

Feminist Medya Atölyelerinin Feminist Mekân Olarak Kullanımı

Feminist çalışmaların stüdyolar ve araştırma laboratuvarları kapsamında mekânlarda yürütülmesi elbette yeni bir kavram değildir. Bu çalışmaların en bilinen ve önemli örneklerinden biri, 1973'te Judy Chicago, Arlene Raven ve Sheila Levrant De Bretteville tarafından Los Angeles'ta kurulan *Feminist Stüdyo Atölyesi*'dir. Program, Kadın Binası'nın (*Woman's Building*) oluşturulmasında etkili olmuş ve kadınların sanatını sergileyen ilk bağımsız merkez olmuştur.¹ Merkez, yalnızca sanat yapma becerilerinin görsel sanatlar, yazma, performans sanatı, video, grafik tasarım ve baskı sanatlarında geliştirilmesine değil, aynı zamanda kadınların kimliğinin ve duyarlılığının geliştirilmesine ve bu unsurların yaşam biçimlerine dönüştürülmesine de odaklanmıştır. Kadın Binası'nın eğitim programları, çalışan kadınların ihtiyaçlarına daha iyi cevap verecek şekilde yapılandırılmış; *Woman's Building* mali tabanını güçlendirmek için sanatçıların stüdyo alanlarının kiralanması ve tam hizmet veren bir tasarım stüdyosu olan WGC Dizgi ve Tasarım olmak üzere iki kâr amacı güden işletme kurulmuştur. *CalArts*'taki erkek egemen atmosferden hayal kırıklığına uğramış ve kendi mekânlarını arzulayan fakülte, sınıflarını hiyerarşik olmayan bir yapı üzerine modellemiş ve öğrencileri performans sanatı ve grafik tasarım gibi daha az geleneksel sanat formlarında eğitmeye odaklanmıştır. Program 1981'de kapanır, ancak Kadın Binası 1991 yılına kadar açık kalmıştır. Kadın Binası çok sayıda program, etkinlik ve sanatçı grubunu organize ettiği ve sponsorluk yapmıştır. Bina, aktif olarak kullanıldığı dönemde Los Angeles'taki, ülke genelindeki ve dünyanın dört bir yanındaki feministler için, kadınların yaratıcı topluluğunun güçlü bir simgesi olmuştur. Aralık 2016'dan Nisan 2017 aralığında daha önce Kadın Binası'na katılan feminist sanatçıların arşivlerini canlandırmak için bir etkinlik düzenlenmiştir. O dönemdeki kadın sanatçılar, slaytlarını, fotoğraflarını ve videolarını profesyonel arşivcilerle birlikte çalışarak koleksiyonlarını düzenleyerek yeniden sergileyerek kadın çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır. 1980'lerde kuruluşun çok kültürlü tabanının genişletilmesine ve kadın sanatçılara mesleki gelişimlerinde yardımcı olacak fırsatlar sağlanmasına daha fazla önem verilmiştir. 1991'deki kapanışına kadar Kadın Binası, kadınların yaratıcı başarılarının canlılığının ve özünün uluslararası düzeyde tanınmasını sağlamış ve programın kapanmasının ardından, kadın binası feministler için önemli bir simge olmaya devam etmiştir (Mitchell, 2012).

¹ <https://thewomansbuilding.org/> (Erişim Tarihi: 30/12/2024).

Jenny Robinson'un (1997) çalışması, feminist teori ve pratiğin mekânla etkileşimi ile toplumsal değişim hakkındadır. Robinson, doğru mekânsal inşaların toplumsal cinsiyet eşitliğini nasıl destekleyebileceğini ve feminist politikalarla fiziksel mekânların yeniden tasarlanmasının yaratıcılığı etkileri savunmaktadır. Çalışma, mekânların dönüştürülmesinin toplumsal cinsiyete dayalı güç yapılarının yıkılmasında ve daha kapsayıcı ortamlar yaratılmasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, feminist mekânsal dönüşümlerin kadınların kamusal alanlarda daha görünür ve etkin olmasına katkı sağladığını vurgulamaktadır. Bu nedenle Robinson (1997), feminist mekânsal çalışmaların teorik düzeyde tartışılarda kalmaması gerektiğini, pratikte de uygulanması ve dönüştürücü olması gerektiğini belirtmektedir. Kadınların deneyimlerini ve ihtiyaçlarını merkeze alarak yapılan mekânsal düzenlemelerin, toplumsal cinsiyet eşitliğine giden yolda önemli adımlar olduğunu savunmaktadır ve bu nedenle ortak çalışma biçimlerinin önemini vurgular (Robinson, 1997).

Stavrides (2021), *“insanlar, mekânı yalnızca deneyimlemez, aynı zamanda onun aracılığıyla düşünür ve düşler”* derken mekânın aynı zamanda etkileşimli bir alan olduğunu belirtir. Kadınlar için feminist mekânlar, yaşamlarında belirleyici rollerden bağımsız olarak kendilerini ifade edebilecekleri alanlar sunar. Bu mekânlar, kadınların kendi kapasitelerinin farkında olmalarını sağlamak ve feminist mücadeleyi desteklemektedir. Bu kapsamda Kanada'da Concordia Üniversitesinde kurulan feminist medya stüdyosu, kadınların çok boyutlu kimliklerini ve yaşadıkları tahakkümleri gün yüzüne çıkarmayı amaçlamıştır. Feminist Medya Çalışmaları Kanada Araştırma Başkanı Dr. Krista Geneviève Lynes, erken dönem deneysel ve müdahaleci medya ile günümüzün yaratıcı ve eleştirel pratikleri arasında bir bağ kurmayı amaçlayarak, feminist medya sanatının tarihsel örneklerini sahneleyecek bir forum sunmak için bir feminist medya stüdyosunu kurduklarını söyler. Stüdyo, aynı zamanda ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf ve diğer ayrımlar üzerinde çalışmanın zorluklarına dikkat ederek, cinsiyete dayalı baskı ve sömürüyü görselleştirmek için estetik stratejiler geliştirmeyi amaçlar. Buna göre Lynes, medyanın kolektif ve ağ bağlantılı doğasını eleştirel bir şekilde ele almak için feminist bir araştırma ağı geliştirmiştir. Bu ağ aracılığıyla yeni medya teknolojilerinin ve artan dolaşım kanallarının (sosyal ağ sitelerinden müze sergilerine kadar) feminist kültür üreticilerinin, feminist siyasi mücadeleyi nasıl görselleştirdiklerini ve bu süreci nasıl etkilediklerine dair anlayışı geliştirmek için çalışmıştır. “Feminist Media

Stüdio” web sayfasında² kendini şu şekilde açıklar; “*sömürgeleştirme, sınır politikaları, iklim krizi, yerinden edilme ve işgal gibi geçmişe bağlı cinsiyetlendirilmiş temsiller, queer ve trans yaşamları araştıran, keşimsel ve sömürge karşıtı feminist pratiğe uygulama odaklı yaratıcı bir araştırma laboratuvarıdır.*” Bu açıdan kadınların hak mücadelesinde feminist medya önemli bir alanı oluşturmaktadır.

Feminist medyadan bahsederken önemli olan iki nokta vurgulanmaktadır. Kadınlar için medya ve kadınlara yönelik medya arasında fark olduğu yönündedir. Kadınlara yönelik medya kadınlara atfedilen rollere uygun içerikleri sunarken, kadınlar için medya bir feminist yaklaşım örneğidir. Kadınlara yönelik medyanın içeriğine bakıldığında çocuk bakımı, eğitimi ve ev becerilerine odaklanılmaktadır. Bu nedenle feminist bir medya olarak nitelendirilmesi söz konusu değildir. Bir medya içeriğinin feminist olarak nitelendirilmesi için toplumsal dönüşümü talep etmesi gerektiği, mevcut düzene eleştiriler getiren ve kadınlara yönelik politikalara odaklanması gerektiğinden bahsedilmektedir (Dalaman, 2021, s. 36-57).

Feminist medya, kadınların seslerini duyurmak ve toplumsal konularını iyileştirmek amacıyla var olan medya yapılarını değiştirmeye veya yeni medya biçimlerini yaratmaya çalışmaktadır. Genellikle hiyerarşik olmayan, demokratik bir örgütlenme biçimi benimser. Özellikle ana akım medyanın kadın hareketlerini görmezlikten gelmesi veya marjinalleştirilmesi, feminist medyanın var olmasının gerekliliği göstermektedir. Feminist medya, dinleyici/izleyiciye farklı mekânlar açarak onların katılımını teşvik eder ve genellikle mesleki eğitim veya tecrübe gerektirmeden okuyucuları kendi üretimlerine dahil etmeye çalışır. Feminist medya, kadınların toplumsal konularına ilişkin konuları ele alırken, genellikle göz ardı edilen veya marjinalleştirilen meselelere odaklanır. Sonuç olarak, feminist medya kadınların seslerini duyurduğu, katılımı teşvik ettiği ve toplumsal konulara duyarlı bir yaklaşımla hareket ettiği için kadın hareketi için önemli bir araç olarak görülmektedir (Tekvar, 2017).

Feminist medya, iletişim araçlarının kadınlar tarafından ve feminist bir yaklaşımla kullanılması ve içeriklerin üretilmesi olarak tanımlanmaktadır. Temel olarak iki işlevinden bahsedilmektedir. Bu iki işlev;

1. İçsel işlev: kadınlar arasındaki bilgi akışını ve iletişimini sağlamak.
2. Dışsal işlev: toplum içerisinde feminist iddiaların geçerliliğine yönelik yanlış inanışların değiştirilmesi ve doğru görüşlerin oluşturulmasını sağlamak.

Bu iki işlev ile birlikte kadın dayanışması sağlanarak, güncel sorunların kadın bakış açısı içinde yeniden ele alınmasını ve değerlendirilmesini

² <https://feministmediastudio.ca/> (Erişim Tarihi: 30/12/2024)

ni olanaklı kılınmaktadır. Feminist medya farklı araçları kullansa dahi aynı örgütlenme biçimi ve yönetim anlayışı ile birlikte, kadınların medyada doğru şekilde yer almalarını sağlamak, kadın konuları denilen her şeyi diğer tüm konularla ilişkilendirmek, kadınları bilgilendirmek, katılım ve feminist bir kamusal alan oluşmasını hedeflemektedir (İlhan, 2014, s. 2-10). Feminist medya stüdyoları hem bir mekân hem de ürettiği içerikle birlikte tüm bu özellikleri içerisinde taşımaktadır.

Valerie Henitiuk'un "*Step Into My Parlour: Magical Realism And The Creation Of A Feminist Space*"(2003) başlıklı makalesinde, feminist mekân yaratmada büyümlü gerçekçilik olarak bahsettiği edebi yaklaşımın nasıl işlev gördüğü incelemiştir. Henitiuk, büyümlü gerçekçiliğin, geleneksel anlatı yapılarını bozarak, kadınların seslerini ve deneyimlerini daha görünür ve güçlü kılabileceğini savunmaktadır. Büyümlü gerçekçilik, gerçek ve büyümlü öğeleri harmanlayarak, patriarkal yapıların sınırlarını aşan ve kadınların kendilerini ifade etmeleri için alternatif bir alan sunan bir edebi tür olarak ele alınmaktadır. Büyümlü gerçekçiliğin, kadınların deneyimlerini merkezine alan bir feminist mekân oluşturmada etkili bir araç olduğunu vurgulamakta, bu edebi türün toplumsal ve kültürel normları eleştiren ve dönüştüren bir güce sahip olduğunu belirtmektedir (Henitiuk, 2003, s. 213-230). Henitiuk'un bu yaklaşımında "*mekân (space)*" fiziksel bir mekândan ziyade, kadınların toplumsal ve kültürel normları eleştirip dönüştürebildikleri ve deneyimlerini görünür kılabildikleri bir anlatı ve ifade alanını anlatmaktadır. Bu anlatı alanının oluşturulmasında da feminist mekânlar olarak stüdyo ve atölye çalışmaları önemli olmaktadır.

Nicolazzo ve Crystal Harris'in (2014) çalışması ise kadın merkezlerinin yükseköğretimde feminist mekânlar olarak yeniden kavramsallaştırılmasını üzerinde durmuştur. Bu merkezlerin, sadece kadınlara hizmet veren yerler olmanın ötesine geçerek, toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminist değerlerin yaygınlaştırıldığı, farkındalıkların artırıldığı alanlar olarak nasıl işlev görebileceği üzerinde durmuştur. Bu merkezlerin hedefleri öğrencilere ve çalışanlara destek sağlarken, aynı zamanda feminist pedagoji ve aktivizm faaliyetlerine odaklanarak toplumsal değişimi teşvik etmek olarak görülmektedir. Böylelikle bireyler arasında açık diyalog ve bireylerin kendi düşünce, inanç ve eylemlerini eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi (*critical reflexivity*) için güvenli bir ortam, öğrencilerin mevcut güç yapılarıyla yüzleşmeleri ve cinsiyet eşitliği için yeni olasılıkları düşünmeleri olanaklı kılınmaktadır (Nicolazzo & Harris, 2014, s. 32-47). Bu yeni feminist mekânlar, kadınların deneyimlerini ve anlatılarını merkezine alan dönüştürücü öğrenme ortamları sunmaktadır.

Çalışmanın Amaç ve Yöntemi

Mekânların feminist diyalogun gelişmesinde önemli olduğuna dair alan yazında görülen yaklaşımlarla birlikte mekânsal dönüşüm adına bir alan olabilir mi sorusu ile Feminist Stüdyo Atölyesi kurulmuştur. Feminist Stüdyo Atölyesinde bir araya gelerek farkındalığını arttırmak, kurum içi ve dışında dayanışmayı sağlamak ve iletişim araçları ile kendi medyalarını üreterek ana akımın eril tahakkümünden özgürleşebilme ihtimali bu mekânda denemektedir. Bir stüdyo neden bir feminist stüdyoya dönüşürülür? Bir mekânı feminizmle ilişkilendiriyorsak aslında orada Bourdieu'nun *Eril Tahakküm* kitabında dediği gibi bir mücadele alanı yaratıyoruz demektir. Medyanın feminizme ve kadın özelinde yıkıcı olan gücünü sorgulayıp kendi sözümüzü çoğaltabilir miyiz? gibi sorularla stüdyo oluşturulmaya başlandı. 2022'de Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi Stüdyo Binasında bir TV stüdyosunun başlangıçta video içeriklerin üretildiği alanı zamanla atölyelerin yapıldığı, istenirse kayıt edildiği atölye mekânına ve feminizm konuşuluyorsa buluşulduğu bir alana dönüştü. Feminist Stüdyo Atölyesi kısa sürede bir sözlü tarih çalışmasının on saatlik çekim ve kurgusunun yapıldığı, kentten kadınların sekiz farklı video içeriklerinin oluşturulduğu ve nihayetinde üç farklı atölyenin tamamlandığı, yeni atölye ve projelerin planlandığı bir alana dönüşmüştü. Bu kapsamda çalışmada feminist mekânların kadınların yaşamlarında kendilerini ifade etme alanı olarak önemini incelemek gerekiyordu. Feminist Stüdyo Atölyesi, kadın hakları, kadın girişimciliği ve kadın siyaseti gibi konuları televizyon stüdyosu ortamında ele almayı amaçlayan, bilinç yükseltme eğitimi ve farkındalık çalışmaları yaparak toplumsal gelişmeleri ve kadınların sosyo-ekonomik, hukuksal statülerini tartışmayı hedefler. Ayrıca, atölyede feminist bakış açısını yansıtan video içerikleri, televizyon programları ve sözlü tarih çalışmaları üretilerek kadın emeğini görünür kılmayı amaçlar. Kadınların seslerini duyurabilecekleri ve kendi isteklerini ifade edebilecekleri bir platform sağlamak da atölyenin temel hedeflerindedir.³ Bu amaç doğrultusunda, mekânların kadın hareketine katkıları ve dönüştürme imkânları, feminist mekânların bellek oluşturma potansiyeli ve feminist medya stüdyosunun alternatif medya olarak rolü üzerine odaklanmak gerekiyordu.

Bu çalışmanın problemi feminist mekânlarının olanak ve sınırlarının ne olduğunu incelemektir. Çalışma feminist mekânların kadınların yaşamlarındaki dönüştürücü etkisini ve sağladığı imkânları Feminist Stüdyo Atölyesi mekânı kapsamında incelemeyi, olanak ve sınırlılıklarını sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında Feminist Stüdyo Atölyesinde yapılan "Birakın Sokakta Yürüyelim/Cinsiyete Dayalı Taciz" odak

³ <www.iletisim.cu.edu.tr> (Erişim 05.05.2024).

grup çalışması örneklem olarak değerlendirilecektir. Feminist mekânlarda olması gereken temel özellikler kapsamında atölye çalışmasında şu sorulara cevap aramıştır;

1. *Feminist Stüdyo Atölyesi çalışma sürecinde etkileşimli bir alan yarattı mı?*
2. *Feminist Stüdyo Atölyesi cinsiyete dayalı kimlik farkındalığını arttırılmasında ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin üretilmesine engel olacak bir alan sundu mu?*
3. *Feminist Stüdyo Atölyesindeki çalışma sonucunda düşünsel dönüşüm yaşandı mı?*

Feminist Stüdyo Atölyesinde gerçekleştirilen feminist çalışmalardan yararlanarak katılımcıların deneyimleri üzerine incelemeler gerçekleştirilmiştir. İlk olarak araştırmanın amacına uygun olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı sorunların temel alındığı “*Regli /Arkama Baksana Atölyesi*”, dilin dönüştürücülüğü üzerine “*Yeniden Yazalım Atölyesi*” ve “*Bırakın Sokakta Yürüyelim/Cinsiyete Dayalı Taciz*” atölye çalışmaları düzenlenmiştir. Bu makalede, çalışmanın niteliği ve sınırlılığı gereği sadece “*Bırakın Sokakta Yürüyelim/Cinsiyete Dayalı Taciz*” atölyesi odak grup çalışması amaçlı örneklem olarak değerlendirilerek incelenecektir. Bu atölye çalışmalarından edinilen bilgiler yazılı olarak kayıt altına alınmış aynı zamanda da katılımcılara belirli başlıklar altında atölye deneyimleri hakkında geri dönüşlerde bulunmaları istenmiştir. Böylece feminist bir mekân olarak Feminist Stüdyo’nun dönüştürücü etkisinin olup olmadığı ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Feminist Stüdyo ve oluşturulan atölyelerde feminist metodoloji temel alınmıştır. Sandra Harding “Feminist metodoloji olabilir mi?” sorusuna feminist araştırmaların sınırlandırılmayacağını söylerken tek bir feminist metodolojiden bahsedilemeyeceğini belirtir (Harding 1987). Yine de belirli ilkelere bahseden Harding (1987) kadını araştırmanın öznesi ve araştırmacıyı çalışmanın nesnesi olarak kabul ederken feminist temelli araştırmalarda içerden bakmayı önerir. Harding’in önerdiği ilkelere temelinde bu çalışmada feminist metodoloji kullanılmıştır. Durum çalışması olarak yapılandırılan çalışmada nitel çözümleme yöntemlerinden odak grup çalışması kullanılmıştır. Atölye süreçlerinde içeriden ve öznel sorular sormaya çalışılmış, çalışmanın problematiği toplumsal cinsiyet temelli deneyimlere dayandırılmış, kadınların ihtiyaç duyduğu açıklamalar atölye boyunca sağlanmış ve araştırmacının araştırmanın nesnesinden kendini ayırmamaya dikkat edilmiştir.

“*Bırakın Sokakta Yürüyelim/Cinsiyete Dayalı Taciz*” atölyeleri 10 Ocak 2024 ve 20 Mart 2024’de Feminist Stüdyo Atölyesinde düzenlendi. Katılımcılar Toplumsal Cinsiyet dersi alan gönüllü öğrencilerden oluşmuş-

tur. 1. Atölyeye 20-30 yaş aralığında 10 lisans öğrencisi, 2. Atölyeye 20-30 yaş aralığında 7 lisans ve yüksek lisans öğrenci katılmıştır. Atölye katılımcılarına atölyenin amacı ve atölyenin akış süreci açıklandıktan sonra çalışmada toplumsal cinsiyet kavramı, şiddet biçimleri ve sessizliğin yarattığı etkiler üzerine bilinçlenme, sokak tacizi üzerinde nasıl baş edebileceklerini paylaşmak, tacizde hissettiklerini itiraf etmek ve bu konuda yalnız olmadıklarını, sessiz kalmamaları gerektiğini anlatmak amacıyla düzenlenmiştir. Atölyenin sonunda çalışmanın amaç sorularının cevabına ulaşabilmek için, atölye sürecinde konuşulan konulardan bağımsız olarak sürece ilişkin katılımcılarla odak grup gerçekleştirilmiş “*Bırakın Sokakta Yürüyelim/Cinsiyete Dayalı Taciz*” atölyesine ilişkin mekân, kullanılan malzeme, yürütücü, katılımcı, atölyenin süreç yönetimi ve atölyenin dönüştürücülüğü başlıklarında sorular sorulmuştur. Ayrıca odak grup çalışması değerlendirme formu doldurmuşlardır. Bu kapsamda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışmanın Bulguları

Atölyenin Bireysel Etkisi

“Birbirimizden cesaret alıp kendi deneyimlerimizi anlattık ve tartıştık”

Feminist Stüdyo “*Bırakın Sokakta Yürüyelim/Cinsiyete Dayalı Taciz*” sokakta taciz konusunda farkındalık oluşturmak ve bu süreci nasıl yöneteceklerine dair fikir vermek amacıyla düzenlenmiştir. Atölye sonucunda yaratılan etkiye dair atölye sonrasında zihinlerinde ya da davranışsal olarak hangi konularda artık farklı düşündükleri hakkında soru sorulmuştur. Buna karşılık olarak katılımcıların geri dönüşü şöyle olmuştur:

“...atölyenin, hem aktif (olay içerisinde) hem de pasif (olayı gözlemleyen) bakış açılarından kişiyi düşünmeye yönlendirmesi buna ilişkin eğer varsa tecrübelerini paylaşmasını yoksa kendisini olay içerisinde canlandırmasını istemesi ve bununla birlikte kişinin hem kendi bakış açısını yansıtmaya hem de geri kalan tüm katılımcıların bakış açılarını gözleme fırsatını sağlamasının, en nihayetinde bireysel ve toplumsal dönüşümü sağlayıcı iç görü kazanma potansiyelini oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebilirim.” (K1)

“ (...) atölyenin dönüştürücülüğü kısmına bakacak olursak, farkındalık kazanmak adına güzel bir atölyeydi. Artık biri şiddete uğrarken kavga etmemem gerektiğini ya da şiddetle karşılık vermemem gerektiğini öğrendim. Şiddetin tek bir türü değil çok fazla çeşidi olduğunu ve insanın motivasyonunu her çeşidinin de düşürdüğünü öğrendim. Benim için unutmayacağım nitelikte faydalı bir atölye oldu” (K2)

“(...) atölye sonunda bence hepimiz derin düşünceler ve içimizde ki sesle konuşarak ayrıldığımızdan eminim. Atölyede şiddet ve taciz üzerine gerçekleştirdiğimiz konuşmada hepimizin önemli düşünceleri karakteristik bir şekilde aktarıldı ama atölyeden sonra ben aslında şiddet gösteren kişiye şiddetle ya da “savunma” olarak gösterdiğim faaliyetlerin çok fevri ve düşüncesiz olduğu kanaatine vardım. Bir başkası için harekete geçmek güzeldir ama kendi fiziksel sağlığımı düşünmem gerekiyor sanırım. Fevri olmamayı öğreneceğim” (K3)

“Anlatırken çok güçlük çeksem de asla pişman olmadım, aksine bana iyi geldi ve bu konu hakkında içimi dökmek istediğim ama yapamadığım insanlara karşı daha açık sözlü ve güçlü olmamı sağladı. O anda fark ettim ki bunun sessiz kalıp üstünün örtülmemesi, aksine konuşulması gereken bir şey olduğunun farkında olan insanlar bile çoğu zaman sessiz kalıyorlar. Bazen doğrusunu yapmak yerine alıştırılmış şeyi yapmak bize daha kolay geliyor, sessiz kalıp görmezden gelmek gibi.” (K4)

“Beni çok fazla etkileyen şeyler oldu aslında stüdyoda. Mesela hepimizin hayatının bir noktasında farklı şekillerde de olsa taciz veya şiddete maruz kalmasına rağmen hâlâ nasıl doğru tepki vereceğini, başkasını veya kendini nasıl koruyacağı hakkında doğru bir yöntemi olmaması. Hepimiz o kadar susmaya ve kendi içimizde baş etmeye kodlanmış ki bu konularda, suçluluk duygusu ve çeşitli baskılarla bunlara maruz kalanlar olarak bile en az taciz ve şiddeti gerçekleştirenler kadar normalleştirmeye çalışmışız belki de. Kimi zaman korkuyu, kimi zaman çaresizliği sebep göstererek (...)” (K5)

“Patriarkanın hayatımızı, tercihlerimizi, psikolojimizi ve iş dinamiklerimizi nasıl etkilediği konusuna büyük bir farkındalık yarattı. Fark etmeden cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil yapının günlük basit rutinlerimizi etkilediğini anladık. Şiddete hayır dedik. Bir şiddet olayına tanık olduğumuzda nasıl tepki vereceğimiz ve bunu nasıl durduracağımızı konuştuk. Daha sonra şiddete maruz kalan biz olduk ve bu sefer herkes geçmiş deneyimlerinden yararlanarak nasıl davrandığını anlattı. Bu aşamada birbirimizden cesaret alıp kendi deneyimlerimizi anlattık ve tartıştık. Düşüncelerimizi kısa ve öz bir şekilde yazmak da yarar sağladı. Panoya astığımızda yaşadıklarımızın benzer olduğunu ve yalnız olmadığımızı hissettik.” (K6)

“(...) insanlar günlük hayatlarında birçok konuda şiddete maruz kalabiliyorlar. Atölyenin öznesini insanlar olarak belirleme sebebim bence insanlık olarak şiddeti, tacizi veya öteki olmayı sadece cinsiyet veya bir grup olarak belirtmememiz gerektiğini düşünmem. Bunun sebebi ise maalesef her arkadaş grubunda, her sınıfta, her toplumsal cinsiyet rolünde şiddeti gözlemleyebilmemiz ve deneyimlememiz. Şiddet biçimleri tüm yaşam alanlarında kendini var ediyor. Bu şiddet türleri akran zorbalığı, cinsel taciz, kişinin bedeniyle dalga geçme (body shaming) veya ekonomik temelli dahi olabilir. Bu şiddet türleriyle birlikte görüyoruz ki şiddet her zaman fiziksel olmuyor” (K7)

Bu geri dönüş atölyeye katılanların etkileşimli bir biçimde kendilerini ifade ettiklerini göstermektedir. Hem birbirlerini dinlediklerini, hem kendilerini ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Atölyeye katılan katılımcılar genel olarak feminist kuram, toplumsal cinsiyet kavramları üzerine bilinçli olduğu düşünüldüğünde yaratılan dönüşümün bu düzeyde olması feminist mekânlarda bir araya gelmenin etkisini göstermektedir. Katılımcılar konu hakkında bilgili dahi olsa şiddeti sınıflandırma, tacize maruz kalan olarak kendini suçlu hissetme, eylemlerinin var olan toplumsal yargıları sürdürebilme potansiyeli gibi kendilerine yönelik farkındalıklarının arttığını ifade etmişlerdir. Cinsiyete dayalı şiddete karşı nasıl tepki vereceklerini düşündüklerini ve reaksiyonları üzerinde bireysel olarak değerlendirme yaptıkları görülmüştür.

Atölye Süreci

"Duvarları yıkmaya yönelik olduğunu düşündüğüm bir süreçti"

Atölye katılımcıları hem mekân hem ortama olarak bu düzeyde bir atölyeye daha önce katılmadıklarını bildirmişlerdir. Bu nedenle atölye sürecine ilişkin geri dönüşüm gerçekleştirilen çalışmada katılımcıların atölye süreci hakkında düşünceleri ve bu süreçte nelerden etkilendiklerini ifade etmeleri istenmiştir.

"(...) atölyenin uygulanmış olduğu stüdyoda çembere dahil oluş anından itibaren aktif şekilde sorular yönelterek kişiyi belli yönleriyle iç sorguya itmek ve bununla birlikte kişide var olabilecek potansiyel dönüşümün önünde bir engel olan duvarları yıkmaya yönelik olduğunu düşündüğüm oldukça yerinde ve gerekli gördüğüm bir süreçti." (K12)

"(...) başlangıç soruları ısınmamıza ve utangaçlığımız varsa onları aşmamıza vesile oldu ve soruların zorluğu ya da karmaşıklığı kademe kademe arttı. Üstümde herhangi bir sorumluluk hissetmeden dilediğimi yazdım ve söyledim." (K8)

"(...) katılımcılarımız ki ben de dahil heyecanımdan ve bunca yıldır sadece kendimizle konuştuğumuz için bu konular, bir masa etrafında toplanıp konuşmak bizler için bence zordu ve heyecanın getirdiği ufak sessizlikler yaşadığımızı düşünüyorum." (K3)

"(...) atölyede kendimizi bir topluluk olarak görebilmemizi sağlayan unsurun, oturma düzenimizle de ilişkili olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, bir noktada katılımcılar kendilerini bir topluluk olarak hissedebildi. Düşüncelerimizin, kişilik özelliklerimizin, yaşadığımız olayların panoya asılması dönüp baktığımızda aynı çatı altında toplanıp bir topluluk olduğumuzu gözle görülebilir kıldı." (K13)

Atölyenin dinamik ve etkileşimli doğası ve mekâna dışarıdan müdahale olmaması atölye sürecinde önemli görülmüştür. Atölye sürecinde oturma düzeninin eşitlikçi yapısı ve mekânın hareket imkânı vermesi katılımcıların deneyimlerini paylaşımaya motivasyonlarına olan etkisi ifade edilmiştir.

Moderatörün Rolü ve Etkisi

"Karşılıklı paylaşımında bulunmak stüdyoyu daha da özel kılıyor"

Atölye çalışmalarında hazırlık, akış ve katılımcıların düşüncelerini aktarımında en önemli sorumluluk atölyeyi yöneten kişidedir. Çalışmada moderatör feminist metodoloji gereği, katılımcı gözlem yoluyla atölyenin hem katılımcısı hem de yöneticisi rolünü üstlenmiştir. Bu nedenle katılımcıların deneyim ve düşüncelerini aktarırken atölyenin yönetilmesi hakkındaki düşünceleri de önemli görülmüştür. Katılımcıların genel olarak çalışmada moderatörün rolü ve etkisine ilişkin cevapları aşağıda yer almaktadır;

"(...) yürütücünün konu bazında derin bilgi birikimi, süreci katılımcılığı arttırmaya yönelik yönetmiş olması, tüm sürecin daha akıcı ve doğal ilerlemesini sağladı. Cinsiyet ayrımcılığında var olan uzmanlığı, empatik iletişimi ile beraber, potansiyel yargılanma endişesini dağıtıcı ve saygılı bir atmosferin oluşmasını sağladı." (K1)

"(...) sizin de geride durmayıp bizimle paylaşımında bulunmanızın da bize kendimizi daha güvende hissettirdiğini düşünüyorum. Dinlenildiğini görmek de güzel ama karşılıklı paylaşımında bulunmak stüdyoyu daha da özel kılıyor, insanlar birbirine yaklaşıyor." (K15)

Özellikle K15'in yorumunda araştırmacının çalışmanın nesnesi olarak atölyede yer almasının çalışmanın etkililiğini arttırdığı gözlemlenmiştir. Moderatörün otoriter bir güç olarak değil, kendilerinden biri olarak hareket etmesi ve kendi deneyimlerini paylaşmasının katılımcılarda güven ve desteklenme hissi yarattığı görülmektedir. Zaten Feminist metodolojinin temelinde de araştırmacı kendini bilen özne olarak kabul etmemesi ve araştırmanın nesnesinde ayırmaması gerekir. Feminist Stüdyoda düzenlenen atölyelerde bu yaklaşıma dikkat edilmiş ve atölyeler bu kapsamda düzenlenmiştir.

Atölye Mekânı ve Ortamı

"Stüdyonun gerçekten bir amacı olduğunu hissettim"

Atölye çalışması için İletişim Fakültesi dışından gelen ve daha önce bir TV yapım stüdyosu görmeyen katılımcılar öncelikle Feminist Stüdyonun fiziksel ortamını ve çevreyi inceleyip anlamaya çalıştılar. Çalışma sürecinde kapatılan yalıtımlı kapılar ve sadece kendi seslerini duyduklarını hissetmek mekâna olan güvenlerini arttırdığı "*Burada biz bizyiz ve bizi konuşacağız*" sözünü duyduktan sonra hem mekâna, hem birbirlerine güvenmeye başladıkları gözlemlenmiştir. Katılımcıların kendilerine dair önemli bilgileri aktardıkları bir ortamda mekânın özellikleri bireyleri etkilemektedir. Bu nedenle katılımcılara Feminist Stüdyonun kendilerine hissettirdikleri konusunda soru sorulmuştur. Bu sorunun cevabını katılımcılar şu şekilde vermiştir;

"(...) atölyenin bir eğitim kurumu olan ve aynı zamanda yaratıcılığı destekleyen İletişim Fakültesi stüdyolarında gerçekleşmesi kişiyi öğrenme ve öğrenilenle değişme ve bunu açık iletişimle sağlamak yönünde destekleyici bir mesaj oluşturduğunu gözlemlerim." (K11)

"(...) atölye mekân açısından değerlendirecek olursam, çok geniş ve ben renk uyumunu çok sevdim mor o ortama gayet uyum sağlamış. Atmosfer hiç sıkıcı durmuyordu. Kullanılan malzemeler yeterli düzeydeydi. Yürütücünün atölyeyi her anlamda gayet iyi yönettiğini düşünüyorum." (K12)

"(...) mekân tercihi yeteri kadar soft ve güvenilir bir ortamdı benim için. Yeterli bir ışıklandırmaya sahip ve özellikle sessiz, biz bize olmamız bireyde ki gerginlik duygusunu hafifletmeye ve kendini açmaya verimlilik kazandıracak düzeydeydi. "Kullanılan malzemelerde, ilk yapılda ve konsept gereği de eksiklik hissettiğimiz bir şey olduğunu düşünmüyorum." (K13)

"Stüdyonun gerçekten de bir stüdyo ortamında olması ortamın enerjisini çok daha güzel kılmıştı. Emek verilmiş, öylesine olmayan ve stüdyonun gerçekten bir amacı olduğunu hissettiren somut detaylardan biriydi bence mekân seçimi" (K5)

"Stüdyo mekânı profesyonel bir alan olması nedeniyle dışarıdan rahatsız edici bir ses olmadan sadece paylaşılanlar dinlenebilmiştir. Güven verici mekân hissi veren stüdyo içerisinde koltuklar, kahve sehpa, kitaplık, masa ve sandalyeler bulunmaktadır. Moderatör görüntü kaydı almak istemediğimiz için kameraları kurmamıştı. Gelen katılımcıların moderatörün oturduğu yere göre konumlandıkları gördüm. Ben de öyle yaptım." (K3)

"Atölyenin içerisine girdiğimde nedenini bilmediğim bir şekilde şaşırdım. Şu anda hala sebebini bilmiyorum..mekânın biraz daha resmi olacağını düşünmüştüm fakat bu durumun tam tersi olması kendimi biraz daha rahat hissettirdi. Feminist Stüdyo bir mekândan fazlasıydı." (K7)

Stüdyoyu katılımcıların dikkatle inceledikleri, renkleri, boyutları, ışığı, sesi, malzemeleri ve atmosferi değerlendikleri görülmüştür. Katılımcıların yanıtları mekânların bireyler üzerinde yarattığı etkiyi göstermektedir. Kullanılan eşyalar, sessizlik, ortamın yalıtıma sahip olması ve orada bulunanlara bir amaç duygusu sağlaması ile mekânın, deneyimleri paylaşmada motivasyonu arttırdığı, kendilerini daha iyi, güvende hissetmelerini ve yaptıkları etkinliğinin önemini kavramalarını sağladığı fark edilmektedir.

Diğer Katılımcılarla Etkileşim

"Orada ne anlatırsam anlatayım beni dinleyecek ve anlayacak insanlar olduğunu biliyordum"

Mekânın deneyim paylaşımı ile bilinç yükseltme ve örgütlenmeyi sağlaması amacıyla katılımcıların atölyedeki etkileşimlerinin çıktılarını anlamak önemli görülmüştür. Bu soruya ise katılımcıların yanıtları şu şekilde olmuştur:

"(...) katılımcılar aktif şekilde kendi tecrübe ve bakış açılarını paylaşmaya davet edildi ve bu sürecin oldukça zengin bakış açılarıyla gelişmesini sağladı. Katılımcıların, arka plan ve tecrübeler yönünden farklılıkları tüm konuşmaları daha da zenginleştirdi ve atölyenin kapsamını genişletti." (K11)

"(...) katılımcılarla çok güzel seviyede sohbeti yürüttük. Diğer arkadaşlarım da bence dilediklerini söylediler ve onlar da dinlemek benim için keyifliydi atölye boyunca bazen üzülsem de." (K2)

"Atölyenin dizaynı, malzemeleri, yürütücüsü ve katılımcıları beni oldukça güvende hissettirdi, gün içinde orada ne anlatırsam anlatayım beni dinleyecek ve anlayacak insanlar olduğunu biliyordum ve bu günlük hayatımda pek de karşılaştığım bir şey değil, bu yüzden ben de elimden geldiğince anlayışlı ve açık olmaya çalıştım." (K4)

"Atölye bana yaşananların bize özel olmadığını, herkesin atölyede ele alınan durumlar nedeniyle mağdur olabileceğini gösterdi. Atölye sırasında herkesin kendini açıklaması ve yaşadıkları olayları anlatmaları sayesinde daha rahat hissettik ve kendi deneyimlerimizi daha iyi anlayabildik. Atölyede psikolog bir katılımcının varlığı ve belirli aralıklarla yaşanan olaylar ve duygulara dair fikrini belirtmesi, atölyeyi içselleştirmemize yardımcı olan bir faktördü." (K7)

Diğer katılımcılarla deneyimlerin paylaşılması, grup üyelerinin farkındalığı ve etkileşiminin son derece önemli olduğu katılımcıların yanıtlarında görülmektedir. Rahat bir ortamın sağlanması, güven duygusu ve

herkesin aynı şekilde deneyim ve duygularını paylaşması atölyenin kişiler üzerindeki etkisini de arttırdığı gözlemlenmiştir.

Katılımcıların Önerileri ve İleriye Dönük Görüşler

Atölye çalışmasının sonucunda katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak feminist hareketi ve mekânların dönüştürücü etkisini arttırma amacıyla ileriye dönük görüşleri hakkında fikirleri alınmıştır. Olumlu deneyimlerinin sonucunda katılımcılar, ileride gerçekleştirilecek çalışmalar için yapılabilecekler konusunda önemli geri dönüşlerde bulunmuşlardır.

“İleriye dönük atölyeler için hem yürütücü hem de katılımcılar yönünden arka plan ve kimliklerin daha eşitli hale getirilmesi ve çeşitliliğin korunma amacı güdülmesi, atölye konularının derinlerde oldukça farklı yönler taşıma doğası gereği, halihazırda belirli düzeyde sağlanmış dönüştürme potansiyelinin korunup, daha güçlü şekilde kendisini göstermesini sağlayabileceği düşünce-sindeyim.” (K1)

“Toplumsal cinsiyet adına yapılan atölyelerin çeşitli yaş gruplarına yönelik de düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Ve konu yelpazesi daha da genişletilebilir. İş yerinde, evde okulda kadının yaşadığı olaylar değerlendirilebilir. Aynı zamanda atölyeye katılan erkek sayısının artması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü biz kadınlar atölyede bahsedilen olaylara erkeklere kıyasen daha aşina-yız. Erkekler bu konuda ne düşünüyor ya da ne yapıyor merak ediyorum.” (K2)

Katılımcıların ortak geri dönüşleri ise tekrar bir araya gelme isteği, başka bir atölye daha gerçekleştirilmesi, dinlendikleri ve kendilerini anlatabildikleri için mutlu oldukları, paylaşmada zorlansalar da en sonunda iyi ve rahatlamış hissettikleri yönünde olmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Braidotti (2017), dünyayı anlama çabamızda kadın ve erkek, insan ve doğa, insan ve hayvan, doğa ve kültür, yerleşik ve yabancı, hareketli ve hareketsiz gibi karşıtlıklar inşa etme alışkanlığımızı terk etmemizi önerir. Karşıt ikiliklere dayanarak dünyayı ve toplumsal hayatı anlamaya çalışmayı terk etmek, bedene bakış açımızı da genişletir. Nihai amaç, cinsiyete özgü bir kimlik elde etmek değil, kişisel olmayan çoklu mekân bir özne içerisinde çözülmüştür. Feminist mekânlar tam da Braidotti'nin dediği gibi eril düşünceden uzak kişilerin bir araya gelerek deneyimlerini paylaştıkları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı ortak mücadele yürüttükleri ve kendilerini ifade edebildikleri alanlar olarak büyük bir önem taşımaktadır. Feminist Stüdyo Atölyesi'nde gerçekleştirilen atölye çalışmaları, bu mekânların bireylerin bilinçlenme süreçlerine ve toplumsal dönüşüme katkı sağlarken nasıl feminist bir mekâna da dönüşebileceği deneyimini sunmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın amacı mekânların feminist alanlara dönüşerek kadın hareketine katkılarını, dönüştürme imkânlarını ve bu mekânların toplumsal olarak buluşma noktası olabilme potansiyelini ele almaktı. Feminist Medya stüdyola-

rı gibi alanların, kadınların seslerini duyurabilmeleri ve toplumsal konulara duyarlılık geliştirebilmeleri için nasıl bir platform sunduğu da önemli görülmelidir. Kadınların kamusal ya da özel alanlarda karşılaş-tıkları zorlukların üstesinden gelmeleri ve bu alanlarda kendilerini ifade edebilmeleri, feminist mekânların varlığı ve işlevselliği ile ilişkilidir. “Bırakın Sokakta Yürüyelim/Cinsiyete Dayalı Taciz” atölyesi sonucunda katılımcılar, üzerinde hiç düşünmedikleri sokak tacizinin önemli olduğunu ancak onu sıradanlaştırdıklarını fark ettiklerini belirttiler. Atölyenin en önemli sonucu “*Şiddet biçimlerini hiyerarşik biçimde ele aldıklarını*” fark etmeleri oldu. Aslında daha iyi ya da daha kötü şiddet yoktu. Bu, üzerinde uzun süre durulan bir konu oldu. Şiddete karşı sessiz kalmak zorunda oldukları, şiddetin sessizlik çemberinde yarattığı travmalar ve genel olarak bilinçaltına atarak bu tacizi unutmaya çalıştıklarını dile getirdiler. Sessiz kalmadıklarında maruz kaldıkları veya maruz kalacaklarını bildikleri tepkileri, sessizliğin ve tek başınalığın insanı nasıl yalnızlaştırdığını ve artık bunu yaşamak istemediklerini belirttiler. Her iki gruptaki katılımcılar atölye sonucunda kendilerini daha iyi hissettiklerini ve atölye sonucunda güçlenerek çıktıklarından bahsettiler. Böylelikle, çalışmanın amacı olan feminist mekânların etkileşimli doğasının Feminist Stüdyoda kurulabildiğine dair cevaplara ulaşılmıştır.

Atölye çalışmasında katılımcıların cinsiyeti ya da cinsel yönelimleri, eğitimleri ya da maddi koşulları önemsenmemiştir. Bu nedenle sokak tacizlerinde her birey cinsiyetlerinden ya da yönelimlerinden dolayı yaşadıkları tacizlerden bahsetmiş ve ilk defa hayatlarında paylaşamadıkları bilinçaltına attıkları süreçleri paylaşmak istemişlerdir. Çalışmanın amaç sorularından olan “*Stüdyo etkileşimli, cinsiyetsiz ve dönüşüm sunan bir alan yarattı mı?*” sorusuna katılımcıların cevaplarıyla, feminist mekân yaratılmış olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini konuşabilmek için bir mekânın yaratılması, mekânın atmosferi ve kendilerini mekândan dolayı değerli hissetmeleri “Feminist Stüdyo Atölyesi” deneyimini benzersiz kılmıştır. Çalışmanın sonunda katılımcıların yaşadıkları deneyimleri gözlemlemek aynı zamanda araştırmacının kendi deneyimlerini de paylaşması herkes için dönüştürücü olmuştur. Özellikle sokak tacizini konuşmak ve baş etme stratejilerini paylaşmak amacıyla kurulan atölyede, katılımcıların paylaşımları sonucunda bilinçli ya da bilinçaltında kalan şiddet deneyimlerinin dile getirilmesi, atölyenin bir süre sonra içten paylaşımların yaşandığı bir ortama dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum, çalışmanın beklenenden daha doyurucu bir sürece girmesini sağlamıştır. Bunun, feminist metodolojinin feminist bir mekânda ve feminist anlayışa sahip araştırmacılar tarafından uygulanmasının sonucu olduğu düşünülmüştür.

Mekân kavramında kadınlarla ilişkin çalışmalarda kamusal özel alan ikiliğinden ziyade Michel Foucault'nun deyimiyle *mahallerin ve heterotopyaların*, Pierre Bourdieu'nun deyimiyle *habitusların* feminist anlayışla düzenlenmesi eril anlayışı çözecek bir deneyim olarak görülmelidir. Tıpkı benzeri çalışmalarında ortaya koyduğu gibi gerçekleştirilen bu Feminist Stüdyo deneyimi çalışması da doğru mekânsal inşaların toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyebileceği ve feminist politikalarla fiziksel mekânların yeniden tasarlanmasının değişim ve dönüşüm getirebileceği görülmüştür. Bu kapsamda kamusal alanda daha çok mekânı feminist yaklaşımla ele alarak, bu anlayışın temellerinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Belki o zaman Rosi Braidotti'nin dediği gibi tüm ikiliklerden kurtulup, sadece öznelerin olduğu alanlar yaratmak mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Aktaş, G. (2017). "Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (27), 137-149.
- Baker, U. (2020). *Beyin Ekran*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*, (B. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Braidotti, R. (2017) *Göçebe Özneler: Çağdaş Feminist Kuramda Bedenleşme ve Cinsiyet Farklılığı*, (Ö. Karakaş, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Connell, R.W. (1998) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çetinkaya, M. A., & Tekdemir Dökeroğlu, Ö. (2024). Mekân ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Konya Kadınlar Pazarının Dönüşümü. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1 (7), 161-182.
- Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi. (t.y.). Feminist studio. Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi. <https://iletisim.cu.edu.tr/cu/Birimler/studio-implementation-units/feminist-studio/About> adresinden 28 Nisan 2024'te erişildi.
- Dalaman, Z. B. (2021). Feminist Alternatif Medyanın Yarattığı Yeni Kadın Kimlikleri: Türkiye ve Tunus İncelemesi. *Yıldız Social Science Review*, 7 (1), 36-57.
- Demirbaş, G. (2012). Kadınların Mekân Algısı Ve Mekânı Kullanma Biçimleri. Edirne: *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Demirci, R., & Tuncer, S. (2021). Özel ile Kamusal Ekseninde Covid-19 Pandemisi: Cinsiyetlendirilmiş Gündelik Kentsel Mekân Deneyimi ve Kadınların Güvenlik Mesaisi. *Kent Araştırmaları Dergisi\Covid-19 Özel Sayısı*, 12, 491-535.

- Doğan, S. S. (2017). Cinsiyetçilik Tartışmaları Çerçevesinde Mekânın Kullanımı: Uğurböceği Sevecen ve Salyangoz Tomurcuk Anaokulunda. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 2 (1), 1-12.
- Elkin, L. (2018). *Flanöz – Şehirde Yürüyen Kadınlar*. (Doğan Dilçun Doğan, Çev.).(2. Baskı). İstanbul: Nebula Kitap.
- Feminist Media Studio. (t.y.). About us. <https://feministmediastudio.ca/> adresinden 28 Temmuz 2024'te erişildi.
- Foucault, M. (1988) Öteki Mekânlara Dair (B. Boysan & D. Erksan, Çev.). *Defter Dergisi*, 4. İstanbul: Metis yayınları.
- Hançer, A. (2021). Kentsel Feminizm Perspektifinden Kadınların Kent Alanındaki Görünürlülüğü. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi* (2), 230-243.
- Harding, S. (1987.) "Is there a feminist method? *Feminism and Methodology* içinde (s. 1-14). Bloomington: Indiana University Press.
- Henitiuk, V. (2003). Step into My Parlour: Magical Realism and the Creation of a Feminist Space. *Canadian Review of Comparative Literature*, 30 (2), 213-230.
- İlhan, V. (2014). Feminist Alternatif Medyanın İşleyişi Üzerine. *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 2-10.
- Karatay, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık
- McDowell, L., & Sharp, J. P. (Eds.). (1997). *Space, Gender, Knowledge: Feminist Readings*. London: Arnold.
- McNay, L. (1999). Gender, habitus and the field: *Pierre Bourdieu and the limits of reflexivity. Theory, Culture & Society*, 16(1), 95-117.
- Miroğlu, G. (2019). Mekânı Feminist Perspektifle Okumak: Balıkesir Kenti Merkezi İş Alanı Örneği. *International Journal of Geography Education*, 41, 103-128.
- Mollett, S., Fluri, J. L., Whitson, R., & Oberhauser, A. (2017). *Feminist Spaces: Gender and Geography in a Global Context*. London: Routledge.
- Nicolazzo, Z., & Harris, C. (2014). Centering women's centers: How centers for women and gender act as feminist spaces in higher education. *Journal of Critical Scholarship on Higher Education and Student Affairs*, 1(1), 32-47.
- Okur, M. (2023). Beden Cinsiyet ve Mekân. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 7, 22-43.
- Robinson, J. (1997). Feminism and the spaces of transformation. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22(1), 144-156.
- Robinson, J. (2000). Feminism and the spaces of transformation. *The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers)*, 25(3), 281-301.
- Stavrides, S. (2021). Kentsel heterotopya: özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine doğru (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Tekvar, S. O. (2017). Türkiye’de Feminist Alternatif Medyanın İşlevselliği: Bir Alternatif Medya Örneği “Kadınların Postası” Projesinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1).
- The Woman's Building. (t.y.). History of The Woman's Building. <https://thewomansbuilding.org/> adresinden 19 Haziran 2024'te erişildi.
- Tuncer, S. (2015). Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist Bir Saha Hikayesi. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2 (2), 30-58.
- Tüzel, G. B., & Gediz Gelegen, D. (2010). Evim. Güzel Evim: Bir Sığınmaevinin Feminist Yapı Çözümü. *Feminist Eleştiri Dergisi*, 2 (1), 43-55.
- Uşaklılar, Ö. (2022). The Transformative Power Of Feminist Activism: Creating A Temporary Safe Space For Women At The Feminist Night. A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University . İstanbul: A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University
- Yassein, G. A. (2024). Rethinking Urban Landscapes: Women's Spaces and the Dynamics of Third Places. *Engineering Research Journal Faculty of Engineering Menoufia University*, 47 (2), 247 – 262.
- Yüceşahin, M. M. (2016). Toplumsal Cinsiyet Ve Mekânın Karşılıklı İlişkisi: Patriyarkanın Sosyal Mekânı Örgütleyişine Dair Bir Tartışma. *Kadın/Women 2000: Kadın Araştırmaları Dergisi*, 17 (1), 73-101.

Resim 1 Feminist Stüdyoda Atölye ortamı

Student Mothers: Experiences of Young Mothers Studying at University

Öğrenci Anneler: Üniversite Eğitimi Alan Genç Annelerin Deneyimleri

Ifunanya Lilian Nnadi*
Ayşe Özada Nazım**

Abstract

This study investigates the challenges faced by young mothers in pursuing higher education, examines their coping strategies for balancing motherhood and academic responsibilities, and explores available support systems. In order to accomplish the study's goals and objectives, a qualitative research design was employed. Snowball sampling was used to select women over 18 years old enrolled in a university in North Cyprus having at least one child and speaking English. Semi-structured interviews, lasting 30-50 minutes were carried out with study participants. The interviews were transcribed, coded into themes and sub-themes, and then analysed thematically. The study results revealed that student mothers bear a heavy burden of motherhood responsibilities, leading to significant emotional stress and a negative impact on their mental well-being. The mothers also encounter challenges in finding sufficient support systems, such as lactation rooms and childcare services. To overcome these obstacles, the respondents emphasize the importance of effective time management to balance their academic studies with

Öz

Bu çalışma, genç annelerin yükseköğrenimlerini sürdürürken karşılaştıkları zorlukları ele almaktadır. Bu kapsamda genç annelerin akademik sorumluluklarını dengelemek için kullandıkları başa çıkma stratejilerini incelemekte ve mevcut destek sistemlerini araştırmaktadır. Çalışmanın amaç ve hedeflerine ulaşmak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma katılımcılarını Kuzey Kıbrıs'ta üniversite öğrenimi gören, en az bir çocuğu olan, İngilizce konuşan 18 yaş üstü 15 kadın oluşturmaktadır. Katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla 30-50 dakika arasında değişen sürelerde derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Verilerin analizi için öncelikle görüşmeler yazıya dökülmüş, temalar ve alt temalar halinde kodlanmış ve ardından tematik analiz yapılmıştır. Çalışma sonuçları, öğrenci annelerin annelik sorumluluklarının ağır yükünü taşıdıklarını, bunun da önemli ölçüde duygusal strese yol açtığını ve iyilişlerini olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, annelerin emzirme odaları ve çocuk bakım hizmetleri gibi hizmetlerden yararlanmada zorluklar

* Ifunanya Lilian Nnadi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, e-posta: Ifunanyalilian@yahoo.com, ORCID No: 0009-0004-0807-3682.

** Yrd. Doç. Dr. Ayşe Özada Nazım, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, e-mail: aozadada@ciu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-4863-3168.

Tezden üretilen yayın: Ifunanya Lilian Nnadi, Yrd. Doç. Dr. Ayşe Özada Nazım, Üniversite Eğitimi Alan Genç Annelerin Annelik Deneyimleri, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.

Original research article

Article submission date : 4 July 2024

Article acceptance date: 6 January 2025

1302-9916©2024 emupress

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 4 Temmuz 2024

Makale kabul tarihi: 6 Ocak 2025

caring for their children. The respondents report that having a support system from family members and colleagues is valuable for coping with the challenges of motherhood and education. Therefore, addressing the challenges faced by student mothers requires a holistic approach that recognizes the intersectionality of their roles.

yaşadıkları belirlenmiştir. Bu engellerin üstesinden gelmek için katılımcılar, akademik çalışmaları ile çocuklarının bakımı arasında denge kurmak için etkili zaman yönetiminin önemini vurgulamaktadır. Katılımcılar, aile üyeleri ve iş arkadaşlarından destek almanın annelik ve eğitimin zorluklarıyla başa çıkmada önemli olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla, öğrenci annelerin karşılaştığı zorlukların ele alınması, rollerinin kesişimselliğini kabul eden bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir.

Keywords: *Parenthood, motherhood, childcare, social support, university education.*

Anahtar kelimeler: *Ebeveynlik, annelik, çocuk bakımı, sosyal destek, üniversite eğitimi.*

Introduction

Aspiring for an ideal career, pursuing education for a better future, and embracing university life as a young, independent woman are typical dreams for many. However, for young student mothers, these aspirations come with added responsibilities and challenges. In this context, research has demonstrated that graduate student mothers encounter distinctive challenges when attempting to reconcile their academic efforts with childcare responsibilities (Dokes, 2020:7). Childcare and schooling can be especially challenging for mothers who are graduate students (Adams et al., 2019). Many women enter graduate programs during their reproductive years, resulting in a complex balancing act between academic and family responsibilities (Hillier, 2023:1609). This challenge is compounded by the fact that graduate student parents, particularly mothers, have limited access to crucial resources such as mentorship, effective teaching training, and fellowships (Navarro-Cruz et al., 2021:3).

Managing childcare responsibilities while attending graduate school and conducting research can be extremely challenging for women (Dokes, 2020:7). The pressure on graduate students is already significant, but it's especially high for mothers who have to balance their academic studies with taking care of their children. One research indicates that graduate student mothers spend an average of 102 hours on their paid and unpaid duties per week, which is more than their male counterparts (Gaganis et al, 2021:7). These findings highlight the significant challenges faced by graduate student mothers and emphasize the need for additional support in the areas of education and childcare.

Graduate student mothers face the challenging task of raising children while pursuing their education, especially at the graduate level (Kasymova et al., 2021:424-425). This can be particularly difficult when there is limited support from extended family, which is often the case for graduate students studying away from home (Hoban & Liamputtong, 2013:724-775).

Moreover, graduate student mothers often follow different career paths compared to their peers without children, and they are less likely to pursue careers as "professors with research emphasis" or enrol in top-ranked departments (Minello et al., 2021:584). Kulp (2020) demonstrated that graduate students with children are less likely to enrol in top-ranked departments, which may impact their career choices. The lack of female instructors and role models further compounds the challenges faced by these students.

The literature lacks in-depth research on student mothers in North Cyprus. These mothers encounter challenges with limited access to extended family and cultural support, despite these issues being well-documented among graduate student mothers in general (Hillier, 2023:1609). There are only a few studies that have focused on this population to understand their unique experiences and obstacles. This study aims to address this gap by conducting a qualitative investigation into the challenges faced by graduate student mothers as they balance studying and childcare in North Cyprus.

It is important to understand these challenges not only to support mothers in their pursuit of education and careers, but also to inform higher education policies and social work interventions aimed at facilitating their acculturation and adaptation in foreign environments (Mahabir et al., 2023:245).

Data Collection and Methodology

The purpose of this study is to examine the experiences of young mothers who are pursuing higher education. Specifically, the study focuses on identifying the challenges they face, exploring how they balance motherhood and academic responsibilities, and investigating the support systems available to them. By gaining a deep understanding of these experiences, the research aims to provide valuable insights and recommendations for universities and support services to better address the needs of young mothers in their educational journey.

To gain insight into the world of mothers and understand how they experience and find meaning in motherhood, especially while navigating the demands of university life, a qualitative approach was chosen as the most suitable method for investigating this topic.

In this study, the snowball sampling approach was chosen as it allowed the researcher to access the population of interest, which might have otherwise been difficult to reach. Snowball sampling is advantageous when researching populations that are hard to reach or concealed, such as marginalized communities (Woodley & Lockard, 2016:322). In comparison to other sampling methods, snowball sampling can be more cost-effective and quicker, particularly when the population is difficult to identify or locate.

As a data collection tool, semi-structured interviews were conducted with 15 mothers in North Cyprus who are also enrolled as students at one of the universities in Nicosia, Famagusta and Morfou. The interviews were held either in an office at the university or at the participants' homes and had an average duration of 30-50 minutes.

The interview protocol was created to gather detailed perspectives from student mothers on their experiences with studying, pregnancy, childbirth, and childcare, both in the present and in the past. Student mothers were asked to explain in their own words how studying and caring for their child concurrently impacted different aspects of their personal, social, and family lives. The interviews were recorded and then transcribed word for word to maintain the quality and accuracy of the data.

The research data underwent thematic analysis. This method helped to summarise the salient features of the data set in a practical way and provides a rich description of the data set as suggested by Vaismoradi et al. (2013). To start, the recorded interviews' transcripts were coded and organized into themes. Similar codes were grouped into broader concepts. To ensure accurate coding, the transcript was read multiple times for familiarity, providing a holistic view of the participants' thoughts and feelings as expressed in their stories. Each theme was thoroughly discussed to gain a qualitative understanding of the challenges student mothers face when combining studying with childcare responsibilities.

Ethical Consideration

The process of conducting research presents various important ethical challenges that require careful consideration and resolution by the researchers. Prior to conducting interviews with the research participants, the researchers made sure that the participants provided informed consent before taking part in the study. The participants were given detailed information about the purpose of the study, the extent of their participation, potential benefits and drawbacks, and their right to withdraw from the study without facing any negative consequences.

Moreover, the participants did not experience any coercion, pressure, or obligation to take part in the study. The researcher took steps to ensure that there were no negative consequences for those who chose not to participate. The confidentiality and anonymity of all participants were ensured by the researcher.

The Researchers' Role

Within the scope of this study, the researchers took care to listen with empathy during each interview, adopt an ethical approach that avoided harm to the participants, and interpret the data free from prejudice to understand the experiences of young mothers studying at university in an unbiased manner. This reflexive approach required the researchers to remain attentive during the interviews to ensure that the voices of the participants were not overshadowed. In this context, the researchers acted not only as data collectors but also as facilitators, ensuring that the narratives were accurately and holistically reflected.

Results

The socio-demographic characteristics of the participants are shown in Table 1. Out of interviewees, 26.67% were aged 18 – 25 years, 73.33% aged 26 – 35 years and 6.67% aged 36 – 45 years. Regarding education, 20% were currently enrolled in BSc programs; 60% in MSc programs and 20% in PhD programs. Out of these participants, 33.33% defined themselves as Muslims whereas 66.67% were Christians. In terms of marital status, 20% were single mothers, 73.33% were married and 6.67% divorced.

Table 1. Participants' Sociodemographic Characteristics

Sociodemographic Characteristics	Parameters	Frequency	Percentage (%)
Age	18 – 25	4	26.67
	26 – 35	10	73.33
	36 – 45	1	6.67
Current Education Level	BSc	3	20.00
	MSc	9	60.00
	PhD	3	20.00
Religion	Islam	5	33.33
	Christianity	10	66.67
	Others	0	0.00
Marital Status	Single	3	20.00
	Married	11	73.33
	Divorced	1	6.67

Themes

According to responses derived from the interviews, three themes were created below:

- Experiences and challenges of student motherhood.
- Coping strategies utilized by student mothers.
- Support systems.

Experiences and challenges of student motherhood

Student motherhood presents numerous challenges that can significantly affect academic performance and overall well-being (Alhajj, 2016:1; Daniel & Madugu, 2023:21). Research has highlighted various difficulties faced by student mothers, including the struggle to balance academic responsibilities with childcare, maternal stress, anxiety, time management issues, and feelings of guilt (Prihidko & Haynes, 2018:322; Hillier, 2020; Daniel & Madugu, 2023).

In parallel with the literature, the current research identified numerous challenges associated with managing both motherhood and education simultaneously. However, one of the participants stated that she experienced just a few because she had people around her who cared about her and were always willing to assist her. Although she had this support system, she expressed feeling isolated, and in extreme cases, loneliness could result in anger or depression.

"The only challenge then was that I was all alone, my mum couldn't come because I was on campus then, so, I was the only one doing everything myself. I got a room, but it is far from where my parents are staying, they only come around to visit. Then attending classes, some lecturers don't like having babies around. Although most of my lecturers didn't mind". Has, (41 years old)

One of the other participants expressed similar challenges. She found the tasks difficult and struggled to balance childcare and studies, especially because she lacked assistance with her baby.

"It's difficult, it's hard, especially with the classes, trying to manage the schedule with having to spend time with my daughter and coming for classes and also even though I am a masters student and I do not have to be on campus every day, it's usually tough finding who to take care of my daughter when am in class". Saint, (30 years old)

Academic activities are closely linked with demanding competitions. As a result, the responsibilities of motherhood place a heavy burden on students. The academic community prioritizes success, growth, and ongoing competitions but offers little to no support for mothers. Thus, balancing motherhood and studies is often not seen as the norm in many universities, particularly due to societal expectations that women should primarily focus on their families or children.

Student mothers experience various emotional pressures that can create stress and affect their mental well-being. Some women choose to

postpone their education, while others give up on schooling entirely to avoid these challenges. Student mothers often receive negative feedback from the academic environment, which implies that education should be their top priority. Furthermore, prejudice against student mothers and the negative labelling they experience has led some to hide their parenting responsibilities out of fear that it will limit their opportunities for academic and scientific development.

"It is not easy, sometimes I feel so stressed that I feel like giving up and quitting school". Kem, (25 years old)

"The fact that people keep judging you. They would ask you, "Well if you knew you were going to go for your masters, why did you have to get the child?" "Finish it all" I was like. NO! I want to be the supermum; I can do this". Ola, (24 years old)

"Sincerely I would say it is difficult.... Basically, taking my son around almost everywhere I go, sometimes it is quite stressful, especially going to school, it makes it even worse". Mara, (30 years old).

Finally, this study demonstrates that student mothers have emphasized the challenges of managing time in dual roles and the vital need for support from others, which are highlighted in two sub-themes.

Imbalance on responsibilities

This study proposes that single mothers confront distinct challenges when compared to non-single parent counterparts. The impact of motherhood on career development in academia, specifically in terms of managing childcare responsibilities alongside academic pursuits, is widely recognized as a significant hurdle for many women. Balancing motherhood and being a student at higher education institutions is a complex and challenging experience.

"It was so stressful because I am studying nursing here. Sometimes he will be crying when I need to come to class, and I have to take care of him before going to school. It's difficult.... not easy". Kem, (25 years old).

"...especially the time I am supposed to go to class and at the same time my baby wants my attention. It is like a struggle being a mother and a student". Mama, (29 years old).

It is certainly difficult to find a balance between being a college student and a mom. Striving to keep up with readings, studying, work, childcare, and tuition can sometimes lead to compromising on both roles. It is a common struggle for student mothers to decide between attending a course and missing their child's football game or missing a class due to their child being unwell. Student moms have a very challenging role to balance. The constant pressure of managing student responsibilities such as papers, exams, and class expectations, while also trying to fulfil the role of a mother, can exhaust student mothers and make them more likely to consider dropping out.

"It is very difficult... is like I would actually not give them the enough...give enough time, enough effort... like just today bringing him here to school was actual-

ly uhm very terrifying just to think how I am going to make it to work, how am I going to deal with it?" Luxury, (26 years old).

The student mothers faced numerous challenges that left them feeling exhausted and struggling to find a balance between their responsibilities at home and school, which could ultimately result in frustration and poor academic performance. Furthermore, this serves as a sign that locating sufficient support systems, such as lactation rooms and child-care services, could pose challenges. Consequently, some individuals advise against pursuing motherhood while still being a student.

Shaping of individual perspective influenced by environmental factors

Motherhood-related societal perceptions and expectations substantially impact the experiences of student mothers. Student mothers may face maternal discrimination, inadequate support during pregnancy and postpartum, and exclusion from career opportunities. These challenges can lead to an internal conflict about their roles. Some mothers feel joy at having their children. They feel this way no matter their student status. They are determined to balance motherhood and education well.

"... It feels good, you know to be able to give birth to a new life and to be able to protect that child..." Luxury, (26 years old).

On the other hand, many student mothers may encounter difficulties in balancing the challenges of motherhood with the pursuit of education. This struggle can be further complicated by intersecting identities, such as being a migrant or minority student mother. Some participants articulated their frustration regarding the environmental changes and their negative impact, stating:

"In this environment, ... it's kind of weird. ... I don't fit in." Umi, (25 years old).

"Most times I get deprived of my sleep. I feel sad and depressed." San, (26 years old).

"It is not an easy thing especially when you are out you are not home like you are not back home in your country you are outside and with a family, it will be difficult". Sola, (32 years old).

These findings support that student mothers encounter a range of challenges influenced by societal and environmental circumstances, as well as sociopsychological and academic factors.

Coping Strategies utilized by student mothers

Student mothers utilize various strategies to cope with the challenges of balancing their academic responsibilities and maternal obligations. The strategies employed by student mothers encompass a range of approaches designed to manage stress, maintain well-being, and enhance their capacity to fulfil multiple roles effectively. These strategies are categorized into three sub-themes: planning and time management, financial adequacy, and emotional support networks.

Planning and time management

The current research suggests that student mothers frequently employ active coping mechanisms, including positive reframing, planning, acceptance, and social support seeking, to mitigate the stressors inherent to their dual roles. By adopting these proactive strategies, student mothers are able to reinterpret challenges positively, plan efficiently to manage their time, come to terms with their situation, and obtain support from others as necessary.

"... I just have to manage my time. I set the time, okay I'm going to be with my child this time, I'm going to read at this time. it is all about time management, basically." Umi, (25 years old).

"...have to like manage my time well or else I will not be able to keep on...". Umi, (25 years old).

"... trying to manage the schedule with having to spend time with my daughter and coming for classes and also... even though I am a masters student and I do not have to be on campus every day, it's usually tough finding who to take care of my daughter when I'm in class." Saint, (30 years old).

Analysis of the responses reveals that effective time management is crucial and that different individuals employ distinct strategies to optimize their time, ranging from leveraging limited availability to structuring their day and adhering to a set schedule, thereby facilitating the accomplishment of tasks with ease.

Financial adequacy

Sufficient financial assistance plays a vital role in supporting mothers pursuing higher education. Financial support can play a significant role in alleviating the stress that arises from managing educational expenses and childcare responsibilities. In addition, it is imperative for students to develop financial awareness, as lacking personal financial knowledge can present challenges in effectively managing personal finances. Ola who is a married working student mother indicated that:

"... we are both (my husband and I) working. Hmm, I have a BSc in software engineering. So, I write codes for people. I am also a web developer. I use that to get income and it is quite convenient. I work from home. I get paid well. And my husband is a video editor and a photograph editor". Ola, (24 years old).

This study shows that college students often face financial burdens. As a result, they often work more or take out loans to cover their costs. However, applying for scholarships can reduce this burden.

Emotional support networks

Partners, family, and peers are crucial to student mothers' coping strategies. They provide the emotional support, encouragement, and practical help these mothers need to navigate challenges.

"Whenever I am stressed after coming back from classes, my husband keeps supporting me morally not to give up". Sola, (32 years old).

"My husband is a supportive man. At times, during exams, he would skip work to assist me in taking care of the kids. He's a good man." Kem, (25 years old).

Student mothers' coping strategies reflect a mix of proactive, problem-focused, and emotionally supportive approaches. These aim to boost their resilience, well-being, and ability to succeed in both their academic and motherhood roles.

Support Systems

Student mothers require essential support systems that provide critical assistance, encouragement, and resources to balance academic responsibilities with maternal duties. These systems comprise various sources, including teachers, classmates, parents, friends, relatives, and institutional services, which collectively contribute significantly to the well-being and success of student mothers. The importance of these support systems is emphasized in two sub-themes: support from students and colleagues, and social networks, peers and family support.

Student and colleague support

This study has highlighted how effective student support services can positively influence academic achievement and create more opportunities for students. It also emphasizes the importance of well-coordinated support systems in enhancing student outcomes. Faculty members have a crucial role in supporting student mothers by acknowledging their dual roles, demonstrating empathy, providing academic and pastoral accommodations, and offering encouragement and recognition for their efforts. The support provided by faculty members contributes to the sense of value, understanding, and inclusion experienced by student mothers in the academic environment.

"...attending classes, some lecturers don't like having babies around. Sometimes, their cry might disturb the lecture. Although, most of my lecturers didn't mind. Sometimes, during exams, some of them help in carrying the baby. It was not that difficult". Has, (41 years old).

Social network, peer, and family support

This study shows social networks and support from peers, family, and the community are vital for student mothers. They offer emotional support, practical help, and a sense of belonging. These networks also help student mothers make informed decisions, seek advice, and access resources for their well-being and success.

A strong support system helps student mothers with immediate issues. It also lets them change their roles and manage higher education

challenges. San explained how support reduces the stress of study and childcare:

"... through the help of my grand mum, she is not making me have that much feeling of a single mum. She does help me in carrying my baby". San, (26 years old).

Some participants have cited family members, specifically their spouses, as essential sources of emotional and moral support in their dual roles as mothers and students. Additionally, others have identified their friends as their primary support networks.

"My husband is a supportive man. At times, during exams, he would skip work to assist me in taking care of the kids. He's a good man" Kem, (25 years old).

"...my husband is a very understanding person. So, he gets to be with my daughter when I want to cook or study plus my daughter isn't troublesome so it's easy for me to do the things I need to do". Manda, (22 years old).

Results from this study emphasize the substantial significance of social networks and familial support in the experiences of student mothers. These support structures offer emotional encouragement, practical assistance, and a sense of belonging, thereby enabling student mothers to address urgent obstacles effectively and enhance their academic achievements. The presence of understanding spouses, helpful family members, and supporting friends significantly influences the well-being and success of student mothers, as evident from the respondents' experiences. By identifying and utilizing these support networks, student mothers can effectively navigate the complex terrain of higher education with determination and resilience, ultimately reshaping their societal roles and attaining their academic goals. It is essential to foster an atmosphere that promotes and appreciates these support systems, establishing inclusive and empowering educational environments for all individuals.

Discussion

Student mothers embark on a complex journey, navigating the challenges that arise from the intersection of academic pursuits and maternal responsibilities. Managing time effectively and dealing with psychological stressors are among the numerous obstacles that student mothers face while pursuing higher education and raising their children. To overcome these challenges, coping mechanisms are essential for juggling their concurrent responsibilities. The significance of support systems in the experiences of student mothers cannot be overstated. This part examines the themes that emerged from the study's results, includ-

ing the experiences and challenges of student motherhood, the coping strategies utilized by student mothers, and the support systems.

Student motherhood poses a multifaceted set of obstacles that can substantially affect academic achievement and personal well-being. This study reveals that the experiences of student mothers involve a variety of difficulties, including struggles to balance academic responsibilities with childcare, manage maternal stress and anxiety, and address time management issues and fatigue. These obstacles can cause significant pressure and emotional strain on student mothers as they fulfil the dual roles of student and mother. Consistent with the findings of Estes et al. (2022), who examined the influence of student motherhood on academic performance in public universities in western Kenya, the current study highlights challenges associated with student motherhood, including responsibility imbalance, anxiety, and time management constraints. Student mothers encounter considerable obstacles in college environments that often lack support, rendering it difficult to balance their dual roles (Jiménez & Oliva, 2017:126-127; Kisanga & Matiba, 2023:4152).

Research has shown that female students' preparedness for motherhood is shaped by factors including psychological acceptance, maturity, and the development of value orientations related to family life, health, love, education, and responsibility (Hwanget al., 2022:10). In spite of societal progress, female graduate students continue to face significant challenges in managing academic pursuits and motherhood due to inadequate resources (Mahabir et al. 2023:245).

This research reveals that motherhood often constitutes a crucial turning point with far-reaching consequences for educational ambitions and life paths. The concurrent objectives of being a good mother, student, and employee highlight the critical stage that motherhood represents for young mothers. Supporting teen mothers in their educational endeavors is essential to positively impact their life trajectory. This finding is consistent with previous research conducted by Smithbattle (2007) and Mahabir et al. (2023).

Maternal and family obligations present significant hurdles for female students in university environments that fail to provide adequate support for mothers. Previous research has examined the experiences of unmarried pregnant university students, highlighting the stressors they encounter during pregnancy and early motherhood, as well as the coping mechanisms they utilize (Phiri et al., 2021:3). Furthermore, another study has explored the effect of motherhood on doctoral students, revealing difficulties in reconciling the roles of mother and student, and underscoring the necessity of consistent support from academic programs (Mirick, & Wladkowski, 2020). Research has further examined

the approaches utilized by student mothers to mitigate the practical and ideological contradictions that emerge from reconciling academic endeavors with motherhood responsibilities, as demonstrated by Estes in 2011. The successful implementation of these approaches is essential for student mothers to perform their roles efficiently and reduce some of the difficulties inherent in balancing academic and parenting obligations.

Coping strategies of student mothers is another important issue discussed in current research. Student mothers enrolled in higher education institutions encounter a distinct set of obstacles as they juggle academic obligations, maternal duties, and personal wellness. In order to navigate the difficulties of balancing academic responsibilities and motherhood, effective coping strategies are essential. The current research has revealed a range of coping mechanisms employed by student mothers to manage the stressors and demands associated with their dual roles.

The findings of this study are consistent with the research conducted by Phiri et al. in 2021, which involved qualitative interviews with unmarried pregnant university students. This research highlights the significance of effective coping mechanisms in managing the stressors associated with pregnancy and early motherhood. The implementation of these strategies is crucial for student mothers to preserve their well-being and academic performance in the face of the challenges they encounter.

A study conducted by Meyer et al. (2019) examined the coping strategies and behaviours of women in academic otolaryngology who successfully manage their work, family commitments, clinical workload, and scholarly activities. The study's findings are consistent with this research, demonstrating that family members and academic colleagues who assist with childcare during the mother's absence can mitigate the anxiety experienced by student mothers during this period.

Furthermore, several studies have consistently emphasized the importance of coping strategies in determining the psychological well-being of mothers, particularly those responsible for caring for children with special needs (Liung et al., 2019; Holm et al., 2015; Findling, Barnoy & Itzhaki, 2023). The adoption of effective coping mechanisms is essential for mothers to mitigate the burdens associated with childcare and preserve their mental health.

A study examining the experiences of academic mothers in Ontario graduate programs has provided insight into the challenges they encounter in reconciling their maternal, academic, and family responsibili-

ties (Hillier, 2021:1606). The results highlight the necessity of designing coping strategies that cater specifically to the distinct needs of student mothers in academic environments.

Consequently, coping strategies are instrumental in helping student mothers manage the complexities of balancing academic responsibilities and motherhood. The implementation of effective coping mechanisms leads to improved well-being, academic performance, and overall success in fulfilling the demands of both roles.

The final theme held in this study is the support systems employed by student mothers. Student mothers encounter various obstacles, including managing their time, dealing with financial limitations, and juggling academic duties with maternal responsibilities. Nevertheless, these difficulties are frequently offset by the benefits associated with being a student mother, such as personal development, enhanced motivation, and providing a positive role model for their children.

Student mothers in higher education require support systems to balance academic responsibilities and motherhood effectively. The current research has demonstrated that support from university tutors, authorities, and classmates plays a crucial role in facilitating educational tasks for student mothers. A supportive environment is essential for student mothers to manage their dual roles successfully. Consistent with the findings of Sicam et al. (2021), who examined the phenomenon of parenting while schooling among Filipino college student mothers, support from the school authority and college staff improves the academic performance of student mothers, enabling them to concentrate more effectively.

The result of this study is also consistent with Moghadam et al. (2017) in their study of motherhood challenges and well-being along with the studentship role among Iranian women. They discovered that despite the numerous challenges faced by student mothers, support systems help significantly in mitigating these challenges and help in improving their academic performance.

Peer support has been recognized as a crucial element in the academic achievement of student mothers, complementing university services, family support, and faculty support (Mottarella et al., 2009:1606). The availability of institution-based support systems is vital for mature women students, including student mothers, to overcome the challenges they encounter in higher education (Adu-Yeboah, 2015:156). This research demonstrates that the level of support provided to student mothers can significantly affect their academic performance and overall well-being. Numerous studies have established a correlation between maternal education levels and students' exposure to explicit sexual con-

tent, highlighting the impact of maternal education on student behaviour (Meilani et al., 2020;). Moreover, students with highly educated mothers tend to exhibit a greater commitment to COVID-19 safety protocols, underscoring the role of maternal education in shaping students' attitudes and behaviours (Ibrahim et al., 2022).

Eventually, support systems utilized by student mothers in higher education institutions illustrate the delicate balance between obstacles and benefits, as well as the vital function of various support mechanisms in enabling the academic achievement and overall well-being of student mothers. It is essential to comprehend and improve these support systems in order to foster the educational advancement and overall success of student mothers in higher education.

Conclusion and recommendations

Student mothers in higher education encounter numerous challenges, as they strive to balance their academic goals with their maternal responsibilities. This study demonstrates the profound effects on academic achievement and overall well-being, highlighting the emotional and practical strains of managing these two roles. Furthermore, the experiences of student mothers have a significant impact on their children, as they serve as prominent examples of dedication to educational pursuits.

The challenges identified align with existing research, underscoring the pervasive difficulties encountered by student mothers, particularly those who are younger. Both cultural and geographical contexts serve to further shape the experiences of student mothers, thereby contributing to the complexity of their academic pursuits. The educational background of mothers, in addition to their support and attitudes, proves to be significant factors that impact student outcomes.

At micro level the coping strategies highlighted in the study emphasize the essential function of efficient time management for student mothers. This skill has a direct positive correlation with academic achievement and has become increasingly vital in the context of the COVID-19 pandemic, where adaptability to unusual learning environments has become essential. Furthermore, financial resources are recognized as a critical factor, as adequate financial support reduces stress and contributes to enhanced mental well-being.

The study highlights the essential role of family members in providing indispensable support systems. Family and friends offer emotional, moral, and practical assistance that is vital in helping student mothers cope with the complex array of responsibilities. In addition to emotional support, the tangible contributions of extended family, including mate-

rial assistance, significantly improve the adaptive strategies and overall well-being of student mothers.

Substantially, addressing the challenges faced by student mothers requires a holistic approach that acknowledges the intersectionality of their roles. Enhancing time management skills, providing financial assistance, and fortifying family networks can collectively culminate in a more supportive and inclusive academic environment. It is essential to acknowledge and address these challenges, not only to benefit student mothers but also to promote a diverse and equitable higher education landscape.

For enhancing student mothers' quality of life in general, various approaches are able to be applied at a micro level. It is essential to provide student mothers with personalized assistance and specialized tools to enhance their capacity to overcome obstacles. Furthermore, institutions should establish workshops, counselling services, and peer support groups to instruct individuals on effective coping strategies for balancing academic responsibilities with parental obligations.

Moreover, the creation of peer support networks and mentorship programs enables student mothers to form connections and share knowledge. By doing so, solidarity groups can be established to provide emotional support, facilitate the sharing of experiences, and exchange practical advice for effectively managing the challenges associated with being a student mother.

At the mezzo level, institutional support mechanisms should be established within institutions to fully address the requirements of student mothers. Institutional support systems for student mothers may comprise childcare facilities, adaptable academic policies, financial aid programs, and dedicated staff members who provide guidance and support.

Collaboration with families, communities, and local organizations is also essential in creating a supportive environment for student mothers. By fostering partnerships with family members, spouses, and community leaders, student mothers can receive academic support through childcare assistance, household help, and motivation.

At the macro level, it is necessary to promote policy changes and institutional reforms at both national and institutional levels to provide greater support for student mothers in higher education. Civil organizations should advocate for policies that address structural obstacles, including limited availability of affordable daycare, inadequate maternity leave legislation, and discriminatory educational practices that disproportionately affect female students who are also mothers.

Furthermore, research programs and networks should be promoted to facilitate knowledge sharing and generate evidence-based insights into the experiences, challenges, and support needs of student mothers. The research findings must be disseminated extensively through academic publications, conferences, and policy briefings, providing essential information for policymaking, program development, and advocacy initiatives aimed at improving support for student mothers.

As a result, the experiences and challenges, coping strategies, and support systems of student mothers are discussed in this qualitative research. By conducting semi-structured interviews, the three main issues are held and studied in depth. In the light of findings, the authors identify three key issues and provide actionable recommendations at the individual, community, and societal levels. The findings offer valuable insights for researchers, policymakers, and stakeholders to better understand and address the needs of student mothers.

References

- Adams, R. V. & Blair, E. (2019). Impact of time management behaviors on undergraduate engineering students' performance, *SAGE Open*, 9(1), 215824401882450.
- Adu-Yeboah, C. (2015). Mature women students' experiences of social and academic support in higher education: A systematic review.
- Alhajjaj, K. K. (2016). Learning to manage: How Saudi female doctoral students in education manage academic and motherhood roles in US universities (Doctoral dissertation, University of Kansas).
- Charmaz, K. & Belgrave, L., (2012). Qualitative interviewing and grounded theory analysis. In J.F. Gubrium et al. (Eds.), *The SAGE handbook of interview research: The complexity of the craft*, 347-365.
- Dokes, K. (2020). The Challenges Graduate Student Mothers Face and the Strategies They Use to Overcome and Persist (Doctoral dissertation, Saint Louis University).
- Dunwoodie, K., Macaulay, L., & Newman, A. (2023). Qualitative interviewing in the field of work and organisational psychology: Benefits, challenges and guidelines for researchers and reviewers. *Applied Psychology*, 72(2), 863-889.
- Estes, D. (2011). Managing the student-parent dilemma: mothers and fathers in higher education, *Symbolic Interaction*, 34(2), 198-219.
- Findling, Y., Barnoy, S., & Itzhaki, M. (2023). Burden of treatment, emotion work and parental burnout of mothers to children with or without special needs: A pilot study. *Current Psychology*, 42(22), 19273-19285.
- Gaganis, A., Gelz, M., Setyabule, I. & To, A. (2021). *Understanding the experiences of graduate students with children at UBC: A campus planning*

- and policy assessment. Social Ecological Economic Development Studies (SEEDS) Sustainability Program, 1-48. Retrieved from <https://open.library.ubc.ca/soa/cIRcle/collections/undergraduateresearch/18861/items/1.0398380>
- Hillier, K. M. (2020). Experiences of maternal guilt and intensive mothering ideologies in graduate student mothers, faculty, and sessional instructors, *Journal of Mother Studies*, 5.
- Hillier, K. M. (2021). Academia and motherhood: a narrative inquiry of ontario academic mothers' experiences in university graduate programs, *Journal of Family Issues*, 44(6), 1597-1621.
- Hillier, K. M. (2023). Academia and motherhood: A narrative inquiry of Ontario academic mothers' experiences in university graduate programs, *Journal of Family Issues*, 44(6), 1597-1621.
- Hoban, E. & Liamputtong, P. (2013). Cambodian migrant women's postpartum experiences in Victoria, Australia, *Midwifery*, 29(7), 772-778.
- Hwang, W. Y., Choi, S. Y., & An, H. J. (2022). Concept analysis of transition to motherhood: a methodological study. *Korean journal of women health nursing*, 28(1), 8.
- Ibrahim, R. A. L., & Abdel Raouf, S. Y. (2022). Commitment to COVID-19 Protective Measures in Schools and among School Children, Egypt. *The Egyptian Journal of Hospital Medicine*, 89(1), 4332-4339.
- Jiménez, H., & Oliva, N. (2017). Latina student mothers' trenzas de identidades in the community college. *Association of Mexican American Educators Journal*, 11(2), 111-132.
- Kasymova, S., Place, J. M. S., Billings, D. L. & Aldape, J. D. (2021). Impacts of the COVID-19 pandemic on the productivity of academics who mother, *Gender, Work and Organization*, 28, 419-433.
- Kisanga, S.E., Matiba, F.M. (2023). Coping strategies student-mothers employ in pursuing higher education studies in Tanzania: A qualitative study. *Curr Psychol* 42, 4143-4154.
- Kulp, A. M. (2020). Parenting on the path to the professoriate: A focus on graduate student mothers, *Research in Higher Education*, 61, 408-429.
- Liung, S., Marchira, C., Supriyanto, I., Agusno, M., Soewadi, S., & Sumarni, S. (2019). Association of religious coping use with psychological well-being of mother of mentally retarded children, *Journal of Community Empowerment for Health*, 2(2), 181.
- Madinah, N., Michael, B. & Rose, N. (2021). The husbands' support: the experiences of off-campus married Muslim student mothers in private and religious institutions of higher learning in Uganda—a case of Islamic university in Uganda (iuiu), *World Journal of Educational Research*, 8(2), 69.

- Mahabir, B., Swain, S., Hernandez, J. & Cheung, H. K. (2023). Changing times, changing resources: Starting a family as a graduate student, *Industrial and Organizational Psychology*, 16(2), 242-247.
- Meilani, N., Barasa, S. O., & Setiyawati, N. (2020). Factors influencing Adolescent Attitudes towards HIV/AIDS Prevention in Yogyakarta, Indonesia.
- Meyer, T., Bergmark, R., Zatz, M., Sardesai, M., Litvack, J., & Acosta, A. (2019). Barriers pushed aside: insights on career and family success from women leaders in academic otolaryngology, *Otolaryngology*, 161(2), 257-264.
- Minello, A., Martucci, S. & Manzo, L. K. (2021). The pandemic and the academic mothers: present hardships and future perspectives, *European Societies*, 23(sup1), 82-S94.
- Mirick, R. G., & Wladkowski, S. P. (2020). Women's experiences with parenting during doctoral education: Impact on career trajectory. *International Journal of Doctoral Studies*, 15, 89: 89-110.
- Moghadam, Z. B., Khiaban, M. O., & Salsali, M. (2017). Motherhood challenges and well-being along with the studentship role among Iranian women: A qualitative study, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 12(1), 1335168.
- Mottarella, K. E., Fritzsche, B. A., Whitten, S. N., & Bedsole, D. (2009). Exploration of "good mother" stereotypes in the college environment. *Sex Roles*, 60, 223-231.
- Munyua, M. J., Were, D. & Amunga, J. (2022). Influence of student motherhood on academic performance in public universities in western Kenya, *East African Journal of Arts and Social Sciences*, 5(2), 108-117.
- Navarro-Cruz, G. E., Dávila, B. A. & Kouyoumdjian, C. (2021). From teen parent to student parent: Latina mothers' persistence in higher education, *Journal of Hispanic Higher Education*, 20(4), 466-480.
- Daniel, R. O., & Madugu, D. L. (2023). Balancing motherhood and academic pursuits: Challenges and opportunities for nigerian women, *Wukari International Studies Journal*, 7(1), 25.
- Phiri, T., Nyamaruze, P. & Akintola, O. (2021). Stress and coping among unmarried pregnant university students in South Africa, *BMC Pregnancy and Childbirth*, 21(1).
- Prikhidko, A. & Haynes, C. (2018). Balancing graduate school and mothering: Is there a choice?, *International Journal of Doctoral Studies*, 13.
- Sicam, E., Umawid, M., Colot, J., Dagdag, J. & Handrianto, C. (2021). Phenomenology of parenting while schooling among Filipino college student mothers in the province, *Kolokium Jurnal Pendidikan Luar Sekolah*, 9(2), 83-97.

- SmithBattle, L. (2007). "I wanna have a good future": Teen mothers' rise in educational aspirations, competing demands, and limited school support, *Youth & Society*, 38(3), 348-371.
- Vaismoradi, M., Turunen, H., & Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study, *Nursing & Health Sciences*, 15(3), 398-405.
- Woodley, X. M. & Lockard, M. (2016). Womanism and snowball sampling: Engaging marginalized populations in holistic research, *The Qualitative Report*, 21(2), 321-329.

Müslüman Toplumlarda Cinsiyet Apartheidına Karşı Mücadelede Women Living Under Muslim Laws (WLUML) Ağının Rolü ve Etkileri

The Role and Impact of Women Living Under Muslim Laws (WLUML) Network in the Struggle against Gender Apartheid in Muslim Societies

Rüveyda Çınar*

Öz

WLUML ağı, Müslüman toplumlarda cinsiyet eşitsizliğine ve ataerkil yapıların dayattığı cinsiyet apartheidına karşı yürüttüğü küresel mücadelelerle bilinmektedir. Ağın cinsiyet apartheidını uluslararası hukuk bağlamında bir insanlık suçu olarak tanımlama çabaları ve bu bağlamda, özellikle Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesinin ardından yaşanan kadın hakları ihlallerine karşı yürüttüğü uluslararası kampanyalar; dünya genelinde pek çok feministi bir araya getirmiştir. Özellikle Batı feminizmi ile Doğu feminizmini bir araya getiren bir şemsiye ağ olması itibarıyla WLUML ağı, Batı düşünel kavramlarının da bireylere mutlak surette etki ettiği bir dünyada, şeri yasalar altında yaşayan kadınlara yönelik yasal düzenlemelerin ve toplumsal algıların yarattığı etkiyi, "kadın" ve "insan hakları" etrafında ele alan ve çeşitli ilişkiselikleri bünyesinde barındıran bir örgüt olarak faaliyet göstermektedir. Bugün küresel paradigmalardan söz konusu olduğu global bir dünyada Ortodoks İslam, kadına yönelik tutum ve geleneksel köktendinci söylemleriyle ataerkil hukuk sistemlerini meşrulaştırdığı bir düzlemde başat olarak kadının yaşama hakkını kısıtlayan uygulamalar WLUML'nin çalışma ve lensine; kadına yönelik şiddetin

Abstract

WLUML is known for its global campaigns against gender inequalities in Muslim societies and patriarchal gender apartheid. It has been particularly active in defining gender apartheid as a crime against humanity under international law and in campaigning internationally against abuses of women rights, especially after Taliban rule in Afghanistan. In particular, the network is concerned with the impact of legal regulations and societal notions on women living under Shari'a law in a world where the West's intellectual ideas about "women" and "human rights" are absolute, and where various relations are involved. Today, in a global world of global paradigms, orthodox Islam legitimises patriarchal legal systems with its attitudes towards women and traditional fundamentalist discourses, and practices that restrict women's right to life, are caught in the work and lens of the WLUML through activism activities carried out through various campaigns on international platforms to transform the relevant structures with the ultimate goal of eliminating violence against women and gender discrimination. Taking into account possible criticisms of cultural relativism and anachronism, this article takes the research

*Arş. Gör. Rüveyda Çınar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, ruveydacinar@selcuk.edu.tr ORCID No: 0000-0002-4026-2342.

*Bu makale 4. Uluslararası Küresel Dünyada Kadın Kongresi (WGW2024) kapsamında tebliğ edilen "Müslüman Toplumlarda Cinsiyet Apartheidına Karşı Mücadelede Women Living Under Muslim Laws (WLUML) Ağının Rolü ve Etkileri" adlı bildirinin tam metnidir.

ve cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması üst hedefi ile, ilgili yapıların dönüştürülmesi için uluslararası platformlarda çeşitli kampanyalarla yürütülen aktivizm faaliyetleriyle takılmaktadır. Bu makale, muhtemel kültürel görecelik ve anakronizm eleştirileri göz önünde bulundurularak araştırma çerçevesi ve üslubunu “kadının insan hakları” bağlamında ele almakta ve Batı’dan ithal edilen bir feminizm yerine, Müslüman toplumlarda yaşayan ve İslam mirasına sahip kadınlar tarafından pratize edilen işlevsel bir feminist bakış ve söylemle harmanlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın ve din, kadının insan hakları, feminist aktivizm, cinsiyet apartheid, WLUMU ağ.

Giriş

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda küreselleşme (globalization) olgusu; toplumsal cinsiyet rollerini, eşitlik mücadelesini ve kadınların toplumsal konumunu yeniden şekillendiren karmaşık bir sürecin itici gücü hâline gelmiştir (Moghadam, 2005). Bu süreç, feminist teorinin odağında yer alan güç ilişkilerini, eşitsizlikleri ve hegemonik yapıları derinden etkilemektedir. Özellikle Batı-merkezli modernleşme paradigmalarının yaygınlaşmasıyla Müslüman toplumlarda yaşayan kadınların deneyimleri hem küresel feminist hareketler hem de akademik çevreler tarafından artan bir ilgiyle incelenmektedir. Sosyal teorinin yanı sıra sosyoloji ve din sosyolojisi disiplinleri, bu noktada Müslüman kadınların toplumsal cinsiyet rollerini, karşılaştıkları eşitsizlikleri ve direniş biçimlerini anlamak için kapsamlı analitik çerçevelerle ele almayı hedefleyen multidisipliner çalışma alanları olarak; ilgili problematiği, barındırdığı pek çok faktörle bütüncül olarak değerlendirmeyi hedefleyerek araştırmaya konu olan patolojik olguların arkeolojisi doğrultusunda açıklamalara gitmektedir. Bu bağlamda küreselleşme, bir yandan bilgiye erişimi kolaylaştırarak ve farklı kültürler arasındaki etkileşimi artırarak kadın hakları konusunda farkındalık yaratırken, diğer yandan kültürel homojenleşme ve Doğu-Batı değerler karmaşası gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Müslüman kadınların maruz kaldığı çifte sıkışmışlık (maduniyet), belli noktalarda kavram parodisi içinde Batı merkezli cinsiyet eşitliği söylemleri ile içinde yaşadıkları pratik dünyanın yeniden ürettiği ve dinsel normlarca inşa edilen kadın kimliği arasındaki çelişki şeklinde kendisini göstermektedir (Abu-Lughod, 2021, 15). Öyle ki bir yandan ataerkil geleneksel yapıların ve dinî metin yorumlarının

framework and style in the context of “women’s human rights” and blends it with the feminist perspective and discourse practiced by women living in Muslim societies with Islamic heritage, rather than a feminism imported from the West.

Keywords: Women and religion, women’s human rights, feminist activism, gender apartheid, WLUMU network.

dayattığı kısıtlamalarla mücadele eden Müslüman kadınlar, diğer yandan Batılı feminist söylemin kendi kültürel ve dinî bağlarını göz ardı eden yaklaşımlara karşı durma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu noktada, 1984 yılında kurulan *Women Living Under Muslim Laws* (WLUML) ağı, Müslüman kadınların kendi seslerini duyurabilecekleri, kendi gündemlerini oluşturabilecekleri ve kendi çözüm önerilerini geliştirebilecekleri özerk bir platform olarak ortaya çıkmıştır.

WLUML, “yaşayan hukuk” olarak adlandırdığı, İslam coğrafyasında kadınları etkileyen çok katmanlı hukuki ve toplumsal normlar sistemine meydan okuyarak feminist mücadelenin, yerel bağlamlara duyarlı ve küresel nitelikli bir dayanışma ağı çerçevesinde ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Ağ, Müslüman kadınların yaşadığı sistematik eşitsizliği kavramsallaştırarak yasal düzenlemelerin yanı sıra ataerkil yorumlarla şekillenen dini pratikleri, kültürel normları ve toplumsal baskıları da görünür kılmayı amaçlamaktadır.² Özellikle kadınların yaşadığı eşitsizlik ve ayrımcılığı anlamak ve bunlarla mücadele etmek için kullanılan kavramlar arasında “cinsiyet apartheidı” önemli bir yere sahiptir. Bu kavram, Müslüman kadınların hakları konusunda çalışan WLUML gibi örgütlerin çalışma hedeflerinde merkezi bir rol üstlenmektedir; ki ağ, İslam coğrafyasındaki kadınların maruz kaldığı sistematik eşitsizliği bu kavram üzerinden problematize ederek sorunun çok katmanlı yapısına ve bu yapı içinde dini, kültürel ve toplumsal normların birbirini nasıl beslediğine dikkat çekmektedir.

Cinsiyet apartheidı kavramı, genellikle toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın sistematik ve kurumsallaşmış hâlini ifade etmek için kullanılır (Bunch, 1990, 489). Bu bakış açısı, WLUML’nin tek başına yasal düzenlemeleri değil, aynı zamanda toplumsal normları, kültürel değerleri ve dinî yorumları da içeren canlı, sosyalize ve pratik hukuk normları içinde kadınların eğitim, çalışma hayatı, siyasi katılım ve miras hakları gibi alanlarda; yasal engellerle karşılaşarak ataerkil zihniyetin toplumsal yaşamın her alanına sirayet etmesiyle sınırlandırılıp madunlaştırıldıkları noktada, mücadelenin tek başına yasal reformlarla değil, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı politikalarla sağlanacak toplumsal dönüşümün gerekliliğini teyit eden bir perspektifi ortaya koyar. Feminist teori çerçevesinde, ataerkil sistemin kadınlar üzerindeki baskı ve denetim mekanizmalarını analiz etmek için kullanılan ilgili kavram, kadınların kamusal ve özel alandaki rollerinin, dini ve kültürel normlar tarafından nasıl sınırlandırıldığını ve

² WLUML. *Call for solidarity & action: naming and ending gender apartheid*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 03.07.2024.

bu durumun onları ikincil konuma nasıl ittiğini ortaya koyar (Ahmed, 1992, 34). Örneğin, bazı toplumlarda kadınların giyim, kamusal alan hareketlilikleri ve sosyal ilişkileri, “namus” kavramıyla ilişkilendirilerek katı bir şekilde denetlenmektedir (Çınar, 2020, 520). Bu durum, kadınların bedenleri ve yaşamları üzerindeki ataerkil denetimin bir yansıması olan cinsiyet apartheidinin başlıca göstergelerinden biridir. WLUML ağı, cinsiyet apartheidi sorunsalını, toplumsal yapının derinlerine işlemiş bir sorun olarak değerlendirir ve çok yönlü, kapsayıcı stratejilerle mücadele edilmesi gerektiğini savunur. Bu noktada küreselleşme paradigmasının etkisiyle WLUML ağının, Batı feminizminin evrenselci söylemleri ile onun kapsayıcılık sorunu üzerinden yeni bir açılım serimlediği söylenebilir. Bilinmektedir ki feminist hareket, tarihsel olarak beyaz, Batılı ve orta sınıf kadınların deneyimlerine odaklanması nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler, feminizmin yalnızca belirli bir kadın grubunun sorunlarını ele aldığı ve diğer kadınların maruz kaldığı farklı baskı biçimlerini yeterince kapsamadığını vurgulamaktadır (Hill Collins, 1990). Bu bağlamda öne çıkan eleştirel yaklaşımlar arasında Siyah feminizm, Üçüncü Dünya feminizmi ve Postkolonyal feminizm yer almaktadır.

Siyah feministler, feminist hareketin ırksal ve sınıfsal farklılıkları göz ardı ettiğini ve siyah kadınların hem cinsiyet ayrımcılığı hem de ırkçılık ve sınıf ayrımcılığı gibi çoklu baskı biçimlerine maruz kaldığını belirtirler (Hooks, 1981). Yine Hooks, “Ain’t I a Woman?” adlı eserinde, siyah kadınların maruz kaldığı bu çoklu baskı biçimlerinin feminist hareket tarafından yeterince dikkate alınmadığını ve beyaz feministlerin çoğunlukla kendi deneyimlerini evrenselleştirdiğini vurgular. Benzer bir eleştiriyi Üçüncü Dünya feministleri de dile getirir: Chandra Talpade Mohanty, “Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses” (1984) makalesinde, Batılı feminist teorilerin üçüncü dünya kadınlarının özgül bağlamlarını ve deneyimlerini dikkate almadığını savunur. Mohanty’e göre (1984), Batılı feministler, üçüncü dünya kadınlarını homojen bir grup olarak ele alarak onların çeşitli ve karmaşık deneyimlerini basitleştirir ve bu kadınların özgül mücadelelerini gölgede bırakırlar. Üçüncü Dünya feministleri, Batılı feminist teorilerin, üçüncü dünya kadınlarının yaşadığı sömürgecilik sonrası toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlamları anlamakta yetersiz kaldığını savunurlar. Postkolonyal feministler ise, Batılı feminist hareketin sömürgecilik sonrası toplumlarda yaşayan kadınların deneyimlerini ve karşılaştıkları baskı biçimlerini yeterince dikkate almadığını eleştirir (Spivak, 1988). Spivak, “Can the Subaltern Speak?” eserinde, Batılı akademik ve feminist söylemlerin, üçün-

cü dünya kadınlarının sesini bastırıldığını ve onların özgül bağlamlarını ve direniş stratejilerini göz ardı ettiğini savunur ki ona göre (1988), Batılı feminist söylemler, post-kolonyal toplumlarda yaşayan kadınların deneyimlerini anlamakta ve temsil etmekte yetersiz kalmaktadır. Tüm bu eleştiriler, feminist hareketin çok daha kapsayıcı bir mahiyette çeşitlilik arz ederek kadınların deneyimlerine daha duyarlı olması gerektiğini, adil bir mücadele için kendini yeniden değerlendirmesi ve genişletmesi gerektiği göstermektedir. Bu bağlamda WLUML, kadınların maruz kaldığı çoklu ve kesişimsel baskı biçimlerini dikkate alarak tüm kadınların özgürlüğü ve eşitliği için daha bütüncül stratejiler geliştirilmesi noktasında büyük bir boşluğu doldurmak hedefiyle yola çıkmıştır.

WLUML Ağının Tarihçe ve Kapsamı

WLUML ağı, artan kökten-dincilik krizi ve 1984 yılında düzenlenen Üçüncü BM Dünya Kadın Konferansı hazırlıklarının da etkisiyle, Müslüman kadınların maruz kaldığı cinsiyet temelli eşitsizlik ve ayrımcılığa karşı küresel bir direniş hareketi başlatmak amacıyla yine 1984 yılında kurulmuştur. Aynı yıl, benzer kaygılarla kurulan bir diğer önemli kadın örgütü olan Sisterhood is Global Institute (SIGI) gibi, WLUML de güçlü bir liderlikle örgütlenerek Cezayir doğumlu Marie-me Helie-Lucas, Pakistanlı feministler Farida Shaheed ve Khawar Mumtaz (Moghadam, 2005, 143) gibi farklı coğrafyalardan ve disiplinlerden gelen öncü kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu kadınlar Batı merkezli feminist söylemlerin sınırlılıklarını sorgulamış, Üçüncü Dünya Feminizmi'nin temel argümanlarıyla örtüşen (Mohanty, 1984, 334-335) ve Müslüman kadınların kendi bağlamlarına özgü deneyim ve mücadelelerini merkeze alan feminist bir platform oluşturmayı hedeflemişlerdir.

Öncelikli olarak WLUML, 1970'lerin sonlarından itibaren yükselen İslamcı hareketler ve bazı Müslüman çoğunluklu ülkelerde şeriat hukukunun uygulanmasının kadınların toplumsal konumu ve hakları üzerindeki olumsuz etkilerine karşı doğmuş bir tepki hareketi olarak değerlendirilmelidir. Bu dönem, kadın bedeni ve rolleri üzerinden siyasi ve toplumsal dönüşümlerin yaşandığı, pek çok coğrafyada kadınların hak ihlallerine uğratılarak ataerkil yapıların dinî argümanlarla meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir süreci bünyesinde barındırır. Ağ 1984 yılında; Cezayir, Fas, Sudan, İran, Mauritius, Tanzanya, Bangladeş ve Pakistan'dan dokuz kadının acil eylemde bulunmak üzere bir araya gelerek yerel kadın mücadelelerini desteklemek üzere WLUML Eylem Komitesi'ni kurdukları bir oluşum olarak 1986 yılında bugünkü ulusötesi dayanışma ağına dönüşen ve uluslararası kadın daya-

nışmasının örgütlü bir güce dönüşmesiyle ortaya çıkan bir yapıdır.³ Bu yıllarda hem İslam yorumlarına hem de evrensel insan hakları söylemine meydan okuyan ve acil eylem gerektiren bir dizi olaydan ilki Cezayir’de meydana gelen ve üç feminist kadının, hükümet tarafından önerilen ve kadınların aile yaşamındaki haklarını ihlal eden bir dizi yasayı, kamuoyuna açıkladıkları için yargılanmaksızın hapsedilerek yedi ay boyunca dünyayla ilişkilerinin kesilerek ifade özgürlüğü ve örgütlenme haklarının sistematik olarak baskılandığı ve uluslararası kamuoyunda büyük tepkiye yol açan hadisedir (Shaheed, 1998, 7). Bir diğer olay ise Hindistan’da Müslüman azınlığa uygulanan yasaların, kişisel hak ve özgürlükleri ihlal ettiğini ve Hindistan Anayasası’na aykırı olduğunu savunan Müslüman bir kadının açtığı davadır (Shaheed, 1998, 7-8) ki bu dava, WLUML’nin kuruluşuna giden yolda önemli bir kilometre taşı olmuştur. Yalnızca kendi hakları için değil, tüm Müslüman kadınların anayasal haklarını savunmak amacıyla yargıya başvuran bu kadın, açtığı dava ile WLUML’nin temel meselelerinden biri olan, kadın haklarının kültürel ve dinî bağlamlardan bağımsız olarak evrensel bir ilke hâlinde savunulması gerektiği düşüncesini somutlaştırmıştır. WLUML’nin kuruluşunu hızlandıran son vaka Abu Dabi’de gerçekleşmiştir. Zina ile suçlanan hamile bir kadın, çocuğunu doğurduktan iki ay sonra taşlanarak (recmedilerek) ölüme mahkûm edilmiş (Shaheed, 1998, 8); bu olay, kadınların bedenleri üzerindeki tahakkümün acımasız bir örneği olması itibariyle kadınların cinsel ve üreme haklarının ihlal edilmesinin yanı sıra cezanın vahşeti ve insanlık dışı boyutuyla uluslararası kamuoyunda infial yaratmıştır.

WLUML’nin acil eylem çağrısını gerektiren bu üç olay, Müslüman dünyasında kadınların karşılaştığı sorunların ne denli derin ve sistematik olduğunu gözler önüne sermektedir. Cezayir’de feministlerin susturulması, Hindistan’da ayrımcı yasaların sorgulanması ve Abu Dabi’de insanlık dışı bir cezanın uygulanması, siyasi iktidarların – ister iktidarda ister muhalefette olsun– kadınların bedenlerini ve yaşamlarını düzenleme konusundaki isteklerini açıkça ortaya koymaktadır. Dahası bu olaylar, dinin kurumsal bir yapı olarak iktidar sahipleri tarafından siyasi çıkarlar doğrultusunda nasıl araçsallaştırıldığını ve kadınların bağımsızlığına ve gelişimine engel olan toplumsal, hukuki ve idari mekanizmaları meşrulaştırmak için nasıl kullanıldığını da gözler önüne sermektedir. Müslüman kadınların, özgürlük ve eşitlik mücadelesinin yalnızca ataerkil yapıları değil, aynı zamanda bu yapıları dinî argümanlarla destekleyen ve yeniden üreten

³ WLUML. *Mission & vision*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

bir sistemi de dönüştürmeyi hedeflemesi gerektiği noktada WLUML, uluslararası kadın dayanışmasının ve örgütlü mücadelenin önemini vurgulayarak Müslüman kadınlara seslerini duyurabilecekleri ve hakları için mücadele edebilecekleri bir platform sunmuştur.

WLUML ağı, uluslararası platformda Müslüman kadınları temsil eden feminist bir dayanışma ağı olarak Üçüncü Dünya Feminizmi'nin başat ilkeleri doğrultusunda hiyerarşik olmayan ve katılımcı bir yapıya sahip, farklı ülkelerden gelen ve dolayısıyla çok farklı sosyokültürel sermayelere sahip kadınların oluşturduğu bir yapıdır. Ağın misyonu, *Müslüman kadınların insan hakları mücadelesini desteklemek, ayrımcılık ve şiddeti görünür kılmak, alternatif bilgi ve yorumlar üretmek ve uluslararası düzeyde dayanışma ve işbirliği ağları oluşturmaktır*.⁴ Bu misyon, ağın feminist kimliğini ve toplumsal cinsiyet adaleti perspektifini net bir şekilde ortaya koymaktadır. WLUML'nin vizyonu ise, *tüm kadınların kendi kimliklerini, kültürlerini ve dini inançlarını özgürce yaşayabilecekleri, ayrımcılığa maruz kalmadan insan haklarından tam ve eşit bir şekilde yararlanabilecekleri bir dünya yaratmaktır*.⁵ Bununla ağı; kadınların kimlik, kültür ve dinî inançlarını özgürce yaşayabilecekleri bir dünya yaratmayı hedefleyerek evrensel insan hakları değerlerini korurken insan haklarının etik, etnosantrik ve soyut evrensel ilkelere ziyade; emik, rölativist ve somut toplumsal pratikler ve yerel bağlamları önceleyen yapısıyla anlam kazandığını/kazanacağını vurgulamaktadır (Abu-Lughod, 2021, 111). Ağın; insan haklarını yerel, kültürel ve dinî bağlamlarla harmanlayarak savunması, kadınların özgürlük ve eşitlik mücadelesinde daha duyarlı ve kapsayıcı bir yöntem benimsemeyi hedeflediğine işaret etmektedir.

Ağı, esas amacını ise özellikle "Müslüman toplumlarda yaşayan kadınların, köktendinciliğin ve militarizmin zaten sınırlı olan kadın hakları üzerindeki yıkıcı etkisini karşısında WLUML olarak; fundamentalizmin, güçlü devletlerle el ele yürüttüğü küresel aşırı cılığa karşı dünyayı uyarmayı üstlenmek" olarak belirlemiştir.⁶ WLUML başat olarak "kadın haklarının insan hakları olarak kabul edilmesi", kadına yönelik şiddetin uluslararası düzeyde ortadan kaldırılması; bilhassa tecavüzün bir savaş silahı ve savaş suçu olarak kabul edilmesi amaçlarının yanı sıra kadınların kamusal alana eşit olarak katılma ve taciizden uzak bir şekilde kamusal hayata dahil olma haklarını inkâr eden pek çok gündelik şiddet biçiminin pratize edilmesine ve nor-

⁴ WLUML. *Mission & vision*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

⁵ WLUML. *Mission & vision*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

⁶ WLUML. *Our history*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

malleştirilmesine direnme amacı gütmüştür.⁷ Bu bağlamda ilgili amaçlar doğrultusunda ağ, yasalar ve gelenekler ile kadınların yaşamlarındaki somut gerçekliklere odaklanırken İslam dininin kendisinden ziyade ‘Müslüman’ olarak sınıflandırılan (dinî metinlerin farklı yorumlarından ve/veya dinin siyasi kullanımından kaynaklanan) genellikle farklı uygulamaları ve yasaları ile bunların kadınlar üzerindeki etkilerini eleştiriye ve ıslaha tabi tuttuğunu özellikle ifade etmektedir.⁸ İlgili eleştiri ve ıslah çabaları ise ağ olarak WLUML’nin ‘tek ve homojen bir Müslüman dünyası’ mitine meydan okuduğu çerçeveden ele alınmalıdır. Ağın “Müslüman (otoriteler tarafından teşri edilen) yasalar altında yaşayan kadınlar” şeklinde bir adlandırmaya gitmesi; dünya üzerindeki Müslümanların temsil ettiği dinin –aslının değil- görüngülerinin, mutlak bir homojen dünyayı oluşturduğu yanlışlığına karşı durmak amacını taşımaktadır. Buna göre; Müslüman iktidar sahipleri tarafından İslami (şer’i) olduğu iddia edilen yasalar bir bağlamdan diğerine değişmekte ve insanların yaşamlarını şekillendiren yasalar dinî, örfi, sömürgeci ve seküler olmak üzere çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Müslüman kadınlar, bir yandan devlet tarafından tanınan ve kodifiye edilmiş yasalar tarafından yönetilirken; diğer yandan kültürel, sosyal ve siyasi bağlama göre değişen örfi uygulamaların da etkisi altında kalmaktadır. Bu durum, kadınların yaşamlarını şekillendiren yasaların çeşitliliğini ve bu yasaların toplumsal, tarihi ve kültürel bağlamlarla nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Müslüman toplumlarda kadınlar; dinî yasaların yanı sıra geleneksel uygulamaların, sömürge döneminden kalma hukuki yapıların ve modern seküler yasaların etkisi altındadır; hatta aynı toplumda belli bir zamanda her kadın aynı şekilde ve aynı ölçüde baskılanmış veya boyun eğdirilmiş değildir (Yuval-Davis, 2020, 29) Bahsi geçen bu çok katmanlı hukuki ve toplumsal yapı Müslüman toplumlarda yaşayan kadınların hakları ve yaşamları üzerinde derin ve çok yönlü bir etkiye sahiptir; bu nedenle WLUML ağı, bu yapının anlaşılması ve eleştirilmesi noktasında, homojen bir Müslüman dünyası olduğu yanlışlığına karşı durmayı amaç edinmiştir.⁹

WLUML ağı, neredeyse kırk yıllık serüveni boyunca Güney Afrika’dan Özbekistan’a, Senegal’den Endonezya’ya ve Brezilya’dan Mısır’a kadar dünyanın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösteren kadın hakları örgütleri ve bireysel toplumsal cinsiyet eşitliği savunucuları arasında bağlantılar kurmuş ve dayanışma sağlamıştır. Bu bağlamda,

⁷ WLUML. *Our history*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

⁸ WLUML. *Our history*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

⁹ WLUML. *Our history*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

ağın kapsamına giren kadınlar altı farklı kategoride çeşitlilik göstermiştir: (1) Şer’i yasalarla yönetilen devletlerde veya Müslüman çoğunluğa sahip laik ülkelerde yaşayan kadınlar; bu ülkelerde kadınlar sıklıkla dinî yasaların ve geleneklerin etkisi altında olup, günlük yaşamlarında ve yasal haklarında ciddi kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Örneğin, Suudi Arabistan’da kadınlar 2018 yılına kadar araba kullanma hakkından mahrumdu ve birçok konuda erkek bir vasinin iznine ihtiyaç duymaktaydı (Krane ve Majid, 2018; The Independent, 2018). İran’da kadınlar, kamuya açık yerlerde zorunlu olarak başörtüsü takmak ve belirli kıyafet kurallarına uymak zorundadır; bu kurallara uymayan kadınlar cezai müeyyidelerle karşılaşmaktadır (OHCHR, 2024). Pakistan’da ise “namus” cinayetleri ve kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi gibi uygulamalar, kadınların haklarını önemli ölçüde sınırlamaktadır (HRW, 2021). Ayrıca, Afganistan’da Taliban yönetimi altında kadınların eğitime erişimi kısıtlanmış, kamusal alanda çalışmaları ve seyahat etmeleri engellenmiştir (Amnesty International). Bu örnekler, bu kategoriye giren kadınların ülkelerinde karşılaştıkları yasal ve toplumsal kısıtlamaların boyutlarını göstermektedir. (2) Azınlık olarak farklı yasalarla yönetilen ülkelerde yaşayan Müslüman kadınlar; bu topluluklardaki kadınlar yasal haklarının ve sosyal statülerinin sınırlanması durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin Batı Avrupa (Reuters, 2023) ve ABD’de Müslüman kadınlar, özellikle iş yerlerinde ve eğitim kurumlarında ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır; bazı işverenler Müslüman kadınların başörtüsü takmasını yasaklamış veya bu nedenle işten çıkarmıştır. Ayrıca, bazı okul bölgelerinde Müslüman kız öğrencilerin başörtüsü takmasına izin verilmemekte ve bu durum öğrencilerin eğitim ve spor yapma (Fransa) hakkını olumsuz etkilemektedir (ACLU, 2008). Son olarak sahada cinsiyet eşitliğini sağlayan ilk olimpiyat olarak tarihe geçen 2024 Paris Olimpiyatlarında; başörtüleriyle müsabakaya çıkmak isteyen çeşitli dallardan sporcular, uluslararası spor kuruluşlarının (FIBA) başörtü yasağını 2017 yılında kaldırmasına rağmen, ev sahibi ülke olan Fransa’nın olimpiyatlarda sporculara “başörtüleriyle müsabakaya çıkma yasağı getirmesi” kararını kınar nitelikte açıklamalarda bulunmuşlar ve hak ihlallerini dile getirmişlerdir (Çohan, 2024). (3) Dinî yasaların talep edildiği laik devletlerde yaşayan kadınlar; bazı laik devletlerde, dinî yasaların uygulanmasını talep eden siyasi gruplar, kadınların haklarını sınırlamak için bu yasaların yürürlüğe derhal girmesini savunmaktadır. Örneğin ABD’de dinî özgürlükler ve kadın hakları arasındaki gerilimlerden sayılabilecek kürtaj yasaları, dinî temellere dayandırılarak sıkılaştırılmış ve kadınların üreme hakları kısıtlanmıştır. Meşhur *Roe v. Wade* davasının iptal

edilmesi, çoğunluğun dinî görüşlerinin yasalara ve politikalara yansıtılması olarak görülmüş; dinî azınlıkların ve farklı inançlara sahip bireylerin haklarını ihlal etmiştir. Bu bağlamda din özgürlüğünün, tüm dinî inançları ve inançsızlıkları kapsadığını, dolayısıyla *Roe v. Wade* davasındaki karar iptalinin, din özgürlüğü açısından endişe verici bir gelişme olarak değerlendirildiği görülmüştür (Gold, 2022).

(4) Avrupa, Amerika ve dünyanın diğer bölgelerinde Müslüman mirasına sahip topluluklardan gelen kadınlar; bu kadınlar hem dinî hem de kültürel baskılarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Örneğin, Avrupa’da yaşayan Müslüman kadınlar, kendi toplulukları içindeki ataerkil normlarla ve dış toplumun İslamofobik önyargılarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Cambridge Üniversitesi’nde yapılan bir araştırmaya göre, Avrupa’daki Müslüman kadınlar, özgürlük ve güvenlik gibi fırsatlar elde ederken, aynı zamanda günlük yaşamlarında içsel ve dışsal baskılarla mücadele etmekte; kendi topluluklarında geleneksel ve patriyarkal yapıların yanı sıra, daha geniş toplumda dışlanma ve ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Ayrıca Batı merkezli feminist söylemlerce sıklıkla zikredilen “Müslüman kadınları kurtarma” üzerine kurulu tektipleştirici ve ötekileştirici yaklaşımlar, Müslüman kadınları pasif ve ezilmiş olarak imleyerek onların kimliklerini ve direniş biçimlerini görünmez kılmaktadır. Bu bağlamda ilgili söylemler, İslamofobi’nin ve kültürel önyargıların beslenmesine ve Müslüman kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın artmasına neden olmaktadır (University of Cambridge, 2009).

(5) Kendilerini dinî aidiyete bağlı kavramlarla tanımlamayan ve kimliklerinin diğer yönlerine öncelik vererek Müslüman topluluklarda/ailelerde doğan/yaşayan kadınlar; dinî aidiyete bağlı kavramlarla tanımlanmak istemeyen kadınlar, bireysel kimliklerini ve haklarını savunma konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Toplumsal ve ailevi baskılar, kimlik inşası sürecinde önemli engeller oluşturmaktadır. Örneğin dinî pratiklerden uzak durma talep ve tercihi, başörtü takmayı bırakma kararı tepkiyle karşılanan kadınlar, özgürce yaşama ve tercihlerde bulunma hakları doğrultusunda kimliklerini özgün bir şekilde inşa etme haklarının sınırlandırıldığını ifade etmektedirler (Suleiman, 2021; Yalnız yürümeyeceksin).

(6) Dinî yasaların, çocukları vasıtasıyla doğrudan veya dolaylı olarak kendilerine etki ettiği/uygulandığı gayrimüslim kadınlar; bu kadınlar, çocukları dolayısıyla dinî yasaların etkisi altında kalarak yasal ve sosyal statülerinde ciddi kısıtlamalara tabi tutulmaktadır. İran’da Medeni Kanun’a göre, boşanmış ailelerde çocukların velayeti yedi yaşına kadar anneye, ardından babaya verilir. Müslüman bir erkekle evli Hristiyan bir anne, çocuğu yedi yaşına geldiğinde velayetini kaybedebilir, bu da annelerin ebeveynlik hakla-

rının ciddi şekilde sınırlandırılmasının önünü açmaktadır (The Iran Premier, 2023). Benzer şekilde, Mısır'da Müslüman babalar, boşanma durumunda çocuklarını İslam'a geçirme hakkına sahiptir, bu da Hristiyan annelerin psikososyal açıdan çocuklarının dinî kimlikleri üzerinden baskı görmelerine ve velayetlerini kaybetmelerine sebep olacak başat bir ayrıcalıktır (Kremida, 2008). Bu örnekler, dinî yasaların çocukları dolayısıyla gayrimüslim kadınlar üzerindeki etkisini ve bu kadınların karşılaştığı zorlukları göstermektedir. Altı maddede kategoriler hâlinde verilen nitelikleri taşıyan kadınlar, WLUML'nin faaliyet gösterdiği geniş coğrafi alan ve kültürel çeşitliliği yansıtarak ağıın kadın hakları savunusunda ne denli kapsamlı, kapsayıcı ve çeşitli bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.¹⁰

WLUML'nin Savunuculuk Faaliyetleri

Müslüman kadınların haklarının ve karşılaştıkları zorlukların, kültürel ve coğrafi sınırları aşan evrensel bir perspektifle ele alınması gerektiği düşüncesinden hareketle yola çıkan WLUML, hiyerarşik yapılaşmalardan uzak, merkezizsiz bir ağ olarak küresel ölçekte etkili savunuculuk faaliyetleri ve kampanyalar yürüten bir oluşumdur. WLUML, yürüttüğü faaliyetlerin odak noktasını, bilginin üretilmesi ve bu bilginin olabildiğince geniş kitlelere ulaştırılması prensibi oluşturmaktadır.¹¹ Bu temel amaç doğrultusunda, Müslüman kadınların gündelik yaşam deneyimlerini ve bu deneyimler çerçevesinde karşılaştıkları toplumsal, kültürel ve yapısal sorunları akademik titizlikle ele alan çok sayıda araştırma raporu,¹² makale,¹³ kitap,¹⁴ proje ve bu projelerle ilgili programlar¹⁵ üretilmekte; bu çalışmalar aracılığıyla hem akademik camiada hem de kamusal alanda farkındalık yaratmak hedeflenmektedir.

Bu bağlamda, farklı ülkelerdeki Müslüman kadınların hukuki statülerini karşılaştırmalı bir perspektifle ele alan ve maruz kaldıkları ayrımcılığın boyutlarını çarpıcı bir şekilde gözler önüne seren "Kadınlar, Hukuk ve Gelişim" başlıklı rapor serisi, WLUML'nin yürüttüğü çalışmaların niteliğini ve etki alanını gözler önüne seren önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır. WLUML, ürettiği bu zengin ve nitelikli bilgi birikimini, kendi internet sitesi ve düzenli olarak yayınladığı e-bültenler aracılığıyla geniş bir kitleye ulaştırmakta; bilginin dönüştürücü gücünden faydalanarak toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine

¹⁰ WLUML. *Who we are*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

¹¹ WLUML. *Who we are*. Erişim tarihi: 08.07.2024.

¹² WLUML. *Annual reports*. Erişim tarihi: 16.07.2024.

¹³ WLUML. *WLUML in the media (Articles & interviews)*. Erişim tarihi: 16.07.2024.

¹⁴ WLUML. *Books*. Erişim tarihi: 16.07.2024.

¹⁵ WLUML. *Programmes*. Erişim tarihi: 16.07.2024.

katkı sağlamaktadır. Bilgi paylaşımının ötesinde WLUML, Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası platformlarda aktif ve etkin bir şekilde yer alarak uluslararası hukuk ve insan hakları temelinde, Müslüman kadınların insan haklarının korunması ve daha ileriye taşınması için mücadele etmektedir.

Bu çerçevede, kadın hakları alanında bir dönüm noktası olan ve kadınlara karşı ayrımcılığın tüm biçimlerinin ortadan kaldırılmasını hedefleyen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) gibi uluslararası sözleşmelerin taraf devletlerce etkin bir şekilde uygulanmasını yakından takip etmekte ve bu konuda hükümetlere yönelik uluslararası baskı oluşturulması için çaba göstermektedir. Aynı zamanda, BM Kadın Konseyi gibi platformlarda düzenlenen toplumlararası diyalog ve işbirliği çalışmalarına aktif olarak katılarak, farklı kültürlerden ve inanç sistemlerinden gelen kadınların ortak sorunlar etrafında çözüm üretmelerine olanak sağlayan bir zemin yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. WLUML, toplumsal cinsiyet adaleti ve kadın hakları alanında belirli temalar etrafında odaklanan kampanyalar düzenleyerek, kamuoyunda farkındalık yaratmayı ve bu farkındalık temelinde somut toplumsal ve yasal değişimler elde etmeyi hedeflemektedir. Ağ, yürüttüğü savunuculuk çalışmalarında, dayanışma ve işbirliğine büyük önem atfetmekte, bu değerler çerçevesinde, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren kadın örgütleri ve aktivistlerle ortak projeler yürüterek deneyim ve iyi örnekleri teşvik etme suretiyle birbirlerinin çalışmalarına destek olmaktadır.

Ağın Öncülük Ettiği Kampanya ve Programlar

WLUML ağı, kadın haklarını savunma ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik, tesis ve temin etme amacı doğrultusunda kampanyalar yürütmektedir. Bu kampanyalar arasında yer alan “Afganistan’da Cinsiyet Ayrımcılığını Durdurun: Kadınların Onur Mücadelesi” ve “Afgan Kadınlara Destek” kampanyaları, ağın en önemli savunuculuk faaliyetleri arasında yer almakla birlikte adından en fazla söz ettiren eylem planı olarak kendisini göstermektedir. Ayrıca, “Kadın Hakları Olmadan Barış Olmaz” webinar serisi ile Afgan kadınlarının barış inşasında etkin rol oynamaları desteklenmektedir. Toronto Konferansı ve Afganistan için Hareket Koalisyonu desteği ile küresel işbirliği ve farkındalık artırılmaktadır.¹⁶ Ağın geçmişte yürüttüğü kampanyalar ve programlar arasında “Kadına Karşı Şiddeti Durdurun” (1984-1993) kampanyası, “Kadın Hakları İnsan Haklarıdır” (1988-1993) kampanyası ve “Kadınların Öldürülmesini ve Taşlanması

¹⁶ WLUML. *Current campaigns*. Erişim tarihi: 16.07.2024.

Durdurun Küresel Kampanyası” (2007-2013) gibi önemli projeler bulunmaktadır. Bu projeler aracılığıyla kadınların karşılaştığı şiddet, ayrımcılık ve hukuki adaletsizliklere karşı bilinçlendirme ve savunuculuk çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca, “Kadınlar Kültürlerini Geri Kazanıyor ve Yeniden Tanımlıyor” (2008-2012) ve “Demokratikleşme için Kadın Güçlendirme ve Liderlik Geliştirme” (2012-2016) gibi programlar, kadınların toplumsal ve kültürel alanlarda güçlenmesini ve liderlik rollerini üstlenmesini desteklemektedir. Bu programlar,¹⁷ kadınların haklarını koruma ve geliştirme yönünde önemli adımlar atmıştır.

Diğer geçmiş kampanyalar ve programlar arasında “Cezayir Anneleri” (1987-1993), “Kur’an Tefsiri Toplantıları” (1990-2004), “Bir Savaş Silahı Olarak Tecavüz” (1990-2008), “İslam Dünyasında Kadın ve Hukuk” (1991-2001), “Kadın ve Aile Hukuku Projesi” (1991-2005), “Viyana Mahkemesi Kampanyası (Kadın Hakları İnsan Haklarıdır)” (1991-1995), “Kadınların Üreme Hakları” (1993-1998), “Barışın İnşasında Kadınların Rolü” (1995-2000), “Müslüman Bağlamlarda Toplumsal Cinsiyet ve Yerinden Edilme” (1995-2005), “İslam Dünyasında Feminizm Liderlik Enstitüleri” (1998, 1999, 2007, 2009, 2013, 2015), “Müslüman Bağlamlarda Toplumsal Cinsiyet, Militarizasyon ve Yerinden Edilme” (1999-2002), “Afgan Aile Yasalarının Demokratikleştirilmesi Girişimi – INSAF” (2002-2007), “Giyim (Tesettür) Kodları ve Modları: Müslüman Bağlamlarda Kadın Giyim Politikaları” (2003-Halen), “Kadın İnsan Hakları Savunucuları Uluslararası Koalisyonu” (2005-2021), “Feminist Diyalog” (2006-2010), “Afgan Hukuku Projesi” (2007), “Kadınlar Kültürlerini Geri Kazanıyor ve Yeniden Tanımlıyor: Beden, Kendilik ve Kamusal Alan Üzerinde Hak İddiası” (2008-2012), “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Programı” (2008-Halen), “Şiddet Bizim Kültürümüz Değildir” (2009-2012), “Demokratikleşme için Kadın Güçlendirme ve Liderlik Geliştirme (WELDD)” (2012-2016), “Afganistan’da Kadın Hakları Olmadan Barış Olmaz” (2020-2021), “Kadın Hareketi” (Halen), ve “Kadın, Hukuk ve Siyaset” (Halen) gibi projeler bulunmaktadır.¹⁸

Tüm bu savunuculuk faaliyetlerinden hareketle WLUML ağı, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularına odaklanmanın ötesinde geniş bir yelpazede yürüttüğü kampanya ve programlardan hareketle; kadınlara yönelik şiddeti durdurmaktan, kadın haklarının insan hakları olarak tanınmasına, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasından kadınların hukuki statüsünün iyileştirilmesine ka-

¹⁷ WLUML. *Past campaigns & programmes*. Erişim tarihi: 16.07.2024.

¹⁸ WLUML. *Past campaigns & programmes*. Erişim tarihi: 16.07.2024.

dar çok çeşitli alanlarda kapsamındaki kadınlara yönelik adalet arayışlarına devam etmiştir. Bu noktada ağın özellikle Müslüman toplumlarda cinsiyet apartheidına örnek teşkil edecek ve insan hak ve onurunu Müslüman kadın bedeni ve kimliği üzerinden ele alan kampanyalara mercek tutmak önemli olacaktır.

“Afganistan’da Cinsiyet Ayrımcılığını Durdurun: Kadınların Onur Mücadelesi” ve “Afgan Kadınlara Destek” Kampanyaları

Afganistan’da cinsiyet ayrımcılığının –özellikle Taliban rejiminin yeniden iktidara gelmesiyle– kadınların temel hak ve özgürlüklerine yönelik ciddi tehditler oluşturduğu izahıtan varestedir. WLUML tarafından başlatılan “Afganistan’da Cinsiyet Ayrımcılığını Durdurun: Kadınların Onur Mücadelesi” kampanyası, bu insan hakları ihlallerine karşı uluslararası bir farkındalık yaratmayı ve ilgili ayrımcılığı insanlığa karşı işlenen bir suç olarak tanıtmayı amaçlamaktadır.

Kampanyanın tarihi kökenlerini 1990’larda Taliban rejimi altında yürütülen kampanyalar ve 2000’lerdeki anayasal çalışmalar oluşturmuştur. Ayrıca, İran ve Pakistan gibi ülkelerde kadın ve cinsiyet azınlıkları üzerinde yürütülen çalışmalar da kampanyaya önemli katkılar sağlamıştır. Başat olarak kampanya kapsamında WLUML, Birleşmiş Milletlerden *toplumsal cinsiyet apartheidini insanlığa karşı işlenen bir suç olarak tanıyan, kadınlar ve cinsiyet azınlıklarını koruyan kapsamlı bir uluslararası yasal koruma çerçevesinin kabul edilmesini* talep etmektedir. Bu talep, uluslararası hukukun kadın ve cinsiyet azınlıklarına yönelik ayrımcılıkla mücadelede etkin bir araç olmasını amaçlamaktadır. WLUML’nin geçmiş deneyimleri ve stratejik yaklaşımıyla, Afgan kadınlarının haklarını koruma ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilen bu kampanya, uluslararası toplumu bu önemli insan hakları ihlali karşı harekete geçmeye çağırırken; yerel direnişi ve kadınların seslerini küresel platformlarda duyurmayı da hedeflemektedir. Kampanya kapsamında ağın Taliban rejiminden talepleri şu şekildedir: Taliban rejimi; (a) bağımsız veya BM seçim gözlemcileri tarafından denetlenen özgür ve adil bir seçimle kadınları, etnik ve dini azınlıkları kapsayan bir hükümetin kurulmasını sağlamalıdır, (b) kızlar ve kadınlar için okulları ve üniversiteleri derhal yeniden açmalıdır, (c) kadınlar işlerine ve mesleklerine geri döndürülmelidir, (d) dini ve şeriatı, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı için bahane olarak kullanmaktan vazgeçmelidir, (e) sivil toplum savunucularının keyfi tutuklamalarının ve tacizlerinin önüne geçmelidir, (f) kadınların hareket özgürlüğünü engelleyen tüm engelleri kaldırmalıdır, (g) kadınların istihdama ve sivil topluma erişimini engelleyen tüm engelleri kaldırmalıdır, (h) Ahlak Bakanlığı’nı lağvetmeli ve Kadın İşleri Bakanlığını ye-

niden kurmalı/göreve getirmelidir, (i) sağlığa erişim kısıtlamalarını kaldırmalıdır, (j) kadınların kaçırılmaları ve zorla evlendirilmelerinin önüne geçmelidir, (k) kadın sığınma evlerine yönelik saldırıların durdurulmasını sağlamalıdır, (l) medya sansürünü kaldırmalı ve ifade özgürlüğünü tesis ve temin etmelidir ve son olarak (m) kadınların sanat ve spora erişimini engelleyen tüm engellerin kaldırılması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Ağın uluslararası topluluktan talepleri ise şu şekildedir: uluslararası topluluk, (a) Taliban'ı tanınamalı ve müzakereler yürütmemelidir, (b) kadın ve çocuklar için dijital eğitimi desteklemelidir, (c) insani yardımlarda bulunarak kadın liderliğindeki kuruluşlar aracılığıyla bu yardımları dağıtılmalıdır, (d) insani yardımların sivil topluma aktarılmasını engelleyen tüm yasal engelleri kaldırmalıdır, (e) vize işlemlerini hızlandırmalı ve kolaylaştırmalıdır, (f) komşu ülkelerdeki Afgan mültecilere finansal ve kaynak desteği sağlamalıdır ve son olarak (g) Afganistan'da demokrasi ve kadın hakları için kampanya yürüten güçleri desteklemelidir (WLUML, 2023). Yerelde Taliban rejiminden ve uluslararası ölçekte insani yardım ve topluluklardan taleplerini belirten ağ bunu yaparken; Afgan kadınların hikâyelerini vurgulayarak konuyu uluslararası gündemde tutmak, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı ve diğer etkili hükümetlerle lobi faaliyetleri yürütmek, Afgan kadınlarının haklarını belgeleyerek ve koalisyonlar kurarak kolektif eylemler düzenlemek, kamuoyunu harekete geçirmek için mektuplar ve dilekçeler yazmak, çevrim içi alanda ve sahada gösteriler organize etmek, Afgan kadın sporcu, yazar ve sanatçıları destekleyerek yerel direnişi vurgulamak ve özellikle direniş şarkılarını konserlerle tanıtmak gibi eylem ve planları öne çıkarmayı amaçlamıştır.¹⁹

“Afgan Kadınları Destekleme” kampanyası ise WLUML'nin, Afgan kadınların seslerini duyurmak, taleplerini ve onur mücadelelerini desteklemek amacıyla yeniden başlattığı; böylelikle uluslararası bir dayanışma platformu oluşturmayı hedeflediği en önemli kampanyalardan bir diğeridir. Özellikle 2021'de ABD kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesi ve Taliban'ın ikinci kez iktidara gelmesi, kadın haklarına yönelik ciddi tehditler oluşturmuş ve bu durum WLUML ağını daha aktif bir tutum sergilemeye sevk etmiştir. Ağ; Afgan kadın liderler ve global figürlerle iş birliği yaparak, Taliban'ın kadın, kız çocukları ve azınlık haklarına yönelik aşırılıkçı yaklaşımının değişmediğini ve durumun sosyal medyanın varlığıyla daha görünür hâle geldiğini

¹⁹ WLUML. *Stop gender apartheid in Afghanistan: women's struggle for dignity*. Erişim tarihi: 18.07.2024.

vurgulamıştır. Ayrıca WLUML savunucuları; uluslararası kamuoyunun yalnızca kınama bildirimleri yayımlaması ve sempati ifade etmesinin, Afganistan'daki kadınların durumunu değiştirmede yetersiz kaldığını; Taliban'ın dönüşünün, diğer Müslüman toplum ve bağlamlarda yaşayan tüm kadınlar için potansiyel tehdit unsuru oluşturduğunu ve köktendincilerin, bu durumu toplumsal cinsiyet ideolojilerinin bir doğrulanması olarak gördüklerini dile getirmişlerdir.

WLUML ağı bünyesinde savunuculuk faaliyetinde bulunan aktivistler Taliban'ın kadınları kamu hayatından dışlayarak ve onları eğitim, istihdam ve kamusal/siyasal katılım gibi tüm güçlenme araçlarından mahrum bırakarak daha kolay bastırmayı amaçladıklarını; sistematik politikalarla kadınların temel insan haklarını reddettiklerini; bu durumun Güney Afrika'daki apartheid uygulamalarından çok daha ileri gittiğini ve Taliban'ın mevcut toplumsal cinsiyet apartheid yaklaşımının farkına vararak "kadınların 'insan haklarının' tanınması" gerektiğini dolayısıyla da kadınlar ve kız çocuklarının insan haklarını koruma çabalarının haklı bir direniş olduğunu vurgulamışlardır.²⁰

"Kadınları Taşlamayı ve Öldürmeyi Durdurun!" Kampanyası

Şeri hukuka göre recm cezası, zina yapan evli kadına ve erkeğe uygulanan "taşlayarak öldürme" cezasını ifade eder. Bu ceza, Kuran'da zikredilmemesine rağmen bazı hadislerle ve dört halife uygulamasına dayandırılır (Esen, 2013, 44/443). Devletin yargı organları tarafından onanmış ve onaylanmış eylemler olan recm cezası ve namus cinayetleri, 1970'li ve 80'li yıllarda İran, Pakistan ve Afganistan'da başlayan dinî ve kültürel fundamentalist yorumlara dayalı olarak Müslümanların çoğunlukta olduğu çeşitli bağlamlarda yeniden pratize edilmeye başlanmıştı. Kampanyanın destekçilere açıldığı dönemde dünya çapında on beş ülkede varlığını sürdüren recm cezasının farklı örnekleri WLUML tarafından gündeme getirilmiştir. Bunlar arasında 2008 yılında Irak'ta ailesinin izni ve isteği dışında bir adamla kaçan Aziz isimli genç kızın, hayatından endişe etmesi üzerine devlete ait Aile İçi Şiddete Son Verme biriminden yardım istemesi, ancak ilgili birimin bağlı olduğu Bakanlığın, Aziz'i bizzat babasına teslim etmesi üzerine ailesinin onu taşlayarak (recmederek) öldürmesi haberi de vardı. Yine 2012 yılında Afganistan'da halkın ileri gelenlerince ahlaksızlıkla itham edilen Najiba, kendisinin recmedilerek öldürülmesini alkışlarıyla destekleyen yüz on beş erkeğin önünde önce taşlanarak ardından ise vurularak öldürülmüştü (Change.org, 2013). Bu olaylar karşısında pek çok ülkede aksiyon alan feminist aktivistler, bu kadın

²⁰ WLUML. *Supporting women from Afghanistan*. Erişim tarihi: 19.07.2024.

karşıtı uygulamalara ve önü alınamaz kadın cinayetlerine karşı harekete geçti ve nihayet İranlı kadınların ulusal bir kampanya olarak başlattığı, WLUML ağı ile küresel nitelik kazanan “*Stop Stoning and Killing Women*” kampanyası başlatıldı. Kampanya 2007 yılında İstanbul’da, birçok ülkeden yaklaşık 200 ağ üyesinin katılımıyla başlatılmış ve 2012-2013 yılları arasında bir dizi ağ kuruluşunun desteğiyle yeniden canlandırılmıştır. Kampanya, kültürün kadınlara yönelik şiddeti meşrulaştırmak için nasıl istismar edildiğini ortaya koymayı amaçlamıştır; nihai hedef ise recm uygulamasına son vermektir. Recm cezasını kişinin ölümünden önce son derece şiddetli bir acıya neden olan ve bir tür işkence biçimi mahiyeti taşıyan bir uygulama olarak niteleyen ağ, özellikle BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’ni ve BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon’u, kadınlara yönelik şiddetin en acımasız biçimlerinden biri ve bir işkence veya zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya ceza biçimi olarak recm yoluyla infaz uygulamasını açıkça kınayarak bu acil çağrıya kulak vermeye çağırmıştır (Change.org, 2013).

WLUML Ağı ve Türkiye

Çeşitli istatistiklerden bağımsız olarak Türkiye’nin sahip olduğu nüfus ve bu nüfusun gerek devlet kurumları gerekse de toplumsal kültür örüntüleri eliyle, bireyin doğumundan ölümüne kadarki süreçte tipik birer vatandaş olarak dinsel demografilerinin inşa edilmesi aşamalarına bakıldığında, pratikte çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir ülke olduğu ifade edilebilir. WLUML ağının kapsamına giren altı kadın kategorisinin birkaçına birden sahip olan Türkiye, ağın merceğine çeşitli noktalardan takılmıştır. Bunlardan ilki, Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararıyla ilgilidir. Türkiye’nin Mart 2021’de İstanbul Sözleşmesi’nden tek taraflı olarak çekilmesi, McGill Üniversitesi Hukuk Profesörü Narain tarafından kaleme alınan makalede, Sözleşme’yi imzalayan ilk ülke olması itibarıyla “ironik” olarak değerlendirilmiş ve Türkiye’de hukukun üstünlüğünün erozyona uğratıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Narain, BM Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü, Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Başkanı ve diğer BM ve bölgesel insan hakları uzmanlarının, Cumhurbaşkanının Sözleşme’den geri çekilme kararını açıklamasının ardından, ilgili karardan derin üzüntü duyduklarını belirten ortak bir açıklamada bulduklarını, bu kararın kadına yönelik şiddetin önemsenmediği yönünde tehlikeli bir mesaj verdiğini ve faileri cesaretlendirerek şiddeti önlemeye yönelik tedbirleri zayıflattığını belirtmiştir. Ayrıca bu kararı, özellikle covid-19 pandemisi ile sokağa çıkma kısıtlamaları sürecinde verilmesi itibarıyla pek çok kadın, çocuk ve LGBTQ+ topluluğu üyesini savunmasız bırakması

yönüyle endişe verici bulmuştur. Yine profesör, son yıllarda Türkiye’de dezenformasyon kampanyalarının hedeflerine aldıkları İstanbul Sözleşmesi’nin, bazı çevrelerce manipüle edilerek eşcinselliği dikte etme amacı taşıdığı ve Türkiye’nin gerek toplumsal gerek aile değerlerine tehdit oluşturduğu şeklinde imlenmesini rahatsız edici bulmuştur (Narain, 2023).

WLUML ağının Türkiye ile bir diğer münasebeti de 6 Şubat 2023’te meydana gelen deprem üzerine yayımladıkları “Deprem Yardımı” açıklamasıyla olmuştur. Ağ, Suriye ve Türkiye’nin bazı bölgelerini sarsan depremin yol açtığı yıkım, yaralanma ve insan kayıplarından büyük üzüntü duyduğunu bildirmiştir. Bu elim afetten etkilenen insanların, özellikle de merkeze ve dolayısıyla yardım erişimine uzak bölgelerde yaşayanların, acil desteğe ihtiyaç duyduğunu, WLUML olarak bu trajik felaketin arama-kurtarma çalışmaları ve yardım ulaştırma tarafında katkıda bulunmak noktasında ellerindeki imkânları seferber edeceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, Türk Kızılay’ı, Ahbap, ICAN ve UNICEF’in kampanyalarına destek sağlamak amacıyla insanları yönlendirmişler; bu süreçte, kriz anlarında yalnızca kadın hakları konusunda değil, aynı zamanda acil insani yardım ve afet müdahale konularında da çoklu paydaş işbirliğinin önemine vurgu yaparak uluslararası bir aktör olarak duyarlılık göstermişlerdir.²¹ Ağ, deprem sonrası dönemde yine bölgeyi yakın merceğine alarak yıkıcı etkilerin kadın hareketlerini birleştirip güçlendirdiğini, yardım toplama ve farkındalık yaratma, destek sağlama konularında kadınların aktif rol oynadıklarını bildirmiş; bununla toplumsal dayanışmanın ve kadınların liderliğindeki kolektif çabaların önemini vurgulamıştır.

Uluslararası sözleşmelerde taraf olarak bulunmasının ardından çekilme kararı alan ve ilerleyen süreçlerde yıkıcı bir depremle sarsılan Türkiye, WLUML nezdinde “yürütme organındaki aşırılıkçı tutum dolayısıyla endişe uyandıran bir ülke” olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Yürütme işleyişinden endişe duyulmasının yegâne sebeplerinden biri de elbette demokratikleşme sürecinin sekteye uğraması ve kadın politikalarının hegemonik erkekliğin yeniden üretildiği bir düzlemde hayatın tüm alanlarına sirayet edecek kurallar bütününe dönüştürülmesinden duyulan korkudur. Bunun göstergelerinden biri de Mona Tajali’nin siyasal temsil bağlamında İran ve Türkiye’deki kadınların hak/koltuk talep etmelerini söz konusu ettiği bir röportaja web sayfasında yer vermesidir.²² Tajali, Türkiye’de kadınların siyasal

²¹ WLUML. *Turkey – earthquake relief*. Erişim tarihi: 24.07.2024.

²² WLUML. *Authors amplified: Tajali on how women in Iran and Turkey are ‘demanding a seat at the table’*. Erişim tarihi: 25.07.2024.

temsiline, çeşitli engeller nedeniyle sınırlı kaldığını, erkek-egemen siyasi partilerin ve demokratik olmayan aday seçme süreçlerinin söz konusu olduğunu dile getirmiştir. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı süresince, kadınların parlamentodaki temsiline arttığını ancak bu oranın yine dünya ortalaması olan %25'in altında kaldığını ifade etmiştir. Yine başlangıçta AKP'nin kadınlara yönelik ılımlı duruşunun, kadın hareketlerini motive ettiğini ancak; partinin otoriter hâle gelmesiyle kadınların, muhafazakâr politikalara ve bedenleri konusunda söz sahibi olmalarını engelleyen kararlara karşı seslerini yükselttiğini; bu süreçte ise hem laik hem de dindar kadınların bir araya gelerek ortak bir mücadele verdiklerini vurgulamıştır. Tajali Türkiye'deki kadın hareketlerinin, AKP hükümetinin; kadınları, "yalnızca parti çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullandığını" fark ettiği noktada parti politikalarına karşı daha aktif bir duruş sergileyerek tepki verdiklerini dile getirmiştir. 2023 yılında yapılan röportajda Türkiye'deki kadın hareketlerinin yaklaşan seçimlerde önemli rol oynayacağı beklentisini de dile getiren Tajali, özellikle deprem sonrası oluşan memnuniyetsizlik ve devlet yetersizliğinin, kadın hareketlerini ve genel olarak toplumun siyasi tercihlerini etkileyebileceğini ifade ederek Türkiye'deki kadın hareketi dönüşümünün tek bir hedef etrafında örüntülendiğini memnuniyetle karşılamıştır (YouTube).

Ağın Türkiye tarafındaki bir diğer faaliyeti ise Fas ve Mısır'da gözlemlenen gönüllü baş(örtüsü) açma eylem ve hareketlerine Türkiye'nin de eklemlendiği, bir ayağının siyasi bir tutum olarak kadınlar tarafından protest bir duruş niteliği taşıyan hareketleri temsil eden "Türkiye'de Gönüllü Baş Açma ve Siyasi Protesto: Dini Reddetmek ya da Yeniden Sahiplenmek" isimli konferans olmuştur. 28 Şubat 2024 tarihi gibi manidar bir günde gerçekleştirilen konferansta iktidar ilişkilerinin, kadının gerek kimlik gerek siyasal varlıkları noktasında "örtü"nü anlamı, mahiyeti, uğruna mücadele edilen değer yüklü bir alan olmaktan gönüllü vazgeçiş alanı olmaya uzanan geniş perspektifte nasıl müzakere edildiği gibi konular ele alınmıştır (WLUML, 2024). Dr. Hoodfar'ın moderatörlüğündeki bu etkinlik, Türkiye'deki kadınların dinî sembol ve motiflerle olan ilişkilerini yeniden tanımlarken, bu süreçte yaşanan dönüşümlerin daha geniş sosyo-politik bağlamını anlamak noktasında kıymetlidir. İlgili toplumsal değişim süreçlerini ve kadınların bu süreçlerdeki rollerini anlamlandırmak noktasında bu tür tartışmalar; toplumsal normların, iktidar ilişkilerinin ve bireysel özgürlüklerin kesişim alanında bulunan kadın bedeni ve kimliğinin nasıl yeniden üretilip dönüştüğünü ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Sonuç ve Değerlendirme

1984 yılında anti-fundamentalist Cezayirli feminist Marieme Hélie-Lucas liderliğindeki küçük bir grup tarafından kurulan WLUML; zamanla Müslüman kadınların haklarını savunan önemli bir uluslararası aktör hâline gelen, küresel ölçekte temel insani haklarından mahrum bırakılan ve Müslüman kadınlarla ilgili uyarılar, araştırmalar, konferanslar ve yayınlar üreten bir örgüttür. Ağın, mağdur kadınları hedefine alması ve uluslararası ölçekte çeşitli kuruluşları kendi hedefine çekmesi son derece kıymetlidir. Ağ tarafından düzenlenen kampanyalar, “kadınlara yönelik ölümcül şiddetin kültürel ve dinî meşruiyetine” karşı durulması gerektiğine yöneliktir ve Müslüman rejimler, Müslüman fundamentalistler ve yerel (Müslüman) topluluklar tarafından kadın haklarının ihlal edildiğini uluslararası kamuoyuna ve vicdanında duyurur. Ağ tikel olarak değerlendirilebilecek taşlama (recm), kırbaçlama ve “namus cinayetleri” gibi bireysel vakaları; ülkeler-arası farklılıklar ve bilgi güvenilirliği temin edilmeksizin ilgili olayların Müslüman düşünürler, devlet hukuk sistemleri ve sıradan insanlar tarafından meşruluğu göz ardı edilerek sunulmuştur. Sosyal-antropolojik perspektiften ele alındığında bu olaylar elbette “insan ve kadın hakları ihlalleri” olarak imlenmelidir; fakat ağın yaklaşımı, şiddeti belirli bir kültüre özgü ve o kültürün bir parçası olarak gösterme tehlikesi taşımaktadır ki bu vakaların hepsi aynı fenomenin örneklemiymiş gibi sunulurken her bir vakanın özgün bağlamı ve karmaşıklığı dikkate alınmamaktadır.

Etki alanı itibariyle, postkolonyal feminizmin hitap ve temsil ettiği kadınlara yönelik, kendi bağlamından beslenen WLUML; Batı feminizmiyle teşekkül eden feminist teorinin inşa ettiği hegemonik erkeklikle yoğurulan Doğu feminizmine hitap etmiştir. Ancak Doğu feminizmi yerelleş(-eme)me sorunuyla karşı karşıyayken fonksiyonunu ve temsilini/gerçekliğini kazanma yolundaki engelleri demokratikleşme süreçleriyle aşmaya odaklanmıştır. Birer meta-anlatı olarak bilinen ve Müslüman kadınların yaşadıkları eşitsizliği yalnızca dinî metinlerin yorumuna indirgemek ya da Batılı bir figürü kurtarıcı rolüyle imlemek, çözüm üretmek yerine küresel ölçekte yeni sorunlara yol açacaktır. Ancak ağın kampanyaları, özellikle Doğu feminizmi temsilcilerinden sosyal antropolog Abu-Lughod tarafından “Müslüman kadınları kendi kültürlerinden ve dinlerinden ‘kurtarılması gereken’ pasif mağdurlar olarak gösterme eğiliminde olduğu” yönüyle eleştirilir. Bu tür kampanyaların, Müslüman kadınların kendi hakları için mücadele eden aktif özneler olduğunu görmezden gelen ve Batılı kurtarıcı söylemini yeniden üreten niteliğinde olduğu yönündeki eleştiri; WLUML ağının bu mücadelede hem etnosantrik Batı femi-

nizminin hem de fundamentalist İslamcı söylemlerin sınırlarını aşan bir yaklaşım benimsediğini göz ardı etmektedir. Her ne kadar kadın hakları ihlalleri, bunların ardındaki daha geniş sosyo-politik ve ekonomik bağlamlar dikkate alınmadan; savaş, işgal ve militarizasyon gibi faktörlerin kadınlar üzerindeki etkileri yok sayılarak sorun yalnızca kültürel veya dinî bir mesele olarak sunulsa da; ağıın kapsamına giren kadın kategorilerinin uğradıkları tikel ve bireysel ihlaller karşısında yetkili olan hem uluslararası hem de uluslar-üstü kurumların çoğunlukla Batı-merkezli kuruluşlar olduğu unutulmamalıdır. Yine Müslüman kadınların uğradığı hak ihlalleri konusunun WLUML tarafından daha kapsamlı ve bağlamsal bir yaklaşımla ele alınması gerektiği yönündeki eleştiriler; gündeme gelen konuların patolojik, tikel ve tekil olaylar olarak görünse de; (a) Müslüman çoğunluklu coğrafyalarda bu ihlallerin dile getirilmiş olması, (b) erkeklerden kadınlara doğru orantısız güç kullanmak şeklinde pratize ediliyor olması, (c) yine eylemin meşrulaştırma gerekçelerinin kadınlar üzerinden önlem alınarak kurallar bütünü inşa etme amacı taşıması ve (d) Müslüman coğrafyalarda hak ihlallerine uğrayan kadınların, uğramayan kadınları nitelik ve nicelik bakımından tamamını olmasa da birçoğunu temsil edecek yekûna sahip olması durumları göz önünde bulundurulduğunda yeniden düşünmeyi gerektirecek niteliktedir.

Hukuki reformlardan toplumsal farkındalığın artırılmasına, uluslararası işbirliğinden yerel direnişlerin desteklenmesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan ve çok yönlü bir yaklaşım benimseyen ağ; uluslararası topluma bir kez daha “kadın haklarının insan hakları olduğunu” ve “diğer haklar gibi anlamlı bir şekilde korunması gerektiğini” hatırlatmak motivasyonlarıyla hareket etmiştir. Yapılan kampanyaların, uluslararası arenada BM insan hakları sistemini hedefleyerek lobi stratejileriyle yürütülen saha çalışmaları olması; WLUML’nin, Müslüman kadınların haklarını savunmada kritik bir rol oynadığı ifade edilmelidir. Genel anlamda kapsamına aldığı altı kategorideki kadın evrenini; kadın hakları ve hukuk, kadın aktivizmi ve direniş, uluslararası hukuk ve cinsiyet apartheidi, siyasi temsil ve kadınların rolü, eğitim ve ekonomik bağımsızlık, devlet baskısı ve kadına yönelik şiddet ile cinsiyet ayrımcılığı ve sosyal normlar bağlamlarındaki mücadeleleriyle yalnız bırakmamayı şiar edinen ağıın; Türkiye özelinde ise kadın ve azınlıkların dezavantajına olacak şekilde yürürlükten kaldırılan İstanbul Sözleşmesi konusunda, Avrupa Konseyi’ni kararın hukuki boyutunu araştırması için çağrıda bulunması ve uluslararası toplumu, Türkiye’yi kararını geri almaya ikna etmek noktasında somut adımlar atmaya daveti; genel manada misyon ve vizyonunu gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Abu-Lughod, L. (2021). *Müslüman Kadının Kurtarılmaya İhtiyacı var mı? Ketebe Yayınları*. İstanbul.
- ACLU. (2008). *Discrimination against muslim women - fact sheet*. American Civil Liberties Union. Erişim tarihi: 10.07.2024. Erişim adresi: <https://www.aclu.org/documents/discrimination-against-muslim-women-fact-sheet>
- Ahmed, L. (1992). *Women and Gender in Islam: Historical roots of a modern debate*. Yale University Press.
- Amnesty International. *Women's rights in Afghanistan – Women in Afghanistan: the back story*. Amnesty International. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim adresi: <https://www.amnesty.org.uk/womens-rights-afghanistan-history>
- Bunch, C. (1990). "Women's Rights as Human Rights: Toward a Revision of Human Rights." *Human Rights Quarterly*, 12(4), 486-498.
- Council on Foreign Relations. (2021). *Understanding sharia: the intersection of Islam and the law*. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/backgrounder/understanding-sharia-intersection-islam-and-law>
- Change.org. (2013). *United nations secretary general & the OHCHR: end stoning now*. Erişim tarihi: 22.07.2024. Erişim Adresi: https://www.change.org/p/united-nations-secretary-general-the-ohchr-end-stoning-now?share_id=yoibHCxjqB&utm_campaign=twitter_link&utm_medium=twitter&utm_source=s
- Çınar, R. (2020). *Orta Çağ İslam Kültüründe Kadın Algısı: Kitabü'n-Nisa Literatürü Örneği*. (Tez No. 628756) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çohan, R. (2024). 'My heart is broken by France's Olympic hijab ban'. BBC Sport. Erişim Tarihi: 05.08.2024. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/sport/basketball/articles/c4ng5k15pzyo>
- Esen, H. (2013). "Zina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/440-444. İstanbul: TDV Yayınları.
- Gold, M. E. (2022). *The demise of Roe v Wade undermines freedom of religion*. American Constitution Society. Erişim tarihi: 12.07.2024. Erişim adresi: <https://www.acslaw.org/expertforum/the-demise-of-roe-v-wade-undermines-freedom-of-religion/>
- Hill Collins, P. H. (1990). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. Unwin Hyman.
- Hooks, B. (1981). *Ain't I a woman?: Black women and feminism*. South End Press.

- HRW. (2021). *Pakistan: Events of 2021*. Human Rights Watch. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim adresi: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/pakistan>
- Krane, J., Majid F. (2018). *Women driving in Saudi Arabia: ban lifted, what are the economic and health effects?*. Baker Institute for Public Policy. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim Adresi: <https://www.bakerinstitute.org/research/impact-lifting-saudi-arabias-ban-women-drivers>
- Kremida, D. (2008). *Egyptian court: Muslim father gets custody of Christian boys*. Baptist Press. Erişim tarihi: 12.07.2024. Erişim adresi: <https://www.baptistpress.com/resource-library/news/egyptian-court-muslim-father-gets-custody-of-christian-boys/>
- Mir, A. (2023). *Iranian schoolgirls under attack: girls fighting for their right to education*. WLUML. Erişim tarihi: 23.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/2023/03/26/iranian-schoolgirls-under-attack-girls-fighting-for-their-right-to-education/>
- Moghadam, V. M. (2005). *Globalizing women: transnational feminist networks*. The John Hopkins University Press
- Mohanty, C. T. (1984). Under Western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses. *Boundary 2*, 12(3), 333-358.
- Nanda, S. (2000). Gender diversity: Crosscultural variations. *Prospect Heights, IL: Waveland Press*.
- Narain, V. (2023). *Türkiye's withdrawal from the Istanbul Convention*. WLUML. Erişim Tarihi: 23.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/2023/03/19/turkiyes-withdrawal-from-the-istanbul-convention/>
- OHCHR. (2023). *Iran: Crackdown on hijab law*. Office of the High Commissioner for Human Rights. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim adresi: <https://www.ohchr.org/en/press-briefing-notes/2024/04/iran-crackdown-hijab-law>
- Reuters. (2023). *No restrictions on hijab in Paris 2024 Games' athletes village-IOC*. Erişim tarihi: 10.07.2024. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/sports/no-restrictions-hijab-paris-2024-games-athletes-village-ioc-2023-09-29/>
- Shaheed, F. (1998). *Müslüman toplumlarda feminist dayanışmaya bir örnek: Müslüman toplumlarda yaşayan kadınlar ağı (WLUML)*. Kadının İnsan Hakları Projesi, WLUML İrtibat Bürosu.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271-313).

- Suleiman, O. (2021). *Exploring the faith and identity crisis of American Muslim youth*. Yaqeen Institute. Erişim tarihi: 12.07.2024. Erişim adresi: <https://yaqeeninstitute.org/read/paper/exploring-the-faith-and-identity-crisis-of-american-muslim-youth>
- The Independent. (2018). *Saudi Arabia women's driving ban lifted: With excitement and apprehension, Saudi women gear up for first day on the road*. Independent. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim adresi: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/women-saudi-arabia-driving-ban-lifted-mohammed-bin-salman-riyadh-vision-2030-a8413311.html>
- The Iran Premier. (2023). *Iranian laws on women*. United States Institutes of Peace. Erişim tarihi: 12.07.2024. Erişim adresi: <https://iranprimer.usip.org/blog/2020/dec/08/part-3-iranian-laws-women>
- University of Cambridge. (2009). *Muslim women face two-fronted struggle for equality*. Erişim tarihi: 12.07.2024. Erişim adresi: <https://www.cam.ac.uk/research/news/muslim-women-face-two-fronted-struggle-for-equality>
- WLUML. (2023). *Stop gender apartheid in Afghanistan: women's struggle for dignity*. Erişim tarihi: 18.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/wp-content/uploads/2023/04/WLUML-Campaign-Stop-Gender-Apartheid-in-Afghanistan-Womens-Struggle-for-Dignity-1.pdf>
- WLUML. (2024). *Voluntary unveiling and political protest in Turkey: denouncing or reclaiming religion*. Erişim tarihi: 25.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/event/19715/>
- WLUML. *Call for solidarity & action: naming and ending gender apartheid*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 03.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/2023/09/19/naming-and-ending-gender-apartheid/>
- WLUML. *Mission & vision*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/mission-vision/>
- WLUML. *Our history*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/our-history/>
- WLUML. *Who we are*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 08.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/whoweare/>
- WLUML. *Annual reports*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 16.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/annual-reports/>

- WLUML. *WLUML in the media (Articles & interviews)*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 16.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/articles/>
- WLUML. *Books*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 16.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/books/>
- WLUML. *Programmes*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 16.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/programmes-2/>
- WLUML. *Current campaigns*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 16.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/campaigns-2/>
- WLUML. *Past campaigns & programmes*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 16.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/campaigns-2/>
- WLUML. *Stop gender apartheid in Afghanistan: women's struggle for dignity*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 18.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/stop-gender-apartheid/>
- WLUML. *Supporting women from Afghanistan*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 19.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/supporting-women-from-afghanistan/>
- WLUML. *Turkey - earthquake relief*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 24.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/2023/02/09/turkey-earthquake-relief/>
- WLUML. *Authors amplified: Tajali on how women in Iran and Turkey are 'demanding a seat at the table'*. Women Living Under Muslim Laws. Erişim tarihi: 25.07.2024. Erişim adresi: <https://www.wluml.org/2023/04/12/authors-amplified-mona-tajali/>
- Yalnız yürümeyeceksin. Erişim tarihi: 12.07.2024. Erişim adresi: <https://yalnizyurumeyeceksin.com/>
- Youtube. (2023). *Authors amplified: Mona Tajali on how women in Iran and Turkey are 'demanding a seat at the table'*. Erişim tarihi: 25.07.2024. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=XOU28yJIVeI&ab_channel=GlobaAtlanta
- Yuval-Davis, N. (2020). *Cinsiyet ve Millet*. İletişim Yayınları. İstanbul.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yönünden Kullanılan Endeksler: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye

Merve Tuba RÜZGAR*
Asuman ALTAY**

Öz

Kişinin ait olduğu cinsiyetin toplumsal bir boyut kazanması durumunu ifade eden toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgili pek çok kuruluş araştırma yapmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ölçüm noktasında tek bir yöntemin olduğunu söylemek mümkün değildir. Çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kullanılan endekslerin genel hatlarıyla açıklanıp söz konusu endeks değerlerinin Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Türkiye özelinde değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları açıklanmıştır. Akabinde toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kullanılan endeksler açıklanarak bu endeksleri araştıran kuruluşların veri tabanından AB ülkeleri ile Türkiye'nin endeks değerleri incelenmiştir. Çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme, UNDP), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Kalkınma Merkezi (Organization for Economic Cooperation and Development/Development Centre), Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum, WEF), Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (European Institute for Gender Equality, EIGE)'nin verilerinden yararlanılarak; elde edilen veriler doğrultusunda, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kullanılan endekslerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, AB Ülkeleri, Tür-

Indices Used for Gender Equality: European Union Countries and Türkiye

Abstract

Many organisations conduct research on the concept of gender, which refers to the social dimension of the gender to which a person belongs. However, it is not possible to say that there is a single method for measuring gender-based inequalities. The aim of the study is to explain the indices used in the field of gender equality in general terms and to evaluate the index values in the European Union (EU) countries and Türkiye in particular. Accordingly, the concepts of gender and gender equality are first explained in this study. Afterwards, the indices used in the field of gender equality were explained and the index values of EU countries and Türkiye were analyzed from the database of the organizations researching these indices. In this study, data from the United Nations Development Programme (UNDP), Organization for Economic Cooperation and Development- Development Centre, World Economic Forum (WEF), European Institute for Gender Equality (EIGE) were used in the field of gender equality.

Keywords: Gender, Gender Equality, Gender Equality Index, EU Countries, Türkiye.

* Dr., Merve Tuba Rüzgar, Dokuz Eylül Üniversitesi, e-mail: mrvtb87@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-4835-4559.

** Prof. Dr., Asuman Altay, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, e-mail: asuman.altay@deu.edu.tr. ORCID No: 0000-0002-6685-8101.

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 3 Nisan 2024

Makale kabul tarihi: 16 Ocak 2025

1302-9916©2024 emupress

Original research article

Article submission date: 3 April 2024

Article acceptance date: 16 January 2025

kiye.

Giriş

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, kadın ve erkekler arasındaki sosyal yapılar tarafından oluşturulan rolleri, hakları ve sorumlulukları ifade etmektedir. Bu kapsamda toplumsal cinsiyet kavramının kadın ve erkek arasındaki ayrımlarının sosyal normlar özelinde değerlendirilmesine dikkat çektiği söylenebilir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek rollerine, haklarına, sorumluluklarına vurgu yapmayı amaçlarken kavramın temeli salt biyolojik cinsiyete dayanmamaktadır. Nitekim toplumsal cinsiyet bireyleri sağlık, eğitim, politika, istihdam gibi çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği (gender equality), kadın ve erkek cinsinin dengeli şekilde fırsatlar, haklar ve yaklaşımlardan yararlanması demektir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde insanların haklarının, sorumluluklarının, toplumsal statülerinin, kaynaklara erişimlerinin erkek ya da kadın olmalarından bağımsız olduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekonomik, toplumsal ve politik birçok alanda şekillendiği için ölçümü de oldukça zordur. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili pek çok kuruluşun araştırma yaptığı söylenebilir. Söz konusu bu kuruluşların en başında cinsiyet eşitsizliğini küresel boyutta ölçen ve bu noktada raporlar sunan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme, UNDP) gelmektedir. Ancak toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik ölçümünde kabul edilen tek bir yöntem ve kesin bir yol bulunmamaktadır (Özdemir ve Altay, 2022: 17, 22-29).

UNDP, 1995 yılında “*Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi*” ve “*Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi*” gibi toplumsal cinsiyet endekslerinin oluşturulmasında öncü olmuştur. Günümüzde çeşitli toplumsal cinsiyet eşitliği endeksleri, ülkeler arasında ve zaman içerisinde kadınların erkeklere göre değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu endeksler, ülkelerin göreceli performansını vurgulamakla birlikte uluslararası platformlarda ve ülke içinde kadınların refahının erkeklere göre değerlendirilmesini sağlamaktadır. Böylece hem ülkelerin göreceli performansı vurgulanmakta hem de uluslararası platformlar ve ülke içinde kadınların refahının nasıl iyileştirileceğine dair politika tartışmalarını teşvik etmeye yardımcı olmaktadır (Berik, 2022: 6). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin her ülkede aynı düzeyde olmadığı ve toplumdan topluma ölçüm kriterlerinin değişebileceği göz önüne alındığında, toplumsal cinsiyet eşitliği yönünden kullanılan endekslerin ölçüm kriterlerinin belirlenmesinin de zor olduğu söylenebilir.

Çalışmada UNDP tarafından oluşturulan “*Toplumsal Cinsiyet Ge-*

İşme Endeksi”, “*Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi*”, “*Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi*”; OECD Development Centre tarafından oluşturulan “*Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi*”; WEF tarafından oluşturulan “*Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi*” ile EIGE tarafından oluşturulan “*Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi*” verilerinden yararlanılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yönünden Kullanılan Endekslerin Tarihsel Süreçte Gelişme Dinamikleri

Ulusal ve uluslararası birçok kuruluş tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Örneğin 1990’lı yıllardan itibaren endeks geliştirmeye yatkın olan UNDP’nin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ve eşitsizlik kaynaklarının gösterilmesi açısından büyük katkı sağladığı söylenebilir.

Dünya devletleri düzeyinde sadece kadın sorunlarını görüşmek üzere ilk kez 1975 yılında Meksika’da “*Birinci Dünya Kadın Konferansı*” düzenlenmiştir. Bu konferans sayesinde kadınlar ulusal, ekonomik ve kültürel açıdan oluşan birçok sınırı aşarak sorunlarını Birleşmiş Milletler (BM) platformunda tartışma imkanı bulmuşlardır. Devletlerin kadın sorunlarına olan yaklaşımları ilk kez bu konferans bildirgesiyle tanımlanmış, kadınların sorunları ilk kez uluslararası bir platformda tartışılmıştır. 1979 yılında ise 53 devlet tarafından imzalanan “*Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)*”² yürürlüğe girmiştir.

CEDAW’ın yürürlüğe girmesinin ardından durum değerlendirilmesi için 1980 yılında Danimarka (Kopenhag)’da “*İkinci Dünya Kadın Konferansı*” gerçekleştirilmiştir. Ancak kadının statüsünün iyileştirilmesi noktasında belirtilen konferansta çok yavaş ilerleme kaydedildiği söylenebilir (Anıl vd., 2011: 7, 8). Bu durumun fark edilmesi ile birlikte 1985 yılında 157 ülkenin temsil edildiği “*Üçüncü Dünya Kadın Konferansı*”nda “*Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri*” kabul edilmiştir (2000 BM Pekin Raporu). Pekin’de 1995 yılında yapılan “*BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı*” ise mevcut döneme kadar yapılan en büyük kadın konferansı olarak tarihe geçmiştir. Konferans’ta 189 ülkenin kabul ettiği “*Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu*”, “*kadın haklarının insan hakları*” olduğu vurgulanarak hükümetlere kadının güçlenmesinin ve toplumsal konumu açısından

² 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe giren, 11 Haziran 1985 tarih ve 3232 sayılı “*Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesine (CEDAW) Katılımın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*” 14 Ekim 1985 tarih 18898 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Böylece Türkiye, “*CEDAW*” Sözleşmesine dahil olan devletlerden biri olmuştur (2000 BM Pekin Raporu).

yükselmesinin sağlanması sorumluluğu yüklenmiştir (Anıl vd., 2001: 12).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında gerçekleşen diğer bir gelişme ise UNDP'nin küresel düzeyde geliştirdiği cinsiyet endekslerini 1995 yılındaki raporda yayımlamasıdır. Raporda “*Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (Gender-related Development Index)*” ve “*Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü (Gender Empowerment Measure)*” olarak iki farklı endeks ile cinsiyete bağlı durum belirlenmeye çalışılmıştır. Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi, ülkedeki refah düzeyini cinsiyet eşitsizliğini dikkate alarak ölçmektedir. Cinsiyet Yetkilendirme Ölçümü ise kadınlar ile erkekler arasındaki farkları ekonomik ve siyasal alanda ölçmek için oluşturulmuştur. 2010 yılı “*İnsani Gelişme Raporu*”nda, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili önceden kullanılan iki ölçeğin birleşimi olan “*Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (Gender Inequality Index)*” adıyla yeni bir endeks geliştirilmiştir (Yıldız, 2022: 6).

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından kullanılan endeksler ölçüm yöntemleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kullanılan endekslerin göstergeleri, odak noktaları ve bu endeksleri üreten kuruluşların karşılaştırmalı bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksleri Karşılaştırması

ENDEKSLER	ÜRETEN KURULUŞ	ODAK NOKTASI	GÖSTERGELER
<i>“Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi-TCGE (Gender Development Index-GDI)”</i>	UNDP	İnsani gelişme	-“Sağlık”: Doğumda beklenen yaşam süresi -“Eğitim”: Okuryazarlık oranı, ortalama okullaşma süresi -“Yaşam standardı”: Kişi başına düşen yurt içi gelir
<i>“Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi (Gender Empowerment Measure-GEM)”</i>	UNDP	Güçlendirme	-“Siyasi katılım ve siyasi karar alma gücü”: Yasama ve yönetimde kadın oranı, parlamentoda kadın oranı -“Ekonomik katılım ve ekonomik karar alma gücü”: Kadın yasa koyucular, üst düzey yetkililer ve yöneticilerde kadın oranı, uzman ve teknik işlerde kadın oranı -“Ekonomik kaynaklara erişim”: Tahmini kazanılmış gelir oranı
<i>“Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi-TCEE (Gender Inequality Index-GII)”</i>	UNDP	Çok boyutlu	-“Üreme sağlığı”: Anne ölüm oranı, ergen doğurganlık oranı -“Güçlendirme (temsil ve eğitim)”: Parlamentodaki temsil oranı, en az ortaöğretim nüfus oranı -“İş gücü”: İş gücü piyasaları

<p>“Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi-SKTCE (Social Institutions and Gender Index-SIGI)”</p>	<p>OECD Development Centre</p>	<p>Sosyal kurumlar</p>	<p>-“Aile içi ayrımcılık”: Erken yaşta evlilik, çok eşlilik, miras, ebeveyn otoritesi -“Kısıtlı fiziksel bütünlük”: Kadın sünneti, kadına yönelik şiddet, kayıp kadınlar -“Kısıtlı kaynaklar”: Araziye güvenli erişim, toprak dışındaki varlıklara güvenli erişim, finansal hizmetlere erişim, işyerinde sahip olunan haklar -“Kısıtlı medeni haklar”: Vatandaşlık hakkı, adalet erişim hakkı, seyahat hakkı</p>
<p>“Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Gender Gap Index-GGI)”</p>	<p>WEF</p>	<p>Çok boyutlu</p>	<p>-“Ekonomik katılım ve fırsatlar”: İş gücüne katılım oranı, ücret eşitliği, tahmini kazançların oranı, parlamenter ve yöneticilerin oranı -“Eğitime katılım”: Okuryazarlık oranı, net ilköğretim okullaşma oranı, net ortaöğretim okullaşma oranı, net yükseköğretim kayıt yaptıırma oranı -“Sağlık ve hayatta kalma”: Beklenen yaşam süresi oranı, doğumda cinsiyet oranı -“Politik güçlenme”: Parlamentoda kadın sayısı, Bakanlık düzeyinde kadın sayısı, kadın devlet başkanları</p>
<p>“Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi- ATCEE (European Gender Index- EGI)”</p>	<p>EIGE</p>	<p>Çok boyutlu</p>	<p>-“Çekirdek alanlar”: İş (istihdam oranlarına katılım ve çalışma hayatının süresi), para (kadın ve erkeklerin aylık kazançları, ortalama aylık kazanç, ücretli işten elde edilen kazancın yanı sıra emekli maaşlarını, yatırımları, sosyal yardımları ve diğer gelir kaynaklarını da içeren ortalama eşdeğer net gelir, yoksulluk riski altında olmayan nüfusun yüzdesi ve cinsiyete göre en alt ve en üst beşte birlik dilimin oranı), bilgi (yükseköğretim mezunlarının kadın ve erkek yüzdesi ve kadın ve erkeklerin yaşamları boyunca örgün ve yaygın eğitim ve öğretim katılımları), zaman (kadınların ve erkeklerin evlerinin dışındaki spor, kültürel veya boş zaman etkinliklerine katılımları ile gönüllü ve hayırseverlik faaliyetlerine katılımları arasındaki cinsiyet ayrımı), güç (ekonomik karar</p>

			<p>almada cinsiyet dengesinin alt alanı, borsalarda ve ulusal merkez bankalarında işlem gören ulusal çapta kayıtlı en büyük şirketlerin yönetim kurullarındaki kadın ve erkeklerin oranı), sağlık (sağlık hizmetlerine erişim, karşılanmayan tıbbi ve/veya dışılık ihtiyaçlarını bildiren kişilerin yüzdesi). -“Uydu alanlar”: Kesişen eşitsizlikler (yabancı bir ülkede doğanlar, daha yaşlı çalışanlar, yalnız ebeveynler ve bakım rolü üstlenenler arasındaki istihdam oranları açısından cinsiyet ayrımının araştırılması, cinsiyet ayrımını etkileyebilecek diğer özellikler), şiddet (kadınlara karşı cinsiyete dayalı şiddeti ele alır. Cinsiyet Eşitliği Endeksi puanına eklenmez. Veri olmaması nedeniyle boştur).</p>
--	--	--	--

Kaynak: Tablo Jütting etc., “Measuring Gender (In)Equality: The OECD Gender, Institutions and Development Data Base”, pp. 76-77; EIGE (a)’dan yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de toplumsal cinsiyet eşitliği alanı ile ilgili çeşitli endeksler oluşturulduğu ve kuruluşların birbirinden farklı odak noktalara yoğunlaştığı görülmektedir. Kuruluşlar tarafından oluşturulan endekslerin yapılan ya da yapılacak olan çalışmalar için büyük bir kaynak teşkil ettiği söylenebilir. Nitekim söz konusu endeksler araştırmalara farklı bir boyut kazandırmakla birlikte spesifik çalışma imkanı da sunmaktadır. Geliştirilen farklı endekslerin çalışma alanlarına sundukları katkılar dışında ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında hangi noktada olduklarını görmeleri ve bu noktada politikalar oluşturmaları açısından da önem teşkil etmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yönünden Geliştirilmiş Endekslere Bakış

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gösteren endeksler; birçok alanda yaşanan eşitsizlikleri görebilme, hesaplanan ülke ya da bölge açısından zaman içindeki değişimleri izleyebilme olanağı sağlamaktadır. Uluslararası kuruluşlar ve bölgesel kuruluşlar tarafından endeksler aşağıdaki gibidir (Ecevit ve Tüzel, 2019: 109):

- “Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (Gender Development In-

dex)",

- "Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Endeksi (Gender Empowerment Index)",

- "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (Gender Inequality Index)",

- "Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index)",

- "Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index)",

- "Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (European Gender Index)".

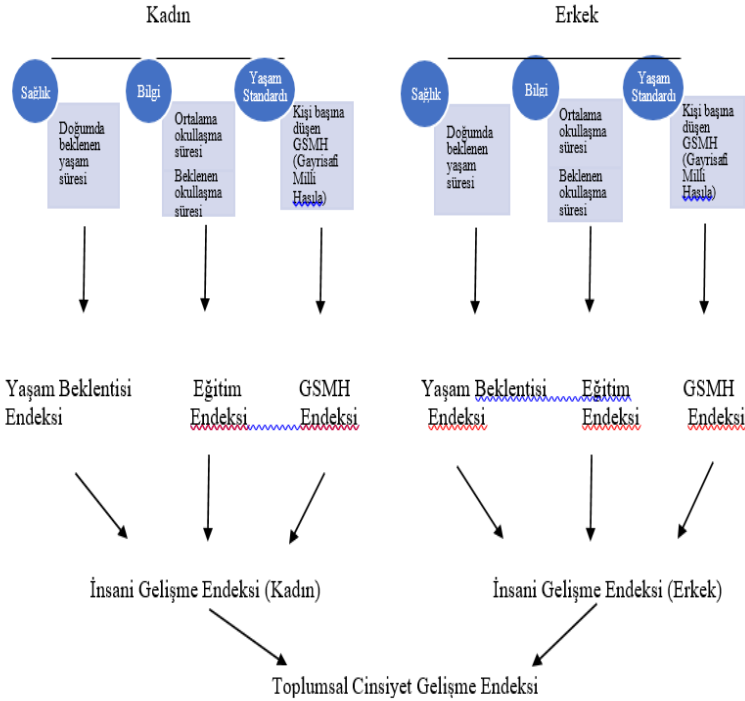
Çalışmanın bu bölümünde toplumsal cinsiyet eşitliği yönünden geliştirilmiş endeksler incelenmeye çalışılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (Gender Development Index)

"*Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (Gender Development Index)*" UNDP tarafından kullanılmakta olan "*İnsani Gelişmişlik Endeksi*"nin cinsiyet bakımından ayrılmış halini göstermektedir. İnsani Gelişmişlik Endeksi'nden bağımsız olarak yorumlanan ve ilk kez 2014 yılında yayımlanan Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi, uzun ve sağlıklı yaşam, eğitime erişim ve yaşam standartları şeklinde üç alana ayrılmaktadır (Ecevit ve Tüzel, 2019: 109-110).

"*Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE)*", İnsani Gelişme Endeksi'nin üç temel dayanak noktası olan "*sağlık* (doğumda beklenen yaşam süresi); "*eğitim* (ortama okullaşma süresi, beklenen okullaşma süresi); "*yaşam standardı* (kişi başına düşen yurtiçi gelir)" kadınlar için ayrı, erkekler için ayrı hesaplanmaktadır. Dolayısıyla endeksin; insani gelişme göstergelerini cinsiyetler özelinde açıkladığı, bu anlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini "*İnsani Gelişme Endeksi*" boyutları bakımından değerlendirdiği söylenebilir (Özdemir ve Altay, 2022: 25). Şekil 1'de TCGE boyut ve göstergeleri verilmiştir.

Şekil 1. Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi Boyut ve Göstergeleri

Kaynak: UNDP, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/UNDP-TR-TECHNICAL-NOTES-HDI-IHDI-HDR-2020-TR.pdf>, 13.03.2024.

Şekil 1’de görüldüğü üzere “*Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi*”, “*İnsani Gelişme Endeksi*”nin üç temel dayanağı olan sağlık, bilgi ve yaşam standardına dayanmaktadır. Endeksin temel dayanakları olan sağlık, bilgi ve yaşam standardı kadınlar ve erkekler bakımından ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Böylece yaşam beklentisi, eğitim ve gelirdeki cinsiyet farklılıkları ele alınmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Endeksi (Gender Empowerment Index)

Kadınların güçlenmesine ilişkin göstergeler içeren “*Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi (Gender Empowerment Index)*”, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini insani gelişmenin önüne engel gören anlayış doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi genel olarak “*ekonomik katılım*”, “*karar alma gücü*”, “*siyasal katılım*”, “*ekonomik kaynaklara erişim*” olmak üzere dört alt endeks

içermektedir. Endeksin göstergeleri ise yasama ve yönetimde kadın oranı, uzman ve teknik işlerde kadın oranı, parlamentoda kadın oranı ve kadınların satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kazanılmış gelirlerinin erkeklerinkine oranıdır. Ancak Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi yöntem bakımından eleştirilmiş ve 2009 yılından itibaren endeks hesaplaması yapılmamaktadır. Bunun yerine daha fazla alt boyut içeren Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi'nin kullanılması tercih edilmiştir (Ecevit ve Tüzel, 2019: 110).

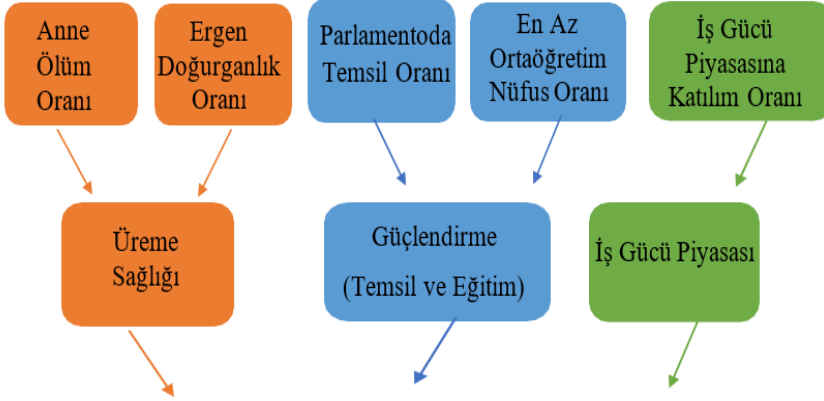
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (Gender Inequality Index)

“Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (Gender Inequality Index)” ilk kez 2010 yılında UNDP tarafından hazırlanarak Toplumsal Gelişme Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksine yönelik eleştirilere yanıt olarak geliştirilmiştir. *“Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE)”*, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini inceleyen ülkelerarası çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Berik, 2022: 6).

TCEE; *“üreme sağlığı”*, *“güçlendirme”* ve *“iş gücü piyasası”* olmak üzere üç boyutta incelenmektedir. Kadınlar ile erkelerin bu üç boyuttaki kazanımları arasındaki eşitsizlikler insani gelişme potansiyelinde oluşan kayıpları göstermektedir (Özdemir ve Altay, 2022: 24).

TCEE değeri 0 (sıfır) ile 1 (bir) arasında değişmektedir (0'a yaklaştıkça eşitlik artmakta, 1'e yaklaştıkça eşitlik azalmaktadır). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeks değerlerinin yüksek olması insani gelişme kayıplarında da yükselmeye işaret etmektedir (İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi). Toplumsal cinsiyet eşitliği sadece kadınların iş gücü artırımı ile sağlanmamaktadır. Nitekim bazı ülkelerdeki çabaların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan diğer unsurları azaltmadığı da görülmektedir. Bu nedenle kadınların iş gücünün artırılması için adımlar atılırken başta kadının çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Özellikle iş yaşamında kadın-erkek ücret ve statü eşitsizliğinin giderilmesi, kadınlara yönelik olarak yönetim, kademe ve kurul alanlarındaki engellerin azaltılarak eşitliğe giden yolun açılması önemli olmaktadır. Bu doğrultuda Şekil 2'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi boyut ve göstergeleri verilmiştir.

Şekil 2. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi Boyut ve Göstergeleri

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİK ENDEKSİ

Kaynak: UNDP, **Human Development Report 2010: 20th Anniversary Edition**, p. 96.

Şekil 2’de gösterildiği üzere, TCEE’de sağlık boyutu (reproductive health) “anne ölüm oranı” ile “ergen doğurganlık oranı” olmak üzere iki gösterge ile ölçülmektedir. Güçlendirme (empowerment) ise her bir cinsiyetin parlamentodaki koltuk oranı ile orta ve yükseköğretim devam etme seviyeleri ile ölçülmektedir. Endeksteki çalışma boyutu (labour market) ise kadınların iş gücüne katılımları ile ölçülmektedir. Endeks değeri 0 (sıfır) ile 1 (bir) arasında değişmektedir. Endeksin 0 değeri alması kadın ile erkeğin eşitliğini göstermekteyken 1 değeri kadın ve erkekteki eşitsizliği yansıtmaktadır. Örneğin endeks değerinin 0 olması kadın ve erkeğin eşit ücret aldığını; 1 olması ise kadın veya erkeğin tüm boyutlarda diğerine kıyasla düşük ücret aldığını ifade etmektedir (Deniz ve Hobikoğlu, 2012: 125).

Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index)

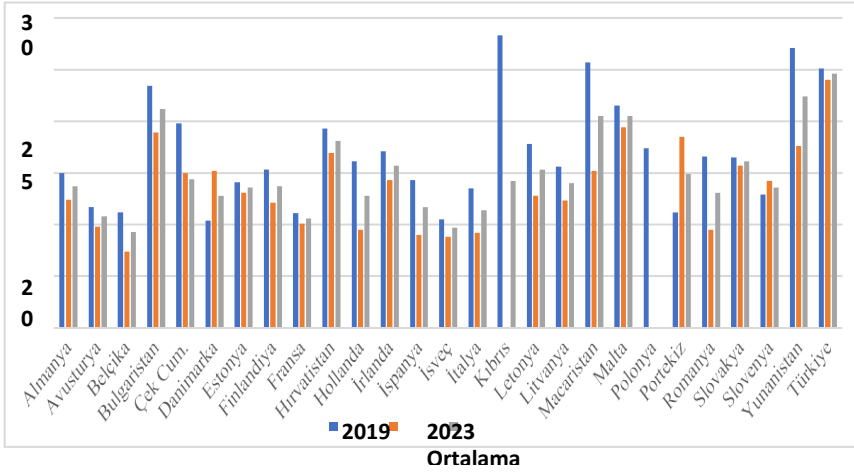
“Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index)”, “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD)” Kalkınma Merkezi tarafından yayımlanmaktadır. “Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (SKTCE)”ye yönelik çalışmalar ilk kez 2009 yılında yapılmıştır. Söz konusu endeks, sosyal kurumlar çatısı altında kadınlara yapılan eşitsizliği ölçmekte (Özel vd., 2023: 352) ve “Sosyal Kurumlarda var olan Sosyal Norm ve Ayrıcalıklar” noktasına odak-

lanmaktadır (Özdemir ve Altay, 2022: 29). Bu bağlamda sosyal kurumları ölçen bu endeks, 4 boyutta gruplandırılmakta ve sosyal kurumlardaki ayrımcılığı ölçen 25 değişkene dayanmaktadır. (OECD.Stat; Gaëlle vd., 2020: 15).

- Aile içi ayrımcılık: Çocuk evliliği, ev sorumluluğu, boşanma hakkı, miras hakkı,
- Kısıtlı fiziksel bütünlük: Kadına yönelik şiddet, kayıp kadınlar, kadın sünneti, üreme üzerinde kontrol,
- Üretken ve finansal kaynaklara kısıtlı erişim: Araziye güvenli erişim, toprak dışındaki varlıklara güvenli erişim, finansal hizmetlere güvenli erişim ile iş yerinde sahip olunan haklar,
- Kısıtlı sivil özgürlükler: Vatandaşlık hakkı, siyasi temsil, adalete erişim

SKTCE değeri 0 ila 100 arasında değişmektedir. Kadına ayrımcılığın olmaması halinde endeks değeri 0, yüksek düzeyde ayrımcılık olması halinde ise endeks değeri 100 olmaktadır (Ecevit ve Tüzel, 2019: 110-111). Ancak 0 ila 100 değer aralığı, 2019 ve 2023 yıllarında açıklanan verileri kapsamaktadır. OECD İstatistik Kurumu tarafından 2009, 2012 ve 2014 yıllarına ilişkin veriler incelendiğinde, endeks değerlerinin "0" ila "1" aralığında değer aldığı görülmektedir. Buna göre endeks değerinin 0 olması kadın ve erkeğin eşit düzeyde olduğunu, 1 olması ise en yüksek ayrımcılığı ifade etmektedir.

Grafik 1. AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (2019 ve 2023)

Kaynak: OECD.Stat.

Grafik 1'deki SKTCE değerleri incelendiğinde, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında Belçika ve İsveç'te kadın ayrımcılığının en düşük olduğu, Macaristan ve Yunanistan'da ise ayrımcılığın daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca SKTCE'yi oluşturan göstergelere detaylı biçimde bakıldığında; SKTCE ortalamalarının oldukça düşük düzeyde olması OECD ülkelerinin çoğunluğunda kadınlar ile erkeklerin kanun önünde eşit olmasına bağlanabilir (Özel vd., 2023: 35).

Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index)

"Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index)", "Dünya Ekonomik Forumu" tarafından yayımlanmaktadır. 2006 yılından beri yayımlanan "Küresel Cinsiyet Uçurumu (The Global Gender Gap Report)" başlıklı rapor (Büker, 34), cinsiyet eşitsizliklerine ait ayrımları dört temel alanda geliştirilen göstergeler aracılığıyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Belirtilen dört temel alan şunlardır (Karakaş ve Çevik, 216: 74-75):

- "Ekonomik Katılım ve Fırsat Endeksi",
- "Eğitime Katılım Endeksi",
- "Sağlık ve Hayatta Kalma Endeksi",
- "Politik Güçlenme Endeksi".

Sağlık, eğitim, ekonomi ve politika olarak seçilen dört temel endeks değerini içeren Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeks yapısını içeren boyut, gösterge ve kaynaklar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeks Yapısı

BOYUT	GÖSTERGE	KAYNAK
"Ekonomik Katılım ve Fırsat"	"İş gücüne katılım oranı"	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization,ILO), ILOSTAT veri tabanı
	"Benzer işe ücret eşitliği"	Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum, WEF), Yönetici Görüşü Araştırması (Executive Opinion Survey, EOS)
	"Tahmini kazanılan gelir"	ILO, ILOSTAT veri tabanı (Erişim Mart 2022), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF), Dünya Ekonomik Görünümü (Ekim 2020), Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri Veri Tabanı (Erişim Mart 2022)
	"Yasa koyucular, üst düzey yetkililer, yöneticiler"	ILO, ILOSTAT veri tabanı (erişim Mart 2022)
	"Profesyonel ve teknik Çalışanlar"	ILO, ILOSTAT veri tabanı (erişim Mart 2022)

“Eğitime Katılım”	“Okuma yazma oranı”	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), UIS.Stat Eğitim İstatistikleri veri portalı. Mevcut veriler olmadığında, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme), İnsani Gelişme Raporları (Human Development Reports)’nın 2012-2022 yılları arasında mevcut verilerinden yararlanılmıştır.
	“İlköğretime kayıt oranı”	UNESCO, UIS.Stat Eğitim İstatistikleri veri portalı
	“Ortaöğretime kayıt oranı”	UNESCO, UIS.Stat Eğitim İstatistikleri veri portalı
	“Yükseköğretime kayıt oranı”	UNESCO, UIS.Stat Eğitim İstatistikleri veri portalı
“Sağlık ve Hayatta Kalma”	“Doğumda cinsiyet oranı”	Dünya Bankası, World Bank, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanı
	“Sağlıklı yaşam beklentisi”	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, WHO), Küresel Sağlık Gözlemevi veri tabanı
“Politik Güçlenme” lar	“Parlamentodaki kadınlar”	Parlamentolararası birlik (Inter-parliamentary Union)
	“Bakanlık pozisyonundaki kadınlar”	Parlamentolararası birlik (Inter-parliamentary Union)
	“Kadın/erkek devlet başkanı olan yıllar (son 50)”	Dünya Ekonomik Forumu’nun hesaplamaları

Kaynak: World Economic Forum (WEF), Global Gender Gap Report 2022: Insight Report (July 2022), p. 54.

Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi “0” ile “1” değeri arasındadır. En yüksek puan 1 (eşitlik) ve mümkün olan en düşük puan 0 (eşitsizlik)’dir. Endeksteki 1 değeri eşitliği, 0 değeri ise eşitsizliği ifade etmektedir. Böylece endeks değeri 1’e yaklaştıkça uçurum azalmakta; 0’a yaklaştıkça uçurum artmaktadır (WEF, The Global Gender Gap Report 2017, 2017: 7).

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (European Gender Index)

AB’de ve Üye Devletler’de cinsiyet eşitsizliğini iyileştirme amaçlı belirli politikalar geliştirilmesi için cinsiyet eşitliği seviyesini uluslararası ve ulusal seviyede ölçmek amacıyla farklı izleme araçları geliştirilmiştir. Ancak bunların hiçbiri cinsiyet eşitliğini AB politika çerçevesi içinde ölçme amacıyla hazırlanmamıştır. Bu nedenle cinsiyet eşitliği endeksine yönelik ihtiyaç ilk kez “Avrupa Komisyonu”nun “2006-2010 Kadın-Erkek Eşitliği İçin Yol Haritası”nda ortaya konulmuş, ardından “2010-2015 Kadın-Erkek Eşitliği Stratejisi İçin Hareket Planı”na dahil edilmiştir. Böylece Cinsiyet Eşitliği Endeksi 2010’da

başlatılmış ve Brüksel’de 13 Haziran 2013 tarihinde lansmanı yapılmıştır. Endeks genel olarak; cinsiyet eşitliği noktasında daha kapsamlı bir perspektiften konuyu değerlendirir, kadının güçlendirilmesinden ziyade cinsiyet yaklaşımını benimser, cinsiyete göre ayrılmış güvenilir ve karşılaştırılabilir veri elde edilmesi için çağrıda bulunur (EIGE, a);

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, AB³ ve Üye Devletleri 1’den 100’e kadar puanlama sistemiyle değerlendirmektedir. 100 puan, bir ülkenin kadın ve erkek arasında tam eşitliğe ulaştığı anlamına gelmektedir (EIGE, c). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi sekiz alandan oluşmaktadır. Söz konusu alanlar “iş”, “para”, “bilgi”, “zaman”, “güç” ve “sağlık” olmak üzere altı çekirdek alan ve “kesişen eşitsizlikler” ve “şiddet” olmak üzere iki uydu alandan oluşmaktadır. Tablo 3’te Toplumsal Cinsiyet Eşitliği alanları gösterilmiştir.

³ AB Toplumsal Cinsiyet Endeksi Avrupa Birliği bazında 2023 puanı 70,2’dir. AB’nin Endeks değeri AB bazında iş alanında 73,8; para alanında 82,6; bilgi alanında 63,6; zaman alanında 68,5; güç alanında 59,1; sağlık alanında 88,5’tir (EIGE, c).

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Alanları

ÇEKİRDEK ALANLAR	
<i>İŞ</i>	İş alanı; Avrupa iş gücü pazarında kadınlar ile erkeklerin konumu ile ilgilidir. İş gücü pazarına katılım, sektörel ayrımcılık şekilleri, çalışma saatlerinin esnekliği gibi iş kalitesi alanlarında cinsiyet ayrımını ölçer.
<i>PARA</i>	Para alanı; kadınlar ve erkekler arasında mali kaynaklar ve ekonomik durum açısından eşitsizlikleri ölçer.
<i>BİLGİ</i>	Bilgi alanı; eğitim ve öğrenim açısından kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkları gösterir. Bu alan yükseköğrenim yapma, ayrımcılık ve yaşam boyu öğrenme hususlarındaki farkları ölçer.
<i>ZAMAN</i>	Zaman alanı; ekonomik faaliyetler, bakım faaliyetleri ve diğer sosyal faaliyetler (kültürel, yurttaşlıkla ilgili, vb. dahil) arasındaki dengeye odaklanmaktadır. Çocuk bakımı ve ev işlerine harcanan zaman açısından cinsiyet ayrımı, kültürel faaliyetler, yardım faaliyetleri gibi yaşamın diğer yönlerindeki faaliyetlere harcanan zamanı ölçer.
<i>GÜÇ</i>	Güç alanı; politik ve ekonomik sahalarda kadınların ve erkeklerin temsili arasındaki farkları ölçer.
<i>SAĞLIK</i>	Sağlık alanı; sağlık durumu ve sağlık kuruluşlarına erişim açısından kadınlar ile erkekler arasındaki farklara odaklanır. Kişinin ortalama ömür, ömründeki sağlıklı geçen yılları arasındaki farklılıkları, tıbbi ihtiyaçları ya da dişle ilgili ihtiyaçların karşılanması arasındaki cinsiyete dayalı farklılıkları ölçer.
UYDU ALANLAR	
<i>KESİŞEN EŞİTSİZLİKLER</i>	Kesişen eşitsizlikler alanındaki değerler endeksin nihai puanı hesaplanırken dikkate alınmaz. Bu alan yabancı ülkede doğanlar, daha yaşlı çalışanlar, yalnız ebeveynler ve bakım rolü üstlenenler arasındaki istihdam oranları açısından cinsiyet ayrımını araştırarak, cinsiyet ayrımını etkileyebilecek diğer özellikleri inceler.
<i>ŞİDDET</i>	Şiddet; kadınlara karşı cinsiyete dayalı şiddeti ele alır ve cinsiyet eşitliği açısından gelişimin olmamasına dayanak oluşturan tutumlara, normlara ve şablonlara odaklanır. Uydu alan olarak, Cinsiyet Eşitliği Endeksi puanına eklenmez. Veri olmaması nedeniyle boştur.

Kaynak: EIGE (a).

AB tarafından 2006 yılında kurulan ve sadece cinsiyet eşitliğine adanmış olan “*European Institute for Gender Equality (Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, EIGE)*” verileri doğrultusunda Tablo 4’te Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (2013-2023)

Ülke	2013	2015	2017	2019	2020	2021	2022	2023	Ort.
Almanya	62,6	64,9	65,5	66,9	67,5	68,6	68,7	70,8	66,9
Avusturya	58,7	61,3	63,3	65,3	66,5	68,0	68,8	71,2	65,4
Belçika	69,3	70,2	70,5	71,1	71,4	72,7	74,2	76,0	71,9
Bulgaristan	55,0	56,9	58,0	58,8	59,6	59,9	60,7	65,1	59,3
Çek Cum.	55,6	56,7	53,6	55,7	56,2	56,7	57,2	57,9	56,2
Danimarka	75,2	75,6	76,8	77,5	77,4	77,8	77,8	77,8	77,0
Estonya	53,4	53,5	56,7	59,8	60,7	61,6	61,0	60,2	58,4
Finlandiya	65,4	67,7	69,5	71,3	72,2	73,1	74,3	73,0	70,8
Fransa	48,6	50,1	50,0	51,2	52,2	52,5	53,4	58,0	52,0
Hırvatistan	52,3	52,6	53,1	55,6	57,9	59,2	60,7	60,7	56,5
Hollanda	74,0	74,0	72,9	72,1	74,1	75,9	77,3	77,9	74,8
İrlanda	65,4	67,7	69,5	71,3	72,2	73,1	74,3	73,0	70,8
İspanya	66,4	67,4	68,3	70,1	72,0	73,7	74,6	76,4	71,1
İsveç	80,1	79,7	82,6	83,6	83,8	83,9	83,9	82,2	82,5
İtalya	53,3	56,5	62,1	63,0	63,5	63,8	65,0	68,2	61,9
Kıbrıs	49,0	50,6	55,1	56,3	56,9	57,0	57,3	60,7	55,4
Letonya	55,2	56,2	57,9	59,7	60,8	62,1	61,4	61,5	59,4
Litvanya	54,9	54,2	56,8	55,5	56,3	58,4	60,6	64,1	57,6
Lüksemburg	61,2	65,9	69,0	69,2	70,3	72,4	73,5	74,7	69,5
Macaristan	52,4	51,8	50,8	51,9	53,0	53,4	54,2	57,3	53,1
Malta	54,4	57,8	60,1	62,5	63,4	65,0	65,6	67,8	62,1
Polonya	55,5	56,9	56,8	55,2	55,8	56,6	57,7	61,9	57,1
Portekiz	53,7	54,4	56,0	59,9	61,3	62,2	62,8	67,4	59,7
Romanya	50,8	51,2	52,4	54,5	54,4	54,5	53,7	56,1	53,5
Slovakya	53,0	52,4	52,4	54,1	55,5	56,0	56,0	59,2	54,8
Slovenya	62,7	66,1	68,4	68,3	67,7	67,6	67,5	69,4	67,2
Yunanistan	48,6	50,1	50,0	51,2	52,2	52,5	53,4	58,0	52,0
AB Ortalama	63,1	64,4	65,7	66,9	67,4	68,0	68,6	70,2	66,8

Kaynak: EIGE (b).

Tablo 4’te görüldüğü üzere AB ülkelerinde Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (ATCEE) ortalaması giderek artmıştır. 2013 yılında ATCEE Endeksi, 63,1 iken 2023 yılında endeks değeri 70,2 olmuştur. Verilen yıllara göre ATCEE değerlerinin genel ortalaması ise 66,8’dir. ATCEE verilen yıllardaki ortalaması en yüksek olan ülke 82,5 puanla İsveç; ortalaması en düşük olan ülkeler ise 52,0 puanla Yunanistan ve Fransa olmuştur.

Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda UNDP, OECD Development Centre, WEF, EIGE tarafından geliştirilen endekslerin genel olarak ekonomik-politik katılım, ekonomik-politik güçlenme, eğitime katılım, sağlık, yaşam standardı, eğitim üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Ancak her endeks toplumsal cinsiyet eşitliği noktasını farklı bir açıdan değerlendirmektedir. Nitekim UNDP tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi'nde toplumsal cinsiyet eşitliği "*İnsani Gelişme Endeksi*"nin sağlık, eğitim ve yaşam standardı boyutuyla ele alınmıştır. UNDP tarafından geliştirilen diğer bir endeks olan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi'nde ise toplumsal cinsiyet eşitliği konusu çok boyutlu olarak değerlendirilmiş ve üreme sağlığı, temsil/eğitim, iş gücü göstergeleri kapsamında ele alınmıştır. OECD Development Centre ise toplumsal cinsiyet eşitliğini sosyal kurumlar yönüyle ele almış, endeks göstergelerini aile içi ayrımcılık, kısıtlı fiziksel bütünlük, kısıtlı kaynaklar ile kısıtlı medeni haklar şeklinde belirlemiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini çok boyutlu açıdan ele alan WEF ise endeks göstergelerini ekonomik katılım, eğitime katılım, sağlık ve hayatta kalma, politik güçlenme olarak belirlemiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece AB ülkeleri özelinde değerlendiren EIGE ise endeks göstergelerini çekirdek ve uydu alanlar olmak üzere iki temel düzeye ayırmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik özellikle UNDP tarafından geliştirilen endeksler hem politika yapıcılara yol göstermesi hem de literatüre katkı sağlaması bakımından çok önemlidir. Bu bağlamda AB ülkeleri ile Türkiye özelinde toplumsal cinsiyet eşitliğini değerlendirmek için Tablo 5 oluşturulmuştur. Tablo 5'te UNDP tarafından oluşturulan Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE); WEF tarafından oluşturulan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (KTCEE); EIGE tarafından oluşturulan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (ATCEE) verilerine yer verilmiştir. ATCEE, toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece AB ülkeleri bağlamında ele aldığı için Türkiye bu endeks değerlendirilmesinde bulunmamaktadır. Ayrıca çalışmada ele alınan, ancak 2009 yılından itibaren endeks hesaplaması yapılmayan Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Endeksi ile sadece 2019 ve 2023 yılları verilerini içeren Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi'ne Tablo 5'te yer verilmemiştir. Tablo 5'te AB ülkeleri ve Türkiye'nin 2020-2022 yılları arası TCGE, TCEE, KTCEE, ATCEE değerleri ile bu yılların ortalamaları verilmiştir. İlgili tabloda özellikle Covid-19 salgını sonrasındaki gelişmeleri görebilmek açısından 2020 yılı sonrası ile bu yılların ortalamaları incelenmiştir.

Tablo 4. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi Yönünden AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Durumu (2020-2022)

Ülke	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCGE)				Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCEE)				Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (KTCEE)				Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (ATCEE)			
	2020	2021	2022	Ort.	2020	2021	2022	Ort.	2020	2021	2022	Ort.	2020	2021	2022	Ort.
Almanya	0,962	0,965	0,966	0,964	0,078	0,074	0,071	0,074	0,788	0,796	0,801	0,795	67,5	68,6	68,7	68,3
Avusturya	0,974	0,977	0,972	0,974	0,052	0,052	0,048	0,051	0,744	0,777	0,781	0,767	66,5	68,0	68,8	67,8
Belçika	0,974	0,977	0,975	0,975	0,048	0,048	0,044	0,047	0,750	0,789	0,793	0,777	71,4	72,7	74,2	72,8
Bulgaristan	0,997	0,996	0,995	0,996	0,204	0,209	0,206	0,206	0,727	0,746	0,740	0,738	59,6	59,9	60,7	60,1
Çek Cum.	0,986	0,989	0,988	0,988	0,125	0,119	0,113	0,119	0,706	0,711	0,710	0,709	56,2	56,7	57,2	56,7
Danimarka	0,981	0,980	0,981	0,981	0,013	0,013	0,009	0,012	0,782	0,768	0,764	0,771	77,4	77,8	77,8	77,7
Estonya	1,019	1,025	1,022	1,022	0,095	0,099	0,093	0,096	0,751	0,733	0,733	0,739	60,7	61,6	61,0	61,1
Finlandiya	0,990	0,989	0,989	0,989	0,032	0,033	0,032	0,032	0,832	0,861	0,860	0,851	72,2	73,1	74,3	73,2
Fransa	0,990	0,986	0,986	0,987	0,084	0,083	0,084	0,084	0,781	0,784	0,791	0,785	52,2	52,5	53,4	52,7
Hırvatistan	0,991	0,999	0,993	0,994	0,095	0,092	0,087	0,091	0,674	0,733	-	0,469	57,9	59,2	60,7	59,3
Hollanda	0,959	0,961	0,960	0,96	0,027	0,024	0,025	0,025	0,736	0,762	0,767	0,755	74,1	75,9	77,3	75,8
İrlanda	0,978	0,987	0,991	0,985	0,073	0,073	0,072	0,073	0,798	0,800	0,804	0,801	72,2	73,1	74,3	73,2
İspanya	0,991	0,991	0,988	0,99	0,056	0,057	0,059	0,057	0,795	0,788	0,788	0,790	72,0	73,7	74,6	73,4
İsveç	0,987	0,986	0,983	0,985	0,023	0,023	0,023	0,023	0,820	0,823	0,822	0,822	83,8	83,9	83,9	83,9
İtalya	0,971	0,971	0,969	0,970	0,055	0,056	0,057	0,056	0,707	0,721	0,720	0,716	63,5	63,8	65,0	64,1
Kıbrıs	0,974	0,978	0,977	0,976	0,235	0,254	0,253	0,247	0,692	0,707	0,696	0,698	56,9	57,0	57,3	57,1
Letonya	1,020	1,023	1,022	1,022	0,146	0,149	0,142	0,146	0,785	0,778	0,771	0,778	60,8	62,1	61,4	61,4
Litvanya	1,024	1,027	1,028	1,026	0,107	0,105	0,098	0,103	0,745	0,804	0,799	0,783	56,3	58,4	60,6	58,4
Lüksemburg	0,990	0,991	0,993	0,991	0,048	0,042	0,043	0,044	0,725	0,726	0,736	0,729	70,3	72,4	73,5	72,1
Macaristan	0,983	0,989	0,989	0,987	0,247	0,236	0,230	0,238	0,677	0,688	0,699	0,688	53,0	53,4	54,2	53,5
Malta	0,983	0,980	0,980	0,981	0,167	0,166	0,117	0,150	0,693	0,703	0,703	0,700	63,4	65,0	65,6	64,7
Polonya	1,009	1,009	1,009	1,009	0,110	0,109	0,105	0,108	0,736	0,713	0,709	0,719	55,8	56,6	57,7	56,7
Portekiz	0,994	0,998	0,998	0,997	0,078	0,076	0,076	0,077	0,744	0,775	0,766	0,762	61,3	62,2	62,8	62,1
Romanya	0,966	0,981	0,981	0,976	0,229	0,236	0,230	0,232	0,724	0,700	0,698	0,707	54,4	54,5	53,7	54,2
Slovakya	0,995	1,002	1,002	1,000	0,184	0,180	0,184	0,183	0,718	0,712	0,717	0,716	55,5	56,0	56,0	55,8

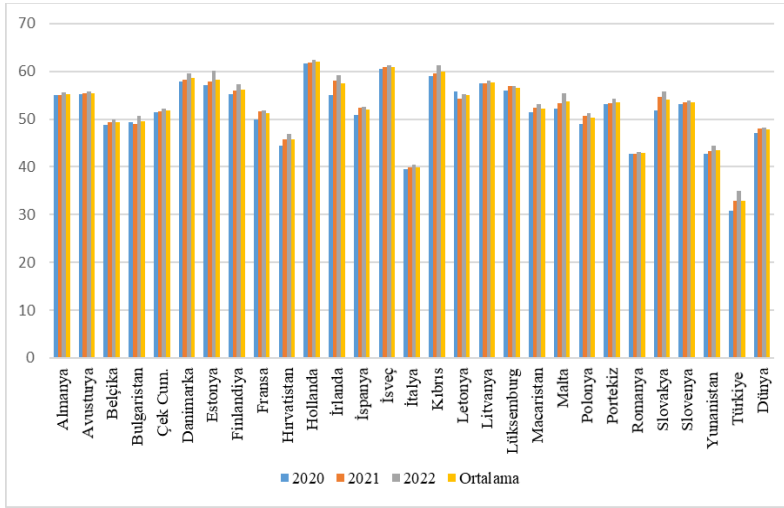
Slovenya	1,003	1,005	0,999	1,002	0,069	0,072	0,049	0,063	0,743	0,741	0,744	0,743	67,7	67,6	67,5	67,6
Yunanistan	0,970	0,969	0,969	0,969	0,119	0,119	0,120	0,119	0,701	0,689	0,689	0,693	52,2	52,5	53,4	52,7
Türkiye	0,938	0,939	0,941	0,939	0,277	0,270	0,259	0,269	0,635	0,638	0,639	0,637	-	-	-	-

Kaynak: UNDP, Gender Development Index, <https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI>; UNDP, Gender Inequality Index, <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>; World Economic Forum, **Global Gender Gap Report**, (2020-2022), <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>; EIGE (b)'den yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5 incelendiğinde, AB ülkeleri içinde İsveç, Finlandiya, Danimarka'nın toplumsal cinsiyet eşitliğinde 2020, 2021 ve 2022 yılları ortalamasında daha iyi durumda olduğu görülmektedir. AB ülkeleri içinde aynı ortalamanın kötü olduğu ülkeler ise Macaristan, Romanya, Yunanistan'dır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında değerlendirildiğinde, İsveç, Finlandiya ve Danimarka gibi İskandinav ülkelerinin dünya coğrafyasında en yüksek kadın temsil oranları %44 ile İskandinav ülkelerindeyken bu oran Asya'da %20, Pasifik ülkelerinde %19, Arap Yarımadasında ise %16 seviyelerinde kalmıştır (Sumbaş, 2021: 136). Dolayısıyla diğer endekslere farkla kadının güçlenmesi boyutu ile konuyu değerlendiren TCEE, KTCE ve ATCEE değerlerinde önde olan İsveç, Finlandiya, Danimarka gibi İskandinav ülkelerinin kadının temsil gücüyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Nitekim İsveç, Finlandiya, Danimarka gibi ülkelerde kadının iş gücüne katılım oranı da yüksek iken toplumsal cinsiyet eşitliğinin düşük olduğu Macaristan, Romanya, Yunanistan gibi ülkelerde genel olarak kadının iş gücüne katılımlarının da düşük olduğu görülmektedir. Grafik 2'de AB ülkeleri ve Türkiye'nin 2020-2022 yılları arasındaki kadının iş gücüne katılım oranları ile bu yıllar arasındaki ortalamaları gösterilmiştir.

Grafik 2. AB ülkeleri ve Türkiye'de Kadının İş gücüne Katılım Oranı (2020-2022, %)

Kaynak: ILOSTAT, <https://ilostat.ilo.org/data/#>, 10.01.2025.

Grafik 2'de görüldüğü gibi, İsveç, Hollanda, Danimarka, Finlandiya toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında olduğu gibi kadının iş gücüne katılım oranlarında da başarı göstermektedir. Grafik 2, toplumsal cinsiyet eşitliği ile birlikte değerlendirildiğinde; kadın iş gücü oranının düşük olduğu ülkelerin genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında da çok başarılı olamadığı söylenebilir. Örneğin toplumsal cinsiyet eşitliğinde çok iyi bir tablo çizmeyen Macaristan, Romanya, Yunanistan gibi ülkelerin kadının iş gücüne katılım noktasında da geri planda kaldığı söylenebilir.

Ekonomik durgunluğa neden olan Covid-19 salgının özellikle kadının istihdamı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı söylenebilir. Nitekim yaşanan ekonomik durgunluk kadınlar için daha uzun sürerken; erkekler için de yaşam beklentisini düşmesine sebep olmuştur. Özellikle salgından daha fazla etkilenen ülkelerde doğum oranlarının düştüğü, ekonomik belirsizlik ve kadınlar için ücretsiz bakım işlerinin arttığı söylenebilir (Euronews). Örneğin Hollanda'da AB politikaları ile birlikte kadının iş yaşamına katılımını artırmaya yönelik çalışmaların yapılması, yerleştirme örnekleri uygulaması gibi uzun vadeli yapılan ve yapılması planlanan politikaların ülkede toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması noktasında büyük katkı sağladığı söylenebilir (Baş, 2011: 72). Hollanda dışında Finlandiya toplumsal cinsiyet

eşitliği noktasında başarı gösteren ülkelerden biridir. Finlandiya'nın da bu başarısı genel olarak; ülkede toplumsal cinsiyet odaklı anket çalışmalarının yapılmasına, toplumsal cinsiyete yönelik belli dönemlerde hükümet raporlarının hazırlanmasına, kamu kurumlarında zorunlu olarak cinsiyet eşitliği kotasının oluşturulmasına, cinsiyet eşitliğini uygulama noktasında hem tetikleyici hem de denetleyici mekanizmaların oluşturulmasına bağlanabilir.

Sonuç

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliği açısından geliştirilen endeksler ele alınmıştır. BM, birçok alanda olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna, insani gelişme kapsamında yaklaşım göstermiş olup 1993 yılından itibaren yayımlanan insani gelişme endeksi içinde kadınların insani gelişimini ölçecek veriler toplamaya çalışmıştır. Hatta bununla da kalmayıp zaman içinde endekslerin gelişimine de katkıda bulunmuştur. Bugün konu ile ilgili birçok çalışmada başucu kitabı olan ve 2014 yılında son hali verilen "toplumsal cinsiyet gelişme endeksi" oluşturulmuştur.

BM, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olarak; insani gelişme endeksinin dışında, güçlendirme ve çok boyutlu eşitsizlik açısından da endeksler oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olarak BM dışında, OECD tarafından sosyal kurumlar ve cinsiyet endeksi; WEF tarafından küresel toplumsal cinsiyet uçurumu endeksi; EIGE tarafından Avrupa toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi oluşturulmuştur.

Literatüre endekslerin kazandırılması toplumsal cinsiyet kavramı ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda çalışanların araştırmalarında, incelemelerinde kullanacakları önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Özellikle araştırmacıların konu ile ilgili daha spesifik çalışma yapmaları, endeks verilerini değerlendirmeleri açısından önemlidir. Söz konusu bu endeksler, ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından hangi noktada olduklarını görmeleri ve eksikliklerini gidermeleri bakımından da önem taşımaktadır.

Endeksler incelendiğinde, dikkat çeken bir diğer nokta ise kadının çalışma koşullarının etkin bir şekilde düzenlenmesi, kadının istihdamdaki yerinin artırılması ülkenin toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi bakımından iyileşmesini sağlamaktadır. Endeksler arası karşılaştırmalarda bu ilişkinin karşılıklı olarak birbirini desteklediği söylenebilir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği endeksi yüksek olan ülkelerde kadının istihdamdaki oranının da yüksek olduğu ifade edilebilir.

Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği endekslerinin yer aldığı Tablo 5 genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de kadınların,

ekonomik ve sosyal durumlarına ilişkin verilerinde bir iyileşme olduğu söylenebilir. Ancak sonuçlar, kadınların toplumsal yaşamdaki temsiliyetleri göz önüne alındığında, arzu edilen noktada değildir. Nitekim Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)'ın "*81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi-2016*" Raporu'nda belirtildiği gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinde gerçek anlamda bir iyileşme yaşanmadığı, dolayısıyla Türkiye'de yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğinde temel sorunların olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Türkiye'de yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği durumunu ölçen çalışmaların artırılması, endeks çalışmalarının yapılması sorunun temeline inilmesi bakımından önem arz etmektedir. Çünkü siyasette, çalışma yaşamında, eğitim ve sağlık alanında salt kadınların sayısal olarak mevcut durumlarının artırılması değil, toplumsal yaşamda kadın-erkek eşitliği temelli dönüşümlerin yaşanması da gereklidir (Urul, 2016: 17). Dolayısıyla Türkiye'nin kadına yönelik istihdam politikalarına odaklı politikalar üretmesi dışında farklı sorunlara çözüm üreten politika ve çalışmalara da yönelmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye ve toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında ilerleme kaydetmek isteyen ülkelerde kadının iş yaşamına katılımını destekleyen politikaların yanı sıra iş yaşamında kadına yönelik ayrımcı bakış açısını önleyici politikalar geliştirilmesi, AB politikaları kapsamında çalışmalar ve pilot uygulamalar yapması önerilebilir. Bunun dışında toplumsal cinsiyet eşitliği noktasındaki temel sorunların belirlenmesi açısından ulusal çapta projelerin yapılması, bölgesel saha araştırmalarının yapılması, endeks çalışmalarının oluşturulması ve bu projeler ile çalışmaların çeşitli kurum/kuruluşlar tarafından desteklenmesi önemlidir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında, kadının iş yaşamına katılımını destekleyen politikaların oluşturulması dışında bu husustaki sorunların temeline inilmesi gerekmektedir. Nitekim artık küresel bir sorun haline gelen kadına şiddete yönelik politikalara ağırlık verilmesi cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından çok önemlidir. Dünyanın birçok yerinde kadınlar gelir, eğitim durumları ya da yaşları ne olursa olsun fiziksel, ekonomik ve cinsel şiddete maruz kalabilmektedir. Dünya genelinde yalnızca 2021 yılında 45.000'den fazla kadın ve kız çocuğu, aile üyeleri ya da eşleri tarafından öldürülmüştür. Nitekim kadına yönelik şiddetin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak tasvir edilen ülkelerde de görülmesi, kadına şiddetin dünyanın her yerinde gerçekleştiğini göstermektedir (Tatlı, 2022: 7-8). Örneğin, Dünya Bankası Cinsiyet Veri Portalı'nda yer alan 2018 yılına ait veri olan ve son 12 ayda fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalan kadınların oranını (%) gösteren veriler incelendiğinde; söz konusu

oranın düşük gelirli ülkelerde %22; alt-orta gelirli ülkelerde %17; üst-orta gelirli ülkelerde %9; yüksek gelirli ülkelerde %6 olduğu görülmektedir. Aynı yılda söz konusu oran Türkiye’de %12 olduğu ve bu oranın yüksek gelirli ülkelerin iki katı olduğu görülmektedir (World Bank, Gender Data Portal). Dolayısıyla ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi olarak ilerlemesini sağlayan toplumsal cinsiyet eşitlik için öncelikle küresel çapta bir sorun haline gelen kadına şiddetin durdurulması gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında sadece kadının iş yaşamına katılımını destekleyen politikalara değil, kadına şiddete karşı caydırıcılığı yüksek hukuki düzenlemelere ve bu konudaki farkındalığı artıracak gelişmelere de ağırlık vermesi gerekmektedir.

Yapılan çalışmada farklı endekslerde toplumsal cinsiyet eşitliği konusu endekse konu olan ülkeler açısından tablolar ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Endekslerde en dikkat çeken nokta; ülkelerin gelişme düzeyi düştükçe bu husustaki analizlere daha az destek vermeleri ve veri göndermemeleridir. Bu bağlamda birçok gelişmemiş ülkeye ait endeks verinin bulunmadığı söylenebilir. Endeks verileri incelendiğinde dikkat çeken diğer bir nokta ise ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş ülkelerde eşitliğin daha yüksek olmasıdır.

Kaynakça

- 2000 BM Pekin Raporu.
https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/547/ekutu_phane2.3.2.1.1.pdf?sequence=1, 30.03.2024.
- Anıl, E., İlkaracan, P., Kılıç, Z. Seral, G. ve Ülgen, T. (2001). *Pekin+5: Birleşmiş Milletler’de Kadının İnsan Hakları ve Türkiye’nin Taahhütleri*, Kadının İnsan Hakları Projesi (KİHP).
- Baş, M. M. T. (2011). *Avrupa Birliği’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye Örneklerinin İrdelenmesi*, Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Berik, G. (2022). *Towards Improved Measures of Gender Inequality: An Evaluation of UNDP’s Gender Inequality Index and A Proposal*, UN Women, Discussion Paper, No. 41, <https://internationalwim.org/wp-content/uploads/2022/12/Discussion-paper-Towards-improved-measures-of-gender-inequality-en.pdf>.
- Büker, S. *Medyada Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet*, Ankara: CEİDYayınları.
- Çiftçi, M. “Finlandiya’da Kadın”, <https://books.akademisyen.net/index.php/akya/catalog/download/1965/1984/44559?inline=1>, 01.04.2024.

- Deniz, M. H. ve E. H. Hobikoğlu (2012). "Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği", *International Conference on Eurasian Economies 2012*: 11-13.
- Ecevit, Y. ve G. B. Tüzel (2019). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi İçin El Kitabı*, Ankara: CEİD Yayınları.
- EIGE (a). *Cinsiyet Eşitliği Endeksi*, https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, 10.02.2024.
- EIGE (b). <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023>, 14.03.2024.
- EIGE (c). <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023/country>, 08.02.2024.
- Euronews. <https://tr.euronews.com/2021/10/29/avrupa-da-toplumsal-cinsiyet-esitligi-endeksinde-isvec-ilk-s-radayunanistan-son-s-rada-ye>, 31.03.2024.
- European Institute for Gender Equality (EIGE). *Cinsiyet Eşitliği Endeksi*, https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, 10.03.2024.
- Ferrant, G., L. Fuiret and E. Zambrano (2020). *The Social Institutions and Gender Index (SIGI) 2019: A revised framework for better advocacy*, OECD Development Centre, Working Paper No. 342.
- ILOSTAT. <https://ilostat.ilo.org/data/#>, 10.01.2025.
- İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/FAQs--GII_TR_v01.pdf, 10.02.2024.
- Jütting J. P., C. Morrisson, J. Dayton-Johnson & Denis Drechsler, "Measuring Gender (In) Equality: The OECD Gender, Institutions and Development Data Base", *Journal of Human Development*, ISSN: 1464-9888 (Print) 1469-9516 (Online) Journal homepage: www.tandfonline.com/journals/cjhd19.
- Karakaş, B. ve Ö. Ç. Çevik (2016). "Cinsiyet Eşitsizliğinin Ölçülmesi: Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Emek ve Toplum Dergisi*, 5 (13): 67-81.
- OECD.Stat. <https://stats.oecd.org/index.aspx?datasetcode=GIDDB2023#>, 18.03.2024.
- Özdemir, E. A. ve Altay, A. (2022). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kalkınma ve Devlet*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Özel, S. Ö., D. Veysikarani ve Ç. K. Taş (2023). "MENA Ülkelerinde Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi (SIGI) Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 54: 347-365.
- Sumbaş, A. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, (Edt. Aksu Bora ve Şengül İnce), "Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (HUKSAM).
- Tatlı, İ. (2022). *Kadın Haklarının Küresel Güncel Durumu*, İNSAMER Rapor 163, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/kadin-haklarinin-ku-resel-gu-ncel-durumu.pdf>, 10.01.2025.
- UNDP. (2010). *Human Development Report 2010: 20th Anniversary Edition*, [file:///C:/Users/wind/Downloads/HDR 2010 EN Complete report-1.pdf](file:///C:/Users/wind/Downloads/HDR%202010%20EN%20Complete%20report-1.pdf), 29.09.2024.
- UNDP. Gender Inequality Index, <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>, 14.03.2024.
- UNDP. Gender Development Index, <https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI>, 13.03.2024.
- UNDP. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/UNDP-TR-TECHNICAL-NOTES-HDI-IHDI-HDR-2020-TR.pdf>, 13.03.2024.
- Urul, A. K. (2016). *81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi-2016*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).
- WEF. (2017). *The Global Gender Gap Report 2017*, Insight Report.
- WEF. *Global Gender Gap Report, (2012-2023)*, <https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/>.
- WEF. *The Global Gender Gap Report 2011*, [https://www3.weforum.org/docs/WEF GenderGap Report 2011.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF%20GenderGap%20Report%202011.pdf), 15.03.2024.
- World Bank. *Gender Data Portal*, [https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/sg-vaw-1549-zs?view=bar&geos=TUR EUU LIC LMC HIC UMC LDC OED WLD](https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/sg-vaw-1549-zs?view=bar&geos=TUR%20EUU%20LIC%20LMC%20HIC%20UMC%20LDC%20OED%20WLD), 10.01.2025.
- World Economic Forum (WEF). (2022). *Global Gender Gap Report 2022: Insight Report (July 2022)*, [https://www3.weforum.org/docs/WEF GGGR 2022.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF%20GGGR%202022.pdf), 15.03.2024.

Yıldız, İ. (2022). "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Türkiye: İnsani Gelişme Endeksi Üzerinden Bir Değerlendirme", *Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5 (2): 1-20.

Çokkültürcülük ve Feminizm: Ayelet Shachar'ın Dönüştürücü Uyum (Transformative Accommodation) Çerçevesi Bağlamında Liberalizmi Yeniden Düşünmek

Multiculturalism and Liberal Feminism: An Analysis of Ayelet Shachar's Transformative Accommodation Model

Ravza Altuntaş Çakır*
Cemile Rüveyda Özmen**

Öz

Bu makale, kadınların çok boyutlu kimliklerini ve kültürel bağlanmalarını merkeze alan çokkültürcü feminist perspektifi, özellikle Ayelet Shachar başta olmak üzere feminist teorisyenlerin kavramsal katkıları çerçevesinde ele almaktadır. Üçüncü dalga feminizm ile çokkültürcülük teorisinin keşif noktasında gelişen bu yaklaşım, evrenselci liberal feminizmin tek tip kadın anlayışı ve özgürleşme modelini eleştirerek, kültürel bağlanmaların ve azınlık gruplarına mensup kadınların özgün deneyimlerinin önemini vurgular. Çokkültürcü feminizm, kadın hakları ile kültürel aidiyet arasında adil bir denge kurmayı hedefleyerek, kadınların bireysel haklarını ve kültürel kimliklerini bir arada koruyabilecekleri çoğulcu tanıma ve uyum modellerine olanak tanır. Bu bağlamda, çokkültürcü feminizmin öncü isimlerinden Ayelet Shachar'ın "dönüştürücü uyum" kavramı, kültürel çeşitliliği korurken kadınların eşitlikçi bir yaşam sürmesini de hedefler. Bu kavram dolayısıyla, yargı ve kamusal hizmet alanlarında devlet ve grup otoriteleri arasında yetki paylaşımına dayalı bir yapı önerilerek, kadınların güçlenmesi ve haklarının gerçekleşmesine yönelik alternatif liberal bir perspektif ortaya konur. Makale, çokkültürlü femi-

Abstract

This paper examines the multifaceted perspective of multicultural feminism, focusing on the complex identities and cultural contexts of women. Emerging at the intersection of third-wave feminism and multiculturalism theory, this perspective challenges the universalizing model of women presented by orthodox liberal feminism, arguing that it neglects the significance of cultural context and the distinctive experiences of women from minority groups. Multicultural feminism advocates for a nuanced approach between individual rights and group belonging, enabling women to (re)define themselves and achieve liberation while preserving both their individual rights and cultural identities. Ayelet Shachar, a prominent figure in multicultural feminism, has developed the concept of "transformative accommodation," which aims to foster gender equality while upholding cultural diversity. This conceptual framework proposes a structure based on shared authority between state and group authorities in the judicial and public service spheres, offering a comprehensive perspective for women's empowerment and the realization of their rights. This study investigates how multicultural feminism,

* Dr. Öğr. Üyesi, Ravza Altuntaş Çakır, Marmara Üniversitesi, e-posta: ravza.altuntas@marmara.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-1691-5649.

** Doktora Öğrencisi Cemile Rüveyda Özmen, Marmara Üniversitesi, e-posta: ruveydazavalsizozmen@hotmail.com, ORCID No: 0009-0004-5670-0601.

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 16 Ekim 2024

Makale kabul tarihi: 26 Ocak 2025

1302-9916©2024 emupress

Original research article

Article submission date: 16 October 2024

Article acceptance date: 26 January 2025

nizmin, özellikle Shachar'ın kavramsal çerçevesi üzerinden din-devlet ilişkilerini yeniden değerlendirerek, daha kapsayıcı ve adil bir toplum inşası teklifini derinlemesine incelemektedir.

particularly through Shachar's theoretical contributions, provides a crucial conceptual framework for rethinking the relationship between religion and state, thereby facilitating the construction of a more inclusive and pluralistic society. It further demonstrates how this perspective offers a novel approach to the struggle for gender equality.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürcü feminizm, evrenselci liberal feminizm, kadın hakları, kültürel kimlik, dönüştürücü uyum modeli, Ayelet Shachar.

Keywords: Multiculturalism, Universalist Liberal Feminism, Women's Rights, Cultural Rights, Transformative Accommodation Model, Ayelet Shachar.

Giriş

Siyaset teorisinde, liberal demokratik paradigmanın daha çoğulcu hedeflere doğru genişletilmesinin gerekliliğini savunan bir düşünce akımı olan çokkültürcülük, özellikle 1990'lı yıllarda alanı biçimlendiren önemli bir tema haline gelmiştir (Castles, 2005). Bu akım, monolitik ve hegemonik ulus-devlet modeline karşı bir eleştiri olarak ortaya çıkmış ve modern toplumlardaki etnik çeşitliliği, çokkültürlülüğü ve farklı dini eğilimlerin geri döndürülemez hâle geldiğini, ancak bu eğilimlerin var olan kamu politikalarına yeterince dahil edilmediğini savunmuştur. Çokkültürcülüğün temel iddiası, bireylerin kültürel ve dinî kimliklerinin, siyasi katılımları ve kamusal alandaki hak talepleri üzerinde meşru bir temeli olduğudur. Bu perspektif, Batı'daki ortodoks liberal demokrasilerin, kamusal alanın tarafsız bir alan olduğu ve kültürel veya dini farklılıkların siyasi hayata müdahil olmaması gerektiği yönündeki geleneksel yaklaşımını sorgular. Çünkü bu sistemlerin çokkültürlü toplumların karmaşıklıklarını yeterince temsil edemediğini ve ortaya çıkan sorunlara yanıt veremediğini ileri sürer (Kymlicka ve Norman, 2000: 4).

Evrensel haklar ve tarafsız devlet ilkesine dayanan liberalizm, bireysel özgürlüğü merkeze alır. Eşitlikçi adalet anlayışı, herkese eşit sonuçlar değil, eşit fırsatlar sunmayı hedefler. Liberalizmin bireysel özgürlük ve eşitlik vurgusunu, Brian Barry (2001: 37) gibi evrenselci liberal düşünürler, dinî ve kültürel kimliklerin ve onların siyasi taleplerinin kamusal alanda belirginleşmesiyle çelişkilerin oluştuğunu savunurlar. Üniter devlet anlayışının ise bu çelişkiyi derinleştirdiği görülür. Ortak bir ulusal kimlik ve vatandaşlık tanımı etrafında birleşmeyi hedefleyen bu anlayış, azınlıkların farklılıklarının kalıcı olarak temsil edilebileceği siyasi veya yasal bir statüye dönüşmesine izin vermez.

Çokkültürcülük perspektifinden yapılan eleştiriler, evrenselci liberal yaklaşımın ve üniter devlet anlayışının toplumsal çeşitliliği ve azınlık haklarını tam anlamıyla güvence altına alamadığını ileri sürmektedir. Örneğin, Nira Yuval-Davis ve Bhikhu Parekh gibi düşünürler, evrenselci liberal paradigmanın azınlıkların ve o azınlığa mensup bireylerin kimliklerini ve haklarını göz ardı etme riski taşıdığını belirtirler (Yuval-Davis, 1997: 78; Parekh, 2000: 6). Azınlıkların farklılıklarının görmezden gelinmesi, çokkültürcülere göre sosyal adaletsizliğe ve ayrımcılığa yol açabileceği gibi, toplumsal birliği de zayıflatır. Will Kymlicka (1995) ve Charles Taylor (1994) gibi çokkültürcüler, bu noktada liberalizmin bireysel özgürlük ve evrensel eşitlik vurgusunu korurken toplumsal çeşitliliği de kucaklayacak bir anlayışa evrilmesi gerektiğini savunur.

Liberalizm ve çoğulculuk arasındaki ilişki yalnızca çokkültürcülük tarafından sorunsallaştırılmaz. Üçüncü dalga feminizm de, özellikle liberal feminizmin evrenselci iddialarını eleştirerek daha kapsayıcı bir adalet anlayışının geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Üçüncü dalga feminizm, 1970'ler ve 1980'lerdeki ikinci dalga feminist hareketlerin, ırk, kültür, sınıf gibi farklı kimliklerin kesişimselliğini göz ardı eden tekdüze ve dışlayıcı yönlerini eleştirerek kimliğin çeşitliliğini ve karmaşıklığını ön plana çıkarır. Üçüncü dalga feminizm kadın haklarının sağlanması için kadınların öz-benlik inşasında² farklı kimlik deneyimlerini yansıtmaları gerektiğini vurgular (Heyes, 1997: 161). Kadınların farklılıklarının göz ardı edilemeyeceğini savunan üçüncü dalga feministler, bu farklılıkların kesişimselliğini ve bu kesişimlerin kadınların deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini incelerler (Crenshaw, 1991; Collins, 2019).

1990'larda üçüncü dalga feminizm ile çokkültürcülüğün sentezi sonucu ortaya çıkan çokkültürcü feminist ekol, kadınların kimliklerinin tek boyutlu olmadığını, bunun yerine etnik, kültürel, dini ve sınıfsal gibi farklı kimliklerin bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık bir yapı olduğunu öne sürmüştür. Bu teorik perspektif, kültürel azınlıklara mensup kadınların hem cinsiyetleri hem de etnik kökenleri nedeniyle maruz kaldıkları "çifte ayrımcılığa" dikkat çekmiş ve çokkültür-

² Frantz Fanon'un (1967: 110) "benlik inşası" kavramı, feminist felsefede kadınların, özellikle marjinalleştirilmiş kimliklere sahip kadınların özgürlük mücadelesini anlamak için güçlü bir analitik araç sunar. Bu kavram, hem bireysel düzeyde öz-farkındalık ve kimlik oluşturma süreçlerini hem de toplumsal düzeyde egemen güçlere karşı direnme ve dönüşüm çabalarını kapsar. Ataerkil sistemin kadınlara dayattığı içselleştirilmiş dış baskılar, kadınların öz-imge ve kimlik oluşumlarını derinlemesine etkilemiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet rolleri ve normlarının sorgulanması, kadınların kendi kimliklerini yeniden tanımlamaları için bir ön koşuldur.

cülüğün tanıma politikası ile feminist ilkeleri birleştirerek, toplumsal cinsiyet eşitliği ile kültürel çeşitlilik mücadelesini daha kapsamlı bir perspektifte ele almıştır (Narayan, 1998: 29). Çokkültürcü feministler, farklı kültürel ve etnik kökenlere sahip kadınların haklarını savunurken, aynı zamanda kültürel çeşitliliğin zenginleştirici bir değer olduğunu ve toplumsal adalet için korunması gerektiğini de vurgulamışlardır (Song, 2007).

Ancak çokkültürcü yaklaşım, evrenselci liberal hak savunucuları tarafından sıklıkla eleştirilmiştir. Bu eleştirilere göre, çokkültürcülük, kültürel hakları bireysel hakların önüne koyarak, özellikle azınlık gruplarındaki kadınların grup içerisinde maruz kaldığı ezilmeyi görmezden gelebilmektedir (Phillips, 2007). Ancak, Ayelet Shachar (2001) gibi liberal düşünürler, çokkültürcülüğün liberalizmi zenginleştiren ve daha kapsayıcı hâle getiren bir yaklaşım olduğunu savunmaktadırlar. Shachar'a göre, çokkültürcülük, liberalizmin evrenselci sınırlarını aşarak, kültürel ve dinî kimliklerin tanınmasının bireysel hakların korunmasıyla çelişmediğini göstermektedir. Liberal demokrasilerde kültürel farklılıkların tanınması, bireylerin kimliklerini özgürce ifade etmelerine olanak sağlayarak, daha tatmin edici ve anlamlı bir yaşam sürmelerine zemin hazırlarken, kadınların hem kişisel hem de toplumsal anlamda kendilerini gerçekleştirmelerine katkıda bulunduğunu iddia eder.

Bu tartışmalı konulardaki farklı görüşler de göz önünde bulundurularak, makalenin çerçevesi belirlenmiştir. Bu bağlamda, evrenselci liberal feminist yaklaşımlar, farklı kültürel veya dinî azınlık gruplarındaki kadınları, katı toplumsal normlar tarafından baskı altına alınmış pasif mağdurlar olarak tanımlama eğilimindedir. Azınlık kadınlarını "kurtarılması gereken kurbanlar" olarak görme eğilimi, kültürel bağlamların ve kadınların özgün deneyimlerinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı, liberal feminist felsefenin teorik ve politik yetersizliklerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek, kadınların karmaşık ve çok boyutlu kimliklerini merkeze alan çokkültürcü feminist yaklaşımı ön plana çıkarmaktır. Bu bağlamda, çokkültürcülüğün kadın hakları paradigmasına etkileri, evrenselci liberal feminizmle ilişkisi ve Ayelet Shachar'ın geliştirdiği "dönüştürücü uyum" modeli gibi güncel teorik yaklaşımlar ele alınacaktır. Shachar, kültürel farklılıklar ile kadın hakları arasındaki gerilimi çözmek için yenilikçi bir öneri sunmaktadır. Onun teorik çerçevesi, çokkültürlü demokratik toplumlarda kadın haklarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkabilecek potansiyel sorunları analiz ederken, bu sorunlara yönelik yenilikçi hukuki ve siyasi perspektifler geliştirmektedir. Ayrıca, bu çalışmada çokkültürcü feminist perspektifin kadın hakları mücadelesine

sine olduğu kadar demokrasi, sekülerizm ve bireysel haklar konusundaki tartışmalara bulunduğu katkı da vurgulanacaktır.

Farklılıkların Haklar Üzerinden Tanınması: Çokkültürcülüğün Rolü

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin kabulüyle birlikte, evrensel eşitlik ilkesi uluslararası düzeyde resmen tanınmış olsa da 1970'lerden itibaren bu paradigma, Batı dışı toplulukların kimlikleri ve haklarını, aynı zamanda etnik ve dinî azınlıkları yeterince dikkate almamakla eleştirilmiştir (Goodhart, 2017: 4). Bu bağlamda ortaya çıkan çokkültürcülük, liberalizmin bireysel haklar üzerindeki aşırı ve dışlayıcı vurgusunun dengelenerek, kültürel ve dinî kimliklerin de dikkate alınması gerektiğini savunur (Kymlicka, 1995). Çokkültürcü teorisyenler, dinî, ırksal ve kültürel kimliklerin vatandaşların hukuki talepleriyle bağlantılı olduğunu vurgulayarak, azınlık gruplarının ihtiyaçlarını, çıkarlarını ve kimliklerini yansıtmak amacıyla, ait oldukları kültürel grupların farklılıklarını gözeten siyasi, kurumsal ve hukuki yeniden yapılanmayı desteklerler (Freeman, 2011; Kymlicka ve Norman, 2000).

Will Kymlicka gibi liberal çokkültürcü düşünürler, savaş sonrası liberalizmin evrenselci eğilimleriyle ilişkili tartışmaları, savaş öncesi liberalizmin kültürel gruplara daha kapsayıcı bir yaklaşım sunmasına dayanarak çözmeyi hedefler. Kymlicka (1989: 208)'ya göre, Mill, Hobhouse ve Dewey gibi düşünürlerin savaş öncesi klasik liberalizmi, bireysel özgürlük ile toplumsal refah arasında bir denge kurmayı amaçlar ve azınlık haklarını, "iyi düzenlenmiş ve adil bir toplumun düzgün işleyişi" için bir liberal başarı olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre, klasik liberalizmin bireysel özgürlük vurgusu, savaş sonrası liberalizmin monolitik ulusal kimlik adına kültürel farklılıkları göz ardı etmesiyle çelişmektedir. Savaş sonrası liberalizmin önde gelen isimlerinden John Rawls, *Adalet Teorisi*'nde (1971), ideal bir toplum için adalet ilkelerini tanımlamak amacıyla "doğal durum" kavramını kullanır ve bunu evrenselci bir teorik yaklaşım çerçevesinde geliştirir. Bu bağlamda, Rawls, soyutlamayı merkezi bir sorgulama yöntemi olarak benimser ve toplumsal yaşamın normatif vizyonlarının, somut toplumsal gerçekliklere atıfta bulunmaksızın inşa edilebileceğini düşünür. Rawls'ın siyasal liberalizm anlayışı da benzer bir soyutlama mantığını sürdürerek, bireylerin kişisel kimlikleri ile vatandaşlık kimlikleri arasında bir ayırım yapılabileceğini ve kültürel kimliklerin kamusal politik kültürden ayrı tutulabileceğini öne sürer (1993: xxi). Ancak, bu yaklaşım, kültürel farklılıkları ve toplumsal çeşitliliği yeterince dikkate almadığı gerekçesiyle eleştirilir. Kymlicka (1989: 152), bireysel hakları koruma adına kültürel bağlamı dışlayan savaş sonrası

Rawlsçu yaklaşımların, çokkültürlü toplumların ihtiyaçlarına yanıt vermekte yetersiz kaldığını savunur. Bu eleştiriler, adalet ve haklar tartışmalarında kültürel aidiyetin merkezi bir rol oynaması gerektiğini vurgulayan çokkültürcü yaklaşımların yükselişine zemin hazırlamıştır.

Kymlicka, Mill'in klasik liberalizmini izleyerek, insanların sadece birey olarak değil, aynı zamanda kültürel toplulukların bir parçası olarak şekillendiğini savunur. Ona göre, toplumsal kültürler bireysel kimliğin oluşumunda önemli rol oynar ve üyelerine anlamlı yaşam biçimleri sunarak öz-saygı ve seçim yapabilme kapasitelerini artırır (Kymlicka, 1995: 94). Charles Taylor (1994: 26), liberalizmin evrenselci ve bireyci yaklaşımını eleştirerek, kültürel kimliğin tanınmamasının bireylerde özgüven kaybı, kendini ifade edememe ve psikolojik sorunlara yol açabileceğini vurgular. James Tully (1995: 190) de bireylerin eşit ahlaki değerini ve özgürlüklerini korumak için onların kültürel ve dini bağlılıklarının tanınmasını gerektiğini düşünür.

Bu bağlamda, çokkültürcülük, "farklılık körü liberalizm" anlayışına alternatif bir perspektif sunarak, liberalizmin evrensel eşitlik anlayışını genişleten bir yaklaşım geliştirmiştir (Young, 1990). Çokkültürcülük perspektifinden bakıldığında, kültürel hakların tanınması, toplumsal adalet ve eşitliğin temeli olarak görülmektedir. Bu nedenle, liberalizmin değerleri ve prensipleri, günümüzün çokkültürlü dünyasında kültürel çeşitliliği de içerecek şekilde yeniden düşünülmelidir (Kukathas, 2003; Parekh, 2000). Liberal çokkültürcülük, hem evrensel insan hakları hem de bireylerin ait oldukları kültürel toplulukların özgül haklarına vurgu yaparak, liberalizmin kavramsal, ahlaki ve hukuki çerçevesini genişletmeyi hedefler (Kymlicka, 1989: 140; 1995: 75). Çokkültürcü çalışmalar, kültürel aidiyetin insan hakları felsefesindeki yerini tartışarak bu alanda önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu yaklaşım, özellikle kadın hakları gibi kesişen kimliklerin kritik öneme sahip olduğu alanlarda yenilikçi perspektifler sunmaktadır.

Çokkültürcülük Karşısında Liberal Feminizm

Avrupa'da küreselleşme ve göç dalgalarıyla birlikte yükselen çokkültürlülük olgusu, toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalara ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine yeni bir boyut kazandırmaktadır. Feminizm de bu doğrultuda, farklı kültürel ve dinî bağlamlardaki kadınların deneyimlerini daha yakından incelemeye başlamıştır. Feminizm ve çokkültürcülük, ne kadar liberal düşüncenin kökenlerine dayanıyor olsalar da, liberal gelenekle kurdukları karmaşık ilişki sayesinde sürekli bir dönüşüm içinde olmuşlardır. Bu sayede feminizm,

toplumsal adalet arayışlarını kültürel çeşitlilik ve kimlik politikalarıyla birleştirme imkânı sağlamış, bazı ekollerıyla de liberalizmin Batı merkezci anlayışını aşarak adalet, eşitlik ve özerklik gibi değerlerin daha çoğulcu bir çerçevede yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmuştur.

Henrietta Moore gibi feminist düşünürler, sosyal kategorilere dayalı geleneksel liberal yaklaşımların, farklılıkları tam olarak kavramakta yetersiz kaldığını öne sürmektedir. Moore'a göre, farklılıkların tanınması, eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için atılacak ilk adım olmakla birlikte, bu süreç aynı zamanda toplumsal yapıların köklü bir dönüşümünü de gerektirir. Bu perspektifte, farklılıkların ve eşitsizliklerin anlaşılması, sosyal adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynar (Moore, 2000: 1130-1131). Çokkültürcü siyaset teorisi, kadınların özgürleşmesi için, yalnızca eşit haklara değil, aynı zamanda cinsiyet adaletine de odaklanır. Cinsiyet adaleti, toplumsal cinsiyete dayalı normlar ve hiyerarşileri sorgulayarak, bu eşitsizliklerin kökeninde yatan derinlemesine yerleşmiş güç ilişkilerini dönüştürmeyi amaçlar (Walby, 1989). Bu yaklaşım, hem feminist teoriye hem de kadın haklarına kapsayıcı ve dönüştürücü bir perspektif sunar.

Feminizm ve çokkültürcülüğün kesiştiği noktada, kadın hakları mücadelesi de yeni bir boyut kazanmıştır. Lakin, feminizm ve çokkültürcülüğün bir araya gelmesi, özellikle liberal feminizm açısından karmaşık bir tablo da ortaya çıkarmıştır. Çokkültürcülüğün, kadınların özgürleşme mücadelesine hem katkı sağladığı hem de kültürel gelenekler adı altında ataerkil yapıları meşrulaştırarak bu mücadeleye engel olabileceği yönündeki tartışmalar, feminist düşünce içinde önemli bir yer tutmaktadır. Susan Moller Okin gibi evrenselci liberal feministler, kültürel ve dinî hak taleplerinin toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini gölgede bırakabileceğini iddia etmektedirler. Okin için, birçok kültürde derin kök salmış ataerkil yapılar, kadınların kişisel, cinsel ve üreme özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Bu nedenle, azınlık kültürlerinin korunmasının her zaman kadınların yararına olacağı iddiası yanıltıcıdır. Ataerkil yapıların güçlü olduğu azınlık kültürlerinde yaşayan kadınlar için, liberal demokratik ana akım toplumun sunduğu fırsatlar, kişisel gelişim ve özgürlük açısından daha uygun olabilir. Bu bağlamda Okin, bazı durumlarda kültürlerin değişmesinin ve hatta yok olmasının, kadınların daha iyi bir yaşam sürmeleri için gerekli olabileceği fikrini destekler (1998: 22-23).

Okin, kadın haklarının evrensel olduğunu ve kültürel farklılıklar adına sınırlandırılmayacağını savunarak, kültürel haklar ile kadın hakları arasındaki gerilimi merkeze alır. "Tanıma siyaseti" olarak adlandırılan çokkültürcülüğün kültürel grupların haklarını vurgularken,

ataerkil sistemlerdeki cinsiyet eşitsizliğini görmezden geldiğini veya meşrulaştırdığını varsayar. Okin, kültürel uygulamaların, özellikle aile içinde kız çocuklarına yönelik kısıtlamalar yoluyla, genç kadınların kendi yaşamlarına dair bilinçli karar verme ve özgürce yaşama haklarını sınırladığını belirtir (1998: 662). Bu sebeple liberalizmin bireysel haklar ve özgürlüklere verdiği önem, kadın haklarının kültürel hak iddialarına karşı öncelenmesini gerektirir. Devletlerin, kültürel farklılıklar adına kadın haklarını göz ardı etmeleri veya bu yönde politikalar benimsemeleri kabul edilemez. Bu bağlamda Batılı feministlerin, küresel çaptaki kadın hakları mücadelesinde daha aktif bir rol üstlenerek bu durumu değiştirmeye çalışmaları gerektiğini vurgular (Okin, 1994: 19).

Okin'e göre, adaletsizlikle mücadele ederken mağdurların gerçek ihtiyaçlarını tam olarak anlamak ve onların da bu ihtiyaçlarını keşfedip ifade edebilmeleri her zaman kolay değildir. Uzun süre baskı altında kalan kadınlar, bu durumu normalleştirebilir ve hak ettikleri özgürlükleri talep edemeyebilirler. Okin, bu durumu "yanlış bilinç" olarak tanımlar ve azınlık kültürel gruplardaki kadınlar, kendi kültürleri tarafından şekillendirilmiş düşüncelere sahip oldukları için "beyinleri yıkanmış" olarak görülebileceğini iddia eder (1992: 22). Bu durum, onların kültürel veya dinî kimliklerine bağlılıklarının, özgür bir tercih olmaktan ziyade, dışarıdan dayatılan bir durum olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Okin, azınlık kültürlerini değerlendirirken sıklıkla evrenselci ve hegemonik bir bakış açısı benimser. Bu bakış açısıyla özgürlük ve eşitlik gibi değerlerin evrensel tanımını Batı kültürünü merkez alarak yapar. "Adalet monizmine" dayanan bu görüş, Batı kültürel formlarını tek ahlaki seçenek olarak kabul eder (Khader, 2018: 22). Azınlık gruplarındaki kadınları, kendi kültürleri içinde sıkışmış ve yerel gelenekler ile dinlerin baskısı altında yaşayan bireyler olarak sunmak, evrenselci yaklaşımların sıkça başvurduğu bir önyargıdır. Bu bakış açısı, azınlık kültürlerini "özgürlükten yoksun" ya da "barbar" olarak nitelendirirken, kültürel ve dinsel çeşitliliğin karmaşıklığını göz ardı etme ve kadınlar arasındaki farklılıkları görmezden gelme noktasında eleştirilmektedir (Mohanty, 2003; Tong, 2018; Crenshaw, 1991). Okin, kadınlar arasındaki farklılıkları kabul ettiği durumlarda bile, bu farklılıkları genellikle liberal, "rasyonel," "özgür" ve beyaz bir kadın standardına indirgeme eğilimindedir. Çokkültürcülüğü tek tip bir anlayış olarak ele alan Okin, farklı teorik tartışmalara odaklanmaksızın, bu kavramı adalet ve eşitlik gibi temel değerlerin ötesinde, özel çıkarlara hizmet eden politik bir araç olarak değerlendirir (Okin, 1989: 82-105). Genel olarak, Okin'in yaklaşımı, feminist düşüncenin çeşitliliğini

yansıtmaktan uzak, monolitik ve hegemonik bir liberal feminist çerçeveye sıkışmıştır. Bu yaklaşım, özellikle beyaz, orta sınıf ve liberal altyapılardan gelen kadınların ihtiyaç, talep ve hakları üzerine odaklanırken, farklı kültürlerden kadınların deneyimlerini yeterince dikkate almamaktadır (Tong, 2018).

Okin (1999), Rawls'ın adalet teorisini, erkek merkezli bir soyutlama ve eril önyargılar taşıdığı gerekçesiyle eleştirerek, özellikle aile ve kadınlar bağlamında eksik kaldığını vurgular. Ayrıca Rawls'un "doğal durumdaki" tarafların hep erkek olduğu varsayımı, özel alan ve hane içi güç ilişkilerini göz ardı etmektedir. Okin, Rawls'ın yöntemleriyle, onun gözden kaçırdığı cinsiyet normlarının adaletsizliğini ortaya koyabileceğimizi savunurken, evrensel bir liberal feminist çerçeve çizer. Bu yaklaşım, kadınları anaakım liberalizmin merkezine dahil etmeyi amaçlasa da, kadın özgürleşmesi gibi çok yönlü bir kavramı tek bir eksene indirgeme eğilimindedir. Farklı kültürel bağlamlardaki kadınların deneyimlerini göz ardı ederek, Batı merkezci bir perspektifle evrensel bir kadın kimliği inşa etmeye çalışırken diğer kadınları daha az yetkin veya bağımlı konumunda görür (Young, 2003). Ratna Kapur (2002) bu durumu, "üçüncü dünya" kadınlarını pasif, ezilmiş ve geleneklere bağlı bir imajla sunarak, onların *agency'sini* sınırlayan paternalist bir tutum olarak eleştirir. Evrenselci liberal feminizmin dar perspektife sahip olan yaklaşımı, ataerkilliğin karmaşık tarihini göz ardı eder ve yerel direniş gelenekleri, lokal feminist hareketler ve dinsel-kültürel gruplar içindeki zengin kültürel ve politik çatışma kaynaklarını görmezden gelir (Shachar, 2009b).

Okin'in feminizm ve çokkültürcülüğün bir arada var olamayacağına dair argümanı, Evelien Geerts'e göre "basmakalıp" ve "indirgeyici" bir zemine dayanmaktadır (Geerts, b.t.). Okin'in laik feminist yaklaşımı, dinin toplumsal ve siyasi hayattaki önemli rolünü göz ardı etme eğilimindedir. Eileen Hunt Botting (2018: 1169), bu yaklaşımı dinin kadın hakları üzerindeki özgül etkisini görmezden gelmekle eleştirmiştir. Bu görüş, Charles Taylor'ın (2009: xi) evrenselci liberalizmin "etnosentrik" laik³ bir ideolojiyle kültürel bağlamları ihmal ettiği yö-

³ Rajeev Bhargava'nın (1998) "politik sekülerizm" ile "etik sekülerizm" ayrımına benzer bir şekilde, bu çalışmada "sekülerizm" ve "laiklik" kavramlarını birbirinden kavramsal olarak ayırt edilmektedir. Laiklik, "felsefi sekülerizm" (Laborde, 2018), "ideolojik sekülerizm" (Modood, 2020) veya "militan sekülerizm" (Soroush, 2007) gibi farklı isimlerle de anılan kapsamlı bir ideolojidir. Bu ideoloji, bireyin doğası, toplumla ilişkisi ve değerler hiyerarşisi hakkında belirli varsayımlar içerir ve evrensel geçerliliği olduğunu iddia eder; ancak din-devlet-toplum ilişkilerinin tarihsel ve sosyolojik kökenlerini göz ardı etme eğilimindedir. Politik sekülerizm ise devletin dini kurumlardan ve dini kurumların da devlet kontrolünden bağımsız olması ilkesini savunur. Bu yaklaşım, toplumda inançlı ve inançsız tüm bireyler için eşitlik, çoğul-

nündeki eleştirisi ile örtüşmektedir. Okin'in liberal feminist yaklaşımı ve çokkültürcülük analizi, laik ve evrenselci bir bakış açısıyla, günümüz toplumunun karmaşık sorunlarına "politik" bir çözüm sunmaktan ziyade, "kapsamlı" (comprehensive) bir liberal dünya görüşünü yansıtmaktadır.

Okin'in evrenselci yaklaşımının aksine, Iris M. Young,⁴ kültürel haklar ile kadın hakları arasındaki olası gerilimi öngörmekle birlikte, çokkültürcülüğü koruyarak kadın haklarını savunmanın mümkün olduğunu ileri sürer.⁵ Young, Batı dışı kadınların kamusal alanda yer alma kapasitelerinin sistematik olarak göz ardı edildiğini belirterek, bu durumu "zararsız/iyi huylu üstünlük (benign superiority)" ve "şefkatli disiplin (benevolent discipline)" kavramlarıyla açıklar (Young, 2003: 3). Özellikle başörtüsü tartışmalarında laikçi paternalizmi, Müslüman kadınların örtünmesini özgürleşme karşıtı bir eylem olarak sunarken, Young çokkültürcü feministlerin, Millci liberalizmin anti-paternalist dayanaklarını kullanarak bu tektipleştirici yaklaşımlara karşı çıktığını savunur. Fransa'daki başörtüsü tartışmaları ve sömürgecilik sonrası farkların bir mücadele alanına dönüşmesi, bu durumun örnekleri arasında yer alır. Fransa'daki bazı liberal kadın hakları organizasyonlarının "önce cinsiyet!" anlayışı ile başörtüsünü bir itaat sembolü olarak değerlendirmesi, bu tezin altını çizer. Young, evrenselci feministlerin, Batı dışı kadınlara karşı "üstün ve paternalist bir tutum" benimseyerek, onların "hegemonik" toplumsal cinsiyet normlarına uyum sağlamalarını talep ettiklerini belirtir (1990: 45).

culuk ve dini özgürlüklerin güvence altına alınmasını hedefler. Ancak, bireylerin felsefi ve ahlaki inançlarını veya dinin kendisini yönetmeyi amaçlamaz. (Stepan, 2000; Ghobadzadeh, 2014). Taylor'ın liberal çoğulcu sekülerizmi bu duruma iyi bir örnektir. Taylor, devlet ile dinin ayrılmasını desteklerken, dinin kamusal alandan dışlanmasına ve bastırılmasına karşı çıkar (2008: xi). Aksine, farklı ve hatta rakip kapsamlı felsefi görüşlere sahip vatandaşların bir arada yaşadığı liberal demokrasilerde, doğru bir şekilde anlaşıldığında sekülerizmin, dinin özgürce pratiği için vazgeçilmez bir koşul olduğunu ileri sürer (Taylor, 1998: 154).

⁴ Young, toplumsal cinsiyet adaletinin, yalnızca ekonomik eşitlik değil, aynı zamanda toplumsal grupların tanınması ve temsiliyle de sağlanacağını savunur. Young'ın "farklılaştırılmış vatandaşlık (differentiated citizenship)" teorisi, kültürel farklılıkları dikkate alarak feminist teoriyi kültürel haklarla birleştirir (1990: 25). Devlet ve sivil toplum, demokratik süreçleri daha kapsayıcı hâle getirerek ve yapısal eşitsizlikleri ortadan kaldırarak bu adaleti sağlayabilir. Devlet, yasal düzenlemeler ve sosyal politikalarla kadınların haklarını korurken, sivil toplum da kadınların sesini ve taleplerini duyurarak bu sürece katkı sağlar. Young (2002), devlet ve sivil toplumun iş birliğinin toplumsal yapının tüm katmanlarında önemli olduğunu vurgular.

⁵ Martha Nussbaum da (1999: 105), feminist hedeflerle çoğulculuğu birleştiren alternatif bir liberalizm vizyonu sunarak bu alana önemli katkılar sağlar.

Young, evrenselci feministlerin Müslüman kadınları “kurtarma” söylemiyle aslında sömürgeci bir yaklaşım sergileyerek kadın kimliğini ve haklarını tek tipleştirdiğine dair eleştirilere katılır (Abu-Lughod, 2013; Delphy, 2015; Spivak, 1988). Bunun karşısında, farklı kültürlerden ve özellikle dini, kültürel veya azınlık gruplarına dahil kadınları, aileleri, dinî öğretiler veya katı toplumsal normlar tarafından pasif şekilde baskılanan mağdurlar yerine, kamusal alanda dindar kimlikleriyle aktif birer aktör olma potansiyeline sahip bireyler olarak görür (Young, 1990). Birçok saha çalışması da⁶ (Korteweg ve Yurdakul, 2021; Mahmood, 2015; Abu-Lughod, 2013; Brah, 1996; Zimmerman 2015; Al-Kazi ve González, 2018), bu kadınların pasif ve kurtuluş bekleyen kişiler olmadığını, tam tersine kendi kültürleri içinde yer edinerek eşitlik için mücadele eden güçlü birer aktör olduğunu göstererek Young’ın farklı kültürlerdeki kadınların deneyimlerinin ve özgürleşme mücadelelerinin göz ardı edilmemesi gerektiği yönündeki tezini desteklemektedir.

Çokkültürcü Feminizm: Kültürel Farklılıkların Kutlanması ve Feminist Teorinin Yeniden İnşası

Üçüncü dalga feminizm, liberal feminizmin tek tip kadın modeli ve evrensel bir kadın deneyimi üzerine odaklanması gibi eleştirilerine yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu akım, kadınların karmaşık ve çok yönlü kimliklerini ve deneyimlerini merkeze alarak daha kapsayıcı bir feminist anlayışa ulaşmayı hedefler. Üçüncü dalga feministler, kadınları “çocuklaştırma” veya “kurban” olarak gören yaklaşımlara karşı çıkarak, her bir kadının kendine özgü deneyimlerini ve perspektiflerini önemsemektedirler (Mohanty, 1988: 79). Bu bağlamda, feminist eleştiri, monolitik bir bakış açısına bağlı kalmak yerine, farklı kadınların deneyimlerini ve kültürlerini dikkate alarak daha geniş ve kapsayıcı bir anlayış oluşturmayı amaçlamaktadır (Parekh, 2000: 352).

⁶ Korteweg, A. C. & Yurdakul, G. (2021). Liberal feminism and postcolonial difference: Debating headscarves in France, the Netherlands, and Germany. *Social Compass*, 68(3), 410-42; Mahmood, S. (2015). *Religious difference in a secular age: A minority report*. Princeton University Press; Abu-Lughod, L. (2013). *Do Muslim women need saving?* Harvard University Press; Brah, A. (1996). *Cartographies of diaspora: Contesting identities*. Routledge; Zimmerman, D. (2015). “Young Arab Muslim women’s agency challenging Western feminism.” *Affilia* 30(2): 148; Al-Kazi, L. & González, A. L. (2018). “The veil you know: Individual and societal-level explanations for wearing the hijab in comparative perspective,” *Social Compass* 65(5): 580.

Bilgi üretimi alanındaki Batı merkezci yaklaşımı eleştiren feminist düşünürler, feminizmin sömürgecilikten arındırılması ve “insan olmanın çeşitli yollarını” kucaklaması gerektiğini vurgularlar (Chakrabarty, 2000: 70). Bu görüşe göre, feminizm Aydınlanma’ya dayanan evrenselleştirici bir “kapsamlı” (comprehensive) felsefe olarak değil, kültürel çeşitliliği ve farklılıkları da içeren bir politik felsefe ve hak mücadelesi olarak anlaşılmalıdır (Khader, 2018). Bu noktada feminizm ve çokkültürcülük birleşerek, bireysel hakların yanı sıra toplumsal kimlik ve dayanışmanın da önemini vurgulayarak, eşitsizlikleri azaltmayı amaçlayan çokkültürcü bir feminist yaklaşım ortaya koymaktadır. Kültürel çeşitliliğin kadınların güçlenmesindeki önemini vurgulayan çokkültürcü feministler, kültürel mücadelelerin özgürleşme yolunda kaçınılmaz bir adım olduğunu da savunurlar (Fitzmaurice, 1993).

Monica Mookherjee (2009), kültürün kadınlar için hem bir engel ama çoğunlukla da bir güç kaynağı olabileceğini belirterek, çokkültürcü feminist bir perspektif sunar. Kültür, toplumsal cinsiyet rolleri ve ahlaki değerler aracılığıyla kadınların sosyal rollerini belirleyerek, yaşam alanlarını daraltabilir ve potansiyellerini sınırlayabilir. Örneğin, geleneksel cinsiyet rolleri, kadınları belirli sosyal statülere hapsederek özgürlüklerini kısıtlayabilir. Ancak, aynı kültür, Mookherjee’ye göre bireylerin özerkliğini gerçekleştirmesinde kritik bir rol de oynar ve kadınların ihtiyaçları üzerinde belirleyici bir etkisi vardır (Mookherjee, 2009: 86). Kültür, kadınların sosyal bağlamda güçlenebilecekleri alanlar sunar. Kadınlar, bu alanlarda aktif rol alarak sosyal sermaye kazanır ve toplumsal dönüşümde etkili birer oyuncu hâline gelebilirler. Bu durum, kültürün kadınlar için hem bir baskı aracı hem de bir özgürleşme potansiyeli taşıdığını gösterir. Bu bağlamda, çokkültürcü feminizm, azınlık kadınlarının kendi kültürel çerçeveleri içinde geleneklerini eleştirel bir şekilde değerlendirmelerini teşvik eder. Bu yaklaşım, kadınların güçlenmesi için kültürlerinden uzaklaşmaları gerektiği düşüncesinden çok daha gerçekçi bir yol olarak görülmektedir (Mookherjee, 2009).

Evrenselci feminist yaklaşımlar, azınlık gruplara mensup kadınları ataerkil baskılardan korumayı amaçlasa da bu mücadelede kültürel bağlamın göz ardı edilmesi, kadınların özgün deneyimlerini görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Evrenselci ve hegemonik yaklaşımın aksine, Mookherjee, özerklik gibi temel değerlerin kültüre ve bağlama göre farklılık gösterdiğini savunur (2009: 98). Maleiha Malik, kadın haklarının evrensel olmasına rağmen, “karmaşık eşitlik (complex equality)” ve “karmaşık özerklik (complex autonomy)” kavramlarıyla her kadının özgün deneyimi ve kültürel bağlamının, özerklikle-

rini ve ifade biçimlerini anlamada kültürün önemini vurgular (2008: 127). Kadınların özgürleşme ve güçlenme süreçleri, kültürel ve tarihsel bağlamlara göre farklılık gösterir. Bu nedenle, kadınlar, tek bir evrensel model yerine, kendi kültürleri ve deneyimleriyle şekillenen özgün yollarla da kendi kimliklerini ve yaşamlarını inşa edebilirler.

Çokkültürcü feministler, kadın hakları ile kültürel kimliği birbirini dışlayıcı değil, aksine birbirini tamamlayan kavramlar olarak görürler ve kültürel çeşitliliği koruyup güçlendirerek kadınların temel haklarına ulaşmalarını amaçlarlar. Ancak, kültürel görelilik ile evrensel haklar arasındaki dengeyi sağlamak karmaşık bir süreçtir. Mookherjee'nin (2009: 86) de vurguladığı gibi, feminist adaletin çokkültürcü bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, Fransa'daki başörtüsü tartışması örneğinde olduğu gibi, evrenselci feminist yaklaşımların evrensellik iddiasını sarsmaktadır.

Bu bağlamda Shachar'ın yaklaşımı, evrenselci feminizmin sınırlarına ışık tutar. Shachar, azınlık gruplarındaki kadınların toplumsal değişimi şekillendirebilecek fail özneler olduğunu savunarak, evrenselci feminizmin bu kadınları dışsal bir kurtuluşun pasif alıcıları olarak görmesine karşı çıkar. Öyle ki, ortodoks Yahudilik ve İslam gibi oldukça muhafazakâr görülen topluluklarda bile kadınların kendi geleneklerini eleştirip reform yapabileceğini belirtir (Shachar, 2001: 78). Azınlık kadınlarının hem toplumsal cinsiyet hem de kültürel kimlik mücadelelerini nasıl bir arada yürüttüklerini anlamak için Yuval-Davis'in (1997: 45) "çapraz kimlikler" teorisi önemlidir. Bu teori, bireylerin tek bir kimlikle sınırlı olmadığını ve çok katmanlı kimlik deneyimleri yaşadığını ortaya koyar. Bu nedenle, azınlık kadınları dini kimlikleriyle toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini bir arada yürüterek, hem kendi topluluklarına hem de genel olarak feminist hareketlere yeni perspektifler getirebilirler. Yahudi ve Müslüman kadın ilahiyatçıların kutsal metinleri yeniden yorumlama çabaları, bu durumun en çarpıcı örneklerinden biridir (Adler, 1998; Mir-Hosseini, 2006; Wadud, 2004).

Evrenselci liberal feminizmin, yerel ve kültürel bağlamları ve bunların yarattığı nüansları görmezden gelmesi, çokkültürcülüğün sunduğu çeşitliliği tam olarak kavrayamamasına da neden olur. Bu bağlamda feminist çokkültürcülük, kadınların evrensel haklarına dair mücadeleyi kültürel kimliklerin özgünlüğüyle birleştirerek daha kapsamlı bir perspektif sunar. Mookherjee'nin (2009) da belirttiği gibi, kadın hakları ile kültürel kimliklerin birbirinden bağımsız düşünülmeceği vurgusu, toplumsal dokuyu güçlendirerek daha kapsayıcı bir adalet anlayışına zemin hazırlar. Bu yaklaşım, liberalizmin ve liberal hak paradigmasının soyut ve tekilci doğasını sorgulayarak, çokkül-

türlü toplumların karmaşık yapısını yansıtan alternatif feminist argümanlar sunar.

Shachar, günümüz toplumlarının sahip olduğu etnik ve kültürel çeşitliliğin, hukuk ve sosyal politikalar aracılığıyla da temsil edilmesi gerektiği tezini ortaya atarak çokkültürcülük ve feminizm kavramlarını birleştirmiştir. Shachar'ın bu perspektifi, azınlıkların farklı kimlik ve deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasını ve bu doğrultuda daha adil politikalar geliştirilmesini hedefler. Bu yaklaşım, özellikle azınlık gruplara mensup kadınların farklı kültürel bağlamlardaki deneyimlerini merkeze alarak, hem bireysel özgürlüklerini güçlendirmeyi hem de toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeyi amaçlar. Shachar, özellikle din ve devlet ilişkisini yeniden değerlendirerek kadın haklarını derinlemesine analiz eder. Kültürel haklar ile bireysel haklar arasındaki dengeyi kurmayı hedefleyen Shachar, bu sayede çokkültürlü toplumlarda kadınların güçlendirilmesi konusunda özgün bir teorik çerçeve ortaya koyar ve alanyazına önemli katkılar sunar.

Kültürel Çoğulculuk ve Hukuksal Dönüştürücü Uyum: Ayelet Shachar'ın Çokkültürcü Feminist Çerçevesi

Shachar, evrenselci liberalizmi, liberal eşitlik ilkesine dayanarak bireyleri tek ve homojen bir vatandaşlık kimliğiyle sınırlandırdığı ve bu nedenle bireylerin çoklu kimliklerinin sosyal yaşamda oynadığı önemli rolü göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirir. Liberalizm, yalnızca bireysel özgürlükleri vurgulamakla kalmamalı, aynı zamanda bireylerin kültürel ve dini kimliklerini de göz önünde bulundurmalıdır. Shachar, çokkültürlü toplumların karmaşık yapısını anlamak için din, devlet ve birey arasındaki ilişkilerin çoğulcu bir perspektifle liberal paradigma çerçevesinde yeniden ele alınması gerektiğini ifade eder. Ona göre, liberal demokrasilerde bireysel ve kültürel haklar arasında daha dengeli bir ilişki kurulması, farklı inanç ve kimliklere sahip bireylerin haklarının korunması ve gerçek anlamda bir eşitliğin tesisi için vazgeçilmezdir (Shachar, 2001). Shachar, liberal anayasacılığın farklılıkları yeterince göz önünde bulundurmadığını savunarak, çokkültürcü vatandaşlık modelini daha uygun bir alternatif olarak önerir.

Shachar'a göre (2001), bireyler genellikle birden fazla etnik, dinî ve kültürel kimlik grubuna mensuptur ve bu çoklu aidiyetler, bireysel kimliklerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Shachar, kendi üyelerine yönelik kültürel, dinî veya sosyal normlar doğrultusunda özel uygulamalar geliştirebilme potansiyeli olan kimlik gruplarını "*nomoi* grupları" olarak tanımlar. Her bir *nomoi* grubu, üyelerinden aldığı ahlaki meşruiyet temelinde, üyelerinin davranışlarını düzenleyen norm ve kuralları belirleme konusunda kabul görmüş bir normatif

pozisyona sahiptir. Bu toplumsal gerçeği dikkate alan Shachar, devlet ile *nomoi* grupları arasındaki ilişkiyi düzenleyerek her iki tarafın otoritesini dengelemeyi amaçlar. Devlet ve grup temelli normlar ile düzenlemeler arasında “ortak yönetim (joint governance)” ilkelerine dayalı bir güç paylaşımı öneren Shachar, sürekli diyalog ve işbirliği gerektiğini vurgular (Shachar, 2001: 146). Shachar, *nomoi* gruplarına mutlak veya denetimsiz bir otorite verilmesinin, özellikle topluluk içindeki daha savunmasız bireyler için ciddi sakıncalar doğurabileceğini belirterek, bunun yerine yata y ve denetimli bir güç paylaşımı modelini savunur.

Günümüz liberal demokrasileri, bireysel haklar ile dinî ve kültürel çeşitlilik arasında hassas bir denge kurmakta zorlanırken, Shachar (2001: 117), bu dengeyi oluşturmak için “dönüştürücü uyum” adını verdiği bir kavramsal çerçeve önermektedir. Dönüştürücü uyum, basitçe ifade etmek gerekirse, devlet ve farklı *nomoi* gruplarının sürekli etkileşim içinde olduğu ve birbirini karşılıklı olarak şekillendirdiği bir süreçtir. Shachar (2001: 118), bu teoriyi dört temel varsayım üzerine kurar. Bu varsayımlardan ilki, geniş bir siyasal toplum içinde yaşayan bireylerin, birden fazla kimlik oluşturan aidiyetin kesişiminde yer aldığıdır. İkincisi, hem devlet hem de kültürel azınlık grupları, bireylerin davranışlarını düzenleyen norm ve kuralları belirleme konusunda meşru normatif ve hukuki çıkarılara sahiptir. Üçüncüsü, devlet ve gruplar, karşılıklı etkileşim yoluyla birbirini sürekli şekillendiren ve dönüştüren dinamik toplumsal yapılar olarak değerlendirilmelidir. Sonuncu varsayım ise, *nomoi* grupları ve devlet, kendi iddia ettikleri çıkarlar doğrultusunda, seçmenlerinin desteğini kazanmak amacıyla bir rekabet içinde olduğunu ön görür. Bu varsayımlar, grup üyelerinin doğrudan etkilendikleri devlet ve grup karar alma süreçlerine aktif ve etkili bir şekilde katılabilecekleri ortak bir yönetim yapısının temelini oluşturmaktadır. Shachar, Lord Acton’un “Güç yozlaşmaya eğilimlidir ve mutlak güç kesinlikle yozlaştırır” sözünü hatırlatarak hem devletin hem de kültürel azınlık gruplarının mutlak bir hukuki yetkiye sahip olmaması gerektiğini vurgular (Shachar, 2001: 146). Bu durum, tüm tarafların aktif katılımıyla şekillenen bir ortak yönetim modelinin önemini ortaya koyar.

Bu varsayımlardan yola çıkarak, Shachar dönüştürücü uyum çerçevesini üç temel ilkeyle kavramsallaştırmaktadır: yetkinin “alt başlıklar” temelinde tahsisi (allocating jurisdiction along “sub-matter” lines), “tekel yok” ilkesi (no monopoly rule) ve açık bir şekilde tanımlanmış “tercih seçeneklerinin” oluşturulması (the establishment of clearly delineated choice options) (Shachar, 2001: 119). Bu ilkeler, dönüştürücü uyumun güçler ayrılığı ilkesini sürdürmesini, otoritenin

etkin bir şekilde paylaşımını ve demokratik denetim mekanizmalarının temel hak ve özgürlükleri korumasını sağlamayı amaçlamaktadır. Grup temelli farklılıkların devlet tarafından tanınması, saygı gösterilmesi ve hatta desteklenmesi gerektiğini vurgulayan Shachar, “heterojen kamusal alan” anlayışı ile vatandaşlık kavramını daha kapsayıcı bir hâle getirmeyi amaçlar (Shachar, 2001: 22). Shachar, çeşitli iyilik anlayışlarına sahip bireylerin kamu hizmetlerine yönelik beklentilerinin, devletlerin tek tip ve standartlaştırılmış kurumsal yapıları içerisinde tam olarak karşılanamadığını ifade eder.

Eski Canterbury Başpiskoposu Dr. Rowan Williams’ın Şubat 2008’de yaptığı “İngiltere’de Sivil ve Dini Hukuk” başlıklı çok ses getiren konuşması, liberal demokratik devletler içerisinde dinî azınlıkların hukuki olarak tanınması konusunu gündeme getirmiştir. Williams (2008), hukuki ve siyasi sistemlerin bireylerin derin inanç ve değerlerini yeterince dikkate almamasının çağımızın önemli bir normatif sorunu olduğunu belirtmiştir. Toplumsal çeşitliliği yansıtamayan hukuk sistemlerinin, adaleti yalnızca baskın ve ana akım kesimlere hizmet eden bir araç hâline getirdiğini savunarak, bu durumu eleştirmiştir. Williams, “şartsız seküler hukuki tekel” anlayışını eleştirerek, devletin hukuk sistemine paralel olarak (belli alanlarda ve durumlarda) dinî hukuk kodlarının da var olabileceğini öne sürmüştür. Ona göre sağlıklı bir toplumda karar alma süreçleri, hegemonik bir merkezi otorite yerine, sivil toplum grupları arasında yürütülen tartışma ve diyaloglarla inşa edilmelidir. Williams, bu bağlamda Shachar’ın dönüştürücü uyum teorisine atıfta bulunarak, yasaların belirli kesimlerin inanç ve değerlerini göz ardı etmesinin yalnızca hukukun adalet sağlama işlevini zayıflatmakla kalmadığını, aynı zamanda hukuku toplumu birleştirici bir güç olmaktan çıkararak yalnızca bir kontrol mekanizmasına indirgediğini vurgulamaktadır.

Shachar, genel olarak bir ortak yönetim çerçevesi sunsa da, dönüştürücü uyum teorisinde kadın haklarına özel bir vurgu yapmaktadır. 21. yüzyılın karmaşık ve çokkültürlü yapısı içinde, din, devlet ve sekülerizm arasındaki ilişkileri yeniden değerlendirerek toplumsal cinsiyet eşitliği gibi temel konulara yenilikçi bir perspektif sunmaktadır. Shachar, farklı inanç ve değerlere sahip grup mensuplarının, özellikle azınlık durumundaki kadınların deneyimlerini inceleyerek, bu farklılıkların liberal demokrasilerde nasıl kabul edilebilir ve korunabilir hâle getirileceği konusunda teorik bir anlayış ortaya koyar. Evrenselci liberal feminizmin çoğunlukla Batılı orta sınıf kadınların deneyimlerine odaklanarak kadın hakları mücadelesini daralttığını söyler. Bu kısıtlama, daha geniş bir kadın hakları perspektifinin geliştirilmesine engel teşkil etmektedir. Onun yaklaşımı, kültürel çeşitliliği

dikkate alan daha kapsayıcı bir çerçevede kadın haklarını ele almayı hedefler. Bu sayede, siyasi liberalizm, Okin'in kapsamlı, evrenselci liberalizmine alternatif olarak, farklı kültürel ve dini grupların ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilir (Shachar, 2009b).

Shachar'a göre, çağdaş toplumların karmaşık yapısı ve bireylerin çoklu kimlikleri, monolitik bir adalet sisteminin yetersiz kaldığını açıkça göstermektedir. Özellikle kadınların hem kültürel kimliklerini koruyabilmeleri hem de eşitlikçi bir hukuk düzeninden faydalanabilmeleri için yargı yetkisinin farklı otoriteler arasında paylaşılması gerekmektedir. Shachar, çokkültürlü toplumların temel bir çelişkisi olan bireysel haklar ile kolektif kimliklerin talepleri arasındaki denge kurma sorununa, geliştirdiği teorik çerçeveye özgün bir çözüm önerisi sunar. Azınlık grupların kadınlarının, kendi kültürlerinden kopmadan ve baskıcı grup normlarından korunarak, hem kültürel aidiyetlerini koruyabilecekleri hem de yasal haklarını tam olarak kullanabilecekleri yeni bir yaklaşım önerir. Seküler ve dinî geleneklerde reformları teşvik ederek, kadınların kimlik ve eşitlik taleplerine daha duyarlı bir kamusal alan oluşturmayı amaçlayan Shachar, adalet sisteminin kapsamlı bir dönüşümünü ele alır (2001: 27-28).

Shachar, heterojen bir kamusal alan önerisiyle, ulusal hükümetler ile dinî gruplar arasında sosyal hizmetler, eğitim ve özel hukuk gibi alanlarda yetki paylaşımını savunur. Bu yaklaşım, devlet ile sivil toplum arasında yasal ve kurumsal bir iş birliği mekanizması oluşturarak, farklı kimliklere sahip kadınların hak ve özgürlüklerinin yanı sıra ihtiyaçlarının ve refah durumlarının daha iyi korunmasını amaçlamaktadır (Shachar, 2009b: 133). Bu düzende, kadınların hem bireysel haklarına hem de dinî ve kültürel kimliklerine saygı duyulabileceği bir ortam sağlanabileceğini düşünür. Shachar (2009b: 149), "çoklu yargı yetkisi" teorisinde, kadın haklarının din, kültür ve diğer kimliklerle olan grift ilişkilerini vurgulayarak, bu hakların tek boyutlu, laikçi bir hukuki çerçevede ele alınamayacağını söyler. Shachar'ın "yetki tahsisi" ilkesine dayandığı bu yaklaşım, aile içi anlaşmazlıklar, eğitim gibi özel hukuka (ceza hukuku dışında kalan) dair konularda devlet ve dinî otoriteler arasında bir güç paylaşımını öngörür (2009a: 138). Sözleşme temelli anlaşmalar ve tahkim gibi mekanizmaları kullanarak heterojen kamusal alanı geliştirmeyi amaçlayan bu yaklaşım, farklı dünya görüşlerine sahip bireylerin bir arada yaşayabileceği, çeşitli kimlik gruplarının kamusal ihtiyaçlarının göz ardı edilmediği çoğulcu bir toplumsal düzen öngörür. Bu sayede, devlet ile dinî ve kültürel gruplar arasındaki etkileşim, kadınların haklarına daha kapsamlı erişebilecekleri bir ortam oluşturmayı ve toplumsal çeşitlilik ile

bireysel özgürlükler arasında daha dengeli bir ilişki kurmayı hedefler (Shachar, 2009b).

Shachar'ın devlet ve dinî otoriteler arasındaki “düzenlenmiş etkileşim” anlayışı, özellikle İslam ve Yahudilik gibi şer'î hükümleri güçlü olan dinlere mensup kadınların günümüz liberal demokrasilerinde yaşadığı karmaşık sorunlara çözüm sunmayı hedeflemektedir. Bu kadınlar, dinî ve seküler hukuk sistemleri arasındaki uyumsuzluk nedeniyle ciddi mağduriyetler yaşamaktadır. Özellikle boşanma süreçlerinde, resmi nikâhın sona ermesine rağmen dini nikâhın devam etmesi durumunda, bireyler dini boşanma olmaksızın yeniden evlenememe gibi bir sorunla karşılaşmaktadır. Bu süreç kadınların (eski) eşleri tarafından istismar edilmesine zemin hazırlamaktadır⁷ (Shachar, 2009a: 133-4). Shachar'ın kavramsal çerçevesi, bu tür ikilemlerle karşı karşıya kalan kadınların hem dinî aidiyetlerini korumalarını hem de hukuki haklarından yararlanmalarını sağlayacak sofistike bir yaklaşım önerir. Shachar, bu bağlamda kadınların din, kültür ve devlet arasındaki yasal ve normatif çelişkilerden kaynaklanan sorunlarına daha kapsamlı kurumsal politikalar üretebileceğini iddia eder.

Shachar, Malezya'daki aile hukukunun, ortak yönetim modeline benzer bir yetki paylaşımına örnek teşkil ettiğini belirtir. 1980'lerde Malezya hükümeti, boşanma sonrası kadınların durumunu iyileştirmek amacıyla 1984 tarihli “Malezya İslam Aile Hukuku Yasası”nı çıkararak, boşanma sonrası mal paylaşımında eşitliği teşvik etmiştir. Bu Yasa, şeriat mahkemeleri tarafından uygulanmakla birlikte, İslam öncesi Malay geleneğindeki “malvarlıklarının hem kadına hem erkeğe ait olduğu” anlayışı, mahkeme kararlarında kadınların haklarını koruyan bir yorumlama aracı olarak kullanılmıştır. Shachar, hem devlet yasasında hem de grup geleneklerinde var olan bu eşitlikçi anlayışın, boşanma sonrası mülk davalarında etkili bir ortak yönetim örneği olduğunu savunmaktadır (Shachar, 2001: 132-133).

⁷ Shachar (2016), bu durumun bir örneği olarak Kanada Yüksek Mahkemesi'nin 2007 yılında verdiği *Bruker v. Marcovitz* kararını gösterir. Stephanie Bruker, eski eşi Jason Marcovitz'in, medeni boşanma sonrası *get* (dinî boşanma) belgesini verme konusunda yaptığı anlaşmaya rağmen 14 yıl boyunca bu belgeyi vermemesi nedeniyle dava açmıştır. Bruker, bu gecikmenin kendi inancına göre yeniden evlenme ve çocuk sahibi olma imkânlarını engellediğini iddia etmiştir. Yüksek Mahkeme, dinî ritüellerin doğrudan uygulanmasında yetkisinin olmadığını kabul ederek, yalnızca gönüllü olarak yapılan dinî yükümlülükleri içeren medeni anlaşmalara müdahale etme yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir. Shachar'ın (2016) da belirttiği gibi, devlet ve dinin katı bir şekilde ayrıldığı bağlamlarda, kadınların dinî ve seküler hukuk sistemlerinin kesişiminde yaşadığı eşitsizliklerin giderilmesinin zorlukları ortaya çıkmaktadır.

Shachar'ın *Çokkültürlü Hukuk Sistemleri: Kültürel Farklılıklar ve Kadın Hakları* (2001) çalışması, çokkültürcülük ile liberalizmin kesişiminde ortaya çıkan karmaşıklıkları derinlemesine inceleyen öncü bir eserdir. Shachar, bu çalışmasında çokkültürcülüğün bireyler üzerindeki etkilerini ele alarak, liberal demokrasinin bu alandaki rolünü sorgular. Liberal rejimlerde çokkültürcülüğün uygulanması sürecinde ortaya çıkan çelişkileri derinlemesine inceleyen Shachar, özellikle bazı topluluklarda grup haklarının, bu topluluklara mensup kadınlar, çocuklar veya muhalifler gibi bireylerin vatandaşlık haklarını gölgede bırakabileceği riskine dikkat çeker. Bu durum, topluluk içindeki eşitsizliklerin daha da derinleşmesine yol açabilir. Will Kymlicka'nın (2001: 340) "iyi" (bireyi ve haklarını önceleyen) ve "kötü" (toplumun ve kültürün bütünlüğü ve devamını önceleyen) azınlık hakları ayrımıyla benzer bir hassasiyeti paylaşan Shachar, liberal demokrasinin temelini bireysel hak ve özgürlükler üzerine kurar. Shachar'a göre, devletin uyum politikalarının azınlık grupları üzerindeki karmaşık etkileri, çokkültürlülük tartışmalarında yeterince incelenmemektedir. Devletin gruplar arasındaki güç dengesini sağlama amacıyla uyguladığı politikalar, eğer grup içindeki mevcut güç hiyerarşilerini güçlendiriyorsa, "çokkültürcülük bir sorun hâline gelir" (Shachar, 2001: 17). Bu sorunu aşmak amacıyla çokkültürcü uyumu iki gruba ayıran Kymlicka'nın tezi⁸, grup üyelerine pratik bir fayda sağlamayacağı konusunda eleştirilmiştir. Gruplar arasında adaleti teşvik eden dışsal korumalar, grup içindeki adaletsiz kültürel uygulamaları onaylayarak güçlendirebilir. Bu bağlamda Shachar, *Santa Clara Pueblo v. Martinez* (1978)⁹ davasını ele alarak devlet destekli çokkültürlü uyum politikalarının grup içi güç eşitsizliklerini meşrulaştırma eğilimini örneklen-

⁸ Kymlicka'nın "dış korumalar" ve "iç kısıtlamalar" terimleri, çokkültürcü uyum politikalarını anlamak için temel kavramlardır. Dış korumalar, bir grubun dışarıdan, genellikle devlet müdahalesiyle -örneğin, eğitimde azınlık haklarının güvence altına alınması veya din özgürlüğünün tanınması gibi- korunmasını ifade ederken; iç kısıtlamalar ise, grup üyelerinin grubun kültürel değerlerine uymadıkları takdirde dışlanma veya hak kaybı riskiyle karşı karşıya kalmalarını tanımlar. Kymlicka'ya göre, devlet, dış korumaları ve iç kısıtlamaları dengeleyerek grupların kültürel kimliklerini korumalıdır. Ancak, Kymlicka'nın savunduğu dış korumaların, grup hakları ile çelişebileceği yönünde eleştiriler de bulunmaktadır (Shachar, 2001: 17-18).

⁹ *Santa Clara Pueblo v. Martinez* (1978) davasında, Santa Clara Pueblo kabilesinin üyelik kurallarındaki cinsiyet temelli ayrımcılık meselesi incelenmiştir. Kabile, erkek üyelerin kabile üyesi olmayan kadınlarla evliliğini tanıyıp çocuklarını üyeliğe kabul ederken, kadın üyelerin aynı hakkı kullanmasını engellemiştir. Kabile üyesi Julia Martinez'in kızı Audrey'nin üyelik başvurusunun reddedilmesi üzerine açılan davada mahkeme, kabilelerin iç işlerine karışamayacağını gerekçe göstererek kabilenin lehine karar vermiştir. Bu karar, kabilelerin geleneksel uygulamaları ile cinsiyet eşitliği arasındaki çatışmayı gözler önüne sermektedir.

dirir (Shachar, 2001). Azınlık gruplarının belirli yasalardan muaf tutulması veya liderliğe özerk yetkiler verilmesi gibi uygulamaları içeren uyum politikalarının gruplar içindeki güç hiyerarşileri pekiştirebilir. Bu durum, gruptaki savunmasız üyelerin zarar görmesine yol açabilir ve “çokkültürlü savunmasızlık paradoksunu” ortaya çıkarabilir. Çokkültürcülüğün uygulanmasında devletin bireysel hak ve özgürlükleri kayıtsız şartsız güvence altına alması gerektiğini savunan Shachar (2009b), çokkültürcülüğün sadece farklı kültür gruplarını hâkim kültürün hegemonik etkilerinden korumakla yetinmemesi gerektiğini savunur. Çokkültürcülük aynı zamanda, bu kültür grupları içindeki tüm bireylerin hak ve özgürlüklerinin sağlanması için gerekli mekanizmaları oluşturmalı ve denetlemelidir.¹⁰

Bu nedenle Shachar, “yetki tahsisi (allocating jurisdiction)” ve “yargısal özerklik (jurisdictional autonomy)” kavramlarını merkeze alarak dinî ve kültürel azınlık gruplarında var olabilecek hak ihlallerinin önüne geçmeyi hedefleyen yenilikçi bir çözüm önerir. Shachar, yetki paylaşımı ilkesiyle, bireylerin farklı konularda farklı otoritelere başvurma hakkına sahip olmasını önererek savunmasız grup üyelerinin tek bir otoritenin baskısına maruz kalmasını önlemeyi amaçlar. Yargısal özerklik, belirli alanlarda öz-yönetim yetkilerini artırarak, gruplara sınırsız veya mutlak bir egemenlik tanımadan, hukuki bir çerçeve içinde hareket etme imkânı sunar (2001: 92). Bu noktada Shachar, “önceden belirlenmiş standart kurallar ve prosedürler” oluşturarak hem devlet hem de dinî otoritelerin keyfi uygulamalarının önüne geçilebileceğini savunur (2009a, 136; 2009b: 152). Örneğin, bir kadın sağlık alanında dinî bir otoritenin yetki alanını seçerken, aile hukukunda devlet mahkemesinin yetkisini seçebilir. Bireyler, bu seçimleri diledikleri zaman değiştirebilirler. Shachar’a göre, bu “geri dönüş noktaları” hem otoriteler arasında rekabet yaratacak hem de bireylerin haklarını koruyacak mekanizmaları tetikleyecektir (2009b:154). Bu yeni ortak yönetim modeli azınlık gruplarındaki

¹⁰ Bireysel kadın hakları ile grup aidiyetinin demokratik dengelenmesinin sağlanmadığı önemli bir örnek olarak Shachar, Hindistan’da hukuk ve kadın haklarıyla ilgili Shah Bano davasını inceler. Müslüman bir kadın olan Shah Bano, boşanma sonrası yasal nafaka talebinde bulunmuştur. İslam hukukuna göre boşanmanın ardından sadece üç ay nafaka alması gerektiği kabul edilse de, Yüksek Mahkeme davayı Shah Bano lehine sonuçlandırmıştır. Yüksek Mahkeme’nin bu kararı dinî topluluklar tarafından İslam hukukuna aykırı görülmüştür. Tartışmalar sonucunda Hindistan Parlamentosu, Shah Bano kararını geçersiz kılan ve Müslüman kadınların devlet mahkemelerine başvurma haklarını elinden alan “Müslüman Kadınlar (Boşanma Haklarının Korunması) Yasası”nı çıkarmıştır. Bu siyasi tartışmalar arasında Shah Bano’nun bireysel hakları göz ardı edilmiş, “grup içi değerlere sadık kalmaya zorlanmıştır” (Shachar, 2001: 83).

hiyerarşileri azaltarak grup içi adaleti sağlamayı hedefler. Birden fazla topluluğun üyesi olan bireylerin, aile hukuku, göç politikaları, eğitim gibi tartışmalı sosyal alanlarda yaşadıkları problemlere çözüm olmayı amaçlayan model, “gruplar arası dış korumaları artırırken, gruplar içindeki kısıtlamaları azaltmayı” hedefler (Shachar, 2001: 8).

Okin ise, baskıya maruz kalan bireylerin grup dışına çıkıp devletin yetki alanına geçme fikrini gerçekçi bulmaz. Ona göre, bu yaklaşım, özellikle kadınlar için, uzun vadeli ve etkili bir çözüm olmaktan uzaktır (Okin, 2002: 207). Okin’in bu eleştirisi, aslında Shachar’ın dönüştürücü uyum yaklaşımını istemsiz de olsa destekler niteliktedir. Shachar, birçok kadının köken kültürlerinden kopmak istemediğini göz önünde bulundurarak, bireylerin kendi toplulukları içinde haklarını savunabilecekleri mekanizmalar oluşturmayı amaçlar.¹¹ Bunun için, grup içi yetki alanlarının devlet tarafından düzenlenmesi ve kadınlara gerekli koruma sağlanması, aynı zamanda bireyleri grup içindeki baskılardan da koruyarak, hem kimliklerine bağlı kalma seçimini hem de bireysel hak ve özgürlüklerini güvence altına almayı hedefler.

Shachar’a göre, devlet ve dinî gruplar arasındaki “düzenlenmiş etkileşim” modeli, hem bireylere daha anlamlı seçenekler sunacak hem de dini gruplar içinde reformları teşvik edebilecektir. Bu çerçevede, devlet ve dinî gruplar arasında, ortak payda (ve seçmen) olan bireylerin desteğini kazanmak için sürekli bir rekabet oluşacaktır (Shachar, 2001: 122). Shachar, bu durumun, bireylere hem devlet hem de dinî gruplar üzerinde müzakere ve etkili olma imkânı tanıyacağını savunur. Özellikle üyelerin gruptan ayrılma tehdidi, dinî grupları mevcut durumlarını korumak veya daha fazla üye kazanmak için reform yapmaya zorlaması muhtemeldir. Bu baskı, grup içindeki eşitsizlikleri azaltarak, özellikle kadınların durumunu iyileştirmeye yönelik bir “iç reform” sürecini başlatabilir (Shachar, 2008: 143, 149). Ancak, mev-

¹¹ İranlı yönetmen Maryam Keshavarz’ın 2024 yapımı filmi *Şeyda*’da, baskıcı eşinden ayrılmak isteyen genç bir annenin boşanma sürecinde yaşadığı zorluklar ele alınmaktadır. Filmde de işlendiği gibi, birçok kadın ayrımcı uygulamalardan kaçmak istese de, kendi kültürlerine olan bağlılıklarını tamamen terk etmek istememektedir. Bu kültür, onlara sadece bir kimlik değil, aynı zamanda kökleri, zevkleri, değerleri ve hayatın anlamını veren bir bağlam sunar. *Şeyda*’daki kültürel odaklı temaya benzer şekilde, Türkiye’de son dönemde popüler olan *Kızıl Goncalar* dizisi ise daha dinî odaklı bir temayla, cemaate mensubu bir kadının toplumsal cinsiyet rollerine meydan okuma ile dinî inancından kopmama arasındaki çelişkinsini merkeze alıyor. Dinî cemaatler içinde kadın hakları için mücadele eden genç bir kadın ve annesinin hikâyesini konu alan bu yapım, kadınların dinî inançları ile kişisel özgürlüklerini nasıl bir arada yaşatabileceği sorusunu gündeme getiriyor. Aynı zamanda, çokkültürcü feminizmin çoğunluğu Müslüman toplumlardaki bağlamlarda nasıl yorumlanması ve anlaşılması gerektiğine dair derinlemesine bir tartışmaya da davet ediyor.

cut durum göz ardı edilir ve içerici politikalar geliştirilmezse, “azınlık içinde azınlık” konumundaki kadınlar, resmi olmayan topluluklarda daha da dışlanabilir veya hakları ihlal edilebilir (edilmeye devam edebilir). Shachar’ın kapsayıcı hukuk ve kimlik anlayışı, bireylere çoklu kimliklerini birbiriyle çelişmeden yaşayabilecekleri daha geniş bir alan sunarak, hem devlet hukukuna hem de dini kurallara erişimlerini kolaylaştırırken, aynı zamanda grupların demokratik denetim mekanizmalarıyla denetlenebildiği bir düzlemde bireysel hakların korunmasını da güvence altına almayı hedefleyen sofistike bir perspektif sunar.

Shachar, çokkültürcülüğü sadece bir kimlik meselesi olarak değil, aynı zamanda değerler etkileşimi olarak da ele alır. Dönüştürücü uyum yaklaşımı, bireylerin ve toplulukların sosyal ve kültürel bağlarıyla etkileşim içinde nasıl değişim ve dönüşüm gerçekleştirdiğini vurgular. Shachar (2009b: 151), bu sürecin bireylerin kendilerini yeniden tanımlamalarına ve toplumsal normlarla etkileşimlerini şekillendirmelerine olanak tanıdığını ifade eder. Parekh’in “interaktif çokkültürcülük” kavramı da bu noktada önemli bir paralellik gösterir (Parekh, 2000). Parekh, çokkültürcülüğün yalnızca kültürel farklılıkları tanımakla kalmayıp, bu farklılıkların sosyal ve politik bağlamlarda nasıl etkileşime girdiğini ve dönüştüğünü irdeler. Shachar’ın yaklaşımı, aynı zamanda Nancy Rosenblum’un “liberal beklenti” kavramıyla da benzerlikler gösterir (Rosenblum, 2000: 51). Rosenblum, bireylerin sosyal adalet ve eşitlik gibi değerlere yönelik beklentilerinin, toplumun dönüşümündeki rolünü vurgular. Hem Shachar hem de Rosenblum, liberal olmayan grupların içindeki dönüştürücü potansiyele ve bu grupların liberal değerlere doğru evrilme olasılığına dikkat çeker. Taylor (1999), bu durumu farklı dinî ve kültürel geleneklerin baskıcı yönlerini saygılı bir şekilde aydınlatma çabası olarak tanımlamaktadır.

Normatif teori, genellikle mevcut durumdan veya gerçeklikten bağımsız olarak ideal bir durumu tasavvur edebilir. Bu durum, normatif kuramların sosyolojik ve tarihsel bağlamlardan kopuk, soyut modeller öne sürmesine sıklıkla yol açabilmektedir. Shachar da bu noktada, teorik kurguların sosyolojik ve tarihsel bağlamlar göz önünde bulundurulmadan uygulanamayacağına dikkat çeker. Shachar’ın (2001) çokkültürlü hukuk sistemleri üzerine yaptığı çalışmada, her ülkenin kendine özgü hukuki ve politik yapısı olduğunu ve tek bir modelin tüm durumlar için uygulanamayacağını savunur. Ancak, kurumsal yapıların çokkültürcü bir perspektifle yeniden tasarlanarak daha kapsayıcı hâle getirilebileceğini vurgular. Shachar’a göre, çok katmanlı kimliklere sahip bireylerin, diyaloga dayalı ve katılımcı bir “yatay”

güçler ayrılığı sistemi içinde kendi yargı yetkisini seçebileceği bir yapı oluşturmak mümkündür. Bu yaklaşımın somut uygulamaları ve modelleme çalışmaları, her ülkenin ve bağlamın kendine özgü niteliklerini dikkate alarak titiz tarihsel, kültürel ve sosyolojik analizlere dayanmalıdır.

Shachar'ın çokkültürcü teorisini liberal Batı demokrasileri dışına genelleştirmek oldukça zordur. Hegemonik ve oryantalist bilgi üretiminin eleştirisi, akademik anlamda önemli bir katkı sağlasa da, günümüzde liberal evrenselcilik, dünya genelinde güçlü iktidar ideolojileri olmaktan ziyade kırılğan bir yapı sergilemektedir. Hukukun üstünlüğünün bile mevcut olmadığı bağlamlarda, çoklu hukuk sistemlerinden söz etmek, demokratik bir reform hayalinden öteye geçemez. Bu nedenle, çokkültürcülük argümanı ile liberal hukuk devleti arasındaki güçlü bağın vurgulanması kritik bir öneme sahiptir.

Özetle, Shachar, Batı merkezli, soyut ve evrenselci liberalizmi eleştirerek, demokrasilerde farklılıkların tanınma biçimlerini yeniden değerlendirmeye davet etmektedir. Ancak bu eleştiri, liberalizmi reddetme amacı gütmeyip, aksine daha kapsayıcı ve çoğulcu bir liberalizm anlayışını geliştirme çabası olarak öne çıkar. Shachar'a göre, liberal demokrasiler, bireysel haklar ve grup hakları arasında denge kurarak, özellikle kadınlar için daha kapsayıcı ve anlamlı yaşam imkânları sunabilirler. Devlet ve dinî otoriteler arasında çift katmanlı bir yönetim kavramı önerisiyle Shachar, bu anlayışın liberal demokrasilerin çeşitlilik ile özgürlük arasında daha başarılı bir denge kurarak kadın haklarına ve yaşam kalitesine önemli katkılar sağlayacağını savunur. Dönüştürücü uyum yaklaşımı ile liberal olmayan gruplar içerisindeki dönüştürücü potansiyele ve bu grupların zamanla liberal değerlere uyum sağlama kapasitesine vurgu yapan Shachar, liberalizmi hem bireysel hakları koruyan hem de kültürel çeşitliliği destekleyen daha kapsayıcı ve çoğulcu bir paradigma olarak ele alır. Bu kavramsallaştırma, özellikle kadınların yaşadığı kesişimsel ayrımcılıkların üstesinden gelinmesinde alternatif bir bakış açısı sunarak, çağdaş çokkültürlü dünyada önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur.

Sonuç

Bu makale, çokkültürcülük, feminizm ve liberalizmin kesişim noktasında yer alan çokkültürcü feminist yaklaşımı kavramsallaştırmakta ve analiz etmektedir. Çokkültürcülük, farklılıkları zenginlik olarak görerek, bireylerin hem bireysel haklarını hem de kültürel kimliklerini özgürce yaşamasını hedefleyen çağdaş bir siyaset teorisi olarak 1990'lardan sonra önem kazanmıştır. Özellikle azınlık gruplarının maruz kaldığı toplumsal eşitsizlikleri gidermeye odaklanan bu yaklaşım, liberalizmin bireysel özgürlük, eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri ile

kültürel çeşitliliğin korunması arasındaki dengeyi sağlamakta yetersiz kaldığını savunmakta ve bu doğrultuda alternatif öneriler sunmaktadır. Bu yaklaşımın kadın hakları alanında önemli etkileri olmuş, çok-kültürcü feminizm özelinde oldukça sofistike ve detaylı teorik yaklaşımların zeminini hazırlamıştır.

Çokkültürcü feminizm, evrenselci liberal feminizmin tek tip bir kadınlık anlayışını benimsemesini eleştirerek, farklı kültürlerdeki kadınların özgün deneyimlerine ve mücadelelerine odaklanmıştır. Bireysel haklar ile kültürel kimlikleri bir arada değerlendirerek, kadınların hem özgürlüklerini yaşamasını hem de kültürel köklerine bağlı kalabilme tercihini desteklemiştir. Bu perspektif, kadınların deneyimlerinin çeşitliliğini anlamak için eleştirel ve dinamik bir bakış açısı sunar. Bireysel haklar ile kültürel haklar arasındaki ilişkiyi güçlendirerek, kültürel aidiyetin ve kimliğin temel insan hakları için önemli olduğunu vurgular.

Shachar, liberalizmin bireysel haklara verdiği önemin çokkültürcü taleplerle nasıl dengelenebileceğini dönüştürücü uyum çerçevesiyle açıklamaktadır. Çokkültürcü feminizm alanında öncü bir yaklaşım ortaya koyan bu çerçeve, özellikle azınlık gruplarındaki kadınların haklarını korumayı hedeflerken, bireysel haklar ile kültürel kimliklerin bir arada var olabileceği bir çerçeve önerir. Shachar, liberalizm ve çokkültürcülük arasındaki gerilimi aşmayı amaçlayan bu yaklaşımıyla, toplumsal çeşitliliğin yönetimine yeni bir teorik perspektif getirir. Bir çoğulcu liberal olarak Shachar, bu dengeyi oluştururken, kadınların özgürlüğünü ve bireysel hakların önceliğini her zaman vurgular.

Dönüştürücü uyum çerçevesi, kadın haklarının korunması için yasal ve kurumsal yeniden yapılandırmalar önerirken, farklı kültürlerdeki kadınlara kendi topluluklarındaki ataerkil yapıları sorgulayıp değiştirebilmeleri için de güçlü bir zemin hazırlar. Shachar'a göre, bu model, kadınların hem çok boyutlu kimliklerini korumalarına hem de toplumsal alanda eşitlikçi bir gelecek için mücadele etmelerine olanak tanır. Din, devlet ve birey arasındaki ilişkileri çoğulcu bir perspektifle yeniden değerlendiren bu yaklaşım, bireysel haklarla kültürel haklar arasında hassas bir denge kurmayı hedefler. Shachar, dönüştürücü uyum teorisini özellikle liberal demokrasilerdeki azınlıklar üzerine inşa etmiş olsa da, bu teori aynı zamanda azınlık olmayan dinî grupların da demokrasi içindeki dini ve kültürel hakları konusunda yeni bir tartışma alanı açmıştır.

Shachar, günümüzün tartışmalı meselelerinden biri olan çokkültürlülük ve kimlik konularına özgün bir bakış açısı kazandırmaktadır. Kadın haklarının evrenselliğini savunan Shachar, hem kadın hakları mücadelesinin hem de kültürel çeşitliliğe sahip toplumlarda daha adil

ve eşitlikçi bir yaşam inşa etme imkânının bir arada mümkün olduğuna inanmaktadır. Onun perspektifi, hızla değişen ve dönüşen günümüz dünyasında, karmaşık çokkültürlü yapılar içinde yaşayan bireylere kavramsal yol haritası sunarken bir yandan da politika yapıcılar için de alternatif perspektifler kazandırarak çokkültürcü feminist literatüre yeni bir soluk getirmiştir.

Kaynakça

- Abu-Lughod, L. (2013). *Do Muslim women need saving?* Harvard University Press.
- Adler, R. (1998). *Engendering Judaism: An inclusive theology and ethics*. Jewish Publication Society.
- Al-Kazi, L. & González, A. (2018). The veil you know: Individual and societal-level explanations for wearing the hijab in comparative perspective. *Social Compass*, 65(5). DOI: 10.1177/0037768618800414
- Barry, B. (2001). Muddles of multiculturalism. *New Left Review*, 8, 49–71.
- Bhargava, R. (Ed.). (1998). *Secularism and its critics*. Oxford University Press.
- Botting, E. H., & Zlioba, A. (2018). Religion and women's rights: Susan Moller Okin, Mary Wollstonecraft, and the multiple feminist liberal traditions. *History of European Ideas*, 44(8), 1169–1188. <https://doi.org/10.1080/01916599.2018.1509227>
- Brah, A. (1996). *Cartographies of diaspora: Contesting identities*. Routledge.
- Castles, S. (2005). Multiculturalism. In M. J. Gibney & R. Hansen (Eds.), *Immigration and asylum: From 1900 to the present*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial thought and historical difference*. Princeton University Press.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Collins, P. H. (2019). *Intersectionality as critical social theory*. Duke University Press.
- Delphy, C. (2015). *Close to home: A materialist analysis of women's oppression*. Verso.
- Fanon, F. (1967). *Black skin, white masks*. Grove Press.
- Fitzmaurice, J. (1993). *Theories of ethnic conflict*. New York University Press.
- Freeman, S. (2011). *Justice and the social contract: Essays on Rawlsian political philosophy*. Oxford University Press.

- Geerts, E. (n.d.). An analysis of Susan Moller Okin's problematic approach to multiculturalism: A feminist comprehensive liberalism gone wrong.
- Ghobadzadeh, N. (2014). *Religious secularity: A theological challenge to the Islamic state*. Oxford University Press.
- Goodhart, D. (2017). *The road to somewhere: The populist revolt and the future of politics*. Hurst & Company.
- Heyes, C. J. (1997). Anti-Essentialism in Practice: Carol Gilligan and Feminist Philosophy. *Hypatia*, 12(3), 142-163. <http://www.jstor.org/stable/3810226>
- Kapur, R. (2002). The tragedy of victimization rhetoric: Resurrecting the "native" subject in international/post-colonial feminist legal politics. *Harvard Human Rights Journal*, 15(1), 1-38.
- Khader, S. (2018). *Decolonizing universalism: A transnational feminist ethic*. Oxford University Press.
- Korteweg, A. C., & Yurdakul, G. (2021). Liberal feminism and postcolonial difference: Debating headscarves in France, the Netherlands, and Germany. *Social Compass*, 68(3), 410-429. <https://doi.org/10.1177/0037768620974268>
- Kukathas, C. (2003). *The liberal archipelago: A theory of diversity and freedom*. Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (1989). *Liberalism, community, and culture*. Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*. Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (2001). *Contemporary political philosophy: An introduction*. Oxford University Press.
- Kymlicka, W., & Norman, W. (2000). *Citizenship in diverse societies*. Oxford University Press.
- Laborde, C. (2018). Toleration and laïcité. In C. McKinnon & D. Castiglione (Eds.), *The culture of toleration in diverse societies: Reasonable tolerance*. Manchester University Press.
- Mahmood, S. (2015). *Religious difference in a secular age: A minority report*. Princeton University Press.
- Malik, M. (2008). Complex Equality: Muslim Women and the Headscarf. *Droit et société* 68(1). 127-152. DOI:[10.3917/drs.068.0127](https://doi.org/10.3917/drs.068.0127)
- Modood, T. (2020). Moderate secularism, religion as identity and respect for religion. *The Political Quarterly*, 81(1), 4-14. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.2010.02075.x>
- Mohanty, C. (1988). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*, 30(1), 61-88. <https://doi.org/10.1057/fr.1988.42>

- Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity*. Duke University Press.
- Mookherjee, M. (2009). Women's rights as multicultural claims: Re-configuring gender and diversity in political philosophy. *Edinburgh: Edinburgh University Press*
- Moore, H. L. (2000). Difference and recognition: Postmillennial identities and social justice. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 25(4), 1129–1132. DOI:[10.1086/495532](https://doi.org/10.1086/495532)
- Moghadam, V. M. (2002). Islamic feminism and its discontents: Toward a resolution of the debate. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 27(4), 1135–1171. DOI:[10.1086/339639](https://doi.org/10.1086/339639)
- Mir-Hosseini, Z. (2006). Muslim women's quest for equality: Between Islamic law and feminism. *Critical Inquiry*, 32(4), 629–645.
- Narayan, U. (1998). *Dislocating cultures: Identities, traditions, and third world feminism*. New York: Routledge.
- Nussbaum, M. (1999). A plea for difficulty. In J. Cohen, M. Howard & Nussbaum, Martha C. (Ed.), *Is multiculturalism bad for women?* (pp. 105–114). Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400840991-017>
- Okin, S. M. (1989). *Justice, gender, and the family*. Basic Books.
- Okin, S. M. (1992). *Women in Western political thought*. Princeton University Press.
- Okin, S. M. (1998). Feminism and Multiculturalism: Some Tensions. *Ethics*, 108(4), 661–684. <https://doi.org/10.1086/233846>
- Okin, S. M. (1999). *Is multiculturalism bad for women?* Princeton University Press.
- Okin, S. M. (2002). Mistresses of their own destiny: Group rights, gender, and realistic rights of exit. *Ethics*, 112(2), 205–230. <https://doi.org/10.1086/324645>
- Parekh, B. (2000). *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. Harvard University Press.
- Phillips, A. (2007). *Multiculturalism without culture*. Princeton University Press.
- Rawls, J. (1971) *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rosenblum, N. L. (2000). *Obligations of citizenship and demands of faith: Religious accommodation in pluralist democracies*. Princeton University Press.

- Satz, D. & Reich, R. (eds.) (2009). *Toward a humanist justice: The political philosophy of Susan Moller Okin*. New York, US: Oxford University Press.
- Shachar, A. (2001). *Multicultural jurisdictions: Cultural differences and women's rights*. Cambridge University Press.
- Shachar, A. (2009a). Entangled: State, religion, and the family. *Harvard International Law Journal*, 49, 135–142.
- Shachar, A. (2009b). What we owe women: The view from multicultural feminism. In D. Satz & R. Reich (Eds.), *Toward a humanist justice: The political philosophy of Susan Moller Okin* (online edn, 1 Sept. 2009). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195337396.003.0009>
- Shachar, A. (2016). Faith in law? Diffusing tensions between diversity and equality. In *Toward new democratic imaginaries—İstanbul seminars on Islam, culture and politics* (pp. 315–329). Springer International Publishing.
- Song, S. (2007). *Justice, Gender, and the Politics of Multiculturalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Soroush, A. (2007). Militant Secularism [Online]. Retrieved from http://www.dr.soroush.com/English/On_DrSoroush/E-CMO-2007-Militant%20Secularism.html
- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In C. Nelson, & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana/Chicago: University of Illinois Press.
- Stepan, A. C. (2000). "Religion, Democracy, and the Twin Tolerations", *Journal of Democracy*, 11(4), 37–57.
- Taylor, C. (1994). The politics of recognition. In Amy Gutmann (Eds.), *Multiculturalism: Examining the politics of recognition*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, C. (1998). Modes of secularism. In R. Bhargava (Ed.), *Secularism and its critics* (pp. 31–53). Oxford University Press.
- Taylor, C. (2009). Foreword. In G. Brahm and T. Modood (ed.) *Secularism, religion and multicultural citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tully, J. (1995). *Strange multiplicity: Constitutionalism in an age of diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tong, R. (2018). *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction* (5th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429495243>
- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Young, I. M. (2002). *Inclusion and democracy*. Oxford University

Press.

Young, I. M. (2003). The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State. *Signs*, 29(1), 1-25. <https://doi.org/10.1086/375708>

Yuval-Davis, N. (1997). Women, Citizenship and Difference. *Feminist Review*, 57(1), 4-27. <https://doi.org/10.1080/014177897339632>

Wadud, A. (2004). Qur'ân, Gender and Interpretive Possibilities. *Hawwa*, 2(3), 316-336. <https://doi.org/10.1163/1569208043077297>

Walby, S. (1989). Theorising Patriarchy. *Sociology*, 23(2), 213-234. <https://doi.org/10.1177/0038038589023002004>

Williams, R. (2008). Civil and religious law in England: A religious perspective. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/uk/2008/feb/07/religion.world2>

Zimmerman, D. (2014). Young Arab Muslim Women's Agency Challenging Western Feminism. *Affilia* 30(2), 145-157. DOI: 10.1177/0886109914546126

Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı İncelemesi

Ezgi Fulya Akkuş*

Öz

Kadına yönelik şiddetle mücadele, 21. yüzyılın en önemli toplumsal hedeflerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler, bu soruna özellikle Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (CEDAW) başta olmak üzere çeşitli araçlar yoluyla dikkat çekmektedir. Bu çalışma, kadına yönelik şiddetin insan hakları ihlali olarak ele alınmasını, ulusüstü yargısal denetim mekanizmaları bağlamında ve yargısal diyalog çerçevesinde incelemektedir. Kadına yönelik şiddet vakalarını değerlendirirken ulusüstü denetim mekanizmaları, benzer nitelikteki normları, yargısal diyalog yoluyla birbirleriyle uyumlu bir şekilde yorumlamaktadır. Bu etkileşim, bu tür ihlallerin denetim ve ele alınmasında dikkate alınması gereken evrensel standartların geliştirilmesini sağlamaktadır. Geliştirilen bu standartlar, daha sonra hem ulusal hem de ulusüstü yasal çerçeveleri etkilemektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Opuz/Türkiye Kararı, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin Cotton Field Kararı ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'nun Lenahan Raporu, kadına yönelik şiddetin toplumsal cinsiyete dayalı bir insan hakları ihlali olduğunu ve devletlerin bu bağlamdaki pozitif yükümlülüklerini vurgulamaktadır. Bu çalışma, ulusüstü yargısal organlar arasında geliştirilen etkileşimlerin, insan haklarının korunmasında dönüştürücü bir rol oynadığını amaçlı örnekleme yöntemi kullanarak ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: karşılaştırmalı anayasa yargısı, kadına yönelik şiddet, yargısal diyalog, ayrımcılık yasağı, devletin pozitif yükümlülükleri.

A Comparative Constitutional Judicial Review on Violence Against Women

Abstract

Combating violence against women stands as one of the most critical social objectives of the 21st century. The United Nations highlights this issue through various instruments, particularly the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW). This study examines the treatment of violence against women as a violation of human rights by supranational judicial oversight mechanisms, with a focus on the framework of judicial dialogue. Supranational oversight mechanisms, when addressing cases of violence against women, interpret norms of a similar nature in a consistent manner by engaging in judicial dialogue with one another. Through this interaction, universal standards for monitoring and addressing such violations are developed. These standards, in turn, influence subsequent national and supranational legal frameworks. Key decisions such as the European Court of Human Rights' Opuz v. Turkey, the Inter-American Court of Human Rights' Cotton Field Decision, and the Inter-American Commission on Human Rights' Lenahan Report underscore that violence against women constitutes a gender-based human rights violation and affirm the positive obligations of states in this context. This study demonstrates that the interactions and judicial dialogue established between supranational judicial bodies have a transformative impact on the protection of human rights globally.

Keywords: comparative constitutional jurisprudence, violence against women, judicial dialogue, non-discrimination, positive obligations of the state.

* Dr., Ar. Gör, Ezgi Fulya Akkuş, Afyon Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, AKÜ Kadın ve Aile Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Üyesi, e-mail: efakkus@aku.edu.tr, ORCID No: [0000-0002-2961-4060](https://orcid.org/0000-0002-2961-4060).

Giriş

Kadına yönelik şiddet olaylarındaki ve bu olayların mahkemelere yansımadaki artış (UN WOMEN, 2022), yüzyılımızın insan haklarına ilişkin başat sorunlarından biridir. Ulusal ve ulusüstü hukuki belgelerle korunan eşitlik ilkesi, kadına yönelik şiddet olaylarında özel olarak korunmayı gereksinen kadınları ve kadınların haklarını koruyamamıştır. Özellikle şiddete uğrama ihtimallerini devlete bildiren kadınların sonrasında başkaca şiddet olaylarına maruz kalması ya da öldürülmesi, konunun önemini artırmıştır. Hukuki belgeler ile genel koruma altına alınan kadınların etkin bir şekilde korunabilmesi için özellikle ulusüstü mahkemeler ve ilgili diğer merciler sorumluluk alarak ilerici ve dönüştürücü yaklaşımların kapısını açmıştır.

Dünya genelinde karşılaştırmalı anayasa hukuku çalışmaları ve bu çalışmaların somut etkileri giderek artmaktadır. Karşılaştırmalı anayasa yargısı, insan haklarının ulusüstü düzeyde korunmasının ve bu alanda elde edilen gelişmelerin ulusal alana yansımalarının örnekleriyle doludur (Tushnet, 2014: 7-9). Anayasa yargısının insan haklarını koruma işlevinin yerine getirilmesi ve geliştirilmesi bakımından ulusüstü insan hakları belgelerinin ve insan haklarını koruyucu yargısal mekanizmaların uygulamaları önemli bir yere sahiptir. Bu, insan haklarının evrenselliğinin ve evrensel bir öze sahip olmaları gereğinin bir sonucudur (Örücü, 2007: 433-434). Bu nedenle karşılaştırmalı anayasa yargısı, insan haklarını korumaya yönelik ulusüstü makamların işlevlerini yerine getirmek için kullandıkları yöntemleri karşılaştırmak üzerine yapılan çalışmaları da kapsayan bir alandır.

Ulusüstü yüksek mahkemelerin kararlarının birbirinden etkilenmesi karşılaştırmalı anayasa yargısının geniş çalışma alanının önemli bir parçasıdır (Saunders, 2011: 571). Yüksek mahkemeler insan haklarına ilişkin kuralları yorumlarken birbirlerinin muhakemelerinden faydalanır ve içinde buldukları koruma sistemini geliştirmeye bu yolla katkıda bulunurlar (Jackson, 2004: 39-40). Bu etkileşim açıkça kararlara atıf yapmak suretiyle olabileceği gibi yapılan muhakemelerden örtülü faydalanmak şeklinde de yapılabilir. Bu çalışmada ele alacağımız etkileşimin işlevi, evrensel öneme sahip konularla ilgili karar veriliyorken başka mahkemelerde geliştirilen insan haklarını koruyucu standartların yaygınlaşmasıdır. Karşılaştırmalı çalışmalarda, kararlar arasındaki bu örüntüler ve etkileşimler ortaya çıkarılmaya çalışılabilir. Bu etkileşimlerin ortaya konulması, sonrasında hazırlanan ulusüstü belgelere kaynaklık etmesi ve ulusüstü stratejik hedeflerin belirlenmesinde öncülük etmesi bakımlarından önemi haizdir.

Çalışmamızda anayasa yargısının temel hakları koruma işlevi bakımından bir karşılaştırma yapılacaktır. Ulusüstü yargısal makamlar tarafından geliştirilen, kadına yönelik şiddeti değerlendirmeye ilişkin standartların birbirlerini nasıl etkilediği ortaya konacaktır. Bu karşılaştırma yapılırken kadına yönelik şiddete ilişkin somut olayları inceleyen üç farklı ulusüstü makamın üç farklı değerlendirmesi arasındaki benzerlik ve örüntüler saptanmaya çalışılacaktır. Çalışmamıza konu iki karar ve bir rapor seçilirken, kadınların yaşam hakkına üçüncü kişiler tarafından yöneltilmiş bir tehdit ya da ihlalin bulunması ve devletin ilgili olaylara yeterli özenle yaklaşmamış olması, kadının yaşam hakkına yönelik şiddet eylemlerinde devletin pozitif yükümlülüklerinin tespitinde kullanılan standartların benzerliği gibi ortak yönler dikkate alınmıştır.

Anayasa Yargısının İşlevleri Bakımından Kadına Yönelik Şiddet

Anayasa yargısının hukuki işlevi, mahkemelerin temel hakları koruyuculuk görevi üstlenmesi ve kuvvetler ayrılığına dayalı kurumlar dengesinin sağlanması olarak özetlenebilir. Anayasa yargısının yayılma sürecine baktığımızda ilk amacın kurumlar dengesini korumak olmasına karşın zamanla temel hak ve özgürlüklere ilişkin yargısal koruma sağlamaya yönelik bir çizgiye oturduğunu görürüz (Shapiro, 1999: 193-219). Anayasa yargısının siyasi işlevleri ise anayasacılık fikrine dayanmaktadır. Anayasa yargısı bu işlevler üzerinde yükselirken, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ulusal dizgeden ulusüstü dizgeye geçiş süreci yaşanmıştır. Zira üçüncü demokrasi dalgası ile birlikte anayasa yargısı kurumsallaşmış ve federal anayasacılık da bu bağlamda değer kazanmıştır (Shapiro, 2010: 15 vd). Bu süreçte öne çıkan aktörlerden olan Birleşmiş Milletler'in (BM) temel hedefi barışı korumaktır ve bu yoldaki en temel araç da insan haklarının etkin korunmasıdır (Di Razza ve Sherman, 2020: 2-3). Kaldı ki, BM Şartı'nın 1. maddesinin 3. fıkrasında, insan haklarına saygının geliştirilip güçlendirilmesi konusunda uluslararası işbirliğini sağlamak BM'nin görevleri arasında sayılmıştır.

II. Dünya Savaşından sonra BM bünyesinde, insan haklarını korumaya yönelik yapılar oluşturulmuştur. Zira özellikle II. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan hak ihlalleri nedeniyle, insan haklarının yalnızca ulusal hukukça tanınmasının etkin bir koruma sağlamadığı hatta daha gerçekçi bir yaklaşımla korumanın mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. BM bünyesinde kurulan bu yapılar gelişim süreci içinde bölgesel ulusüstü metinler ve bu kapsamda kurulan insan hakları koruma mekanizmaları ile de güçlendirilmiştir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserlikleri (Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı, 1993) ve Avrupa Konseyi (Londra Antlaşması, 1949) bunlardan önde gelen-

leridir. BM girişimleri ile başlayan bu süreç, zamanla bölgesel insan hakları kurum ve kuruluşlarının birbirleri ile etkileşimi sayesinde gelişmiştir. Bayrak yarışına dönüşen süreçte insan haklarının yargısal düzeyde korunmasının ulusüstü standartları oluşmaya başlamıştır. BM öncülüğünde ve fakat bununla sınırlı olmayarak ortaya çıkan ulusüstü örgütlenmeler ve mahkemeler eliyle, ulusüstü sözleşmelerin insan haklarını garanti altına alma görevine ilişkin denetim de ulusal alandan ulusüstü alana yayılmıştır.

Anayasa yargısının hukuki ve siyasi işlevleri bakımından temel hak ve özgürlüklerin korunması, ulusal Anayasa Mahkemelerinin düzlemini aşmış ve ulusüstü mahkemelerin koruma alanına da girmiştir. Anayasa yargısının üstlendiği işlevleri ulusüstü mahkemelerin kararlarına da atfetmek mümkün hale gelmiştir. Öyle ki, bu ulusüstü mahkemeler özellikle sorunlu konularda birbirlerinin kararlarını takip ederek insan haklarının etkin korunmasına ilişkin işlevi yerine getirmektedir. Kararları aracılığıyla kurulan bu etkileşime yargısal diyalog denmektedir. Bunun, demokrasi dalgalarıyla birlikte gerçekleşen anayasa yargısının yayılma sürecinde çağımıza damgasını vuracak bir sıçrama noktası oluşturacağı şimdiden görülmektedir. Kaldı ki, kadına yönelik şiddet, küresel ısınma ya da göç gibi evrensel sorunlar yalnızca ulusal çabalarla çözülememektedir. Ulusüstü mahkemeler ve diğer yargısal yetki kullanan makamlar arasındaki etkileşim yatay diyalog olarak adlandırılmaktadır. AIHM ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi arasındaki etkileşim bu kategoriye girer. Ulusüstü mahkemelerin ulusal mahkemeler ile kararları aracılığıyla kurduğu diyalog ise dikey düzlemde değerlendirilir (Mc-Gregor ve Ferrer, 2017: 92). Yatay yargısal diyalogun unsurları, diyalog kuran organların eşit düzeyde olması ve etkileşimin karşılıklı olması olarak belirlenir. Hatta her zaman bu eşitlik ve karşılıklılığın sağlanamaması dolayısıyla diyalog tanımlaması yerine “yargısal karşılaştırmacılık” tanımlaması tercih edilir (Kontacı, 2021: 33). Diyalogun çift yönlü doğası nedeniyle bu gerekçe yerinde olsa da bu çalışmada ele alınacak kararlarda eşitlik ve karşılıklılık unsurları sağlandığından, ulusüstü literatürde daha çok tercih edilen yargısal diyalog ifadesinin kullanılmasında sakınca görülmemiştir.

Bu çalışmada, ulusüstü yargısal makamların yatay diyalogunun kadının ayrımcı ve şiddete dayalı muamele görmeme hakkının etkin korunmasındaki rolü analiz edilecektir. Anayasa yargısının işlevlerinin gerçekleştirilmesi bakımından bu diyalogun önemi bir yana, ulusüstü mahkemeler insan hakları alanındaki muhakemelerini kurdukları diyalog sayesinde geliştirmektedirler. Muhakeme ve gerekçelendirme alanında yaşanan bu dönüşüm, diğer temel hak ve özgürlüklerle

rin korunması bakımından da bir izlek ortaya koyacaktır. Bu bakımdan çalışılması özel önemi haizdir. İnsan haklarını anlamlandırmak ve daha etkin korumak için muhakemedeki ve yorumlamadaki bu değişimin yargısal makamlar arasındaki diyalog ile sağlanması, demokratik hukuk devletinin bir gereği haline gelmektedir. (Kontacı, 2021: 52). Kadına yönelik şiddetin insan hakları bağlamında mahkemeler arası diyalog ile gelişiminden bir kesiti ortaya koymak üzere yapılan bu çalışmada iki karar ve bir rapor üzerinde çalışılacaktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 2009 tarihli Opuz/Türkiye Kararı (Case of Opuz v. Turkey, 33401/02, 9.6.2009), Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2009 tarihli Gonzalez ve diğerleri/Meksika Kararı (Gonzalez et al. -Cotton Field- v. Mexico Judgement, 16.11.2009) ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'nun 2011 tarihli Jessica Lenahan ve diğerleri/Amerika Birleşik Devletleri Raporu (Case 12.626, Jessica Lenahan -Gonzales- et al. v. United States, Report No. 80/11, 21.7.2011) incelenecektir. Bu kararlar, birbirleri ile resmî hukuki ilişki içinde olmayan ulusüstü yargısal makamların diyalogunu ve bu diyalog dolayısıyla kadına yönelik şiddet olaylarında insan hakları ihlalleri ve devletin sorumlulukları bulunduğu ortaya konması bakımından önemlidir. Belirtmek gerekir ki, yüksek mahkemelerin ulusal ve ulusüstü mahkeme kararlarını takip etmeye üzere oluşturulmuş özel birimleri bulunur. Bu özel birimlerin desteğiyle sağlanan yargısal diyalog, yargısal muhakemede başka mahkemelerin yorumlarını takip etmenin hukuk devleti bakımından öneminin bir göstergesidir. Özellikle insan hakları konusunda evrensel bir hukuk sistemi oluşturulması yolunda atılan önemli adımlardandır (Slaughter, 2009: s. 65-68).

Aydınlanma düşüncesi, temel hak ve özgürlüklerin evrensel niteliğini vurgulamıştır. Buna rağmen hakların öncelikle erkeklerin hakları olduğuna ilişkin yaklaşım kırılmamıştır. Fransız Devrimi'nin güçlü kadın fikir ve eylem önderleri, kadınların da hak özneleri olması konusu önemli bir gündem haline getirmiştir (Landes, 1988: 169-173). Kadına yönelik şiddet olgusunun ortaya çıkışını, dünyada hakim sınıfsal yapılar içinde kadın ve erkek eşitliğinin yalnızca kanun önünde eşitlik olarak anlaşılmasından başlatmak mümkündür. Yine de buna temel olan sosyolojik arka planı göz ardı etmek mümkün değildir. Birinci Endüstri Devriminden sonra kadınlar iş gücüne katılmaya ve sosyal hayatta daha çok yer almaya başlar. Bu dönemde kadınlara ilişkin özgül sorunlar, temel sosyo-ekonomik hak talepleri mücadelesi sürecinde yeterince görünür olamamıştır (Tilly, 1978: 66-70, 85). Soğuk savaş dönemine gelindiğinde, iki kutuplu dünyada temel sınıfsal ayrım olarak proletarya ve burjuvazi görülür. 1989'da Berlin Du-

varı'nın yıkılışından sonra ise, kimlikler siyaseti ön plana çıkmıştır (Fukuyama, 2018: 5). Cinsiyet eşitsizliğine ilişkin tartışmalar yoğunlaşmış ve ataerkil kodlara karşı kurumsal çözüm için hukuki değişimin önemi ortaya çıkmıştır. Bu konuda BM'nin çalışmaları dikkate değerdir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin (İHEB) hazırlanış sürecinde kadınların rol alması, kadınların da insan haklarının öznesi olduğuna ilişkin tartışmaların daha somut argümanlarla yapılmasını sağlamıştır (Morsink, 1991: 233-236). Sonucunda, 1948 tarihli İHEB'nin başlangıç kısmında ve ilk maddesi başta olmak üzere diğer maddelerinde temel hak ve özgürlüklerin öznesi olabilmekte kadınlar ve erkekler arasında ayırım gözetilmediği vurgulanmıştır.

Sosyal ve ekonomik hayatta kadının daha görünür olmasıyla, kadına yönelik şiddet de aileyi ve evin dört duvarını aşarak daha görünür bir hal alıp dikkat çekmeye başlamıştır. Feminizmin *özel olanın politik olduğu* yaklaşımı ve toplumsal cinsiyet çalışmaları bu görünürlüğü perçinlemiştir. Öyle ki, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2009 yılında Meksika'ya ilişkin Cotton Field Kararı, ülkede belirli bölgelerin kadına yönelik şiddetin yoğunluğu ile tanındığını ortaya koymuştur. Bu kararda kadına yönelik şiddetin bireysel bir sorun değil, aynı zamanda ataerkil kodlarla desteklenen sistematik bir ayrımcılık biçimi olduğu ortaya konulmuştur. Kadına yönelik şiddetin toplumsal boyut kazanmasıyla birlikte, kadınların hak arayışları daha evrensel nitelik kazanmıştır. Bu bağlamda, anayasa hukukunun gelişimi incelendiğinde, 18. ve 20. yüzyıllar arasında gerçekleşen anayasacılık hareketlerinin kadınların hak arayışları ile etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Özellikle ulusüstü hukuk mekanizmaları ve politika belirleyici organlar, sorunun evrensel bir insan hakları meselesi olarak ele alınmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçte, hukuk, kadınların eşitlik ve adalet taleplerine cevap üretmek için önemli bir araç olarak konumlanmıştır.

Karşılaştırmalı anayasa yargısında, kadına yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet temelli bir insan hakları ihlali olduğunu tespit eden mahkeme kararları arasında benzer örüntüler görülmektedir. Bu kararlar, sadece bireysel hak ihlallerini değil, aynı zamanda cinsiyetçi toplumsal normların kadınlar üzerindeki etkisini de ele alarak, kadına yönelik şiddetin sistematik yapısını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Cotton Field kararının yanı sıra Opuz/Türkiye ve Lenahan/ABD kararları gibi örnekler, uluslararası hukukta kadına yönelik şiddetin insan hakları ihlali olarak ele alınmasını sağlamış ve insan haklarına ilişkin diğer ulusal ve ulusüstü yargılamalara rehberlik etmiştir.

Karşılaştırmalı Karar İncelemeleri

Günter Frankenberg yeni yargısal standartların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında işlevsel yaklaşımın karşılaştırmalı anayasa yargısındaki rolünü değerlendirmiştir. Bu yaklaşıma göre benzer hukuki sorunlar için farklı sistemlerde geliştirilen yargısal çözümler araştırılır. Sistemler arasında anayasa yargısının işlevi bakımından denklik olması da göz önünde bulundurularak, tespit edilen yargısal çözüm yolları geliştirilir ve yaygınlaştırılır (Frankenberg, 2018: 69-73). Çalışma konumuzla ilgili hukuki sorunu çözmekte kullanılacak standartlar bakımından kadına yönelik şiddeti önleme işlevinin gerçekleştirilmesi ortak paydasında birleşilir. Karşılaştırılmak istenen sistemlerin benzer olup olmadığından çok, bu sistemlerde anayasa yargısı bağlamında korunmak istenen işlevlerin ortaklaşması önemlidir. Koruyucu mekanizmaların, kurum ve kuruluşların birbirine denkliği ayrıca aranmaz. İşlevsel eşdeğerlikler, karşılaştırmalı analizde merkezi rol oynar. Öyle ki Frankenberg bu konuda bir "küresel anayasal repertuar" olduğunu ve ilgili standartların dünyanın farklı yerlerinde kullanılmak üzere hazır halde bulunduğunu belirtir (Frankenberg, 2018, 74-75, 120-122). Venedik Komisyonu da raporlarında, insan haklarına yönelik tutarlı ve etkili bir yargısal koruma sisteminin yerleştirilebilmesi için yargısal diyalogun gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Venedik Komisyonu Raporu, 2023). Ulusüstü yargısal diyalogun en belirginini AİHM ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi arasında görülmektedir. Bu mahkemeler birbirlerine ve ulusal mahkemelere belirli standartlar sunarak normların anlam ve uygulamalarının evrilmesine katkıda bulunur (Colon-Rios, 2021: 229). Bu nedenle kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin geliştirilen standartların evrimi üzerine bir inceleme yapılırken bu iki Mahkeme'nin kararı ve bir de bağlı komisyon raporu esas alınmıştır. Kararların birbirine yakın tarihlenmesi ve bu tarihlerdeki örüntüyü tespit etmeye çalışmamız ise, hukuken bağlayıcı olan ve güncel en kapsamlı kadına yönelik şiddeti önleme düzenlemelerini içeren İstanbul Sözleşmesi'nin kabulünün hemen öncesinde gelişen standartları belirlemelerinden kaynaklanır.

Resmi adı Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi olan İstanbul Sözleşmesi 2011 yılında imzaya açılmış ve 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. CEDAW ve sonrasındaki gelişmelerin de yansıması olarak İstanbul Sözleşmesi önleme, koruma ve kovuşturma için kapsamlı hukukî çerçeveler oluşturmasıyla toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadelede "altın standart" olarak kabul edilmektedir (Šimonović, 2014: 596, 606). Türkiye, Sözleşme'yi 2011 yılında ilk onay-

layan devletlerden olmuştur. 2012 yılında da bu Sözleşme'nin uygulanmasını iç hukukta garanti altına almak için 6284 sayılı Kanun'u yürürlüğe koymuştur. Sözleşme'yi onaylayan devlet sayısı sürekli artış göstermekteyken Türkiye 20.03.2021 tarihinde 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Sözleşme'yi feshetmiştir. Bu fesih, kadına yönelik şiddeti önlemede uzun yıllar içinde ve türlü hukuki deneyimlerle oluşmuş standartların yaygınlaşmasında bir geriye gidiş olarak hala tartışılmaktadır (Conference Report, 2021: 9-10). Avrupa Birliği'nin 2023 tarihinde İstanbul Sözleşmesi'ni onaylaması, kadına yönelik şiddetle mücadeledeki altın standardın yaygınlaşmasının önemli bir adımı olmuştur (Avrupa Parlamentosu, 2023). Çalışmamız, kadına yönelik şiddetin önlenmesinde altın standardı ortaya koyan İstanbul Sözleşmesi'ne giden yolda ulusüstü yargısal makamların eşitlik ilkesini temel alarak diyalog yoluyla geliştirdikleri standartlara odaklanacaktır. Bu odağın örnekleminin genişliği, üç farklı coğrafyadan üç benzer kadına yönelik şiddet olayı için İstanbul Sözleşmesi'nin hemen öncesinde verilmiş üç farklı kararı esas alarak amaçlı örnekleme yöntemini kullanmayı gerektirmiştir.

Araştırma örneklemini üç karar üzerinden şekillendirmemizin amacı, kadına yönelik şiddete ilişkin yargılamalarda kullanılan standartların nasıl geliştirildiğini ve birbirini nasıl etkilediğini İstanbul Sözleşmesi'nin hazırlığına giden süreçte ortaya koymaktır. Öncelikle, bu çalışmada incelenen şiddetin, BM raporlarına göre en yaygın şiddet biçimi olan yakın "partner" tarafından uygulanan ve ölüme varan fiziksel şiddet olduğunu belirtmek gerekir (UN Secretary General, 2008). Kişinin sırf kadın olmasından dolayı şiddet mağduru olarak hedef alınmış olması, soykırım (*genocide*) kavramına da atıfla kadın kırım (*femicide*) olarak değerlendirilmiş ve Türkçe literatürde kadın cinayeti olarak yer bulmuştur (UN General Assembly, 2012). Bu kararlara temel yaklaşım parametreleri ise şunlar olacaktır: (1) hukuk normları, (2) kararda varılan sonuçlar, (3) karar gerekçeleri, (4) mahkemelerin normları yorumlarken benimsediği yaklaşımlar. Amaç, kadına yönelik şiddet olaylarının incelenmesindeki standartların yargısal diyalog bağlamında yaygınlaşmasına ilişkin genel bir fotoğraf ortaya koymak olduğundan, kararlar kronolojik bir sıralama ile değerlendirilecektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Opuz/Türkiye Kararı

Karara konu olan olay, Diyarbakır'da gerçekleşmiştir. Başvurucu Nahide Opuz ve annesi, Nahide Opuz'un kocası tarafından yıllarca devam eden şiddete maruz kalmışlardır. Kolluk makamlarına başvuru tarihleri esas alınırca, 1995 ile 2002 yılları arasında başvuru ve annesi sistematik şiddete maruz kalmışlardır. Şiddet olayları silsilesi

başvurucunun annesinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Soruşturulması şikâyete tabi olan yaralama suçuna ilişkin şikâyetler, tehdit nedeniyle her seferinde geri çekilmiş ve devlet de bu gerekçeye dayanarak etkili bir soruşturma yürütmemiştir. Nahide Opuz iç hukuk yollarını tükettikten sonra tatmin olmamış, AİHM'ye başvurarak yaşam hakkı, işkence yasağı ve ayrımcılık yasağına ilişkin ihlal iddiasında bulunmuştur. AİHM başvuruyu kadına yönelik şiddet, ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi bağlamında değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeyi yaparken kullandığı hukuki kaynaklar ise Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın değerlendirmeye esas konulara ilişkin hükümleri, Türk Ceza Kanunu ve Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) ve AİHS olmuştur.

CEDAW, kadına yönelik cinsiyete dayanan ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını hedefleyen, alanında ilk olan ve önemli bir sözleşmedir. BM Genel Kurulu tarafından 1979 yılında kabul edilmiştir ve 1981 yılında yürürlüğe girmiştir (UN, 1979). CEDAW kadına yönelik ayrımcılığı tanımlamış (m.1) ve devletlerin ayrımcılıkla mücadele konusundaki yükümlülüklerini detaylandırmıştır (m. 2). Sözleşme' de kadına yönelik şiddete ilişkin özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Buna rağmen cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı kurumsal bir mekanizma oluşturulduğu görülmektedir. Bu bağlamda, 2001 yılında CEDAW İhtiyari Protokolü yürürlüğe girmiştir (UN, 2001). Bu Protokol ile kadınların, buldukları ülkelerde CEDAW'da yer alan hakları ihlal edildiği takdirde tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra, CEDAW Komitesi'ne bireysel başvuru hakkı tanınmıştır. Komite başvuru üzerine harekete geçebileceği gibi re'sen inceleme de yapabilir. Komite, tavsiye kararları alabilmektedir. Nitekim 1992 yılında Komite, kendisine verilen Sözleşme'yi yorumlama yetkisini kullanarak, 19 numaralı Tavsiye Kararı'nı almıştır (CEDAW Committee, 1992). Bu belgede kadına yönelik şiddet, kadınlara sırf cinsiyetleri dolayısıyla yöneltilen, onları orantısız olarak etkileyen şiddet olarak belirtilmiştir. Öyle ki bu tür şiddet, kadınların insan haklarını erkeklerle eşit olarak kullanmalarını engellemektedir (Acar, 2014: 64-65).

Devlet, ortaya çıkış felsefesi gereği, hukuki ve sosyal güvenliği sağlamak ve temel hakları korumakla yükümlüdür. Bu bağlamda kadına yönelik ayrımcılığı dolaylı ve doğrudan ayrımcılık sınıflandırması üzerinden değerlendirmek mümkünse de olaya maddi ve şekli eşitlik bağlamında yaklaşmak daha kapsayıcı olacaktır. Bir norm, düzenlemesinde açıkça cinsiyete dayalı bir tercih yapabilir. Bu şekilde normda açıkça cinsiyete dayalı bir tercihin olması durumlarında hukuk kuralının kendisine içkin ayrımcılık vardır ve şekli ayrımcılık olarak da adlandırılan *de jure* ayrımcılık olarak adlandırılır. Bazen de me-

tinde ayrımcılığa ilişkin açıklık olmamasına rağmen normun doğru olduğu sonuçlar ayrımcılık yaratabilir. Bu durum uygulamadan ve yorumdan kaynaklanabilir ve maddi ayrımcılık olarak da adlandırılan *de facto* ayrımcılık olarak adlandırılır. Bu ayrımcı sonuçları, normun kendisi dışında sosyolojik, ekonomik ve kültürel nedenler de etkiler (Öden, 2003: 29, 162 vd). Bu bağlamda eşitliğin hem kanun konulurken hem kanun önünde eşitlik ilkesi bağlamında ve hem de *de facto* anlamda düşünülmesi gerekir.

BM 19 numaralı Tavsiye Kararında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı adeta bir madalyonun iki yüzü gibi görülmüştür. Bu bağlamda eşitliğe aykırı her işlem esasen ayrımcılık yasağını da ihlal eder. Kadına yönelik şiddet söz konusu olduğunda, kadın ve erkek arasındaki güç eşitsizliğinden kaynaklı bir durum vardır. Bu güç eşitsizliği sosyolojik, ekonomik ve toplumsal değer yargıları gibi birçok temele dayanmış olabilir. Bu nedenle kadına yönelik şiddeti ayrımcılık yasağının ihlali olarak kabul etmek gerekir. Sırf şiddet gören kişi 'kadın' olduğu için şiddet daha kolay uygulanabiliyorsa ve cezalandırılabilirlik de devlet organları tarafından sırf mağdur 'kadın' olduğu için geçiştiriliyorsa ayrımcılık vardır. Türk Ceza Kanunu'nda da olduğu gibi normun kendisinde *de jure* ayrımcılık söz konusu olmayabilir. Fakat normun keyfi uygulanması sonucunda *de facto* ayrımcılık örnekleriyle karşılaşabiliriz. Bu ise, aslında eşit uygulanması gereken normların uygulanmaması demektir. Norma aykırı bir *de facto* durum söz konusu olur. Hukukumuzda da durum böyledir. Bu nedenle AİHM söz konusu kararda *de facto* ayrımcılığı ortaya koymak için CEDAW'a da dayanarak Anayasa'da da 2004 tarihli değişiklik itibarıyla temelini bulan eşitlik ve ayrımcılık yasağına ilişkin yorum yapmıştır.

Karara konu olayda Devlet, yaşam hakkı ihlalinin kendi eyleminden kaynaklanmadığını, özel kişinin eyleminden kaynaklanan ihlal dolayısıyla da gerekli soruşturma ve kovuşturmayı yaptığını ve fakat başvuranın şikâyetini sürekli geri çekmesi üzerine kovuşturulmadığını ve dolayısıyla kendi sorumluluğunun olmadığını iddia etmiştir. Yani ihlalin kamu gücünden kaynaklanmadığı ileri sürülmüştür. AİHM ise bu iddiaları incelerken, yaşam hakkı konusunda devletin yükümlülüklerini değerlendirmiş, üçüncü kişilerin eylemlerini önlemeye yönelik devletin sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır. Bu düşüncenin kamu hukuku bakımından temeli ise devletin temelde güvenlik ve kamu düzenini sağlamak ödevlerine dayanmaktadır. AİHM'ye göre, şiddet ciddi bir hâl aldığı anda devletin şikâyeti beklemeyen ve şikâyetin geri çekilmesiyle de bağlı olmadan, olaya müdahale ve şiddeti önleme yükümlülükleri vardır. Devlet, ev içinin kişinin özel alanı olduğundan bahisle uzun zaman ev içine müdahale etme-

miştir. Oysa devletin ev içi şiddete müdahalesi, sosyo-ekonomik alandaki pozitif yükümlülüğü kadar başattır. Zira ev içi, kadının temel haklarının ve başta da yaşama ve kendini geliştirme hakkını kullandığı temel yaşam alanıdır (Öden, 2014: 83). Kararda Devlet, bu yükümlülüğünü yerine getirmediği için yaşam hakkının ihlalden sorumlu tutulmuştur. Bu bağlamda pozitif yükümlülükler doktrini, Devlet'in sorumluluğunu değerlendirirken kullanılmıştır. Somut olayda sicilinde şiddet eylemleri olan bir kişiden başvuruçunun ve annesinin devlet tarafından özel önlemler alınarak korunamaması devletin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmede gerekli özeni göstermediğini ortaya koymuştur. Özellikle olayla doğrudan ilgilenebilecek yerel makamlar kadına yönelen şiddeti ciddiye almamış, gerekli özeni göstermemiş ve AİHS'nin yaşam hakkını koruma altına alan 2. maddesinin ihlal edilmesine neden olmuşlardır (para. 130, 148-149).

Temel hak ve özgürlüklerin yatay etkisi bağlamında devletin pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu, toplum sözleşmecilerine de dayandırılabilir şekilde devletin varlık esaslarına dayanan bir yükümlülüktür. Bazı durumlarda ise devletin yatay etki bağlamında genel pozitif yükümlülüklerinden daha fazla özen göstermesi gerektiğine ilişkin çıkarımlar yapılabilir. Bunlar, somut olayın gerekleri itibariyle özel önem gerektiren durumlarda, bu önemin devlet tarafından verildiğinin izlenebilmesi ve genel bazı usul kurallarının mazet olarak gösterilmemesine ilişkindir. Kadına yönelik şiddet bakımından bunun dayanağı CEDAW' nin 2. maddesidir. Bu düzenlemeye göre devletler, kadına yönelik ayrımcılığa neden olabilecek her türlü girişimi, düzenlemeyi ve politikayı önlemekte pozitif yükümlülük altındadır. Buna göre, tehlikelilik ve/veya ihlal arttıkça alınması gereken önlemler de artmalıdır. Kararda da açıkça ifade edildiği gibi, AİHM bunun somut olayın, bölgenin ve ülkenin özelliklerine göre değişiklik gösterebileceğini belirtmektedir (para. 130). AİHM olması gereken modern devlet anlayışına işaret etmektedir. Bu noktada devlet, özellikle ev içi şiddet bakımından AİHS'nin 8. maddesinde düzenlenen özel hayatın gizliliğine sığınmaktadır. Bazı koruyucu önlemlerin alınmaması ve müdahalelerin yapılamaması AİHS'nin 8. maddesinde düzenlenen özel hayata saygının gereği olarak ileri sürülmektedir. AİHM bu konuya menfaatler dengesini gözeterek bir çözüm getirmektedir. Buna göre devlet AİHS'nin 2. maddesinde düzenlenen yaşam hakkı ile 8. maddesinde düzenlenen özel hayatın gizliliği arasında dengenin kurulmasından sorumludur (para. 138-139). Bu denge kurulurken, yaşam hakkına ciddi tehditlerin yöneldiği durumlarda özel yaşam alanına durumun gerektirdiği ölçüde girilerek yaşam hakkının korunması gerektiği açıktır. Somut olayda kadına yönelik

şiddet konusunda tehlikenin ne denli açık olduğunun tespitinde ise yerel bazı değerlendirmeleri incelemek gerekmektedir (para. 72, 94). Konu yalnızca somut olayla sınırlı olmayıp ait olduğu makro ve mikro toplumsal yapının bir parçası olarak da değerlendirilmelidir.

AİHM, somut olayda yaşam hakkına yönelik tehdidin yoğunluğunun devlet tarafından öngörülebilirliğini tespit ederken Diyarbakır Barosu'nun istatistiklerinden yararlanmış ve ayrımcılık yasağının ihlaline buradan hareketle karar vermiştir. Devletin bu istatistiklere itiraz eden bir beyanının olmamasını temel alan Mahkeme, AİHS'nin 14. maddesi bağlamında bir inceleme yapmıştır. Mahkeme burada diğer ayrımcılık yasağı ihlallerinden farklı bir tutum benimsemiştir. Çünkü, Anayasa'nın 10. maddesinde de ifadesini bulduğu üzere, kadına yönelik ayrımcılık şüpheli sınıflandırma (Karan, 2013: 467-469) içine girer. Anayasa'da kadınların özel olarak sayılmış olması, kadınların ayrımcılık bakımından kırılğan grupta olduğunu ortaya koyar. AİHM Opuz Kararında açıkça şüpheli sınıflandırma atfi yapmamış olsa da ülke ve il özelinde, gerek sivil toplum kuruluşlarının gerek meslek örgütlerinin ve gerekse Uluslararası Af Örgütü gibi ulus ötesi kuruluşların raporlarını dikkate almıştır. Bu raporlar o bölgede özellikle ev içi şiddet bakımından incelemelerin sistematik olarak yetersiz olduğu ve kadınlar bakımından güvenliğin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Bu raporların ve somut olayın varlığı, kadına yönelik şiddet konusunda ispat yükünü devletin üzerinde bırakmaktadır. Devlet, o bölgenin raporlarda belirtilen şekilde şiddet bakımından kırılğan olmadığını ve/veya somut olayda bunu gidermek için pozitif yükümlülüklerini yerine getirdiğini ispat etmekle sorumludur. AİHM, devletin Diyarbakır ilinde ve somut olayda daha koruyucu önlemler alması gerektiğine işaret etmek için ayrıntılı değerlendirmeler yapmıştır (para. 192-198). Başka bir deyişle hâlihazırda kadına yönelik ayrımcılığın şüpheli sınıflandırma içinde yer aldığı bir ülkede, ev içi şiddetin ve kadına yönelik ayrımcılığın çok kez raporlandığı ve açık olduğu bir şehir ile karşı karşıya olunduğu açıktır. Dolayısıyla bu alanlar, devletin kadınları korumak için pozitif yükümlülükleri bağlamında özen yükümlülüğünün daha belirgin olduğu alanlardır. Soruşturmanın ve yargılamanın etkin bir şekilde yürütülmesi ve mağdur başvurularının dikkatle üzerinde durulması bunların gereğidir.

AİHM Opuz Kararında, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi de dahil pek çok farklı mahkeme kararına ve kendi geçmiş kararlarına da atıf yapmıştır. Opuz Kararı'nın diğerlerinin arasından sıyrılarak çalışmamıza temel yapılmasının nedeni, bu kararlar üzerine konulmuş yeniliklerin olmasıdır. Yerel dinamiklerin yerel bazı örgütlerin raporlarına da atıflar yapılarak değerlendirilmesi ve devle-

tin pozitif yükümlülüklerinin menfaatler dengesinin korunması bağlamında kadının yaşamını koruyacak şekilde yorumlanması bunun başat göstergesidir. Yerel toplumsal dinamiklerin benzer tarihlerde kıtalar ötesi kararlarda da göze çarpması bu bakımdan ulusüstü yargı organları arasındaki iletişimin varlığını işaret etmektedir.

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi: Cotton Field/Meksika Kararı

Karara konu olay, Meksika'nın Ciudad Juárez bölgesinde, Claudia Ivette González (20) ve Esmeralda Herrera Monreal (15) ve Laura Berenice Ramos Monárrez'in (17) kaybolması üzerine başlamıştır. İki küçük kız ve bir genç kadın 2001 yılında farklı tarihlerde (22 Eylül, 10 Ekim ve 29 Ekim) kaybolmuştur. Kolluk kuvvetleri ise, bu konudaki düzenlemelere göre bir bekleme süresi olduğundan bahisle olaya hemen el koymamıştır. Bunun için yetmiş iki saat beklenmesi gerektiği belirtilmiştir. 6 Kasım 2001 tarihinde, Ciudad Juárez'de bir pamuk tarlasında kaybolan kadınların ve başka beş kadının cesetleri bulunmuştur. Öldürülen kadınların bedenlerinde fiziksel ve cinsel şiddet göstergeleri tespit edilmiştir. Kadınların aileleri kaybolmaları ve ardından ölümleri konusunda iç hukuk yollarını tükettikten sonra Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'na başvurmuştur. Komisyon davayı Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'ne sevk etmiştir. İddialara göre iç hukukta dosyanın incelenmesinde, soruşturma ve kovuşturmanın yürütülmesinde aksaklıklar olmuş; ayrıca mağdur yakınlarına kötü muameleler yapılmıştır. Mahkeme somut olayı 1969 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1994 tarihli Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Kaldırılması Amerikalılar Arası Sözleşmesi (Belém do Pará Sözleşmesi) kapsamında incelemiştir.

Kararda, Meksika'da kadına yönelik şiddet kültürünün çok yaygın olduğu belirtilmektedir. Olayın geçtiği bölge olan Ciudad Juárez ise, 90'lı yıllardan itibaren sistematik olarak kadınların kaybolduğu ve öldürüldüğü bir yerel yönetim birimi olarak bilinmektedir. Buna karşılık, devlet ve kolluk kuvvetleri neredeyse hiçbir olayı çözüme kavuşturamamıştır. Polis genel itibarıyla bu konuda kadını suçlayıcı ve kadının davranışlarının ahlaki değerlendirilmesine yönelik önyargılarla ilgisiz davranmıştır. Bu arka planın kararda ayrıntılı açıklanmış olması ve gerekçenin dayandığı temeli oluşturması değerlendirme bakımından önemlidir. Devlet görevlilerinin toplumsal cinsiyet normları nedeniyle kadına yönelik şiddet olaylarını etkili soruşturmadıkları ve bu nedenle kadına yönelik şiddet faillerinin cezasızlıkla karşılaştıkları sonucuna varılmıştır.

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi olaya öncelikle yaşam hakkı ihlali bakımından yaklaşmıştır. 1988 tarihli Velasquez Rodriguez/Honduras kararına da atıfla, devletin her türlü yaşam hakkı ihlallerinden sorumlu olmamakla birlikte bu ihlallerin etkin soruşturulmasından sorumlu olduğu ifade edilmiştir (Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 1988). Bu, yalnızca devlet olmaktan kaynaklı bir sorumluluktur. Devletin şiddet eylemlerine ilişkin önlem almak yükümlülüğü de vardır. Mahkeme AIHM'nin aynı doğrultuda verdiği kararlara da değinirken, bu bölgede kadınlara karşı sistematik bir şiddet kültürünün geliştiğini belirtmiştir. Kaybolan kadınların bulunması için harekete geçilmemiş, kolluk kuvvetlerince yasal bekleme süresi olduğu ileri sürülmüştür. Oysa kadına yönelik şiddet olaylarının yaygınlığı ile bilinen bir bölgede böyle bir bekleme süresinin devletin hareketsizliğine gerekçe yapılması, yaşam hakkı bakımından devletin pozitif yükümlülüklerine aykırı kabul edilmiştir. Kadınların kaçırılmasını ve öldürülmesini önlemek için yeterli tedbirleri almayan devlet, görevlilerin kadına yönelik şiddet olayları konusunda özen göstermemesi ve üzerini örtmekten yana ataerkil tavırları nedeniyle de sorumlu tutulmuştur. Zira kamu görevlilerinin ataerkil kültüre dayanan bu yaklaşımı, soruşturma aşamasında delillerin yeterince toplanamaması, failerin belirlenememesi ve zaman bakımından aksaklıklarla somut olarak kendini göstermiştir. Karara göre devletin bu tutumu kadınlara yönelik ayrımcı kültürün yansımasıdır. Bu pasif davranışıyla Meksika Devleti, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yaşam hakkını düzenleyen 4. maddesini, insanca muamele görme hakkını düzenleyen 5. maddesini, adil yargılanma hakkını düzenleyen 8. maddesini ve etkili başvuru hakkını düzenleyen 25. maddesini ihlal etmiştir.

Mahkeme, AIHM içtihatlarının devamı niteliğinde bir yorum geliştirerek, kadına yönelik şiddeti değerlendirirken kullanılan hukuki standartları zenginleştirmiştir. Devletin, ilgili yerel birimdeki şiddet olaylarının yaygınlığını değerlendirmek durumunda olduğuna tekrar işaret edilmiştir. Bu bakımdan mağdurların aranması, olayın soruşturulması ve delillerin toplanması aşamalarında etkili sonuçların alınmasının sağlanması da devletin yükümlülüğündedir. Mahkemenin üzerinde durduğu bir diğer konu da ayrımcılık yasağının ihlalidir. İlgili konuda BM CEDAW Komitesi'nin 19 numaralı Tavsiye Kararı ve Belém do Pará Sözleşmesi uygulanacak hukuk olarak bulunmaktadır. AIHM'nin Opuz/Türkiye Kararının da yargısal diyalog ile dikkate alınacak önemli bir karar olarak değerlendirildiği görülmektedir. Karar'a göre Meksika, 19 Numaralı Tavsiye Kararı ve Belém do Pará

Sözleşmesi'nin devletin görevlerini düzenleyen 7. maddesi doğrultusunda kadına yönelik şiddeti önleyecek politikalar geliştirememiştir.

Mahkeme'ye göre, Meksika'da kadınlar ve erkekler arasında eşitsizliğe ortam hazırlayacak kurallar bulunmamaktadır. Şekli eşitliği sağlamak görevi yasama organındadır. Kanunların eşitliğe ilişkin düzenlemeler içeriyor olması, bu görevin yerine getirildiğini gösterir. Fakat eşitliği sağlamak üzere geçerli olan kurallar, uygulamada eşitliği sağlamada çeşitli nedenlerle yetersiz kalmakta ve *de facto* eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizliğin ortaya çıkmasında mağdur yakınlarının başvurusundan yargılamanın sonuna kadarki aşamalarda görev alan yetkililerin ilgisiz ve yetersiz araştırma ve soruşturma yürütmesi, yargılamalar sonunda genellikle cezasızlık ile karşı karşıya kalınması rol oynamaktadır. Meksika Devleti'nin yürütmekte olduğu bu sistem, kadınlara yönelik şiddet olaylarını ciddiyetle ele almamakta ve failerin tespit edilip cezalandırılmasında yetersiz kalmaktadır. Mahkeme AİHM ile benzer bir çıkarım yapmış ve Meksika'yı gerekli önlemleri almamaktan sorumlu tutmuştur. Kararda Mahkeme Meksika Devleti'nin özellikle kadına yönelik şiddet olaylarında özen yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılması için neler yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bunun için öncelikle kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik "yeterli" tedbirler alarak hâlihazırdaki mağdurların, olası mağdurların ve gelecekteki mağdurların korunması gerekmektedir. Olay gerçekleştikten sonra ise devletin etkili soruşturma ve kovuşturma yapmak görevleri bulunmaktadır. Bunların aksi, cezasızlık kültürünün yerleşmesine katkıda bulunmak sonucunu doğurur. Mahkeme, devletin etkisiz soruşturması ve cezasızlık kültürünün eşitlik ilkesini zedelediğini belirtmiş ve doğrudan AİHM'nin Opuz/Türkiye Kararına atıf yapmıştır (para. 396).

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu: Lenahan/Amerika Birleşik Devletleri Raporu

Jessica Lenahan ve Simon Gonzales tekrarlayan fiziksel ve psikolojik şiddetler nedeniyle 1999 yılında evliliklerini sonlandırmışlardır. Boşanma ile birlikte mahkeme, Simon Gonzales'in eski eşine ve üç küçük kızına yaklaşmasını yasaklayan bir koruma emri çıkarmıştır. Babaları ile ilişki kurabilmeleri için çocukların yalnızca önceden belirlenen haftalık ziyaret gün ve saatlerinde babalarıyla görüşme izni vardır. Simon Gonzales 22.06.1999 tarihinde izinsiz olarak Lenahan'ın evine gelmiş ve çocukları alarak gitmiştir. Castle Rock Polis Merkezi'ne başvuran Lenahan, koruma emrinin ihlal edildiğini ve çocuklarının yaşamının tehlikede olduğunu bildirmiştir. İddialara göre polis ciddi bir araştırma ilgisi göstermemiş ve kişiyi bekletmiştir. Aynı günün gece yarısında Simon Gonzales Polis Merkezi'ne gel-

miş ve burada yaşanan bir silahlı çatışma sırasında öldürülmüştür. Olaydan sonra üç kız çocuğunun ölü bedenleri de arabada bulunmuştur. Çocukların ölüm nedeni ateşli silahla vurulmadır. Soruşturma ve kovuşturma sonrasında da çocukların babasının kurşunu ile mi yoksa polisin kurşunu ile mi öldüğü bilinmemiş ve hiç öğrenilememiştir. Lenahan, devletin çocuklarının yaşam hakkını korumadığını, ev içi şiddeti önlemediğini ve kovuşturma aşamasında çocuklarının ölümünden sorumlu olan failerin bulunamadığını ileri sürerek dava açmıştır. Lenahan iç hukuk yollarını tüketerek Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'na başvurmuştur. Bu başvurunun Komisyon tarafından Mahkeme'ye sevk edilmemesinin nedeni Amerika Birleşik Devletleri'nin Mahkeme'nin yargılama yetkisini kabul eden antlaşmaya taraf olmamasıdır. Bu nedenle incelemeyi Komisyon yapmış ve ayrıntılı bir rapor yayınlamıştır. 1969 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilk iki maddesinde yaşam hakkı ve eşitlik ilkesi düzenlenmiştir. Komisyon başvuruyu bu bağlamda incelemiştir.

Komisyon, ev içi şiddetin bireysel bir sorun olmayıp toplumsal cinsiyetin bir sonucu olduğunu vurgulamıştır. Bu şiddet türü, kadınların uğradığı sistematik ayrımcılığın bir yansımasıdır. Bu nedenle devletlerin, kadına yönelik ayrımcılığa dayanan şiddet olaylarında ayrıca gözetmesi gereken bir özen yükümlülüğü olmalı ve standartları belirlenmelidir. Devletler yalnızca eşitliği gözeten yasaları yürürlüğe koymakla değil, bunların etkin uygulanmasını sağlamakla da yükümlüdür. Somut olayda devletin ayrımcılık yasağını *de facto* olarak ihlal ettiğinin en önemli göstergesi Castle Rock Polis Merkezi başvurusu sonrasında kaybolan çocukların aranmasına başlanmamasıdır. Devletin ayrımcılık yasağını ihlal etmesi eylemsizlik ve yetersiz müdahale gibi pasif davranışlarla da gerçekleşebilir. Mağdur olan kişi sırf kadın olduğu için eylem daha kolay gerçekleşmiş ve kamu görevlileri de bu nedenle yeterince ilgilenmemiştir. Raporla koruma tedbirine gereken önemin verilmemesinin nedeninin toplumsal cinsiyet olduğu kabul edilmiştir. Böyle bir hukuk ve uygulama düzeni ise *de facto* ayrımcılığı üretmekte ve sistematikleştirmektedir. Kadına yönelik bu ayrımcılığın önlenmesi görevi, çocukların da ev içi şiddetten korunmasını gerektirmektedir. Komisyon'a göre, Sözleşme'nin 7. maddesinde kadınlar ve çocuklar için getirilmiş olan özel koruma hükmü devlete pozitif yükümlülükleri bağlamında bir özen yükümlülüğü de getirmektedir. Maddede kadınların ve çocukların ayrıca sayılması bu konuda bir şüpheli sınıflandırma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle kamu makamlarının söz konusu kadınlar ve çocuklar olduğunda ayrıca bir özen yükümlülükleri olduğunu kabul

etmek gerekir. Devlet hızlı ve etkili şekilde olaya müdahale etmeli ve konuyla ilgili etkili soruşturma yürütmelidir.

Sözleşmenin 18. maddesi adil yargılanma hakkını düzenlemektedir. Bu hak kapsamında mahkemeler, adalete ulaşılmasını sağlayacak şekilde etkili soruşturmalar yürütmelidir. Mahkemeye başvuru, temel hak ve özgürlüklerin korunması amacına ulaşmayı sağlayacak etkili bir yol olmalıdır. İlgili maddenin getirdiği pozitif yükümlülüğün gereği olarak yapılması gereken, mahkemeye başvuruyu etkili bir yol haline getirmektir. Amerikalılar arası insan hakları sisteminde karşılaşılan ihlallerde ve verilen kararlarda da görülmektedir ki, kadına yönelik şiddet bir ayrımcılıktır ve bu ayrımcılık yalnızca yaşam hakkını değil kadınların sosyal hayattaki varlığını da tehdit etmektedir. Nitekim somut olayda sırf kadın olduğu için elinde bir koruma kararı olmasına rağmen başvurusu dikkate alınmayan biri vardır. Bir koruma kararına rağmen şiddetin görmezden gelinmesi, kadının arka plana atılması, etkin soruşturma ve yargılama sürecinin yürütülmemesi cezasızlık sonucunu doğurur. Bu cezasızlık sonuçları bir toplumsal cinsiyet algısını kümülatif olarak ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli bu cezasızlık uygulamalarının yaygınlaşmasının önüne geçmek devletlerin görevidir. Komisyon'a göre Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, CEDAW ve Belém do Pará Sözleşmesi (3. Bölüm) gibi belgeler, kadınların şiddetten korunmasında devletlerin pozitif edimlerde bulunmasını gerektirmektedir.

Komisyon, misyonu gereği devletlere ancak tavsiyelerde bulunabilir. Bu raporda da kadınların şiddetten korunmasına ilişkin yetersiz müdahalelerin, kadınları erkeklere kıyasla daha büyük risk altında bıraktığına ve kadınların ayrımcılıktan korunma hakkının ihlal edildiğine işaret edilmektedir. Bu durum, kadına yönelik yaygın şiddet eylemleri dikkate alındığında şüpheli sınıflandırmaya girmektedir ve sırf bu nedenle devletlerin ayrıca özen göstermesini gerektirmektedir. Yasaların uygulanmaması ya da etkili şekilde uygulanmaması da kadına yönelik şiddeti cezasız bırakarak ayrımcılık oluşturmuştur. Bu nedenle yasalar ve uygulama yeniden şekillendirilmeli, şüpheli sınıflandırmaya dahil olan kadınlara ve çocuklara yönelik koruma mekanizmaları daha özenli işletilmelidir. Komisyon raporuna göre Devlet başvurana tazminat ödeyecektir. Ayrıca polisler ve diğer kamu görevlilerine yönelik eğitimler düzenleyerek kuralların eşitlik ilkesiyle çelişmeyecek şekilde uygulanmasını sağlayacaktır. Koruma kararının etkin uygulanmasını sağlayacak önlemleri almak da Devlet'e verilen tavsiyeler arasında olmuştur.

Lenahan Raporu, kadına yönelik şiddet konusunda Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı verilmiş ilk Komisyon kararı olması bakımın-

dan önemlidir. Raporun pek çok yerinde bu çalışmada incelediğimiz Cotton Field Kararına ve Opuz Kararına atıflar bulunmaktadır. Bu bağlamda devletin yaşam hakkı ihlali, ayrımcılık yasağı ihlali ve etkili soruşturma yürütmemesine ilişkin sorumluluklarına ilişkin benzer muhakeme yöntemleri kullanılmıştır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde ulusüstü yargısal organların diyalogunun önemi bu kararda yapılan atıflarla da ortaya çıkmaktadır. Bu kararın en önemli farkı toplumsal cinsiyet atfı ve vurgusunun daha belirgin olmasıdır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi bakımından devletin pozitif yükümlülükleri arasına toplumsal cinsiyet algısı ile dönüştürücü mücadeleyi de dahil etmesi bakımından dikkate değerdir. Diğer kararlarla ortaya konulan standartları kullanıp geliştirmiş ve kadına yönelik şiddetin ulusüstü alanda nasıl ele alınması gerektiğine dair bir çerçeve ortaya koymuştur (Mcquigg, 2012: 133-134).

Sonuç

Yargısal makamlar arasındaki diyalog, insan hakları alanındaki gelişmeler için yaşamsal öneme sahiptir. Benzer konulardaki benzer nitelikte koruyucu normlara ilişkin geliştirilecek ve diyalog sayesinde yaygınlaştırılabilecek benzer standartlar, anayasa yargısının insan haklarının korunması işlevinin gelişmesini sağlar. Dolayısıyla, anayasa yargısının varlık nedenlerinden olan hukukun üstünlüğünün korunmasına da hizmet eder. Özellikle kadına yönelik şiddet bağlamında yaşanan gelişmeler göstermiştir ki hukuki düzenlemeler tek başına *de facto* eşitliği hayata geçirmekte eksik kalmaktadır. Kamu makamlarının normu uygulamalarına ilişkin geliştirilecek standartlar ve belirlenecek yükümlülükler yargısal makamlar tarafından işlevsel yaklaşımla ortaya konabilir. Ortaya konan bu standartlar ve yargısal fikirler birbirlerini etkileyebilir, fikirlerin göçü ve gelişmesi böylece sağlanabilir. Bu fikirler, mevcut bir kuralın yorumunun kadına yönelik şiddeti önleyecek şekilde evrilmesi ve bu yorumun yaygınlaşması şeklinde olabileceği gibi yeni normlar hazırlanmasının önünü açar nitelikte de olabilir (Colon-Rios, 2021: 221-223, 225-226).

Öyle ki, bu çalışmada incelediğimiz üç karar ile gelişmesini ortaya koyduğumuz standartlar daha sonra İstanbul Sözleşmesi'nin hazırlığında, yüksek mahkemelerce işlevselliği sınanmış veriler olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan İstanbul Sözleşmesi, yargısal diyalogda bulunmayan ülkelerde de uygulanabilecek, kadına yönelik şiddet konusunda hukuken bağlayıcı ulusüstü bir belge olması ihtiyacını cevaplamak için hazırlanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2015).

Çalışmada incelenen Opuz/Türkiye, Cotton Field/Meksika ve Lennan/Amerika Birleşik Devletleri kararlarında derli toplu ifade edilmiş olan ve açıkça ortaya konan temel argüman, kadına yönelik

şiddetin cinsiyet temelli ayrımcılık olduğu ve bu ayrımcılığı ortadan kaldırmak için devletlerin pozitif yükümlülüklerinin olduğudur. Ayrımcı düzenlemeleri ve uygulamaları tespit edip bunları yok etmek suretiyle kadınları korumak devletin özenle yerine getirmesi gereken temel görevlerindedir. Ulusüstü belgelerle düzenlenen bu görev, yalnızca ilgili normları koymakla değil, uygulanmasını sağlamakla da devletleri yükümlü kılar. *De jure* ya da *de facto* eşitlikler olmasından bağımsız bir özsel (*substantive*) eşitlik sağlanabilmesi için devlet, ayrımcılık yapmaktan kaçınmakla yetinmeyip kadınların ayrımcı muameleye maruz kalacakları durumları önlemekle ve ortaya çıktıklarında gidermekle de yükümlüdür (International IDEA, 2016: 21-22). Devletler, norm koyarken ve bu normları uygularken, şüpheli sınıflandırma içinde değerlendirilen kadına yönelik şiddet söz konusu olduğunda özen yükümlülüğünü titizlikle yerine getirmelidir. Bu konuda etkin soruşturma ve cezalandırma mekanizmalarını sağlayamayan devletler, ayrımcılık yasağını, adil yargılanma hakkını ve somut olayın özelliklerin göre yaşama hakkını ihlal etmiş olur.

Ulusüstü mahkemelerin ve onların dayanak aldığı insan hakları sözleşmelerinin ortaya oyduğu standartlar iç hukuk bakımından asgari bir basamaktır. Bu temelde yükselerek daha ilerici düzenlemeler ve uygulamalar yapılması ulusal hukuklardan beklenir (Örücü, 2007: 434). Kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık yasağı konusunda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesinin yorumu önem kazanır. Bu bağlamda 10. maddede özel olarak kadınların ve çocukların belirtilmesi ile, kadınların şüpheli sınıflandırma içine açıkça dahil edildiği görülmektedir. Bunu Anayasa'nın maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesini düzenleyen 17. maddesinden doğan devletin pozitif yükümlülükleri ile birlikte değerlendirdiğimizde, AİHM'nin vardığı sonuca eşdeğer şekilde, şüpheli sınıflandırma hallerinde devletin özen yükümlülüğünün arttığı sonucuna varırız (Öden, 2014: 85-86).

Kaynakça

- Acar, F. (2014). CEDAW'dan İstanbul Sözleşmesi'ne: Kadınların İnsan Hakları ve Kadınlara Karşı Şiddete İlişkin Uluslararası Standartların Evrimi, *Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet*. (Ed: Kaya, F./ Özdemir, N./ Uygur, G.). Ankara: Savaş.
- Conference Report (2021). *Gender Equality and the Istanbul Convention: a decade of action*. Berlin: Council of Europe.
- Di Razza, N. & Sherman, J. (2020). *Integrating Human Rights into the Operational Readiness of UN Peacekeepers*. International Peace Institute.

- Fukuyama, F. (2018). *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Farrar, Straus and Giroux Publishing.
- Huntington, S. P. (2010). *Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*. (Çev. Ergun Özbudun). Ankara: Yetkin.
- Jackson, V. C. (2004). Constitutional Dialogue and Human Dignity: States and Transnational Constitutional Discourse. *Montana Law Review*, 65(1), ss. 15-40.
- Karan, U. (2013). Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*. (Ed. Sibel İnceoğlu). İstanbul: Beta.
- Kontacı, E. (2021). *Anayasa Yargısında Yargısal Karşılaştırmacılık ve Türk Anayasa Mahkemesi*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Landes, J.B. (1988). *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca ve Londra: Cornell University Press.
- Mac-Gregor, E. F. (2017). What Do We Mean When We Talk About Judicial Dialogue?: Reflections of a Judge of the Inter-American Court of Human Rights. *Harvard Human Rights Journal*, 30, ss. 89-127.
- Morsink, J. (1991). Women's Rights in the Universal Declaration. *Human Rights Quarterly*, 13/2, ss. 229-256.
- Öden, M. (2014). Türk Anayasa Hukukunda Devletin Kadınları Ev-İçi Şiddete Karşı Koruma Ödevi. *Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet*. (Ed: Kaya, F./ Özdemir, N./ Uygur, G.). Ankara: Savaş.
- Öden, M. (2003). *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara: Yetkin.
- Örücü, E. (2007). Ulusal Anayasa Mahkemelerinde Yargısal Karşılaştırmacılık ve Mahkemeler Arası Diyalog. *Anayasa Yargısı*, 24, ss. 433-459.
- Saunders, C. (2011). Judicial Engagement With Comparative Law. *Comparative Constitutional Law*. (Eds. Ginsburg, T./ Dixon, R.). Edward Elgar Publishing, ss. 571-598.
- Shapiro, M. (1999). The Success of Judicial Review. *Constitutional Dialogues in Comparative Perspective*. (Eds: Kenny, S.L./ Resinger, W.M./ Reitz, J.C.) Londra: Macmillian.
- Shapiro, M. (1986). *Courts: A Comparative and Political Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Šimonović, D. (2014). Global and Regional Standards on Violence Against Women: The Evolution and Synergy of the CEDAW and Istanbul Conventions. *Human Rights Quarterly*, 36/3, ss. 590-606.
- Slaughter, A.M. (2009). *A New World Order*. New Jersey: Princeton University Press.
- Tushnet, M. (2014). *Advanced Introduction to Comparative Constitutional Law*, Edward Elgar Publishing.

- Frankenberg, G. (2018). *Comparative Constitutional Studies: Between Magic and Deceit*. Edward Elgar Publishing.
- Colon-Rios, J. I. (2021). Judge-Made Constitutional Change. *Routledge Handbook of Comparative Constitutional Change*. (Eds. Contiades, X./ Fotiadou, A.). Taylor and Francis, ss. 217-231.
- Mcquigg, R. J.A. (2012). Domestic Violence and the Inter-American Commission on Human Rights: Jessica Lenahan (Gonzales) v United States. *Human Rights Law Review*, 12(1), ss. 122-134.
- Tilly, L. A. & Scott, J. W. (1978). *Women, Work, and Family*. Routledge.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Avrupa Komisyonu (2015). *Roadmap on the EU's accession to the Istanbul Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. https://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/2015_just_010_istanbul_convention_en.pdf (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) (2016). *Constitution assessment for women's equality*. Stockholm: International IDEA. <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/constitution-assessment-for-womens-equality.pdf> (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu Raporu (2023) *Compilation of Venice Commission opinions and reports concerning courts and councils of justice*. 18.07.2023, CDL-PI(2023)020. <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI%282023%29020-e> (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- UN General Assembly (2012). *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Rashida Manjoo*. A/HRC/20/16/Add. 4, <https://www.refworld.org/reference/themreport/unhrc/2012/en/87596> (Erişim Tarihi: 30.01.2024)
- UN WOMEN (2022). *Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2022*. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/09/progress-on-the-sustainable-development-goals-the-gender-snapshot-2022> (Erişim Tarihi: 5.11.2024).
- UN Secretary General's Campaign (2008). **Unite to end Violence Against Women**. Factsheet, DPI/2498, United Nations Department of Public Information.

<http://www.un.org/en/women/endviolence/pdf/VAW> (Erişim Tarihi: 19.03.2017).

Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı (1993). A/CONF.157/23. <https://www.un.org/en/conferences/human-rights/vienna1993> (Erişim Tarihi 01.11.2024).

Londra Antlaşması (1949). <https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konse-yi.tr.mfa#:~:text=AK'%C4%B1%20kuran%20Londra%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1,'de%20Roma'da%20imzalanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>. (Erişim Tarihi: 01.11.2024).

United Nations (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*. <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

United Nations (2001). *Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

CEDAW Committee (1992). *General Recommendation No. 19: Violence against women*. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

MAHKEME KARARLARI

AİHM (2009). Case of Opuz v. Turkey, (33401/02), 9.6.2009.

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (2009). Gonzalez et al. (Cotton Field) v. Mexico Judgement, 16.11.2009.

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu (2011). Case 12.626, Jessica Lenahan (Gonzales) et al. v. United States, Report No. 80/11, 21.7.2011.

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (1988). Velasquez-Rodriguez/ Honduras, Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) no. 4, 29.07.1988.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Madde 9 Kapsamında Kadınların Vatandaşlık Haklarına Eşit Erişimi

Aleyna Mutlu Alkaşı*

Kadınların toplum içerisinde karşı karşıya kaldıkları ayrımcılıkları dikkate alarak bu konuda hukuki çalışmalar yapan uluslararası kuruluşlar, tarih boyunca dönemin ihtiyaçlarına göre birbirinden farklı düzenlemeler ortaya koymuşlardır. Bu düzenlemeler, kadın ve erkeklerin eşit hakları haiz olmaları yönündeki anlayış temeline dayanmaktadır (Demirci, 2019). Kadınların içinde buldukları konumların iyileştirilmesi ile ilgili gösterilen uluslararası çabalar, Meksika'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Birinci Dünya Kadın Konferansı ile hız kazanmıştır. Bahse konu çabalar neticesinde, 1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), 1980 yılında Birleşmiş Milletlere (BM) üye olan ülkeler için imzaya açılmıştır. Sözleşme, yirmi ülkenin onayını aldıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bahse konu Sözleşmeyi 1985 yılında imzalamış ve Sözleşme 1986 yılında yürürlüğe girmiştir (Ökten/Tüysüz, 2017). Böylelikle CEDAW'ın iç hukuktaki yeri kesinleşmiştir (Akin, 2013). 187 devletin taraf olduğu bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler bünyesinde bulunan 16 insan hakları sözleşmesinin içinde yer almaktadır ve geniş kapsamlı bir uluslararası kadın hakları belgesidir (Öztürk, 2012). CEDAW eşitlikçi hükümleri ile kalıplaşmış ataerkil sistemin yerine eşitliği ilke edinmiş bir sistem oluşturmayı hedeflemiştir (Raday, 2012), (Nakhleh/Zyoud, 2023). Söz konusu Sözleşme, kadınlara karşı ayrımcılığı tanımlamakta ve yasaklamaktadır (Alibaba, 2021). Bu bağlamda CEDAW, uluslararası norm olmanın yanında, ulusal hukuk sistemlerine de rehberlik etmesi açısından önemli bir Sözleşme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma kapsamında incelenecek olan CEDAW madde 9'da kadınların vatandaşlığı ile ilgili geniş bir düzenlemeye yer verilmiştir (Stratton, 1992). Vatandaşlık kavramı, gerçek kişileri devlete bağlayan siyasi ve hukuki bağ olarak tanımlanmaktadır (Alibaba, 2022). 9. madde ile birlikte, CEDAW'a taraf olan devletlere bu madde hükmü ile ilgili olarak birtakım yükümlülükler getirilmiştir (Stratton, 1992). Söz konusu yükümlülükler ise, vatandaşlığın kazanılması, değiştirilmesi ve korunması konularında kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmalarını sağlamak temelindeki yükümlülüklerdir (Batır, 2018), (Dinçkol/Başar,

2017). Kadınların eşitlik hakkı, demokrasi için bir ön koşuldur (Raday, 2012). CEDAW md. 9/1'de, Sözleşme'ye taraf olan devletlerin, yabancı bir kişi ile evlenen kadının vatandaşlığının korunacağı ve kadının vatansız kalma durumunun engelleneceği konusunda yükümlülükleri olduğunu hüküm altına almıştır (Ünsal, 2023), (Aygün/Kaya, 2016). CEDAW md. 9/2'de ise, çocukların vatandaşlıkları ile ilgili olarak kadınlara, erkekler ile eşit haklar verilmesi hususunda devletin sorumlu olduğu hususu belirtilmektedir. Bu hüküm ile birlikte çocuğun anneye bağlı bir şekilde vatandaşlık kazanmasının önündeki engelleyici unsurların ortadan kaldırılması ve çocuğun vatansız kalma durumunun önlenmesi hedeflenmiştir (Ünsal, 2023). Böylelikle evli olsun olmasın tüm kadınların vatandaşlıkları çocuklarına geçebilecektir. Belirtmek gerekir ki, Sözleşme ile alakalı uygulamaları takip etmek amacıyla Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi kurulmuş ve 1999 yılında BM Genel Kurulu kararı ile kabul edilmiş olan Protokol ile söz konusu Sözleşme'nin taraf devletlerce ihlali sebebiyle bireylerin ya da bireylerden oluşan grupların bizzat veya onlar adına Komiteye başvuru yapılabilmesi mümkün kılınmıştır (Alibaba, 2021). Bahse konu Komitenin re'sen inceleme yapması da mümkündür. Komitenin genel tavsiyeleri ise hukuken bağlayıcı değildir (Acar, 2014).

Sözleşmeler çerçevesinde insanların vatandaşlık hakları güvence altına alınıp, keyfi bir şekilde vatandaşlıktan çıkarılmaları veya vatandaşlıklarını değiştirmelerinin engellenemeyeceği belirtilmektedir. Böylelikle taraf devletlerin, vatandaşlığın kazanılması ve kaybı hususlarında uyması gereken temel ilkeler ortaya çıkmıştır (Ünsal, 2023). Bu ilkeler, kadınların vatandaşlığın kazanımı ve kaybı konusunda erkeklerle eşit haklara sahip olmasını öngörerek vatandaşlık haklarını güvence altına almakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemektedir.

Evlilik, vatandaşlık üzerinde etkili olabilecek bir hukuki ilişkidir. Bu çerçevede, evlilik hem vatandaşlığın kazanılmasına hem de kaybedilmesine sebep olabilen bir hukuki ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş yasalara bakıldığında, evliliğin bu çift yönlü sonucu genelde vatandaşlığın kazanılması yönünde kendini göstermektedir. Evlilik yoluyla vatandaşlık kazanımı çok eski tarihlerden beri vatandaşlık kazanım yollarından biri olarak varlığını sürdürmektedir (Ünsal, 2023).

Birçok ülke, kendi vatandaşlığını taşıyan ve yabancı bir kişiyle evlenen kadına ayrımcı bir tavır sergilemektedir. Vatandaş olan erkeğin, yabancı eşlerinin kendilerinin vatandaşlıklarını kazanmalarına müsaade edilirken, aynı durumda olan ama yalnızca cinsiyetlerinden dolayı kadınların eşlerinin vatandaşlık kazanmalarına müsaade edilmemektedir (Stratton, 1992), (Tanrıbilir, 2020). Bu sebeple

kadınların, eşlerinin ülkelerine yerleşmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu şekildeki yasalar, ayrımcı nitelikleri dolayısıyla ivedilikle değiştirilmesi gereken yasalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, CEDAW md. 9/2 Sözleşme'ye taraf olan devletlerin, çocukların vatandaşlıkları hususunda, anne ve babaya eşit haklar vermelerini öngörmektedir. Birçok ülkede ise çocuklar direkt olarak babalarının vatandaşlıklarını kazanmaktadırlar (Ayata/Dilek/Oder, 2010). Böylelikle kadınlar, vatandaşlıklarını çocuklarına geçirme hakkına sahip olamamaktadırlar (Stratton, 1992). Bu durum, tarihsel süreç içerisinde toplumsal normların ve patriyarkal yapıların etkisiyle alışlagelmiş bir durumdur. Fakat günümüz şartlarında bahse konu uygulama toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine aykırı bir uygulama olması nedeniyle eleştirilmektedir.

Vatandaşlık, toplum içerisinde yer alabilmek adına önemlidir. Tüm devletlerde olmasa da birçoğunda, devletler kendi ülkelerinde doğan kişilere vatandaşlık vermektedirler. Bu duruma ek olarak, yerleşme veya vatansız kalma durumunda da insancıl sebeplerle devletlerin vatandaşlık verdiği görülmektedir. Vatansız olan kadınlar kamu yardımlarından yararlanamamakta, seçme ve seçilme hakkından mahrum kalıp, seçimlerde de söz sahibi olamamaktadırlar (Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiye Kararları, 21 Sayılı Tavsiye Kararı, 1994). Tüm bu sebeplerle vatansız kadınların yaşadığı bu mağduriyet önemli bir insan hakları sorununu gündeme getirmektedir. Bu durum kadınları savunmasız hâle getirerek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini oldukça derinleştirmektedir.

Evli kadınların vatandaşlığı konusu ilk olarak 1930 tarihli Lahey Sözleşmesi çerçevesinde incelenmiştir. Sözleşme'nin ilgili hükümleri bu perspektif ile incelendiğinde, Sözleşme'nin amacının kadının vatandaşlığının evlilik dolayısıyla etkilenmemesini sağlamak, bunun için de evlilik sebebiyle vatandaşlığın değişmesi durumundan kaynaklı kadının vatansız kalmasını önlemek olduğu görülmektedir. Sözleşme'de kadının vatandaşlığının etkilenmemesi ile alakalı olan şart, yalnızca evliliğin sona ermesiyle ilgili düzenlenmiştir. Söz konusu Sözleşme'nin diğer hükümleri ise kadının yabancı biri ile evlenmesi hâlinde vatansız kalmasını önlemeye yönelik olarak düzenlenmiştir (Ünsal, 2023) 1930 tarihli Lahey Sözleşmesi'ne göre, kadının bir yabancı ile evlenmesi durumunda, söz konusu evliliğin kadının vatandaşlığını sona erdirmesi, kocasının vatandaşlığını alması şartına bağlıdır. 1930 tarihli Lahey Sözleşmesi madde 9'a göre, kocanın, evlilik sırasında bir başka devletin vatandaşlığını kazanması durumunda ise karısının vatandaşlığı yalnızca ilgili devletin ona da vatandaşlık vermesi hâlinde sona ermektedir. Sözleşme'nin 11. maddesi ise eleştiriye açık bir hükümdür. Bu hükme

göre, yabancı bir kişi ile evlendiği için kendi hukukuna göre vatandaşlığını kaybeden kadın, evliliğinin sona ermesi durumunda eski vatandaşlığına sahip olamaz ancak kişinin bu durumu istemesi ve söz konusu devletin hukukunun bu duruma izin vermesi durumu saklıdır (Alibaba, 2021). 1930 tarihli Lahey Sözleşmesi'nin kadının vatandaşlığının bağımsızlığı konusunda yetersiz oluşu sebebiyle bu konuda uluslararası çalışmalar yapılmaya devam etmiştir (Ünsal 2023). Bu çalışmalar kapsamında BM tarafından kabul edilen Evli Kadının Vatandaşlığına Dair Sözleşme (Convention on the Nationality of Married Women) 1957 yılında imzaya açılmıştır. Sözleşme yalnızca evli kadınların vatandaşlığını konu almaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere CEDAW madde 9 ile birlikte kadınların vatandaşlık konusunda erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını ve vatandaşlıklarının erkeğin vatandaşlığından bağımsız bir şekilde olmasını sağlamıştır (Dinçkol/Başar, 2017).

Türk hukukunda, evlenme yoluyla vatandaşlık kazanılmasında eşitlik ilkesi ilk kez 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda (TVK) 2003 yılında yapılan değişiklikle benimsenmiştir. Günümüzde yürürlükte olan 5901 sayılı TVK'da da, evlenme yoluyla vatandaşlık kazanılmasında eşitlik ilkesi uygulanmakta ve düzenlemeler bu ilke çerçevesinde yapıldığı görülmektedir (Azarkan, 2024).

CEDAW madde 9'a konulan çekincelere bakıldığında ise, Birleşik Arap Emirlikleri'nin söz konusu maddenin hem birinci hem de ikinci fıkrasına çekince koyduğu; Bahreyn, Cezayir, Katar, Kuveyt, Mısır, Suriye gibi İslam ülkelerinin ise yalnızca ikinci fıkrasına çekince koyduğu görülmektedir. Çekince konulmasının nedeni, fıkranın söz konusu ülkelerin vatandaşlık kanunları ve İslam hukuku ilkeleri ile bağdaşmaması olarak gösterilmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri ise vatandaşlık konusu, ülkenin iç meselesidir diyerek tavrını ortaya koyarken; Kuveyt, kendi vatandaşlık kanunlarında vatandaşlığı belirleme yetkisinin babaya verildiğini ifade etmiştir. Mısır, vatandaşlığın babaya bağlı olmasının daha doğru olacağını ve bu hususun cinsiyet eşitsizliğine sebep olmayacağını savunmuştur. Fas ve Cezayir ise, kendi vatandaşlık kanunlarında vatandaşlığın belli durumlarda anneye tabi olacağını ifade ederek çekincelerini koymuşlardır. Mısır 2008, Cezayir 2009, Fas ise 2011 yılında ikinci fıkraya koydukları çekincelerini kaldırmışlardır. Türkiye'ye bakıldığında, ilk başta birinci fıkraya çekince koyduğu, 2008 yılında bu çekincesinden vazgeçtiği görülmektedir (Yalçın, 2017). Belirtilmesi gerekir ki, ilgili hükme çekince koymak, kadınların bağımsızlık ve eşitlik mücadelesine zarar verici nitelikte bir harekettir ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinleşmesine ve kalıcı hâle gelmesine sebep olmaktadır.

Bunun yanında kadınları sosyal, ekonomik ve hukuki yönden dezavantajlı bir konuma sürüklediğini de vurgulamak gerekir.

Kaynakça

- Acar, F. (2014). CEDAW'dan İstanbul Sözleşmesi'ne: Kadınların insan hakları ve kadınlara karşı şiddete ilişkin uluslararası standartların evrimi. In F. Kaya, N. Özdemir, G. Uygur (Eds.), *Kadınların ve kız çocuklarının insan hakları: Kadına yönelik şiddet ve ev-içi şiddet* (pp. 61-75). Savaş Yayınevi.
- Akın, M. (2013). Aile İçi Şiddet. *Journal Of Istanbul University Law Faculty*, 71(1), 27-41.
- Alibaba, A. (2021). *Vatandaşlık Hakkı ve Vatandaşlığın Kazanılmasında ve Kaybında İnsan Hakları*. Turhan Kitabevi.
- Ayata, G., & Eryılmaz Dilek, S., & Oder, B. E. (2010). *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk Ve Uygulama* (2. Basım) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aygün, M., & Kaya, C. (2016). Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(1), 87-142.
- Azarkan, A. (2024). *Türk Vatandaşlığının Evlilik Yoluyla Kazanılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Diyarbakır.
- Batır, K. (2018). *Uluslararası Hukukta Vatandaşlık*. Adalet Yayınevi.
- Demirci, S. (2019). *Cedaw Kriterleri Üstünden Türkiye'deki Cinsiyet Rejimi: 2010 Sonrası Türkiye Analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dinçkol, B., & Koc, C. (2021). Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi Genel Tavsiyelerinde Kadınların Siyasal Hakları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 1-15.
- Erşen, B. (2006). *Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Ve Denetim Mekanizması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi. (1994). *21 Sayılı Tavsiye Kararı*. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Kanunlarına Etkileri.
- Nakhleh, B., & Zyoud, I. (2023). Gender Equality In Social, National, And Civic Education Textbooks In The Jordanian Elementary Education Stage In Light Of The Cedaw Treaty. *Dirasat: Human And Social Sciences*, 50(1), 215-229.

- Ökten, Ş., & Tüysüz, S. (2017). Kırsal Kalkınma Ve Kadın Yoksulluğu: Şanlıurfa Harran Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 381-404.
- Öztürk, Y. D. D. Z. A. (2012). Uluslararası Siyasette Ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1-33.
- Raday, F. (2012). Gender And Democratic Citizenship: The Impact Of Cedaw. *International Journal Of Constitutional Law*, 10(2), 512-530.
- Stratton, L. C. (1992). The Right To Have Rights: Gender Discrimination In Nationality Laws. *Minnesota Law Review*, 77, 195.
- Tanrıbilir, F. B. (2020). Evlenme Ve Vatandaşlık. *Çukurova Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 3019-3049.
- Ünsal, H. (2023). 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun Bazı Hükümlerinin "Vatansızlığın Önlenmesi" Hedefi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 1347-1405.
- Yalçın, İ. (2017). Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (Cedaw) Müslüman Ülke Kanunlarına Etkisi. *Journal Of History, Culture And Art Research*, 6(4), 980-1009.

* **Arş. Gör. Aleyna Mutlu Alkaşı**

Doğu Akdeniz Üniversitesi

Hukuk Fakültesi Özel Hukuk Doktora Programı Öğrencisi -Kuzey Kıbrıs

E-posta: aleyna.mutlu@emu.edu.tr

Orcid ID: 0009-0002-1715-5968.

Authors in This Issue/Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar
In alphabetical order/Alfabetik sırayla

Articles/Makaleler

Assistant Prof. Ayşe Özada Nazım
Cyprus International University,
Nicosia-North Cyprus.

Prof. Asuman Altay
Dokuz Eylül University, İzmir-
Türkiye.

Cemile Rüveyda Özmen
PhD Candidate, Marmara
Üniversitesi, Türkiye.

Res. Asst. Ezgi Fulya Akkuş,
Afyon Kocatepe University, Afyon-
Türkiye.

Hande Muştu
PhD Candidate, Çukurova
University-Türkiye.

Ifunanya Lilian Nnadi
Cyprus International University,
North Cyprus.

Dr. Merve Tuba RÜZGAR
Dokuz Eylül University, İzmir-
Türkiye.

Prof. Nüket Elpeze Ergeç
Çukurova University, Adana-
Türkiye.

Res. Asst. Rüveyda Çınar
PhD Candidate, Ankara University,
Ankara-Türkiye.

Dr., Lecturer, Susin Gören Kekeç
Şırnak University, Şırnak, Türkiye.

Dr. Lecturer, Ravza Altuntaş Çakır
Marmara University, İstanbul-
Türkiye.

**Assist. Prof., Vuslat Nur Şahin
Temel**
Social Sciences University of Ankara,
Ankara, Türkiye.

Xiru Zhao
PhD Candidate, Waseda University,
Tokyo.

Note/Not

Res. Asst. Aleyna Mutlu Alkaşi
PhD Candidate, Eastern
Mediterranean University,
Famagusta-North Cyprus.

Kadın / Woman 2000- Journal for Women' Studies (JWS) Notes for Contributors

General Principles

Please read the Publication Policy before sending a letter to JWS.

- Make sure that you satisfy the following conditions:
- The manuscript has not been published before,
- The composition of the manuscript complies with the journal's publication principles
- There are no direct – or indirect – references to the author(s) in the body of the text.

When submitting the manuscript, also include: a letter of application; a title page (including title, subtitle (if any), name(s) and surnames, institution(s), ORCID iD, contact information and e-mail addresses) of the authors; and an abstract in Turkish and English including keywords. Submit your article to: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws>.

Publication policy

Published biannually (June and December) since 2000, Kadın/Woman2000, JWS welcomes articles and discussion papers with a primary focus on gender at the inter-sections of race, sexuality, culture, class, nationality. Articles from interdisciplinary perspectives are encouraged. We welcome the work of academics, independent researchers, artists and for/non-profit organizations. The journal also publishes notes, conference announcements, reports and reviews, and book reviews.

1. Publication Language

JWS is published manuscripts both in English and Turkish

2. Copyright

JWS only considers previously unpublished work. The Publisher maintains all the rights of publication for manuscripts accepted for publication by JWS Editorial Board, EMU. While the Publisher holds the copyright, authors may use the published work in other publications as long as they cite JWS as the original publication. The ideas, opinions, assumptions, theses or arguments in the articles belong to their authors. The views expressed in published work should not be understood to represent the views of Eastern Mediterranean University or the Center for Women's Studies.

3. Reviewing Process

- a. All manuscripts are blind-peer-reviewed by at least two referees.
- b. The evaluations are confidential and remain with the editorial.
- c. When submitting revised manuscripts (following peer reviews), authors should include clear and concise reports indicating the changes made and link those changes directly to the referee proposals.
- d. The Editorial Board may request corrections and suggestions on the manuscript before it is sent for publication. These suggestions will be shared with the author(s) before publication.
- e. Referees are expected to submit their evaluations within 6-8 weeks.

4. Length

The length of the manuscripts should not exceed 7000 words including footnotes and bibliography.

5. Plagiarism

As an ethical principle, the manuscripts submitted for evaluation are screened for plagiarism. All the manuscripts sent to JWS are scrupulously investigated against any allegations of plagiarism or abuse either published or in evaluation process . Investigations are conducted on the published articles and, when necessary, the institutions of the authors are informed.

6. Ethical Consent

For the manuscripts dealt with human subject consent form and participant information sheet approved by related ethical committees are necessary.

Writing Rules

- a. Manuscripts should be sent electronically in Times News Roman 12 font with two line spacing throughout – including figures and tables prepared in accordance with the publication guidelines.
- b. Turkish articles should be based on the Spelling Guide of the Turkish Language Association and Turkish words should be used as much as possible instead of foreign words. When new and unfamiliar words in Turkish are used, they should be placed in parenthesis in Turkish and English in their first use. English articles should consult the Oxford English Dictionary and annexes as a reference.
- c. Manuscripts should be submitted with title page, main text, references, annexes, tables, figure titles, figures, author notes and correspondence address.
- d. The title page should contain the title of the article, which consists of a maximum of 10-12 words (maximum 50 characters with spaces between words), the authors' name and surname, title, institution and ORCID ID number.
- e. The main text should start on a new page.
- f. References and authors referred to should be referenced as follows: (Author's surname, publication year, and referenced page number, (Brown, 2003: 23).
- g. Additional information about the text should be given as endnotes at the bottom of the page.
- h. Tables and figures should include numbers, headings, and the source (references). Headings should be placed above tables and figures, and references should be written below.
- i. Authors are requested to submit the text, tables, and artwork with the manuscripts. If there are pictures or drawings to be included in the manuscript they should be sent with the manuscript. The pictures should be numbered according to their order in the article and should include subtitles. They should be shown as Figure 1 and Figure 2 in brackets.
- j. The manuscript should be divided into un-numbered subsections written in small letters and bold. The secondary subtitles should be written in bold and italic.

- k. Equations should be given sequence numbers. The sequence number should be in parentheses and on the right side of the page. If the derivation of the equations is shown briefly, the derivation process should be shown on a separate page with all steps to be given to the referees.

About Funding

Any sources of funding or financial support by any institution should be identified in the manuscript before publication and with the date and amount of support. Authors are expected to supply all details regarding funding.

References and Bibliography

All references used in the text should be given in alphabetical order starting on a separate page under the heading "References". Each reference should include: Author Surname, Name (Year of publication). Book name (in italic letters) or article name, Journal name (in italic letters). Book names should be written in italic, article names should be written in normal letters and journal names should be written in italics. In addition, citations from unpublished sources should also be cited in a way that is clear and unambiguous.

Examples: Oakley, A. (1972). *Sex, Gender & Society*. New York: Harper Colophon Books.

Millet, K. (1973). *Cinsel Politika*. (çev. S. Selvi). İstanbul: Payel.

Kandiyoti, D. A. (1987). Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies*, 13(2): 317-338.

For referencing and citation issues not mentioned above, please consult the APA 6 guide. Manuscripts that do not comply with these guidelines are returned to authors for corrections. Manuscripts that are not approved by the Editorial Board are returned to the author with their original tables and figures, if any.

Publication Charges

There are no submission fees, publication fees or page charges for Kadın/Woman 2000, JWS.

Open Access

It provides open access to all issues of JWS excluding the last three years. Every year in January, a new issue will be made available through open Access.

Postal Address:

Center for Women's Studies

Kadın / Woman 2000, Journal for Women's Studies (JWS)

Socrates Street

Faculty of Education Sciences

EF 110

99628

Famagusta, North Cyprus via

Mersin 10-Turkey

Tel: (392) 630 2269 Fax: (392) 392 365 1017

e-mail: jws.cws@emu.edu.tr

Web address: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws>

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies (JWS) Yayın İlkeleri

Genel İlkeler

JWS'ye yazı göndermeden Yayın İlkeleri'ni mutlaka okuyunuz.

- Aşağıdaki koşulların sağlanmış olduğundan emin olunuz.
- Yazının daha önce yayınlanmamış olması,
- Yazınızın Yayın ilkeleri'ne uygun olarak hazırlanmış olması
- Ana metinde yazar(lar) hakkında bilginin olmaması,

Yazınızı teslim etmeden önce

- bir başvuru mektubu
- bir başlık sayfası (içinde başlık, (varsa) kısa başlık, yaza(lar)ın isimleri, kurumları, iletişim bilgileri ve e-posta adreslerinin yer aldığı)hazırlanmış olduğundan
- Yazının özünü hazırlayınız.
- Yazınızı <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws> adresine çevrimiçi olarak teslim edebilirsiniz.

Yayın politikası Yayın İlkeleri

2000 yılından bu yana yayında olan, yılda iki sayı yayınlanan JWS disiplinlerarası bir perspektifle toplumsal cinsiyet ve onun çapraz kestiği sorun alanları olan ırk, cinsellik, kültür, sınıf, milliyet konularına ilişkin akademisyen, bağımsız araştırmacı, sanatçı kişi ve kuruluşlardan araştırma, tartışma ve yazılara yer vermektedir. Bunların yanı sıra notlar, konferans duyuru, rapor ve değerlendirmeleri ve kitap tanıtım ve eleştirileri de yayınlamaktadır.

Yayın Dili

Kadın/Woman 2000, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanır.

1. Telif Hakkı

Kadın/Woman 2000'e gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. *Kadın/Woman 2000* Yayın Kurulu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilen yazılarda, DAÜ – Yayınevi bütün yayın haklarına sahiptir. Ancak yazarlar yayınlanan bilgileri kısmen *Kadın/Woman 2000*'ne atıfta bulunmak üzere başka yayınlarında kullanabilirler.

Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlarına aittir. Doğu Akdeniz Üniversitesi'ni veya Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'ni bağlamaz.

2. Hakemlik

- Tüm yazılar, yazar(lar)ın kimliği saklı tutularak konu ile ilgili en az iki hakem tarafından incelenir. Hakem değerlendirme formu için linki tıklayınız. Buraya değerlendirme formunu ekleyelim mi?
- Yapılan değerlendirme(ler), hakem isimleri gizli tutularak yayın kurulu başkanı tarafından yazarların bilgisine sunulur.
- Yazarlardan hakem değerlendirmeleri sonrasında gözden geçirilmiş bir yazıyı yeniden teslim etmeleri durumunda, hakem önerilerine ilişkin yapılan değişiklik ve eklemeleri belirten açık bir rapor eklemeyi unutmayınız.
- Yayın Kurulu, yayıma gönderilen yazılarda düzeltme yapabilir. Bunlar yayımdan önce yazarın bilgisine sunulur.
- Hakemlerden 6-8 hafta içinde değerlendirmelerini göndermeleri beklenir.

3. Uzunluk

Yazıların uzunluğu dipnotlar ve kaynakça da dâhil olmak üzere 7000 sözcüğü geçmemelidir.

4. Etik Onam

Saha çalışmayı ve görüşme ye dayalı makalelerde ilgili etik komite tarafından onaylanmış, onam formu ve katılımcı bilgilendirme formu gereklidir.

5. Aşırmacılık ve İntihal

Değerlendirilmek üzere gönderilen yazılar aşırı macılık ve intihale karşı taranmaktadır. Kadın/Woman2000'e gelen yayınlanmış veya değerlendirme aşamasındaki yazılarla ilgili intihal ve kötüye kullanım iddiaları titizlikle araştırılır.

Yayınlanmış olanlar hakkında işlem yapılır ve yazarların varsa bağlı olduğu kurumlar bilgilendirilir.

Yazım Kuralları

- Yazılar yayına uygun olarak hazırlanmış figür ve tablolar ile birlikte Times News Roman 12 fontunda iki satır aralığıyla yazılmış olarak, elektronik olarak gönderilmelidir.
- Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Türkçede pek alışılmamış sözcükler yazıda kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. İngilizce yazılarda yazım kuralları için ise *Oxford English Dictionary* veya ekleri örnek alınmalıdır.
- Yazılar başlık sayfası, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekil başlıkları, şekiller, yazar notları ve yazışma adresi ile teslim edilmelidir.
- Başlık sayfası en fazla 10-12 kelimededen oluşan makale başlığını, (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter), yazarların adı ve soyadı, ünvanı, çalıştığı kurumu ve **ORCID numarasını** içermelidir.
- Ana metin yeni bir sayfadan başlamalıdır.
- Metin içinde atıfta bulunulan kaynak ve şahıslar (Yazar soyadı, yayın yılı, ve atıfta bulunulan sayfa numarası, (Brown, 2003: 23) şeklinde verilmelidir.
- Metinle ilgili ek bilgiler dipnot olarak sayfa sonunda verilmelidir.
- Şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo ve figürlerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ve figürlerle ilgili notlar ise alta yazılmalıdır.
- Makalede yer alması istenen resimler veya çizimler yayıma hazır şekilde gönderilmelidir. Resimler makalede yer alış sıralarına göre numaralandırılmalı ve alt yazı ile verilmelidir. Resim 1, Resim 2 şeklinde parantez içinde gösterilmelidir.
- Yazıyı numaralandırılmamış alt bölümlere ayırınız. Küçük harflerle ve koyu ile yazınız. İkincil alt başlıkları ise koyu ve italik olarak yazınız.
- Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada gösterilmelidir.

Fon Desteği Hakkında

Yayınlanmak üzere gönderilen yazılarla ilgili olarak herhangi bir fon ve maddi destek veren kurum veya kurumlar destek verdikleri tarih ve sayı belirtilmek kaydıyla bildirilmelidir.

Kaynak Gösterme ve Kaynakça

Metinde yararlanılan tüm kaynaklar ayrı bir sayfadan başlayarak alfabetik sırada Kaynaklar başlığı altında şu sıraya göre verilmelidir: Yazar Soyadı Adı (Yayın yılı). *Kitap ismi* (italik harflerle) veya makale ismi, *Dergi adı* (italik harflerle) Basım yeri: Basımevi, dergide yer aldığı sayfa numaraları. Kitap isimleri *Italik* harflerle, makale isimleri normal harflerle, dergi adı *Italik* olarak yazılmalıdır. Ayrıca yayımlanmamış kaynaklardan yapılan alıntılar da tam olarak anlaşılacak şekilde kullanılmalıdır.

Örnekler:

Oakley, A. (1972). *Sex, Gender & Society*. New York: Harper Colophon Books.

Millet, K. (1973). *Cinsel Politika*. (çev. S. Selvi). İstanbul: Payel.

Kandiyoti, D. A. (1987). Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies*, 13(2): 317-338.

Burada değinilmeyen konular için APA yazım şartlarına başvurulabilir.

Bu ilkelere uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlarına geri gönderilir. Yayın Kurulu tarafından yayımı uygun bulunmayan yazılar bir nüsha olarak varsa orijinal tablo ve figürleriyle birlikte yazara iade edilir.

Basım ücreti

Kadın/Woman 2000 teslim, basım aşamasında ve veya sayfa sayısı bazında herhangi bir ücret almamaktadır.

Açık Erişim

Kadın/Woman2000'in son üç yıl dışındaki tüm sayılarına açık erişim olanağı vermektedir. Her yıl Ocak ayında bir yeni sayı daha açık erişime açılmaktadır.

İletişim Adresi

Doğu Akdeniz Üniversitesi

Kadın / Woman 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi

Sokrates Caddesi

Eğitim Fakültesi

EF 110

99628

Gazimağusa - KKTC

Tel: (392) 630 2269 Fax: (392) 392 365 1017

e-mail: jws.cws@emu.edu.tr

İnternet adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws>

Kadın / Woman 2000- Journal for Women' Studies (JWS) Notes for Contributors

General Principles

Please read the Publication Policy before sending a letter to JWS.

- Make sure that you satisfy the following conditions:
- The manuscript has not been published before,
- The composition of the manuscript complies with the journal's publication principles
- There are no direct – or indirect – references to the author(s) in the body of the text.

When submitting the manuscript, also include: a letter of application; a title page (including title, subtitle (if any), name(s) and surnames, institution(s), ORCID iD, contact information and e-mail addresses) of the authors; and an abstract in Turkish and English including keywords. Submit your article to: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws>.

Publication policy

Published biannually (June and December) since 2000, Kadın/Woman2000, JWS welcomes articles and discussion papers with a primary focus on gender at the inter-sections of race, sexuality, culture, class, nationality. Articles from interdisciplinary perspectives are encouraged. We welcome the work of academics, independent researchers, artists and for/non-profit organizations. The journal also publishes notes, conference announcements, reports and reviews, and book reviews.

1. Publication Language

JWS is published manuscripts both in English and Turkish

2. Copyright

JWS only considers previously unpublished work. The Publisher maintains all the rights of publication for manuscripts accepted for publication by JWS Editorial Board, EMU. While the Publisher holds the copyright, authors may use the published work in other publications as long as they cite JWS as the original publication. The ideas, opinions, assumptions, theses or arguments in the articles belong to their authors. The views expressed in published work should not be understood to represent the views of Eastern Mediterranean University or the Center for Women's Studies.

3. Reviewing Process

- a. All manuscripts are blind-peer-reviewed by at least two referees.
- b. The evaluations are confidential and remain with the editorial.
- c. When submitting revised manuscripts (following peer reviews), authors should include clear and concise reports indicating the changes made and link those changes directly to the referee proposals.
- d. The Editorial Board may request corrections and suggestions on the manuscript before it is sent for publication. These suggestions will be shared with the author(s) before publication.
- e. Referees are expected to submit their evaluations within 6-8 weeks.

4. Length

The length of the manuscripts should not exceed 7000 words including footnotes and bibliography.

5. Plagiarism

As an ethical principle, the manuscripts submitted for evaluation are screened for plagiarism. All the manuscripts sent to JWS are scrupulously investigated against any allegations of plagiarism or abuse either published or in evaluation process. Investigations are conducted on the published articles and, when necessary, the institutions of the authors are informed.

6. Ethical Consent

For the manuscripts dealt with human subject consent form and participant information sheet approved by related ethical committees are necessary.

Writing Rules

- a. Manuscripts should be sent electronically in Times News Roman 12 font with two line spacing throughout – including figures and tables prepared in accordance with the publication guidelines.
- b. Turkish articles should be based on the Spelling Guide of the Turkish Language Association and Turkish words should be used as much as possible instead of foreign words. When new and unfamiliar words in Turkish are used, they should be placed in parenthesis in Turkish and English in their first use. English articles should consult the Oxford English Dictionary and annexes as a reference.
- c. Manuscripts should be submitted with title page, main text, references, annexes, tables, figure titles, figures, author notes and correspondence address.
- d. The title page should contain the title of the article, which consists of a maximum of 10-12 words (maximum 50 characters with spaces between words), the authors' name and surname, title, institution and ORCID ID number.
- e. The main text should start on a new page.
- f. References and authors referred to should be referenced as follows: (Author's surname, publication year, and referenced page number, (Brown, 2003: 23).
- g. Additional information about the text should be given as endnotes at the bottom of the page.
- h. Tables and figures should include numbers, headings, and the source (references). Headings should be placed above tables and figures, and references should be written below.
- i. Authors are requested to submit the text, tables, and artwork with the manuscripts. If there are pictures or drawings to be included in the manuscript they should be sent with the manuscript. The pictures should be numbered according to their order in the article and should include subtitles. They should be shown as Figure 1 and Figure 2 in brackets.
- j. The manuscript should be divided into un-numbered subsections written in small letters and bold. The secondary subtitles should be written in bold and italic.

- k. Equations should be given sequence numbers. The sequence number should be in parentheses and on the right side of the page. If the derivation of the equations is shown briefly, the derivation process should be shown on a separate page with all steps to be given to the referees.

About Funding

Any sources of funding or financial support by any institution should be identified in the manuscript before publication and with the date and amount of support. Authors are expected to supply all details regarding funding.

References and Bibliography

All references used in the text should be given in alphabetical order starting on a separate page under the heading "References". Each reference should include: Author Surname, Name (Year of publication). Book name (in italic letters) or article name, Journal name (in italic letters). Book names should be written in italic, article names should be written in normal letters and journal names should be written in italics. In addition, citations from unpublished sources should also be cited in a way that is clear and unambiguous.

Examples: Oakley, A. (1972). *Sex, Gender & Society*. New York: Harper Colophon Books.

Millet, K. (1973). *Cinsel Politika*. (çev. S. Selvi). İstanbul: Payel.

Kandiyoti, D. A. (1987). Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies*, 13(2): 317-338.

For referencing and citation issues not mentioned above, please consult the APA 6 guide. Manuscripts that do not comply with these guidelines are returned to authors for corrections. Manuscripts that are not approved by the Editorial Board are returned to the author with their original tables and figures, if any.

Publication Charges

There are no submission fees, publication fees or page charges for Kadın/Woman 2000, JWS.

Open Access

It provides open access to all issues of JWS excluding the last three years. Every year in January, a new issue will be made available through open Access.

Postal Address:

Center for Women's Studies

Kadın / Woman 2000, Journal for Women's Studies (JWS)

Socrates Street

Faculty of Education Sciences

EF 110

99628

Famagusta, North Cyprus via

Mersin 10-Turkey

Tel: (392) 630 2269 Fax: (392) 392 365 1017

e-mail: jws.cws@emu.edu.tr

Web address: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws>

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies (JWS) Yayın İlkeleri

Genel İlkeler

JWS'ye yazı göndermeden Yayın İlkeleri'ni mutlaka okuyunuz.

- Aşağıdaki koşulların sağlanmış olduğundan emin olunuz.
- Yazının daha önce yayınlanmamış olması,
- Yazınızın Yayın ilkeleri'ne uygun olarak hazırlanmış olması
- Ana metinde yazar(lar) hakkında bilginin olmaması,

Yazınızı teslim etmeden önce

- bir başvuru mektubu
- bir başlık sayfası (içinde başlık, (varsa) kısa başlık, yaza(lar)ın isimleri, kurumları, iletişim bilgileri ve e-posta adreslerinin yer aldığı)hazırlanmış olduğundan
- Yazının özünü hazırlayınız.
- Yazınızı <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws> adresine çevrimiçi olarak teslim edebilirsiniz.

Yayın politikası Yayın İlkeleri

2000 yılından bu yana yayında olan, yılda iki sayı yayınlanan JWS disiplinlerarası bir perspektifle toplumsal cinsiyet ve onun çapraz kestiği sorun alanları olan ırk, cinsellik, kültür, sınıf, milliyet konularına ilişkin akademisyen, bağımsız araştırmacı, sanatçı kişi ve kuruluşlardan araştırma, tartışma ve yazılara yer vermektedir. Bunların yanı sıra notlar, konferans duyuru, rapor ve değerlendirmeleri ve kitap tanıtım ve eleştirileri de yayınlamaktadır.

Yayın Dili

Kadın/Woman 2000, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanır.

1. Telif Hakkı

Kadın/Woman 2000'e gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. *Kadın/Woman 2000* Yayın Kurulu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilen yazılarda, DAÜ – Yayınevi bütün yayın haklarına sahiptir. Ancak yazarlar yayınlanan bilgileri kısmen *Kadın/Woman 2000*'ne atıfta bulunmak üzere başka yayınlarında kullanabilirler.

Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlarına aittir. Doğu Akdeniz Üniversitesi'ni veya Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'ni bağlamaz.

2. Hakemlik

- Tüm yazılar, yazar(lar)ın kimliği saklı tutularak konu ile ilgili en az iki hakem tarafından incelenir. Hakem değerlendirme formu için linki tıklayınız. Buraya değerlendirme formunu ekleyelim mi?
- Yapılan değerlendirme(ler), hakem isimleri gizli tutularak yayın kurulu başkanı tarafından yazarların bilgisine sunulur.
- Yazarlardan hakem değerlendirmeleri sonrasında gözden geçirilmiş bir yazıyı yeniden teslim etmeleri durumunda, hakem önerilerine ilişkin yapılan değişiklik ve eklemeleri belirten açık bir rapor eklemeyi unutmayınız.
- Yayın Kurulu, yayıma gönderilen yazılarda düzeltme yapabilir. Bunlar yayımdan önce yazarın bilgisine sunulur.
- Hakemlerden 6-8 hafta içinde değerlendirmelerini göndermeleri beklenir.

3. Uzunluk

Yazıların uzunluğu dipnotlar ve kaynakça da dâhil olmak üzere 7000 sözcüğü geçmemelidir.

4. Etik Onam

Saha çalışmayı ve görüşme ye dayalı makalelerde ilgili etik komite tarafından onaylanmış, onam formu ve katılımcı bilgilendirme formu gereklidir.

5. Aşırmacılık ve İntihal

Değerlendirilmek üzere gönderilen yazılar aşırı macılık ve intihale karşı taranmaktadır. Kadın/Woman2000'e gelen yayınlanmış veya değerlendirme aşamasındaki yazılarla ilgili intihal ve kötüye kullanım iddiaları titizlikle araştırılır.

Yayınlanmış olanlar hakkında işlem yapılır ve yazarların varsa bağlı olduğu kurumlar bilgilendirilir.

Yazım Kuralları

- Yazılar yayına uygun olarak hazırlanmış figür ve tablolar ile birlikte Times News Roman 12 fontunda iki satır aralığıyla yazılmış olarak, elektronik olarak gönderilmelidir.
- Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Türkçede pek alışılmamış sözcükler yazıda kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. İngilizce yazılarda yazım kuralları için ise *Oxford English Dictionary* veya ekleri örnek alınmalıdır.
- Yazılar başlık sayfası, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekil başlıkları, şekiller, yazar notları ve yazışma adresi ile teslim edilmelidir.
- Başlık sayfası en fazla 10-12 kelimededen oluşan makale başlığını, (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter), yazarların adı ve soyadı, ünvanı, çalıştığı kurumu ve **ORCID numarasını** içermelidir.
- Ana metin yeni bir sayfadan başlamalıdır.
- Metin içinde atıfta bulunulan kaynak ve şahıslar (Yazar soyadı, yayın yılı, ve atıfta bulunulan sayfa numarası, (Brown, 2003: 23) şeklinde verilmelidir.
- Metinle ilgili ek bilgiler dipnot olarak sayfa sonunda verilmelidir.
- Şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo ve figürlerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ve figürlerle ilgili notlar ise alta yazılmalıdır.
- Makalede yer alması istenen resimler veya çizimler yayıma hazır şekilde gönderilmelidir. Resimler makalede yer alış sıralarına göre numaralandırılmalı ve alt yazı ile verilmelidir. Resim 1, Resim 2 şeklinde parantez içinde gösterilmelidir.
- Yazıyı numaralandırılmamış alt bölümlere ayırınız. Küçük harflerle ve koyu ile yazınız. İkincil alt başlıkları ise koyu ve italik olarak yazınız.
- Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada gösterilmelidir.

Fon Desteği Hakkında

Yayınlanmak üzere gönderilen yazılarla ilgili olarak herhangi bir fon ve maddi destek veren kurum veya kurumlar destek verdikleri tarih ve sayı belirtilmek kaydıyla bildirilmelidir.

Kaynak Gösterme ve Kaynakça

Metinde yararlanılan tüm kaynaklar ayrı bir sayfadan başlayarak alfabetik sırada Kaynaklar başlığı altında şu sıraya göre verilmelidir: Yazar Soyadı Adı (Yayın yılı). *Kitap ismi* (italik harflerle) veya makale ismi, *Dergi adı* (italik harflerle) Basım yeri: Basımevi, dergide yer aldığı sayfa numaraları. Kitap isimleri *Italik* harflerle, makale isimleri normal harflerle, dergi adı *İtalik* olarak yazılmalıdır. Ayrıca yayımlanmamış kaynaklardan yapılan alıntılar da tam olarak anlaşılacak şekilde kullanılmalıdır.

Örnekler:

Oakley, A. (1972). *Sex, Gender & Society*. New York: Harper Colophon Books.

Millet, K. (1973). *Cinsel Politika*. (çev. S. Selvi). İstanbul: Payel.

Kandiyoti, D. A. (1987). Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies*, 13(2): 317-338.

Burada değinilmeyen konular için APA yazım şartlarına başvurulabilir.

Bu ilkelere uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlarına geri gönderilir. Yayın Kurulu tarafından yayımı uygun bulunmayan yazılar bir nüsha olarak varsa orijinal tablo ve figürleriyle birlikte yazara iade edilir.

Basım ücreti

Kadın/Woman 2000 teslim, basım aşamasında ve veya sayfa sayısı bazında herhangi bir ücret almamaktadır.

Açık Erişim

Kadın/Woman2000'in son üç yıl dışındaki tüm sayılarına açık erişim olanağı vermektedir. Her yıl Ocak ayında bir yeni sayı daha açık erişime açılmaktadır.

İletişim Adresi

Doğu Akdeniz Üniversitesi

Kadın / Woman 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi

Sokrates Caddesi

Eğitim Fakültesi

EF 110

99628

Gazimağusa - KKTC

Tel: (392) 630 2269 Fax: (392) 392 365 1017

e-mail: jws.cws@emu.edu.tr

İnternet adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jws>